

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Samlinger

til

Fyens Historie og Topographie,

udgivne

af

Fyens Stifts litterære Selskab.

Tredie Bind.

ØDENSE.

Kraft i Fyens Stiftsbogtrykkeri hos S. G. Dreyer.

1865.

Indhold.

	Side.
Efterretninger om Hjerteminde Præster, Rectorer og Hørere siden Reformationen, ved Sognepræst G. Strøm	1
Provsteretsag mellem Rector Prof. Thomas Aabye og de oprørske Mesterlectianere i Aaret 1733, ved Prof. Henriksen	94
Det første Forsøg paa at oprette et Stamhuus i Danmark, ved Biskop Dr. Engelstoft	117
Fortegnelse over Skrifter henhørende til Fyens Stifts Topographie og Specialhistorie, ved Fred. Algreen-Ussing	167
En Odense Borgemeister i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede, ved Pastor A. Crone	219
Udsigt over Fyens Stifts litterære Selskabs Virksomhed, ved Biskop Dr. Engelstoft	245
Afens Provsti i Tiden efter Reformationen, ved Pastor S. Fr. Rørdam	263
Johan Henrik Tauber som Rector ved den latinske Skole i Odense, ved Prof. Henriksen	305

Efterretninger

om

Rjerteminde Præster, Rectorer og Hørere siden Reformationen.

Af G. Strøm.

Det er et Stykke af et ufuldendt Arbeide, som her udgives i Trykken. I Efteraaret 1857 begyndte jeg nemlig at samle til en hvensk Præstehistorie og vedblev dermed, indtil for henved 3 Aar siden en tiltagende Diensvækkelse tvang mig til at op-
høre. Imidlertid havde jeg dog faaet mine Samlinger til Bjerge Herred saa vidt ordnede, at jeg havde ventet, paa et halvt Aars Tid at kunne fuldende denne Deel af Arbeidet, og da jeg blev anmodet om at meddele i nærværende Tidsskrift Noget af hvad der saaledes var bragt i Orden, troede jeg ikke at burde undslaae mig derfor, skjøndt der ganske vist er mange Oplysninger, som endnu skulde have været indhentede, vel heller ikke saa lidt, som trængte til nøiere Eftersyn og Berigtigelse. Hvad jeg især har stræbt efter, er at der, idetmindste af og til, kunde komme et Billede frem af de forskjellige Tider og Personer, som omhandles. — Det vil paa nogle Steder være kjendeligt, at hvad der her meddeles staaer som det første Stykke af et større Arbeide, der maaskee med Tiden kan fortsættes.

Skjøndt de Kilder, jeg har benyttet, tildeels findes angivne i det Følgende, anseer jeg det dog for rettest, her at give

en Oversigt over de vigtigste af de utrykte, med Angivelse tillige af det Omfang, hvori nogle af dem have været brugte. 1. Dokumenter og Protokoller i Odense Bispearchiv. 2. Kjerterminde Præstearchiv. 3. Byens, Herredets o. fl. Kirkebøger. 4. Tegnelser, Registre og Indlæg (Byens Stift vedkommende) i Geheimearchivet, til 1699. 5. Biskop J. R. Bloch's Manuskript om den fynske Geistlighed, paa Universitetsbibliotheket (i det Følgende betegnet med Bl.). 6. Provst N. S. Bøgh's Beskrivelse over Bjerge Herred, Manuskript i Kjerterminde (B.). 7. Byens Thingprotokoller fra 1591 (dog af og til defecte) til 1738, Panteprotokoller fra 1685 til 1718, Skifteprotokol fra c. 1650 til 1710. 8. Universitetsmatriklen fra 1611 til 1732. 9. Excerpt af Biskop H. Mikkelsen's Dagbøger, paa Universitetsbibliotheket. 10. Biskop J. Bircheros's Dagbøger, paa det kgl. Bibliothek, til 1698. 11. Odense Skifteprotokoller fra 1626 til 1703.

A. Sognepræster.

1. Hr. Anders Madsen 1531 og 1541.
- 2 og 3. Navnene kjendes ikke.

4. Hr. Peder Cortsen 1553, i hvilket Aar han erhvervede et Kongebrev af Nyborg Slot Tirsdagen efter Nintaaersdag, „att paa thet thenne breffuiffes Her Peder Sognepræst i Kierterminde faa moggett thiffbedre kan holde en Kapellan, som mett hannom kand giøre tilbørlige tieniste bode vti Kiertheminde bye kircke, oc vti Driistrup Sognnekircke, Tha haffue wij aff wor ssynnerlig gunst oc naade vndtt oc tilladett, oc nu mett thette wortt obnne breff vnde oc tillade, att for^{ne} Her Peder oc hans efftherkommere sogneprester vti Kierterminde mue oc skulle till thiff behoff haffue nyde bruge oc beholde wor og kronens partt af thienden aff for^{ne} Driistrup

ffoghenn, ind till faa længe wij anderledes ther om tilffigindes
worder“ o. s. v.*).

5. Mag. Jacob.

6. Hr. Rasmus Kalluf.

7. Hr. Jørgen Hansen nævnes som Provst i Herredet
1568, 1573, 1575 og 1577. Han døde ved Mikkeldags-
tider 1578.***) 1572 d. 6 Juni fik han Kongebrev paa Konge-
tienden af Drigstrup Sogn, fri, ad gratiam.***)

8. Hr. Hans Pedersen blev uden Tvivl Hr. Jørgens
Eftermand ogsaa som Provst, hvilket han i al Fald var i Be-
gyndelsen af 1581. Han var ifølge Biskop Jac. Madsens
Bisitat sbog født i Nyborg omtrent 1538 og døde af Pest i
August 1603. Tidligere havde han, enten samtidigt eller
efter hinanden, været Rector og Kapellan i Nyborg, hvilket
sidste Embede han (ifølge Bl.) fik 1575. I Bisitatsbogen
beskrives han som en lærd og forstandig Mand, der fik godt
Bidnesbyrd af Menigheden og prædikede godt, dog med noget
affecteret Stemme. 1588 fandtes endnu i Hjerteminde Kirke

*) Odense Bispearchiv, Bjerge Herreds Breve Nr. 5.

***) Den foranstaaende Præsterække støtter sig væsentligt paa to gamle
Documenter i Hjerteminde Præstearchiv 1) Sognevidne af Drigstrup
Mænd 12 April 1579, at de i 26 Aar have nydt Kongetienden til
Sognepræsten til Løn for Kapellanen, i 4 Sognepræsters Tid,
nemlig sal. Hr. Peder Cortsen, sal. Hr. Mester Jacob, sal. Hr.
Rasmus Kalluff og sal. Hr. Jørgen Hansen, som døde nu om
Michelsdag sidstforleden; 2) Sognevidne af 19 Februar 1581 af
Drigstrup Mænd for Hr. Hans Pedersen Sognepræst og Provst, at
Sognepræsten i Hjerteminde har i Mands Minde nydt Stedsmaal,
Løngilde og Herlighed af Drigstrup Præstegaard. En vidner derom
i 70 Aar; den nuværende Fæster stedte den af sal. Hr. Anders
Madsen og har fiden boet i den i 40 Aar i 8 Sognepræsters Tid.
— I den gamle fynske Indtægtsbog i Geheimearchivet af 1531
nævnes Hr. Anders i Hjerteminde. — I Fordebogen af 1568 fore-
kommer derimod ingen Sognepræst her ved Navn.

***)) Fyenske og smaalandiske Registre.

Monstrantsfen og Christi Vigtigste som Levninger fra den papi-
stiske Tid, hvilke Hr. Hans lovede Bispen at skaffe bort; men
Aaret efter var de der endnu. Han maatte al sin Tid boe i
sin Eiendomsgaard, da Præstegaarden „siden Byen brændte“ var
mangelfuld og forfalden; endnu 1601 var der Intet gjort ved
den, uagtet han ofte havde klaget over den og lovet, at han
selv vilde hjælpe Noget til med dens Opbyggelse.*) Vigesom
Formanden fik Hr. Hans ogsaa Benaadningen med Konge-
tienden af Drigstrup fornyet for sig og „effterkommere Sogne-
prester wdj Kiertheminde“ ved Kongebrev af 5 Mai 1579;
men at det dog — maaskee paa Grund af Tilfæctningen: „thill
faa lenge vij Underlediff derom tilsigendes worder“ — kun
betragtedes som en Benaadning for hans Embedstid, sees af
Biskop Jacob Madsens Bemærkning derom, at Tienden
kun var bevilget ham pro persona til at holde Kapellanen
med, og at det begjeredes, at den maatte blive perpetueret til
Embedet. Angaaende Kapellanens Koft fandt der i hans Tid
mange Forhandlinger Sted, hvorom der nærmere vil blive
Tale ved Kapellanernes Historie.

Hr. Hans var gift med Sidsel eller Cecilie, en Datter
af Claus Johansen Tydsker og Hustru „Margrete

*) Den kom aldrig tilbage til Sognepræsten. (Sordebog af 1667:
Der har ingen Præstegaard været til Præsterne i 4 Præsters Tid).
— I Sordebogen af 1568 hedder det, at der i Præstegaarden, som
er tillagt Præsten af Byen, ikke findes saameget Huusrum, som han kan
lægge en Kjærv Korn i, fordi den, undtagen Stuehuset, af-
brændte for 8 Aar siden. — I samme Sordebog siges, at Byen
giver Præsten aarlig 20 Daler, hvoraf han igjen giver Kapellanen
de 10, samt at Sognepræsten maa holde 2 Boghefte (uden at have
Ager og Eng dertil) fordi „hues bestyringh der hendis paa religions
wegne, eller paa kong. majs. wegne och andenn iverdfligh bestyringh,
hendis att bestyris hoes præsterne wdj Bierge herritt och paa Hing-
holm, gierne och almindeligh præsterne wdj Kiertheminde befallis
att bestyre“.

Lyndskers" i Kjerteminde; hun var Søster til „Grete Guldsmeds“, Christoffer Guldsmeds Kone, hvis Datter Anna var gift med Hr. Laurits Nielsen i Rynkeby, under hvilket Sogn denne Familie nærmere vil blive omtalt. Da der 1588 ikke nævnes Børn af dem, ere Børnene rimeligviis fødte efter den Tid, hvilket ogsaa passer godt med hvad vi iøvrigt vide om dem, og maaskee var Hr. Hans dengang nylig bleven gift, idetmindste vel først efter hans Forflyttelse til Kjerteminde 1578. Hans Hustru overlevede ham og blev gift med Eftermanden.*) De havde sammen følgende 4 Børn:

1. Margrete Hansdatter, som blev gift med Hr. Mikkel Lucasen (see Kjerteminde Rectorer).
2. Peder Hansen, formodentlig den Søn, som efter Visitatsbogen gif i Kjerteminde Skole 1604 og som Fru Ane sal. Hardenbergs onstede til Degn baade i Dalby og Stubberup Sogn. Rimeligviis er han ogsaa den Petrus Johannis Chartemundanus, der efter den gamle Universitetsmatrikel blev Student 1612, og maaskee den „Peder (Hansen) Kjerteminde“, som 1613 blev Rector i Svendborg, senere var Kapellan i Skovlænge og 1629 formodentlig blev Skibspræst til Ostindien.**).
3. Jacob Hansen, vistnok den samme som Jacobus Johannis Chartemundanus, der blev Student 1617, og som Hr. Jacob Hansen Kjerteminde, der 1627 blev Sognepræst i Magleby paa Langeland.

*) Naar næsten alle de Beretninger, jeg har seet, melde at hun døde 1603 af Pest ligejom Manden, kommer dette af en urigtig Læsning af Visitatsbogen, der skal læses saaledes: Dnus Johannes Petrus. 50 annos habet. (Uxor Citzilia). Obiit (o: han døde) ex peste 1603 in Augusto. — At dette er Meningen, sees baade af det Følgende i Bogen og af de gamle Kjerteminde Thingbøger, hvor „Sidsel Hr. Hans's" forekommer efter 1603 som gift med Hr. Anders Sjørgensen Mand. — Det er af disse Thingbøger, at de fleste Efterretninger om Familien ere tagne.

**) Rnt hist. Tidsfr. V, 143 og 159. Rhodes Samlinger til Laa-lands og Falsters Historie, udg. af Friis I, 253.

4. Johanne Hansdatter, som 1616 var gift med Grete Gulbsmeds Søn, Raadmand Søren Christoffersen i Kjerteminde.

Af Hr. Hans haves en Vigprædiken over Fru Anne Knob, Palle v. Mehlers Enke til Lundsgaard, holdt d. 17 Februar 1581 over Joh. 14, 1—3. Der omtales i den, at hun altid gif i Kjerteminde Kirke, men tog Sacramentet af sin egen Sognepræsts Haand; hun bevisste baade sin Sognepræst, Hr. Hans og hans Kapellan mange Belgjerninger, og paa Dødsleiet fik hun Sacramentet af sin Sognepræst, hvorpaa han og Hr. Hans stifteviis traadte frem til Sengen og trøstede hende; de faldt — „uroft for Gud“ — 3 Gange paa deres Kææ, da døde hun.

9. Hr. Anders Jørgensen Mand blev født 1573 eller 1574.*) Hans Forældre vare Jørgen Anderfen Mand, Borger i Odense († 16 Marts 1610), og Karen Jørgensdatter († 29 October 1631). Hans Broder var formodentlig Borger Jørgen Jørgensen Mand, født i Odense og død sammesteds 19 Juli 1642.***) Han blev sandsynligviis 1602 Kapellan til Frue Kirke i Odense***); 1603 blev han Sognepræst i Kjerteminde efter Hr. Hans Pedersen og døde i dette Embede d. 3 (eller 30) Juni 1654.

---

*) Hans Vigsteen i Kjerteminde Kirke blev lagt, da han havde fglbt sin Alders 67de og sit Præsteembedes 38te Aar. Heraf reiser sig den jævnligt forekommende Beretning, at han først skulde være bleven Sognepræst i Kjerteminde 1616, da man troede, at Vigsteen først var bleven lagt ved hans Død 1654.

**) Thottste Samling, 4to, 1426; St. Albani Kirke LI og LII.

***) Svfr. Blochs nyeste Geistligheds Historie I, S. 788, 791—92, hvor dog Alt er i Forvirring paa Grund af den ovenanfærte Misforstaaelse.

Hr. Anders og hans Familie synes at have staaet i et nært Forhold til Biskop Dr. Hans Mikkelisen i Odense. Saaledes beretter Biskoppen i sine Dagbøger, at 1626 d. 26 Juli bleve Hans Mand og hans Broder Tørgen forligte i Grovmedlaugets Herberg i Odense, samt fortæller ofte, at Hr. Anders tog ind til ham, spiste og overnattede hos ham, naar han kom til Odense. Hans 2den Vielse blev ogsaa forrettet af Biskoppen.

De samme Vanskeligheder, som Formanden havde med Hensyn til sin Præsteresidents, mødte ogsaa Hr. Anders. Da Biskop Hans Mikkelisen d. 30 August 1632 visiterede i Kjerteminde, lovede Borgemeesteren, at der inden eet Aars Forløb skulde blive taget Bestemmelse ang. Præstegaarden, og hermed stemmer det, naar Thingbøgerne vise, at Hr. Anders baade 1613 og 1618 boede i sin egen Gaard, paa hvilken han i det sidstnævnte Aar fik Skjøde af sine 3 Stifbørn Peder, Jacob og Johanne; 1630 faaer han atter Skjøde paa en Gaard og 1632 paa et Stykke Jord i Kjerteminde.

I Kjerteminde Præstearchiv findes en Klage fra Hr. Anders til Kongen af Januar 1636, at Henning Valkendorf til Glorup vil tage Drigstrup Kongetiende til Kongen, hvilken Tiende dog i 83 Aar har fulgt Sognepræsten og er bleven bekræftet for ham af senere Konger. — Denne Strid blev afgjort ved 2 Kongebreve af Rolding 11 Marts og Haderslevhuus 13 Marts s. A.*), hvori Kongen erklærer, at han rigtignok havde bevilget, at den omspurgte Tiende maatte lægges til Skinderup (Ulriksholm); men da den skal være lagt til Sognepræsten i Kjerteminde ad gratiam til hans Kapellans Underholdning, skal den første ledige Tiende i Lehnet tillægges

*) Fjenske Tegnelser.

denne (Sognepræsten), og først da skal Tienden af Drigstrup tilhøre Skinderup. Af det Følgende synes det dog, som om disse Kongebreve aldrig ere traadte i Kraft, men at Præsten beholdt Tienden.

1605 d. 13 Mai gav (efter Thingbøgerne) Anders Suedsk Klage paa Kongens, Byens og Hr. Anders's Begne over Henning Brand for nogle Uqvemsord, som han skulde have givet Hr. Anders formedelst hans Vigprædiken over sal. Jens Jonsens Vig d. 10 Mai s. A.*)

Hr. Anders var to Gange gift. Først med Formandens Enke Sidsel Clausdatter (de bleve trolovede d. 24 April 1604 af Bistop Jac. Madsen), som levede endnu d. 23 Januar 1632. Anden Gang med Ane Pedersdatter, til hvem han d. 19 (eller 18) Juni 1633 blev viet af Dr. Hans Mikkelsen i Hjerteminde Kirke, ved hvilken Leilighed Mag. Ludvig Mikkelsen prædikede. B. fortæller, at denne Ane Pedersdatter var et fattigt Barn, som Hr. Anders selv havde opfodt og som fra Begyndelsen af gif i hans Huus som en liden Hønsfuge. Men da han lærte hendes gode Egenstaber og Værvillighed at kjende, lod han hende smukt oplære i de Ting, som egnede hendes Kjon, og tog hende siden til Ægte, deels for ikke at stilles ved hendes gode Pleie og Tilsyn i sin Alderdom, deels for at gjøre hende til sin Arving. Og heri gjorde han meget vel; thi hun omgikkes ham som den hjærligste Kone, ja med en datterlig Erbsødighed i al Oprigtighed og Bestandighed, saalænge som han levede. Da Hr. Anders laae paa sit Iderste, skal han have taget

---

*) Om Henning Jørgensen Brand til Mullerupgaard i Flodstrup Sogn see Jac. Madsens Bistatbog S. 70 og 84. I fynske og smaalandste Tegnelser for 1595 forekommer han flere Gange som anklaget for slet Opførelse imod sin Hustru Anna Urne.

hende ved Haanden og overleveret hende „ut virginem intactam“ til Kapellanen Hr. Anders Poulsen (for hvem han kort i Forveien skal have erhvervet Kongebrev paa at han maatte blive hans Eftermand i Embedet), idet han ønskede dem begge lykkelige, hvem han elskede fremfor alle Andre og nu overlod ei alene sit Levebrød, men al sin Eiendom og Formue. Begge disse Egteskaber vare barnløse. — Samme Haandskrift beretter ogsaa, at Biskop Laurits Jacobsen Hindsholm, medens han som et faderløst Barn gik i Kjerteminde Skole, i nogle Aar meest havde sin Afgang til Hr. Anders Mand, samt at denne, da Provsteembedet 1633 var blevet ledigt, undflog sig for at modtage det paa Grund af Alder eller Skrøbelighed.

Endnu kan der bemærkes, at der i Kjerteminde Thingbøger findes et Afsald, givet d. 7 August 1654 til Ane sal. Hr. Anders's af Hr. Claus Mand til Allested og Beile, Hr. Jørgen Nielsen i Næraa og hans Broder Hr. Søren Nielsen paa Als og hans Svoger Hans Hanssen i Svendstrup, Karen sal. Bertel Wichmands og Mette sal. Hans Pedersens i Odense.

Hr. Anders Mand havde følgende personelle Kapellaner:

1. Hr. Claus Nielsen Mand, en Slægtning af Sognepræsten, blev ordineret hertil 1617, men faa Uger efter kaldet til Sognepræst for Allested og Beile Menigheder, hvor han døde 1658.

2. Hr. Mogens Hansen. Ifølge Blochs Beretning (a. Skr. I, S. 844 og Haandskriftet) er han født i Kjerteminde d. 12 Septbr. 1588, blev Student fra Odense 1613, var i 3 Aar Hører ved Nyborg Skole og blev d. 24 Decbr. 1617 ordineret til Kapellan her som kaldet af Hr. Anders Mand, der af en ham paakommende Frygt i lang Tid ikke

kunde forrette sit Embede. Her var han kun i faa Uger, da han d. 16 Marts 1618 blev kaldet til Kapellan ved St. Hans Kirke i Odense. 1619 blev han Sognepræst i Qværndrup, hvor han døde 1661.

3. Eftermanden.

10. Hr. Anders Poulsen blev født i Afsens 1620 af Mag. Poul Andersen Sognepræst der (som selv var født i Kjerterminde*) og Hustru Margrete, Datter af Borgemeister Jens Bang. 1640 blev han Student fra Odense Gymnasium. Som Student har han rimeligviis været Informator i Biskop Hans Mikkelssens Huus, thi efter dennes Dagbog fulgte han d. 20 August 1641 Biskoppens Søn Henrik til Kjøbenhavn. D. 27 Octbr. 1642 afslagde han Eed for Biskoppen som Rector ved Kjerterminde Skole, hvilket Embede han forestod til 1646, da han blev personel Kapellan med Succession hos Hr. Anders Mand**) og ved hans Død 1654 virkelig Sognepræst. Han var ifølge B. alle sine Dage den bedste Mand, som levede i den bedste Forstaaelse baade med sin Hustru, Formandens Enke, og med den residerende Kapellan Hr. Holger Boesen, saa de i den bedrøvelige Krigstid delte Brødet med hinanden. Da den danske og hollandske Flaade i Aaret 1659 beskød Kjerterminde, som de Svenske havde besat, og derved ødelagde en stor Deel af Byen, fik Hr. Anders en saadan Skræk og Rystelse over sit hele Legeme, at han mistede sit Helbred og siden indtil sin Død hverken formaaede at betjene Sacramenterne eller at

*) Jofr. Bloch II, 151 fg.

**) See Kapellanernes Historie. At den der givne Fremstilling er rigtig, bekræftes ogsaa af Kjerterminde Skolebog, som er begyndt 1651, blandt Andre af Hr. Anders Poulsen Medtjener, der stadigt underskriver Protokollen i de næste Aar, medens der ikke nævnes nogen Sognepræst.

gjøre Tjeneste i Kirken, uden meget sjældent. Hr. Holger hjalp ham derfor med det i nogle Aar; men da dette formodentlig i Længden blev dem begge altfor besværligt, maatte Hr. Anders fra 1665 holde personel Kapellan indtil sin Dødsdag.

Hr. Anders døde d. 7 Juli 1677, hans Hustru Ane Pedersdatter d. 3 Mai 1677. De havde ingen Børn. 1676 gave de Prædikestolen til Hjerteminde Kirke. I Kirkens Chor findes et Epitaphium, hvorpaa de begge staae affildrede, med deres gamle Belgjører Hr. Anders Mand imellem sig. I Hjerteminde Thingbøger omtales en Fuldmagt, udstedt i Afsens d. 3 Juli 1686 fra samtlige Hr. Anders Poulsens Arvinger.

Personelle Kapellaner hos ham vare:

1. Hr. Anders Pedersen, vistnok fra 1665.

2. Hr. Adrian Steffensen Blach. Han var en Søn af Glarmester Steffen Blach i Odense († 1656 eller noget før), blev Student fra Odense 1654 og døde som Kapellan her, vistnok i Begyndelsen af 1674. Hans Enke Dorthē blev begravet i Hjerteminde d. 31 Mai 1682.

3. Eftermanden.

11. Hr. Hans Sørensen er født i Odense 1644. Hans Fader var en fattig Knapmager Søren Hansen, hans Moder Mette Hansdatter.*) Han blev Student fra Odense 1665, var næsten 6 Aar Hører i Afsens og blev bestikket af Kongen 15 April 1674 og ordineret 24 April s.

---

*) Ifølge Skiftet efter Moderen 1681 (Faderen var allerede død dengang) vare hans Sødskende: sal. Niels Sørensen; Ane Sørensdatter, gift med Jørgen Jespersen Møller i Odense; sal. Elise Sørensdatter, gift med Hjeronymus Christiansen. Gjælden var større end Boet. (Odense Skifteprotokol Nr. 9).

A. til at være Kapellan og Succesfor for Hr. Anders Poulsen istedetfor Hr. Adrian Steffensen, som var død.*) 1677 blev han Sognepræst her og døde 1690 (begraven 11 April), 46 Aar gammel.

Om hans Proces med Kapellanen angaaende dennes Løn see Kapellanernes Historie.

Han var to Gange gift: 1, med Maren Nielsdatter, som døde 10 Septbr. 1680, 25 Aar gammel. 2, med Margrete Knudsdatter, som allerede forekommer i Kirkebogen som hans Kone 4 Januar 1682. Hun var en Datter af Hr. Knud Poulsen Beeske i Gamtofte († 1701) og Johanne Madsdatter († 1704). — Deres Børn vare:

1. Mette Marie, døbt 21 Mai 1684 (forekommer i Kirkebogen 1702 som Fadder).
2. Johanne Cathrine, døbt 21 Octbr. 1685.
3. Else Dorthæa, døbt 4 Mai 1688.
4. Knud, døbt 14 Juni 1689.
5. Hans, født efter Faderens Død, døbt 12 Juli 1690.

Da Margrete Knudsdatter havde fiddet Enke nogle Aar, giftede hun sig i Hjerteminde 16 Novbr. 1697 med hæderlige og vellærde unge Mand Søren Hansen Billestov. Han var vistnok en Søn af Hans Larsen paa Billestov**) og blev 1683 Student fra Odense. Han opholdt

*) I Ansøgningen derom af 10 April 1674 (sjeneste og smaal. Indlæg) fortæller han, at Hr. Anders Poulsen i 9 Aar har brugt Kapellan formedelst sin Svagheit. Biskoppen bevidner, at han er lærd, stikkelig og velbegavet og med Fliid og Frugt har forestaaet sin Hører-tjeneste i Afsens. Indlagt findes en Anbefaling for ham til Rigs-cantsleren af Mag. Hans Sørensen Peth.

**) Fra Mads Pederzen Rostoch (jvfr. Bloch I, 724 fgg.) findes i Bircherods Dagbøger adskillige Breve, hvori han anbefaler „sine smaa Billestover“ til ham, bl. A. 9 Juli 1685 til at komme op til første exæm. theol.; 1686 anbefaler han ham Laur.

fig endnu 1701 i Kjerterminde, hvor han betegnes som Seign. Jørgen Hansen her; men det Aar eller 1702 blev han Rappellan i Nafum, da han i det sidstnævnte Aar i Skolebogen kaldes: Hr. Jørgen Hansen Billestov. Formodentlig forestod han denne Tjeneste indtil 1709, da han lod sig kalde til Feltpræst. Han døde senest 1714, førend sin Hustru, der i mange Aar levede som Enke paa Veirupgaard i Orte Sogn.

Hun maatte endnu paa sin gamle Alder udholde en Proces paa sin første Mand's Vegne for hans Bestyrelse af Embedet, en Sag, der er ret mærkelig baade ved dens Langvarighed og al den Splid, som den til ingen Nytte foraarsagede. Iblandt Kjerterminde Latinstoles Legater (see Hofman V, 283) var der 3 til fattige Skolebørn, tilsammen paa 216 Rdlr. in specie, hvilke stode under Sognepræstens og Magistratens Tilsyn og 1646 og 1650 vare blevne udlaante til Borgemester Elias Jensen imod Pant i hans Gaard og to dertil hørende Haver; men ved Kjertermindes Udælggelse 1658 og 1659 sank dette Pant saaledes i Værdi, at det 1670 kun kunde udbringes til 82 Rdlr. in specie. Disse 82 Rdlr. bleve udsatte paa Rente, men da de 1681 bleve tilbagebetalte af Laanhaveren og man ikke kunde finde et ordentligt Pant for dem, tog Sognepræst Hans Sørensen og Borgemester Knud Knudsen Rønnov dem til sig og udstedte et Beviis for dem uden Sikkerhedspant. Ifølge en lgl. Befaling, at der skulde gjøres Rigtighed for alle Skolens og deslige Kapitaler, beftikkede Stiftsøvrigheden i Februar 1685 to Borgere i Kjerterminde til at beførge denne Rigtighed bragt til Veie for denne Byes Bedkommende. Borgemester Knud Knudsen var imidlertid død, Hr. Hans Sørensen gav et undvigende

Billestov, yngste Søn af H. Laurjen paa Billestov. Jvfr. Bloch II, 10.

Svar, og det synes som om Sagen nu faldt hen i en halv Snees Aar (undtagen en lille lignende Historie i 1688), indtil den 1697 atter reiste sig og foranledigede deels meget alvorlige Erindringer fra Ringo (see Heiberg, Thomas Ringo S. 73 fg.) baade til den daværende Sognepræst Hr. Top („saafom det er et Bærk, der ei lader sig gjøre med Snaft“) og til Provsten Hr. Cornelius Dlusfen i Rynkeby om at faae Sagen ført til Rigtighed, deels en Strid imellem Magistraten og Provsten, som gav Magistraten Skylden og lod Biskoppens Vebreidelser tørne tilbage paa den. Nu maatte man da endelig lægge Haand paa Bærket, og dette skete ved en Proces imod Hr. Hans Sørensens Enke, hvori Underdommeren dømte hende til at betale baade de 82 R. med de sidste 2 Aars Rente*) og skaffe Rigtighed, hvor hun bedst veed og kan, for de øvrige. Denne Dom blev dog ved Landstingets Dom af 17 Decbr. 1697 forandret saaledes, at kun den første Deel af den blev tagen til Følge, og dermed stod Sagen igjen hen**) i over 20 Aar, indtil den 1720 blev opreist paany og 30 Septbr. paadømt i Høiesteret. Hertil blev støvnet Arvingerne efter de Landsdommere, som havde affagt Dommen, „gifte og ugifte, Enter med deres Laugværger, Myndlinger med deres Formyndere . . . , afgangne Borgemeister Elias Jensen's Arvinger og den daværende Kjerterminde Skoles Forsvars Arvinger, tilligemed den udi Aaret 1670 værende Skoles Forsvar, afgangne Hr. Hans Sørensen***) og Magistraten samme Tid, Borgemeister Ditto Poulsen,

*) Hun havde betalt Renten til Mortensdag 1695, men ikke fra den Tid af, da hun paastod at have lovlig opsagt Kapitalen uden dog at kunne komme af med den eller faae Bevistet tilbage.

**) 1704 havde hun dem til Laans endnu, maaskee dog imod Sikkerhed.

***) NB. Han blev først Kapellan i Kjerterminde 1674.

Raadmand Hans Nielsen og Lars Balum, deres Arvinger, gifte og ugifte, Enkerne med deres Laugbørgere" osv. Dengang levede Enken Margrete Knudsdatter endnu, og hun indgav en Skrivelse til Retten med Klage over denne Behandling og over at Sagen ikke var bleven ordnet i Tide, og Dommen blev da ogsaa den, at Landsthingsdommen stadfæstedes hvad de 82 Rdlr. angik, og med Hensyn til det Øvrige forbeholdtes Kjerteminde Skoles Inspecteurer „deres Regres og Søgning efter lovlig Medfart, hvor de bedst vide og kunne“, d. e. det Øvrige af Kapitalen var efter 60 Aars Usikkerhed og henimod 40 Aars Strid og Proces tabt.

12. Hr. Bent Pedersen Top er født i Haderslev 1652 af Major Peder Jacobsen Top*), senere boende paa Besterkarleby Gaard paa Laaland († 1666), og Bodil Mikelsdatter († 1708). Han var først Feltpræst, siden Kapellan ved Garnisonskirken i Kjøbenhavn, hvorfra han 19 April 1690 kom hertil som Sognepræst.

Han beskrives som en meget vel begavet og sær opbyggelig Prædikant; men med Ring.ø synes han just ikke at have

*) Hr. Bent Top findes ikke paa Gjesfings Stamtafle (II, 1 B. 320 fgg.). At han dog hører herhid, er klart baade af Kjerteminde Panteprotokol 1698, hvor Hr. Jacob Pedersen Top til Kjøbeløv og Vindeby, Handelsmand Hans Pedersen Top i Rasklov og Hr. Peder Pedersen Top til Karlebo nævnes som hans Brødre, der paa de tre umyndige Børns Vegne sælge en Gaard i Kjerteminde til Sognepræst Bastian Johansen Friis, og af et Kongebrev 25 April 1702 (Bispearkivet, Bjerge Herreds Breve Nr. 21), hvor de samme Tre forekomme som Børnenes Formyndere, der maae tage til sig Børnenes fædrene og mødrene Arv 415 Rdl. 3 Mk., som hidtil i 4 Aar har henstaaet uden Renter hos Hr. Thies Ovesen i Biby, saafremt Provsten Hr. Mathias Lhestrup ikke vil svare til Kapital og Renter. Til hans Moders Navn har jeg sluttet mig af Gjesfings Ord, at hun i 16 Aar var i Ægteskab med Major Top.

staaet sig godt. Om Biskoppens strenge Brev til ham 1697 er talt i det Foregaaende; men Aaret efter blev det værre endaa. Med den residerende Kapellan Hr. Niels Jacobsen Muus havde Hr. Top 1696 haft en Strid angaaende den gamle Historie om Kapellanlønnen (see Kapellanernes Historie), og det var efter B. formodentlig ham i Forbindelse med Rector Schacht, der 1698 anmeldte en Forseelse, som Hr. Top havde begaaet imod Kirkerituallet. En anseet Mand i Kjørteminde*) var nemlig bleven udlagt som Fader til et uægte Barn og skulde derfor staae aabenbare Skrifte om Søndagen; men paa hans gjentagne indstændige Bønner, og da han forfikkrede, at det vilde være ham umuligt at gaae til Guds Bord med den rette Andagt og Glæde, dersom det skulde stee samme Dag som det bestemmende Skriftemaal, tillod Sognepræsten ham at staae Skrifte om Fredagen og communicere næste Søndag. Da dette blev anmeldt for Kingo, skrev han Hr. Top et Brev til, som maa have været meget alvorligt, thi det virkede saaledes paa Præsten, at han faldt fra et Slagtilfælde i et andet, indtil han døde 4 Timer efter Brevets Modtagelse, 8 Marts 1698, 46 Aar gammel. B. fortæller, at han imellem Slagene talede herlige Ord til sin Collega i Embedet og betydede ham, at hvad han (Top) havde gjort, var til en Sjæls Frelse, men hvad hans Anklagere havde gjort, var til et Mennekses Fordærvelse; dernæst bekjendte han sin Feil og bad Gud om Naade for sig selv og sine Anklagere. (Disse tabte ved

*) Denne Mand kan ingen Anden have været end Bendix Jens Johansen Plesner, Søn af General Løwenhjelm's Forvalter og Secretair Johan Philip Plesner og Broder til Hr. Hans Philip Plesner, Sognepræst i Skjellerup og Ellinge 1697—1716. I Kjørteminde Kirkebog hedder det nemlig: 1698, 3 Februar stod Maren Eriksdatter aabenbare Skrifte og udlagde Bendix Johansen Plesner.

denne Sag meget af deres Credit i Menigheden). Paa hans Ligsteen lod hans Svoger Provst Christen Fischer i Nørre Lyndelse*) sætte i Randen følgende Vers:

Den Snare brast og jeg slap ud	Paa Jorden mig ei undtes Rom;
Fra Verdens Bold og Balde;	I Graven derfor bedes,
Af Nød i Død mig frelste Gud	Mit Legem her indtil Guds Dom
Fra Skælf og Muuse=fælde.	En roelig Søn maa stedes.

Men disse Ord „Skælf og Muusefælde“ gif de Paasigtede saa nær, at de ved Rattetide skulle have ladet dem udslætte, hvorfor man sagde, at Bent Top fik ikke engang Ro i sin Grav.

Han var to Gange gift. 1, (7 Juni 1682) med Anne Christensdatter Pontoppidan, Datter af Hr. Christen Knudsen Pontoppidan, Sognepræst i Utterslev paa Laaland 1652—1674**); hun blev begravet i Hjerteminde 30 Mai 1694, i sit 37te Aar. 2, med Karen Christensdatter Morsing, Datter af Byskriver Christen Jacobsen Morsing og Elsebeth Villumsdatter i Odense; hun giftede sig som Enke efter Hr. Top med Lars Christensen (see Hørernes Historie). — Af disse Ægteskaber vare følgende 5 Børn:

1. Gunder Top, døbt i Kjøbenhavn 18 Juni 1683.
2. Ane Marie Top, formodentlig født i Kjøbenhavn.
3. Peder Top, døbt i Hjerteminde 9 Septbr. 1691.
4. Bent Christian Top, født og død 1693.
5. Anna Top, født og død 1696.

13. Hr. Sebastian (Bastian) Johansen Friis***)

*) Svfr. Blod II, S. 92 fg.

**) Svfr. Rhode I, S. 162 fg. Hun kaldes i Lengnick's Uddrag af Utterslev Kirkebog Anne Hadel's og var vel altsaa Enke efter en Hadel.

***) Efter Hr. Bent Top blev Frederik Carl Rodriguez (født 1668, Student fra Kjøbenhavns Skole 1688, Magister 1698) kaldet til

blev født i Odense, hvorfra han 1685 blev Student. 1688 var han Alumnus paa Valkendorfs Collegium, blev 1690 Rector i Bogenſe og 29 April 1693 tillige Kapellan ſammeſteds*). Efterat han i 5 Aar havde tjent „feliciter“ i begge Embeder, dog ſaaledes at han idetmindſte i nogen Tid havde holdt en Vicerector, blev han 16 April 1698 beſtattet til Sognepræſt i Kjerteminde og indſat af Provſt Cornelius Duffen Chriſti Himmelfartsdag ſamme Aar. I dette Embede døde han ſidſt i Aaret 1722 (begraven 28 Decbr.).

Om hans præſtelige Virkſomhed foreligger der Intet; men i Medicinen ſkal han have været meget kyndig. — Med Anne ſal. Søren Tulis havde han 1704 en Sag ved Kjerteminde Bything, fordi hun ved Udgangen af Kirken havde forlangt nogle Penge af ham og med ſtor Larm ſvoret ved Jeſu Død og Pine; hun dømtes (ſom en Enke) til at betale 2 Mk. og Omkoſtingerne ved Proceſſen til Hr. Baſtian med 2 Rdlr. — Efter et Andragende af ham til Stiftsøvrigheden, om at han aarlig maatte af Kirken nyde 20 Rdlr. iſtedetfor Bolig, blev der ham ved Reſolution 9 Novbr. 1705 bevilget 16 Rdlr.

Han var gift med Inger Pedersdatter Bøgvad, til hvem han blev viet 1693. Hun var Enke efter en For-

---

Sognepræſt her; men han kom her aldrig, da han ſamme Aar blev beſtattet til Sognepræſt i Raſkov. 1712 blev han Slotspræſt i Kjøbenhavn og 1715 Sognepræſt ved Trinitatis Kirke ſammeſteds, † 1726. (Det Nærmere om ham i Zwergs ſjællandske Cleriſte, S. 774).

*) Iblandt ſyentſke og ſmaaſtandske Indlæg findes en Anſøgning fra ham til Kongen af 24 April 1693, hvori han figer, at han i 3 Aar har været Rector i Bogenſe, og beder om, at han dermed maa forlene Kapellaniet, da Hr. Laurits Hanſen er død. Ringo anbefaler ham ſom ſtilkkelig og beqvem og figer, at han har beviift ſin Frugt og Flittighed. Udenpaa ſtaar: Beſtalling 29 April.

pagter Jens Schjødtz ved Bogenfe og tilførte ham adskillige Stifbørn, hvoriblandt Jens Schjødtz, som døde 1710, og Peder Christian Schjødtz*). De havde ingen efterlevende Børn sammen; hun døde som Enke i Kjerteminde 1723 og blev begravet 28 Decbr. (Aarsdagen efter hendes Mands Begravelse).

14. Hr. Johan Frederiksen Hornemann blev født d. 2 Septbr. 1690 paa en Gaard i Nærheden af Frederiksborg Slot, ved hvilket hans Fader var Gartner (eller Badstjær). 1712 blev han Student fra Frederiksborg, og d. 19 Marts 1723 blev han kaldet til Sognepræst her. Efterat han i nogle Aar havde siddet i ugift Stand, friede han til Anna Helene Hvid, en Datter af Hr. Anders Larsen Hvid til Brenderup og Dre. Hun var dengang forlovet med sit Sødstendebarn Studiosus Lars Pedersen Mørch, men blev af sin Fader tvungen til at have denne Forlovelse, hvorpaa Hr. Hornemann „uagtet alle Advarsler og Trudfler“ giftede sig med hende 1730. Dette Egteskab tog da ogsaa snart en høist ulykkelig Vending og endte inden eet Aars Forløb med Hr. Hornemanns Mord i Marts 1731 (begr. 19 Marts).

De nærmere Omstændigheder (efter Kjerteminde Thing=

*) P. Chr. Schjødtz havde studeret Jura, blev Raadmand, senere Borgemeester og tilsidst tillige Byfoged i Kjerteminde. Han var (efter B.) en Mand af dyb Indsigt og megen Erfaring, som førte sit Embede med Myndighed og Ansæelse, men under store Anstød og Fortrædeligheder, især formeddelt Mordet paa den følgende Sognepræst, hvori han, skjøndt aldeles uskyldig, nær var bleven indviklet, da man meente, at han kunde have forekommet Sagen, og formeddelt den ulykkelige Sorgen Seerup Vie, hans Formand i Byfogedembedet, som blev dømt til Bremerholm, og hvis haardeste skjøndt nødtvungne Gjende han var. Schjødtz var gift med Hyllesborg Marie Bagger, Kjøbmand Thomas Johansens Enke og Søster til Rector Jacob Bagger.

bøger, Breve i Karen Brahes Bibliothek, m. m.) herved vare følgende. Noget før Hr. Hornemanns Død henvendte hans Kone sig til Chirurg Anders Risom i Hjerteminde og lovede ham 100 Rdlr., hvis han ved Gift vilde ombringe hendes Mand. Efterat hun flere Gange, baade mundtlig og i forseglede Sedler („J maa være meget haardhjertet, siden J ikke vil føie mig i det, vi sidst taltes om“) uden Underskrift, havde anmodet ham derom, men altid faaet Afslag, lod han endelig, for ret at faae Oplysning i Sagen, som om han vilde gaae ind derpaa, dersom hun kunde staffe ham to Mænds Caution for de 100 Rdlr. Kort efter flyede hun ham to Breve, det ene underskrevet af hendes Fader, det andet af hendes Svoger Forpagter Wilhelm Farenhorst paa Kjærsgaard, hvori de inde stod for, at han skulde faae de 100 Rdlr., naar han havde udført hvad hun begjærede af ham; tillige leverede hun ham en Diamantring iftedetfor 10 Rdlr. til at kjøbe Giften for. Risom betroede sig nu til den residerende Kapellan Hr. Morten Boesen, som igjen meddeelte Raadmand Schjødt i Sagen; de bleve enige om, at Hr. Boesen skulde tale med Mad. Hornemann og at Schjødt skulde reise til Hr. Anders Hvid i Brenderup, for at denne kunde forlange sin Datter hjem til sig i nogen Tid og Ulykken derved forebygges. Følgen af Hr. Boesens og Mad. Hornemanns Samtale blev den, at hun erklærede, at hun vilde afftaae fra sit Forsæt, og bad om at faae Ringen og Brevene tilbage, hvilket Risom imidlertid for sin egen Sikkerheds Skyld ikke vilde indrømme; dog leverede han senere begge Dele til Schjødt. Denne havde imidlertid kun havt ringe Udbytte af sin Reise til Brenderup: Hr. Anders svarede blot, at de to Cautionsbreve maatte være skrevne af en Skjelm; for Resten vilde han ikke have med Sagen at bestille, men flyede kun

Schjødte en aaben Seddel til Datteren og bad ham formane hende til at frygte Gud og slyge alt Ondt, hvilket hun ogsaa lovede. Boesen, som ofte havde villet tale med Hornemann selv om Sagen, men altid var bleven hindret deri og frygtede hans bekjendte Hastighed, troede nu at Alt var blevet godt; da fandtes Hr. Hornemann en Morgen død ved Foden af Trappen, som førte op til hans Studerekammer. Døren til dette stod aaben, og Riget laae paa Ansigtet med Knæene paa det nederste Trappetrin og Fødderne opad Trappen, med en Trækande paa den ene og en Iyestage med et Stykke Iys i paa den anden Side; han var i Nattrøie og Skjorte, den ene Tøffel laae ved Siden af ham paa Gulvet, den anden paa et af de øverste Trappetrin, og rundt om paa Gulvet var der Blod — Alt forat det skulde see ud, som om han, der længe havde været svag, ved om Natten at ville hente M, var falden ned af Trappen.

Strax efter Mordet blev der vel af Stiftamtmanden givet Befaling til Magistraten i Kjørteminde om at undersøge Sagen; men det synes som om der ved denne Undersøgelse ikke fremkom nogen Sigtelse for Mord, men kun for en attenteret Forgiftning. Da fremtraadte den Myrdedes Broder, Byskriver Daniel Hornemann i Nyborg, med en Stævning imod Enken, og d. 30 Juli 1731 begyndte Forhørene ved Kjørteminde Bything. Under disse opkom der ikke blot en stærk Mistanke om den attenterede Forgiftning, men ogsaa om Mord. Det oplystes af Vidnerne, at Mad. Hornemann og Mørch havde corresponderet med hinanden uden Mandens Vidende, at en fremmed Person en Nat havde banket paa Vinduet til det Kammer, hvor hun og Pigen laae, at Hr. Hornemann nogle Uger før sin Død havde fortalt, at en Person i Odense havde sagt, at han havde Madam Horne-

manns Hjerte i sin Haand og hans var igjen i hendes Haand, og endelig vidnede Tjenestepigen, at Mad. S. den Aften, Ulykken stete, havde befaleet hende at gaae til Sengs Kl. 10, og at strax efter hørte hun et stort Rabalder. Da Enken Intet vilde tilstaae, faldt Bythingsdommen d. 19 Novbr. 1731, at hun skulde frie sig ved sin Eed fra directe eller indirecte at have staaet sin Mand efter Livet; hvis ikke, skulde hun have sit Liv forbrudt.

Denne Dom blev appelleret, og i Begyndelsen af 1732 blev Mørch arresteret i Middelfart, strax efterat han samme Dag havde prædiket, og indsat i Vold og Jern paa Raadhuset i Odense, hvorhen Mad. Hornemann ogsaa blev ført. Skjøndt der nu fremkom langt stærkere Vidnesbyrd imod dem (f. Ex. af Tjenestepigen, som nu vidnede, at hun havde seet Sengen fuld af Blod), varede det dog endnu længe, inden Nogen af dem vilde bekjende, ligesom Hr. Anders Hvid paa alle Maader, ved Trudsel imod Vidnerne o. s. v., søgte at holde Datteren fri for Mistanke. Endelig tilstod hun dog, at Mørch havde gjort det, men paastod tillige, at hun selv var aldeles fri; men da Mørch fik dette at vide, bekjendte han, at vel havde han ene myrdet Hornemann, men at hun bestandig havde holdt an med ham, at han skulde stille hende af med Manden, hun havde hjulpet ham med at kaste ham ned af Trappen og lagt rene Lagen i Sengen istedetfor de blodige; og da hun vedblev at negte det, bad han hende sige Sandheden, at de kunde faae Raade hos Gud og sees i Himlen. Senere tilstod hun dog sin Deelagtighed i Gjerningen, og efterat Mørch om Sommeren var brudt ud af Arresten, men bragt tilbage igjen, bleve de begge henrettede paa Odense Hed d. 4 Decbr. 1732; hans Lig blev lagt paa Steilen og hendes begravet paa St. Knuds Kirkegaard.

Efter Hofstrups Beretning i et Brev til Karen Brahe var Mad. Hornemaun i sin Dødsstund „meget devot“; Hofstrup selv og en anden Hører vare hos Mørch Ratten før hans Død og „fremdrog den med Psalmer og gudelige Discusser; han gik med Fromhed og Frimodighed sin Død imøde.“*)

Noget efter Hr. Hornemanns Død fødte hans Hustru en Søn, som blev hjemmedøbt d. 7 Septbr. 1731 med Navnet Johan Frederik. Han blev ført i Kirken den 18 Septbr. (hans Faddere vare bl. A. begge Vedsteforældrene fra Brendrup og Magistraten i Kjerteminde), men blev allerede begravet den 20 Decbr. s. A.

15. Mag. Oluf Sørensen Bagge blev født d. 3 Septbr. 1675 i Tirstrup Præstegaard. Hans Fader var Hr. Søren Jensen Bagge, Sognepræst i Tirstrup og Fuglslev og Provst i Sønderherred i Aarhus Stift; hans Moder hed Mette Olufsdatter og var Enke efter den forrige Præst i Tirstrup Hr. Oluf Rørup.

Han blev Student 1691, tog Attestats 22 Septbr. 1693 med H. ill. og blev derefter Huuslærer hos Slotsforvalter Christoffer Scharmacher paa Frederiksborg. Her holdt han engang en Torsdag Eftermiddag en Strifteprædiken over Ps. 143, 2: „gaa ikke i Kette med din Tjener“. Kong Christian d. 5te, som var i Kirken og havde bestemt at ville gaae til Alters næste Dag, syntes saa godt om Talen, at han tillod Bagge at prædike ved Altergangen, hvor han da talte over Ps. 116, 7: „kom tilbage, min Sjæl! til din Ro, thi Herren har gjort vel imod dig“, idet han fremstillede den Herrens Velgjerning og Sjælens Ro, naar den, forligt

*) Jvfr. Bedel Simonstens Samlinger til Evedgaards Historie 3 S., S. 15.

med Gud, nød det hellige Alterens Sacramente til Pant paa Guds Naade og Syndernes Forladelse. Og saa denne Prædikens var Kongen saa vel fornøiet med, at han lod ham sige, at han frit maatte søge et Præstekald og være forvisset om, at han skulde blive befordret. Bagge søgte og fik da 1698, kun 22 Aar gl., Frederiksborg Kapellani (ordineret 23 Febr.), og da Nogle stødte sig over hans Ungdom og ungdommelige Udseende, bød Kongen ham at lægge sig Skjæg til for derved at komme til at see ældre ud. Efterat han i 6 Aar havde været Kapellan i Frederiksborg, forflyttedes han 1704 til Sognepræst ved St. Mortens Kirke i Næstved, hvor han sad i 27 Aar i smaa Kaar, da dette Embede imod hans Formodning var ringere end det, han fratraadte. Den 18 Mai 1731 blev han Sognepræst i Kjerteminde, hvor han døde 1ste Juledag 1746 under Høimesfejtenesten. Magistergraden havde han taget d. 4 Mai 1704.

Han beskrives som en Mand, der med megen Flid og Trofskab besørgede sit Embede. Hans første Embedestid i Kjerteminde var ikke behagelig paa Grund af al den Forvirring, som var foraarsaget ved Mordet paa Formanden, og da dennes Enke negtede ham Kost, Lys og Kammer, maatte han begynde med en Proces, hvilken han tabte ved Provsterettens Dom af 8 April 1734, da det bevistes, at Hr. Hornemann ikke havde nydt dette af sin Formands Enke. — I en Sag, som 1734 førtes ved Kjerteminde Dnything om en Sviir, som Skibsfolkene havde afholdt efter et Vatterispil, var han ogsaa stævnet til at møde for Retten (formodentlig fordi han i sin Prædiken havde advaret imod Vstigheden). Over denne Stævning er han meget vred og klager over, at han, som hartad er 60 Aar gl. og i noget over 36 Aar har været Præst, betroet dertil af tre Konger, saaledes for allerførste

Gang i sit Liv skal staae for Retten. Endvidere siger han, at der i Stævningen staaer, at han skal møde for om hans Navn maatte udi Sagen blive „ventileret“; han veed ikke hvad dermed menes, thi Ordet betyder at drives hid og did af Vinden eller som Korn og Avner i en Kasteftool („ventilaburum“); han spørger, om hans ærlige Navn saaledes skal behandles. Procuratoren, som har udtaget Stævningen, er meget forundret over disse haarde og lærde Expressioner; Byprotokollen vidner dog, at Mag. Bagge forhen har været indstævnet for Gjæld af Provst Claus Vedel. „Men ikke for Vidner at paahøre“, svarer Magisteren. — I Anledning af at et Fruentimmer, som tre Gange havde været besvangret af Oberstlieutenant Miklaff, havde dræbt det ene Barn, paastod Byfoged Vie 1739, at Skylden for denne Ugudelighed paahvilede Mag. Bagge, Borgemester Schjødts o. Fl., som havde negtet ham lovlig Assistance. Biskoppen gav dog den Erklæring, at Sognepræsten havde gjort Alt hvad han burde med Formaning og Anmeldelse.

Mag. Bagges Hustru var Inger Juul, en Datter af Brintapper Niels Juul i Kjøbenhavn. Med hende giftede han sig, da han i 4 Aar havde været Kapellan i Frederiksborg; hun overlevede ham og døde blind i Hjerteminde 30 Decbr. 1760, 84 Aar gl. — Af deres 7 Børn døde et i sin Barndom; de øvrige 6 vare:

1. Søren Bagge, født 1705 i Næstved, blev Provst og Sognepræst til Snøde og Stoense paa Langeland og døde 1788 (see Bloch I, 730 fg.).
2. Mette Cathrine Bagge, gift med Sognepræst Nicolai Jørgen Stolpe til Gjerlev og Draaby i Sjælland.
3. Engel Magdalene Bagge, gift med Thomas Lyngby til Vedø i Sjælland, en Søn af Consistorialraad og Provst Mag. Frederik Lyngby til Lyngby og Albøge i Aarhus Stift (see Gjesfings Jubellærere III, Stamtafle I til S. 377).

4. Helle Birgitte Bagge, gift 1, d. 11 Marts 1738 med Frands Frederik Reinfranc, „en Sønnesøn af nyse- bemeldte Hr. Consistorialraad Lyngby og hans første Frue“ (B.) 2, med Hr. Lars Hvid (død 7 Novbr. 1749), Kapellan i Grenaa.
5. Karen Bagge og
6. Charlotte Amalie Bagge, døde ugifte.

16. Provst Nicolai Seidelin Bøgh*) blev født 17 August 1717 i Trige Præstegaard ved Aarhus. Hans Forældre vare Provst Christoffer Bøgh, Sognepræst til Trige og Ølsted, og Christine Seidelin, Datter af Provst Mag. Nic. Seidelin, Slots- og Sognepræst i Skanderborg.***) Hans Farfader var Provst Niels Bøgh i Fjellerup ved Grenaa, dennes Fader igjen var Tømmermand Christen Jensen i Viborg, som opnævnte Sønnen Niels Bøgh efter sin Formand i Egtestabet og „fattede ham som en Tømmermands Søn i Viborg Skole, paa det han skulde være sin Frelser den Herre Jesu helliget, som og selv kaldes en Tømmermands Søn i den hellige Skrift.“

N. S. Bøgh blev 1735 dimitteret til Universitetet af daværende Sognepræst i Sommersted, senere Provst i Haderslev Peder Voldike, tog 1738 Attestats, blev 1743 Præst paa den kongelige Orlogsflaade, fulgte som saadan 1746 med en Eskadre til Algier og blev endelig kort efter sin Hjemkomst beskikket til Sognepræst her 13 Januar 1747. Herredsprovst blev han 1761 og døde 23 August 1778.

Om sit Forhold til Menighederne siger han selv, at han altid har havt Anrsag til at rose deres Kjærlighed og Opriktighed imod ham og derfor været ligesom dobbelt forbunden

*) Sefr. Worms Lexicon over lærde Mænd I, 127 fg. og III, 96; Ryerup og Kraft, Literaturlexicon S. 113; Kengnick, N. Seidelin Bøgh.

**) Sefr. Gjesing II, 2 B., 273 fgg.

til at arbeide og bede, at de igjen ved Guds Naade maatte vorde hans Koes og hans Embedes Befegling i Herren. — Efter ældre Beretninger skal han have været en god Prædikant.

Om Reglementet af 1748 imellem ham og Kapellanen og om „de tre Præster paa Hjerteminde Prædikestol“ see Kapellanernes Historie. — I Aaret 1751 ansøgte han om, at han for sig, Hustru og Børn maatte ved Dødsfald nyde lige Frihed med Begravelse som Præsterne i Slagelse er forundt; men paa Notificationslisten for August s. A. hedder det: „forbliver ved Loven.“ — 1775 androg han paa, at hans Gaard maatte blive gjort til Præstegaard, imod at han fik 400 Rdlr. af Kirken (istedetfor 16 Rdlr. aarlig i Huusleie), et Legat paa 100 Rdlr. (hvoraf Præsten oppebar Renten), samt 500 Rdlr. af Estermanden, som denne igjen kunde faae af sin Estermand; men det blev ligeledes afflaet.

Han var to Gange gift. 1, (31 Januar 1747) med Cecilie Marie Bentsen (begraven 11 August 1756), Datter af Brygger Bent Bentsen og Johanne Christence Norman i Kjøbenhavn. 2, (20 Mai 1758) med Mette Cathrine Birch, Datter af Proprietair Mads Birch og Karen Møller paa Klarstov i Marslev Sogn; hun døde som Enke 31 Octbr. 1796 i Thorning Præstegaard. — Med disse Hustruer havde Provst Bøgh mange Børn, hvoraf 10 bleve voksne, nemlig:

1. Christine Johanne Bøgh, født 31 Mai 1755, død 1829; gift 25 August 1774 med Sognepræst Dve Guldberg Keutze til Allerup og Davinde, som døde 13 Febr. 1785. (See Bloch II, 44).
2. Johan Christian Bøgh, født 31 Juli 1756, blev Forvalter og Procurator i Vendsyssel og gift med Karen Petrine Møller.

3. Cecilie Marie Bøgh, født 29 Juli 1759, død ugift paa Hindemæe 1775.
4. Karen Math:ane Bøgh, født 25 Juli 1760.
5. Frederikke Cathrine Bøgh, født 16 Septbr. 1761, gift med Poul Curtz, Skriver i Hids og Lhøgaard Herreder i Viborg Amt.
6. Mathias Frederik Georg Bøgh, født 25 Novbr. 1762, Amtsprovst og Sognepræst til Herfølge og Sædder i Sjælland, død 17 Octbr. 1831; gift 22 Marts 1800 med Victorine Juliane Fog (født 4 Novbr. 1781, død 3 Juni 1861), Datter af Sognepræst Lars Fog til Steenstrup og Lunde i Fyen og Else Kirstine Wendz. (Iblandt Børnene Provst Nicolai Seidelin Bøgh, Sognepræst til Gamtofte i Fyen; see Fr. Algreen-Ussing, Familien Fog S. 15).
7. Anna Elisabeth Bøgh, født 12 Mai 1767, gift med Selveier Poul Wessfel til Katballegaard ved Viborg.
8. Dorte Marie Bøgh, født 30 August 1768, gift med Christen Gundorph, der døde 1819 som Sognepræst til Thorning i Aarhus Stift, Viborg Amt.
9. Christoffer Benedict Bøgh, født 29 Januar 1773, blev 1804 Foged i Norge og var gift med Andrea Perbøll.
10. Frederik Julius Bøgh, født 21 Marts 1774, blev Paskskriver ved Kjøbenhavns Toldbod og 15 Marts 1805 gift med Margrete Elisabeth Amalia Jaspersen.

17. Johan Ernst Heilmann*) blev født i Haderslev 29 Januar 1735. Hans Fader var August Wilhelm Heilmann, dengang praktiserende Læge i Haderslev, senere i Aarhus; hans Moder Cathrine Fischer, Datter af Provst Arent Fischer i Haderslev. Efter privat Undervisning hjemme blev han 1752 Student med Testimonium af Prof. Jens Worm i Aarhus; 1758 tog han Attestats og reiste derpaa hjem til Aarhus, hvor han under Stiftsprovst Dr. theol. Christian Pontoppidans Sngdom i 4 Aar prædikede for ham i Domkirken. Sidst i Aaret 1762 blev han af Generallieutenant Dve Zuul til Raunholt og

*) Jofr. Worm III, 315 fg.; Nyerup og Kraft S. 238.

Nislevgaard kaldet til Sognepræst for Lunde i Fyen, hvortil han fikagl. Confirmation 7 Januar 1763; 22 Octbr. 1778 blev han bestiftet til Sognepræst her og døde 24 Novbr. 1800.

Heilmann beskrives som en begavet, men letfindig Mand.

— Han blev 1777 Medlem af det danske Litteraturselskab.

— 3 Aaret 1796 fik han Afslag paa en Ansøgning om at hans eventuelle Enke maatte paa Livstid vedblive at være Fæster af Kirkens Jorder.

Han giftede sig 8 Juli 1763 med Karen Buch, Datter af Provst Jens Buch til Hjarup og Vandrup i Ribe Stift; hun døde 1812, 71 Aar gammel. — Deres Børn vare:

1. Dve Juul Heilmann, født 3 Septbr. 1764, blev Student og senere Sogndegn i Åsperup og Koerslev i Fyen, gift med Eleonore Cecilie Brandt, Datter af Sognepræst Claus Brandt sammesteds.
2. Cathrine Elisabeth Magdalene Heilmann, født 16 Octbr. 1765, død 24 Novbr 1842; gift 23 Octbr. 1795 med Provst Christoffer Myrup i Glostrup, der 11 Septbr. 1831 døde som Sognepræst for Nørre Vedby og Nørre Alslev paa Falster (see Inum. Barfod, den falsterste Geistligheds Personalhistorie II, 246 fgg.).
3. August Wilhelm Heilmann, født 23 Septbr. 1766, Klæde- og Silkehandler i Kjøbenhavn, gift med Charlotte Agnete Stæhr, Datter af Høkræmmer Stæhr sammesteds.
4. Jens Heilmann, født 14 Novbr. 1767, Møller i Hjerteminde, gift 1) 18 Mai 1792 med Maren Jensen, Datter af Møller Jens Pedersen (hun døde 28 Februar 1803, 41 Aar gl., i ottende Barfælseng). 2) 17 Decbr. 1803 med Marie Magdalene Bendelboe, Datter af Bager Hans Andersen Bendelboe og Johanne Elisabeth Resen i Hjerteminde.
5. Georg Jacob Heilmann, født 17 Marts 1769, død ung.
6. Peter Christian Heilmann, født 18 August 1770, blev Præst i Norge og døde 1822.
7. Johan Ernst Heilmann, født 12 Marts 1772, By- og Herredsskriver i Varde, død 14 Septbr. 1840; gift 1802

- med Cathrine Vilhelmine Seelmunden Fleischer (død 10 Mai 1847 i Ribe), Datter af Cancelliraad og Byfoged i Beile Gerhard Vilhelm Seelmunden Fleischer og Karen Angel. (Deres Søn er Sognepræst Johan Ernst Heilmann i Bjerrebj paa Laasinge).
8. Jacobine Heilmann, født 4 April 1773, død ugift 30 April 1842 paa Brolykke.
  9. Christine Henriette Heilmann, født 5 August 1774, død 1776.
  10. Sophie Hedevig Heilmann, født 15 Novbr. 1775, død 2 Juli 1851; gift 1) 15 Novbr. 1792 med Hans Førgensen, Eier af Brolykke paa Hindsholm (død 1793). 2) 12 Juni 1795 med Landinspecteur Johan Frederik Utke, som døde 1824. (Iblandt Børnene af dette sidste Ægteffab ere 3 Døttre, gifte med Sognepræsterne Lehn i Mesinge, Johan Ernst Heilmann i Bjerrebj og Kas-mus Christian Heilmann til Silby og Melby i Fyens Stift).
  11. Christian Heilmann, født 28 Febr. 1778, blev Kammerraad og Consumtionsinspecteur i Ringsted og døde 1840.
  12. Joachim Otto Carl Heilmann, født 17 April 1779, død i Aarhus som pensioneret Capitain.
  13. Arnt Christoffer Heilmann, født 5 April 1781, blev Assistent ved Handelen paa Grønland.

18. Jens Paludan Müller*) blev født 7 Novbr. 1771 i Sorø, hvor hans Fader Caspar Peter Müller (død 1775) var Forvalter ved Akademiets Gods; hans Moder var Anna Paludan (død 1805), Datter af Præsten Jens Paludan i Thorslunde ved Roeskilde. Efter Faderens Død blev han antagen som Pleiesøn af sin Moders Svoger Prof. Laurits Rongsklev i Sorø; efter dennes Død (4 Marts 1783) kom han i Huset hos Præsten Peder Smith, dengang Kapellan pro loco til Pedersborg og Kindertofte ved Sorø. Da denne næste Aar blev forflyttet til Bloustrød, kom han til Kjøbenhavn, hvor hans Moder imidlertid var

*) Jvfr. Erslevs Forfatter=Lexicon II, 339 fg. og Suppl. II, 453 fg.; Fr. Barfod, Danmarks Geistlighed, første Aargang, Sp. 183.

bleven Kammerfrue hos Prindsesse Louise Augusta, blev underviist af sin Morbroder Johan Lønborg Paludan (siden residerende Kapellan ved Trinitatis Menighed i Kjøbenhavn) og af ham dimitteret til Universitetet 1789 (Laud.). Aaret efter tog han anden Examen (Laud.) og 9 Juli 1793 theologisk Embedsexamen (H. ill.; spec. scr. laude dignum); for Dimisprædiken og den katechetiske Prøve erholdt han Laud. og blev 1794 Lærer ved Baisenhuset. D. 15 Febr. 1799 blev han Sognepræst for Thise i Viborg Stift og 23 Januar 1801 Sognepræst for Kjerteminde og Drigstrup Menigheder. Her var han i over 18 Aar, blev 28 Januar 1813 Ridder af Dannebrog og udnævntes 28 Juli 1819 til Sognepræst ved St. Knuds Kirke i Odense og Stiftsprovst i Byen. D. 1 Novbr. 1828 blev han Dannebrogsmænd, 25 August 1830 Biskop i Aarhus, 28 Octbr. 1836 Commandeur af Dannebrog og døde 14 Mai 1845.

„Han var en alvorlig og værdig Mand, stundom streng nok imod Andre, men altid strengest imod sig selv. Fra Rationalismens gølge Udørfener havde han igjennem et langt og indre bevæget Liv, der ingenlunde altid var bestrøet med Roser, arbejdet sig frem til den Troens Genfold og Snderlighed, som bar og hævede hans Alderdom.“ Medens han var Præst i Kjerteminde, begyndte Svækkelsen i Byen og Omegnen; han og de Svækkede vare vel uenige med hverandre om mange Ting, men han lagde dem ingen Hindringer i Veien.

Han blev 1799 gift med Marie Benedicte Rosenstand=Goiske, Datter af Sognepræst Mag. Jens Rosenstand=Goiske (død 1777) i Gundslev paa Falster og Anne Cathrine Rierulff (død 1805). Hun var født 15 Mai

1775 og døde i Marts 1820 i Kjerteminde. — Deres Børn ere:

1. Carl Paludan=Müller, født 27 Mai 1800, Cand. juris, død 1823.
2. Anne Julie Paludan=Müller, født 6 April 1802, død 21 Febr. 1861; gift 1) med Søren Munk Plum, Søn af Biskop Dr. Frederik Plum i Odense. 2) 1836 med Kjøbmand C. W. Søyer i Horsens.
3. Lovise Paludan=Müller, døbt 26 August 1803, død 17 Septbr. 1862; gift med Professor Dr. Frederik Olaus Lange, forhen Rector i Bordingborg (+ 11 Febr. 1862).
4. Caspar Peter Paludan=Müller, født 25 Januar 1805, Rector ved Nykjøbing Kathedralskole, Dr. phil., Professor, Medlem af Videnskabernes Selskab, R. af Dbg. og Nordstjernen; gift 2 Novbr. 1829 med Henriette Eriksen Rosenstand=Gøiske (født 1 Novbr. 1806), Datter af Conferentsraad Johan Philip Kneyn Rosenstand=Gøiske og Louise Judithe Kaas.
5. Adolph Paludan=Müller, født 1806, død 1809.
6. Vilhelm Paludan=Müller, født 12 Novbr. 1807, død 3 Juni 1861 som Sognepræst for Veder og Malling i Aarhus Stift; gift med Dorette Michaelis.
7. Frederik Paludan=Müller, født 7 Februar 1809, Professor, R. af Dbr.; gift 30 August 1838 med Charite Philippa Louise Borch (født 1801), Datter af Professor ved Sorø Academi Caspar Abraham Borch og Anne Margrethe Rosenstand=Gøiske.
8. Henriette Charlotte Paludan=Müller, født 4 April 1811, død ugift.
9. Jens Paludan=Müller, født 8 Febr. 1813, Provst og Sognepræst i Thisted og Lilsted; gift 25 Juni 1841 med Charlotte Christine Birgitte Petrine Tryde (født 4 Marts 1816), Datter af Stiftsprovst, Confessionarius Eggert Christoffer Tryde og Christine Dorothea Rongslev.

19. Prof. Christopher Schrøder Andresen*) blev født i Rønne 3 April 1760. Hans Fader var General=

*) Jvfr. Erølew I, 18 fg. og Suppl. I, 31 fg.; F. C. Hundrups Efterretninger om philologiske Candidater, 1 S. S. 19; Gjesling II, 1 B. Tab. I til S. 234.

auditeur og Amtmand paa Bornholm Christian Andresen, hans Moder Michelle Dittilia Schrøder (død 1823 hos sin Søn i Nørre Lyndelse Præstegaard i Fyen), Datter af Kammerraad Christopher Schrøder, Amtsforsvalter paa Bornholm. Han blev 1775 Student fra Helsingørs Skole, tog 1776 philosophist og 9 Septbr. 1779 philologist Examen, begge med Laud., blev 1783 Alumnus paa Borchs Collegium, tog 23 April 1787 theologist Attestats med H. ill., blev samme Aar Magister i Philologien og Rector for den lærde Skole i Rønne, fik 28 Febr. 1800 Titel af Professor, blev 18 October 1805 bestiftet til Sognepræst for Wisfenberg i Fyen og 5 Januar 1820 til Sognepræst her, hvor han døde 18 Mai 1832.

Kort før Andresens Kaldelse til Kjerteminde havde Opvækkelsen paa denne Egn antaget en anden Retning og større Omfang ved Christen Madsens Optræden som Opvækkelsesprædikant, og det varede ikke længe, inden Andresen, som var en afgjort Rationalist, kom i alvorlig Strid med den. I det jeg om Stridens Hovedtræk henviser til L. Helvegss danske Kirkehistorie II, 461 fgg., meddeler jeg her et Par Notitser, deels efter Papirer i Præstearchivet, deels efter paa lidelig mundtlig Beretning. Fra Begyndelsen af syntes det, som om Andresen vilde stille sig i et venligt Forhold til de Opvakte; men Degnen Zuul i Drigstrup, som var deres ivrige Modstander, fik ham snart omstemt. Andresen havde paa en 4de Søndag i Advent holdt en Prædiken over „Gleden“; denne Prædiken havde Christen Madsen kaldt „Aner“, og Zuul, som fik dette at vide og berettede Præsten det, lod ham ikke i Ro, førend han klagede over Christen Madsens hele Optræden. Sagen dreiede sig længe om det Spørgsmaal, om 4 Mand af Menigheden maatte med Gød bekræfte deres Bestyldning imod Andresen, nemlig at han havde lært dem,

faavel fra Prædikestolen som ved sit Exempel, falsk og forargelig Værdom, f. Ex. at Ingen kan kalde sig Guds Børn — „vi ere alle Verdens Børn“, at han bandte, spillede Kort til ud paa Matten, endog paa Langfredag o. s. v. I et af sine Indlæg paaftaaer Andresen, at det er ikke ham der har begyndt Sagen; han har lidt og tilsat Meget i de 6 Aar; han roser Folkene i Driigstrup, der ikke trænge til „Sligt“. Sagen endte, efter at have staaet paa i flere Aar, med en Høiesteretsdom 1829, hvorved de Anklagede, som ved Under- og Overretten vare dømt til Vand og Brød, slap med Mulfter. — I Kjerterminde Præstearchiv findes desuden en Skrivelse fra Stiftsøvrigheden af 9 Septbr. 1824 til Andresen, hvori det hedder, at han har andraget, at Seminarist Tørgen Nielsen Holm i Kjerterminde deeltager i lovsfridige Forsamlinger og Forhandlinger; Stiftsøvrigheden finder ikke, at der er fremkommet noget Beviis for Ulovlighed, hvorfor Andresen maa give nærmere Oplysninger. Hertil svarer han, at Holm selv har tilstaaet sin Deeltagelse i Møderne, og da han ikke underviser det Antal Børn, som Anordningerne foreskrive, bør han indkaldes for Sessjonen som bondefødt — og føier til: „37 Aars Tjeneste i Skolen og i Kirken, daglig opoffret Religionen og Vidensfaberne, har lært mig: tu ne cedas malis, sed etc.“ — I sine sidste Aar lod han de Opvakte i Ro uden dog at nærme sig til dem.

Han blev 1789 gift med Lovise Cathrine Ransen, Datter af Oberstlieutenant og Commandant paa Bornholm Hans Michelsen Ransen og Lovise Verbandt. Hun døde i Kjerterminde 20 Juli 1833, 73 Aar gl.

Deres eneste Barn er Michelle Ottilia Andresen, født 1801, gift 25 Januar 1828 med Lars Larsen (død

14 August 1852), Kjøbmand og senere Bogholder i Kjørteminde. Hun lever som Enke i Kjøbenhavn.

20. Provst Vilhelm Bartholomæus Bentzien*) blev født i Kjøbenhavn 4 Marts 1800. Hans Forældre vare Bagermester Johan Christian Bentzien og Helene Frederikke Bentzien. Han kom i Metropolitan-skolen 1811, blev Student derfra 1816 (Laud.), tog Aaret efter anden Examen med Udmærkelse, 23 Octbr. 1820 theologisk Embedsexamen med Laud. og siden de praktiske Prøver med Udmærkelse. Fra 1819 var han Lærer ved Borgerdydskolen i Kjøbenhavn indtil 1824, da han blev Inspecteur ved Efterflægtselskabets Realskole; 20 Febr. 1829 udnævntes han til residerende Kapellan ved Fredensborg Slotskirke samt for Åsminderød og Grønholt, blev Sognepræst i Kjørteminde 7 Septbr. 1832 og Provst i Bjerge-Nasum Herreder 7 Septbr. 1836. Herfra forflyttedes han 22 Marts 1840 til Sognepræst for Åsminderød og Grønholt og Slotspræst ved Fredensborg Slot, blev 23 April s. A. Provst i Liunge-Kronborg Herreder, 28 Juni s. A. Ridder af Dannebrog, 14 Januar 1851 Medlem af Frederiksborg Amtsraad, død 8 Novbr. 1857.

I Bentziens Tid indtraadte et fredeligere Forhold til de Opvakte. Vel var han ikke enig med dem; men godmodig som han var, forfulgte han dem ikke paa nogen Maade. I en Erklæring fra ham, som findes i Kjørteminde Præstearchiv, over en Ansøgning fra Nogle af dem om at de maatte bruge Pontoppidans Forklaring, giver han dem fra sit Standpunkt et meget godt Vidnesbyrd: deres Fanatisme er heelt falden o. s. v.

Han var to Gange gift. 1) (31 Octbr. 1828) med So-

*) Jvfr. Erskew I, 104 og Suppl. I, 114; Fr. Aigr.-Uøsing, a. Skr. S. 12.

phie Marie Elisabeth Nagel (født 11 Juni 1811, død 21 Decbr. 1833), ældste Datter af Grosserer Peter Nagel (død 1834) i Kjøbenhavn og Regine Frederikke Muus. 2) (4 Mai 1835) med Marie Sophie Plum (født 17 August 1810), yngste Datter af Biskop Dr. Frederik Plum i Odense (død 1834) og Marie Sophie Munk (død 1829).

— Deres Børn ere:

1. Hans Peter Christian Bentzien, født 7 Marts 1830, praktiserende Læge i Svendborg; gift 6 Juli 1860 med Agnes Helene Caroline Ruge (født 15 Juni 1842), Datter af Apotheker i Svendborg Heinrich Adolph Christian Ruge (død 1852) og Marie Cecilie Hansen.
2. Dve Emmerich Lorenz Bentzien, født 13 Juli 1832, død 15 Decbr. 1833.
3. Sophie Caroline Bentzien, født 8 Novbr. 1833, gift 18 Mai 1854 med Jens Bloch Jespersen (født 20 Juli 1813), Cancelliraad og Herredsfoged i Galten, Støving og Nørrehaald Herreder.
4. Marie Sophie Bentzien, født 18 Februar 1836, gift 1856 med Geert Marinus Holbæk, Capitain i Artilleriet og f. T. Bestyrer af Krudtværket paa Frederiksværk.
5. Antonie Dline Bentzien, født 17 Marts 1838, gift 1856 med Jesper Jespersen Bahnsen, Capitain i Artilleriet og f. T. Lærer i Chemi ved den kgl. militaire Højskole.
6. Frederik Wilhelm Bentzien, født 1845.

21. Provst Urve Christian Linde Heiberg*), Søn af Klokker, Chordegne og første Lærer ved Borgerstolen i Ringsted Gabriel Heiberg (død 6 Juni 1816) og Elisabeth Siersted, er født i Ringsted 5 Juli 1805. Han blev 1823 Student fra Koeskilde Kathedralskole, tog 10 Juli 1829 theologisk Attestats og senere de praktiske Prøver, alle Examinier med bedste Charakter. I 5 Aar var han Lærer i det v. Westenske Institut og siden i Efterslægtselskabets Realskole,

*) Jvfr. Erskew I, 609 og Suppl. I, 737 fg.

dimitterede desuden flere unge Mennesker til Universitetet. Den 26 August 1831 blev han beskikket til ordineret Katechet og første Lærer ved Trinitatis Borger-skole i Fredericia, 2 Marts 1832 til Sognepræst for Lunde i Fyen og 6 Juni 1840 til Sognepræst for Kjerteminde og Drigstrup Menighed; 17 Juli s. A. blev han Provst i Bjerge-Nasum Herreder, 6 Octbr. 1852 Ridder af Dannebrog. Den 10 April 1855 blev han udnævnt til Sognepræst ved St. Olai Kirke i Helsingør.

Han blev 22 Octbr. 1831 gift med Georgine Samline Rørdam, født 23 Febr. 1808, Datter af Provst Thomas Schatt Rørdam, Sognepræst for Tølløse og Agerup i Sjælland, og Cathrine Georgia Teilmann. — Deres Børn ere:

1. Gabriel Thomas Schatt Rørdam Heiberg, født 16 Juli 1832, Cand. theol. og Adjunct i Sorø; gift 10 Juni 1862 med Johanne Christiane Müller (født 11 Novbr. 1837), Datter af Cancelliraad og Kasserer ved Sparekassen i Odense Hans Müller og Marie Margrete Lütken.
2. Georgia Elisabeth Heiberg, født 30 August 1834, gift 9 Novbr. 1860 med Cand. theol. Johannes Møller, Inspecteur ved Efterslægtselskabets Realskole; død 18 Octbr. 1863.
3. Emma Marie Christine Heiberg, født 13 Marts 1836.
4. Peter Andreas Heiberg, født 29 Septbr. 1837, Cand. mag. og Dr. phil.; gift 12 Juni 1860 med Louise Sophie Holm (født 14 Marts 1841), Datter af Raadmand i Helsingør Peter Louis Holm og Nicoline Faber.
5. Gustav Peter Joachim Heiberg, født 1 Decbr. 1838, Cand. theol. og Huuslærer i Sjælland.
6. Thomasine Heiberg, født 14 Septbr. 1840.
7. Axel Theodor Holger Heiberg, født 6 Decbr. 1842, Stud. jur.
8. Bertha Julie Conradine Emilie Heiberg, født 11 Marts 1846.

22. Lic. theol. Søren Victor Bloch*), Søn af Sognepræst Søren Bloch til Lønborg og Egvad i Ribe Stift (død 25 Septbr. 1838) og Gjertrud Fog (død 26 Januar 1840), Datter af Provst Søren Fog til Humble paa Langeland, er født i Lønborg 25 Septbr. 1812. Han blev Student 1829 fra Borgerdndsskolen paa Christianshavn, tog theologist Attestats 17 Januar 1833 og senere de praktiske Prøver, alle med bedste Charakter, og blev 25 Mai s. A. constitueret Lærer ved Randers lærde Skole. Denne Stilling fratraadte han 13 Septbr. 1834 og reiste til Kjøbenhavn, hvor han 11 Juli 1835 tog Licentiatgraden i Theologien; 3 Octbr. s. A. blev han constitueret Lærer ved den lærde Skole i Horsens, 26 Septbr. 1837 kaldet til Sognepræst i Vorbjerg i Ribe Stift, 8 Decbr. 1838 Sognepræst for Lønborg og Egvad, 2 Septbr. 1851 Provst for Hind, Bølling og Nørre Herreder under Ringkjøbing Amt. Den 11 Juli 1855 blev han befastet til Sognepræst for Kjerteminde og Origstrup. Fra 1855 til 1859 var han Medlem af Landsstinget.

Han blev 15 Juli 1833 gift med Agathe Theodorine Benedicte Thorlacius, født paa Island 6 Januar 1811, Datter af Kammerassessor, forhenværende By- og Herredsskriver i Ringkjøbing Theodor Thorlacius (død i Kjøbenhavn 12 August 1850) og Gntha Homitz. — Deres Børn ere:

*) Jvfr. Erskew I, 149 fg. og Suppl. I, 168 fg.; Fr. Algr. Ussing, a. Skr. S. 8 fg. — J. V. Blochs Farsfader var Sognepræst Laurits Bloch (død 1773) til Biby i Fyen, Søn af Hr. Søren Bloch (død 1732) til Nærna og Narslev (jvfr. Bloch II, 78 fg.); hans Farmoder var Anne Marie Lütken (død 1772), Datter af Hr. Otto Diderik Lütken (død 1788), Sognepræst til Stjellerup og Ellinge i Fyen og Broder til den bekjendte Frederik Lütken.

1. Jørgen Theodor Victor Agathon Bloch, født 16 Juni 1835, Assistent ved Controllen med Limfjordsfiskeriet; gift 28 Mai 1863 med Thora Emilie Nordberg (født 12 Febr. 1843), Datter af Krigsassessor og Postmester i Nykjøbing paa Mors Carl Frederik Edvard Nordberg og Josephine Françoise Dorthea Birgitte de Torné.
2. Gythe Christiane Ojertrud Cecilie Bloch, født 28 Octbr. 1836.
3. Jørgen Bloch, født 21 Octbr. 1838, død 10 Octbr. 1839.
4. Elise Hedevig Bloch, født 15 Juli 1840.
5. Georg Otto Carl Vilhelm Bloch, født 26 Juli 1842, død 26 Januar 1843.
6. Theodor Bloch, født 30 Januar 1844.
7. Susanne Hemmertine Oline Ottilia Bloch, født 15 Mai 1847.
8. Johannes Bloch, født 30 Septbr. 1848.
9. Marie Bloch, født 1 April 1850.
10. Gytha Bloch, født 30 Septbr. 1851.

B. Residerende Kapellaner.

1. Hr. Jørgen Robertsen var 1568 baade Kapellan og Skolemester. Som Kapellan havde han 10 Daler i aarlig Løn af Sognepræsten.

2. Hr. Hans 1575. Det hedder nemlig i Biskop Niels Jespersens Synodalia til det Aar, Art. 11: „Begjered Dnus Episc. af alle Provster og Præster paa den arme syge Mands Hr. Hans af Kjerteminde hans Begne, at der maatte af Prædikestolene udi alle Kirker skee Bøn og Forbedelse for ham til Gud i Himlen, saaledes at han er af Gud besøgt

med et underbarligt farligt og sælsom Kors, er fordi bege=rendis gode christne Menneffers Bønner for sig til Gud."

3. Hr. Anders Bertelsen, født i Ringe, sættes i de ældre Beretninger at have været Kapellan her fra 1579 til 1582, i hvilket Aar han skal være bleven Kapellan i Nyborg og derfra 1588 Sognepræst i Flødstrup og Ullerslev. Men dette er urigtigt, thi af et Brev fra Magistraten i Nyborg til Biskop Niels Jespersen af 2 Juli 1582 (Bispearch. Binding Hs. Breve Nr. 47, 4) sees, at Hr. Anders netop dengang var kaldet til Sognepræst i Flødstrup. Da Nyborg Kapellani 1581 blev vacant ved Hr. Morten Nielsens Forflyttelse til Landet og Bregninge paa Taasinge, synes det som om Hr. Anders Bertelsen kun har været Kapellan i Kjerteminde 1579—1581, i Nyborg 1581—1582. Han døde som Sognepræst i Flødstrup 1602.

4. Hr. Marquard Hansen Overstkjærer, født i Odense omtrent 1549, blev 1585 Sognepræst i Munketo, efterat han havde tjent først i Skolen, siden som Kapellan en Tidlang i Kjerteminde og der forhvervet sig et godt Vidnesbyrd om sin Tjeneste, Levnet og Værdom.*)

5. Hr. Niels Pedersen var her i Embedet 1588 og 1589, dengang en ung Mand. Han var født i Kjerteminde og havde tidligere været Rector her. — Fra den Tid kjende vi Kapellanens Løn, som aarlig beløb sig til 8—10 Daler af Sognepræsten, fri Bolig i Skolebygningen, Offer 20 Daler og fri Kost hos Sognepræsten (2 Dage ugentlig) og Borgene. Naar han kom bort og hvorhen, vides ikke.

6. Hr. Niels Christensen 1595. I hans Tid synes

---

*) Om hans Kaldelse til Munketo (hvor han døde, formodentlig 1608) see Kirkehist. Samlinger II, 246 fgg.

Indkomsten at være bleven forøget med Liggpenge af dem, som han jordede i begge Sogne.

7. Hr. Niels Jacobsen var her 1596 og døde 1603 af Pest. Det synes af Visitationebogen, som om Borgerne allerede fra Begyndelsen af hans Embedstid viste sig uvillige til at give ham Kost, som de dog havde lovet Sognepræsten, og denne Uvillighed blev ikke mindre, da Hr. Niels 1599 blev beskylt for at have venerist Sngge („1 Claphorn“). Dette var af 2 Bartsfjærer blevet mundtligt og skriftligt bevidnet for begge Borgemestrene og Provst Hr. Hans Pedersen, hvilken igjen havde meldt det til Lehnsmanden. Ved Landsthingsdommen blev Sagen afviiist, fordi Bartsfjærerne ikke havde vidnet for Raadet eller til Thinge. Men Borgerne bleve bange for at give ham Kosten i deres Huse, dog vilde 4 Mænd hjælpe Sognepræsten med Kostpenge til Kapellanen, kunde Hr. Hans fordrage Kapellanen, da kunde de ogsaa.

8. Hr. Peder Hefø blev Kapellan 1603. Han er rimeligviis født i Hjertemind, hvor han gif i Skole 1594, og hvor der i Thingbøgerne oftere forekommer Personer af Navnet Hefø. — Maaffee er det ved en Forveksling med ham, at B. og Bl. nævne en Hr. Peder Hansen som ordineret til Kapellan her 1603 og som død eller forflyttet herfra efter 14 Aars Tjeneste, altsaa 1617 eller i Begyndelsen af 1618.

9. Hr. Jacob Gregersen skal være født 1584 i Odense og ordineret til dette Embede d. 5 Marts 1618. Ifølge B. og Bl. skal han have været her i 28 Aar og være død 1646. Smidlertid kommer denne Beretning vistnok deraf, at man har fundet den senere Sognepræst Hr. Anders Poulsen kaldet til Kapellan netop 1646 og derfor antaget, at Hr. Jacob levede indtil den Tid. Men efter al Sand-

synlighed har Hr. Anders Poulsen aldrig været residerende Kapellan i Kjerteminde, men blev — saaledes som det i Sognepræste-Rækken er anført — 1646 fra Rector personel Kapellan hos Hr. Anders Mand i dennes Svagthed, indtil han 1654 fulgte ham som Sognepræst. Naar det i flere Beretninger hedder, at Hr. Anders Poulsen var den første Kapellan i Kjerteminde, som blev kaldet — ikke af Sognepræsten, men — af Kongen, da lader dette sig ogsaa vel bringe i Forening med det Foranstaaende, idet Hr. Anders Mand rimeligviis har udvirket kongl. Successionsbrev for denne sin personelle Kapellan, hvilket ogsaa adskillige Beretninger omtale som skeet, „formodentlig“ da Hr. Anders Mand holdt sit Jubilæum. Der er heller slet ikke Plads for Hr. Anders Poulsen iblandt de residerende Kapellaner, thi — foruden at et Document i Præstearchivet af 1680 nævner Hr. Holger Boesen som Hr. Jacob Gregersens nærmeste Eftermand — siger denne Hr. Holger selv i en Ansøgning til Kongen af 1 Novbr. 1673, at han dengang har været Præst i Kjerteminde i 36 Aar, altsaa fra 1637. Dette sidste Aar maa altsaa rimeligst sættes som det Aar, i hvilket Hr. Jacob Gregersen døde eller afgik (vigtig nok forekommer han i Odense Skifteprotokoller endnu 1638 og 1645 som Skyldner i to Dødsboer; men hans Gjæld opføres det første Sted som „uvis“, det andet Sted som „aldeles uvis“, hvilket snarest taler for, at han dengang har været død eller at han er gaaet af, og at man derfor Intet ventede at faae).

I hans Tid blev iøvrigt den vigtig nok meget ringe Kapellanløn ikke lidet forøget, idet en Deel af Rectors Løn, nemlig Degnerenten af Drigstrup, ved Kongebrev af 22 April 1631 tillagdes Kapellanen, imod at denne skulde lade Sognet

forsørge saavidt Degnen vedkommer. Ligeledes nød han af Sognepræsten 22 eller 32 Sletdaler aarlig.

10. Hr. Holger Boesen (ell. Bojesen). Han blev Student 1634*) fra Odense tilligemed (Broderen) Hans Boesen og viste allerede 13 Mai 1637 Biskop Hans Mikkelns sine Examinatsattester fra Universitetsprofessorerne, hvorpaa han formodentlig strax efter blev Kapellan her.

Om hans gode Forhold til Sognepræsten henvises til det Tidligere. — Fra hans Haand findes i Fordebogen af 1667 en Fortegnelse paa Embedets daværende Indtægter, nemlig: a, Degnerenten af Drigstrup, som tilforn var 37 Traver Bng, 27 levende Gjæs og 8 halve, samt et Brød af hver Mand til Suul og et til Paaste, men nu var meget forringet formedelt Beboernes Armod (af denne Rente skulde aarlig svares 3 Tønder Bng til Kjerteminde Skole); 3 Huusmænd gav ham endnu om Julen 10 St. hver, men Huuskvinderne Intet, da de selv maatte tigge deres Føde; b, af Sognepræsten 40 Daler, nemlig 30 Daler til Kostpenge og 10 Daler til Løn; derimod var der ingen Bolig til ham, hvorfor han maatte give i Huusleie 3 Daler om Halvaaret, og i 16 Aar havde han ikke faaet sin Huusleiehjælp. — Desuden see vi af et Indlæg til Landemodet eller Biskoppen af 21 April 1680 fra den daværende Sognepræst Hr. Hans Sørensen, at Hr. Anders Poulsen — paa Grund af at Hr. Holger hjalp ham i hans Svaghed — ikke blot havde forøget Lønnen til de 40 Daler, men ogsaa havde undt ham en Deel Accidentser i Byen og Annæret, og selv fra den Tid,

---

*) I Bispesearchivet, Binding Hs. Breve Nr. 12, findes en Attest fra Holger Boesen, hvori han 1666 siger, at han for 34 Aar siden var Degn i Aarslev.

da Hr. Anders maatte holde personel Kapellan, lod han dog sin Contract med Hr. Holger staae ved Magt.

Hr. Holger var gift med Engel Pedersdatter Kall fra Flensborg*), som var Enke efter Henrik Sørensen Krog, Tolder og Raadmand i Kjerteminde og tillige Ridefoged paa Nyborg Slot. Denne Henrik Sørensen Krog boede allerede 1635 i Kjerteminde**), byggede der to Gaarde og blev en meget rig Mand ved sine forskjellige Embeder, idet der til Nyborg Slot dengang skal have ligget 900 Bønder og Toldertjenesten i Kjerteminde i de Tider var en betydelig Post, da Bønen dengang tillige var Lade- og Kossplads for Odense. Han blev bekendt med sin Hustru paa Nyborg Slot, hvor de begge tjente, og ved sin Død (som nok indtraf 1655 eller noget før) efterlod han sig store Midler, saaledes at Sønnen fik 6000 og hver Datter 3000 Daler. Det var vistnok strax efter Kjertemindes Udelæggelse 1659, hvorved hun tabte meget, at Enken indlod sig i nyt Ægteskab med Hr. Holger Boesen (1660 forekomme de i Thingbøgerne som gifte), der ifølge B. rigtignok var en fattig Mand, men den bedste og værdigste, især for at finde den Mand, der kunde samle hendes adspredte Midler, føre hendes Bo i Rigtighed, styre for hendes Huus og hjælpe at opdrage hendes endnu uopførte Børn. Hun overlevede ogsaa denne Mand, med hvem hun ingen Børn havde, og blev begravet i Kjerteminde d. 16 August 1686. — Hun tilførte ham 4 Stifbørn, 1 Søn og 3 Døtre, nemlig:

Hr. Peder Henriksen Krog, der blev sin Stiffaders

*) Kjerteminde Thingbøger 1655: Søster til Borger Jørgen „Carl“ i Nyborg.

**) Indlæg 27 Novbr. 1635: Tolder Henrik Sørensen i Kjerteminde, fattig fremmed Mand, sønster for Penge Brænde af Kongens Stove.

Eftermand i Kapellaniet; Maren, gift med Kjøbmand Peder Hoppensach den Ældre i Kjerteminde; Kirsten, gift med Kjøbmand Poul Jespersen Bager sammesteds; Sidsel, gift med Ananias Jespersen Bager, den fornævntes Broder og ligeledes Kjøbmand i Kjerteminde. Fra disse Børn nedstammer en talrig Slægt.

Af Kjerteminde Thingbøger sees, at Hr. Holger — vistnok især paa sin Kones Vegne — førte adskillige Sager for Retten, hvoriblandt en 1661—63 om Grøden af nogle øde Gaardes Grund under Ulriksholm, som Hr. Holger havde besaaet, men som Fogden paa Ulriksholm havde taget Grøden af.

Han siges i Almindelighed at være død 1677, samtidig med Sognepræsten Anders Poulsen, dog har det vistnok været 1678, som det synes af Eftermandens Historie.

11. Hr. Peder Henriksen Krog*) er født i Kjerteminde af de ovennævnte Forældre, blev Student fra Roeskilde Skole 1656 og Rector i Sørljølbing 1666. Den 1 Novbr. 1673 indgav hans Stiffader en Ansøgning til Kongen om at han maatte blive hans Medtjener og Succesor, hvilket blev bevilget den 5 Mai 1674.***) Dog blev han først ordineret d. 11 Septbr. 1678 efter Stiffaderens Død.

Det gode Forhold, som saa længe havde hersket imellem Kjerteminde Sognepræster og Kapellaner, blev nu forstyrret, og fra nu af finde vi i et langt Tidsrum kun en Række af Stridigheder om Kapellanembedets Løn og de det paahvilende Pligter, hvilke Stridigheder Hr. Krog begyndte. Han synes nemlig, paavirket af mindre gode Førere (B.), at have sat sig i Hovedet, at Kapellanen efter Kongebrevet af

*) Jvfr. Imn. Barfod II, 234 fg.

**) Hensle og smaal. Indlæg. I Ansøgningen anføres, at Stiffænnen havde tjent i Kjøbenhavns Besæring og mistet sin Fædrearsv i Fyen i Krigstiden.

1553 havde Ret til Kongetienden af Drigstrup, og begyndte derfor kort efter sin Embedstiltrædelse en Proces med Sognepræsten Hr. Hans Sørensen, som han fuldstændigt tabte, først ved Provsterettens Dom af 8 Marts 1680, senere ved Landemodets Dom af 21 April s. A. Af denne Dom og Indlæggene for Retten sees det, at Kapellanen ikke blot gjorde Fordring paa Tienden af Drigstrup, men ogsaa paa en stor Deel af Accidentferne i begge Sogne, paa Grund af at dette var indrømme^t hans Formand Hr. Holger Boesen af den forrige Sognepræst. Landemodets Dom stadfæstede Provsterettens, forsaavidt som denne havde fratjent Kapellanen al Ret til Tienden og tilkjendt ham 40 Sletdaler aarlig af Sognepræsten; hvad derimod Accidentferne angaaer, udtaler den førstnævnte Dom, at derom findes ingen fast Regel, men da Hr. Hans Sørensen havde tilbudt ham dem, som faldt ved Børnedaab og Kirkegangskoner i Drigstrup, skal han dermed lade sig nøie (ved Provsterettens Dom var der tilkjendt Kapellanen en Trediedeel af samtlige Accidentfer).

Søvrigt beskrives han af B. som en god Mand, der var meget elsket af Menighederne; tilsidst var han, med mange Børn i et lille Kald, i forknytte Omstændigheder, indtil han 21 Mai 1687 blev beskikket til Sognepræst for Nørre Vedby paa Falster, hvortil han 24 Juli 1695 fik Nørre Alslev annecteret. Der døde han 1700 (begr. 3 Septbr.), efterat han kort Tid i Forveien havde nedlagt sit Embede (hans Eftermand blev beskikket 7 Juli 1700).

Han var to Gange gift. 1, med Maren Jensdatter, hvem han ægtede som Rector i Saxkjøbing og som blev begravet i Kjerteminde 9 April 1684. 2, med Margrete Pedersdatter, der allerede 6 Mai 1685 forekommer som hans Kone i Kjerteminde Kirkebog og formodentlig var en

Slægtning eller Pleiedatter af Sognepræsten Hr. Knud Jacobsen i Ringe.*) Hun overlevede ham og giftede sig i Januar 1704 med sin Tjenestekarl.

Af det første Ægtefælle var der adskillige Børn, hvoriblandt en Datter, som blev begravet i Kjerterminde 18 Octbr. 1683, og en Søn Henrik Pedersen Krog**). Af det andet Ægtefælle var der idetmindste een Søn, nemlig Peder Pedersen Krog, døbt i Kjerterminde 8 Octbr. 1686.

12. Hr. Niels Jacobsen Muus***) blev født i Kjøbenhavn 26 (eller 25) Decbr. 1660. Hans Fader var Brygger Jacob Riis, en af Stadens 32 Mænd, hans Moder Anna Nielsdatter Muus af norsk Slægt. 1678 blev han

*) Hr. Peder Krog sættes i Almindelighed at have været gift tre Gange, nemlig 1, med Maren Jensdatter; 2, med Maren (eller Margrete) Knudsdatter, Datter af Hr. Knud Jacobsen i Ringe; 3, med Margrete Pedersdatter. Men dette er en Feiltagelse, idet man af hans anden Kone har gjort to, da man formodede, at hun maatte være en Datter af Hr. Knud, fordi denne har døbt Barnet Peder 1686. Hr. Knud Jacobsen blev Præst i Ringe 1668, giftede sig samme Aar i Kjøbenhavn med Ane Pedersdatter (hvenske og smaal. Indlæg: Joh. Christo. v. Korbitz andrager, Kbhvn. 3 Juli 1668, for Kongen, at Hr. Knud Jacobsen i Ringe, som er kommen herover at holde Bryllup med sin Fæstems Ane Pedersdatter, maa lade sig vie i Logementet d. 8 Juli uden Fæstensøl og Lysning for at undgaae Bekostning og længere Fraværelse fra Kaldet. — „ob. br. 5 Juli“) og oprettede med hende et Testament 2 Septbr. 1684 (hvenske og smaal. Indlæg), da de ingen Børn havde; hun døde barnløs 1689 i sit 56 Aar. — Han giftede sig igjen med Hedvig Kummel, Datter af Hr. Hans Juliusen Kummel til Næraa og Næslev (Blod II, 75), men døde allerede 1690.

***) Ifølge Kjerterminde Banteprotokol afstaaer Hr. Peder Henriksen Krog til Nørre Vedby og Nørre Næslev 1695 en Gaard m. m. i Kjerterminde til sin Søn Henrik Pedersen Krog, istedetfor Arv (534 Daler 14 St.) efter hans sal. Moder Maren Jensdatter; Sønnen sælger igjen Eiendommen samme Aar til Hr. Niels Jacobsen Muus.

****) Ifr. Worm II, 103 og III, 558; Nyerup og Kraft S. 405-

Student fra Kjøbenhavns Skole, tog 1685 Attestats med Betegnelsen illum, holdt næste Aar Dimisprædiken*) og blev 21 Mai 1687 (samme Dag altsaa som hans Formand forflyttedes til Falster) beskikket til Kapellan her, i hvilken Stilling han blev i henved 37 Aar indtil sin Død 1724 (begraven 4 Mai). Den 9 Søndag efter Trinitatis 1687 blev han indsat, og 13 Søndag efter Trin. fik han af Menigheden Offer til sin Præstetjortel.

Han var vistnok en streng religiøs Mand, der optugtede sine Børn til det Samme. Thi i Sønnens, Mag. Jacob Muus's Autobiographi (hos Gjesfing II, 1 B. 288) hedder det: „Min Fader var sal. Niels Jacobsen Muus . . . om hannem jeg kan sige som Salomon om sin Fader: han vandrede i Sandhed og Retfærdighed og i et retfindigt Hjerter for Herren, og min sal. Moder . . . var mig en Euniche og Monica . . . Saasnart jeg kunde tale, blev jeg vant til Guds Ord, saasnart jeg vel kunde gaae, til Guds Huus, de spæde Fødder strax satte paa Guds Stier til Kirken og Skolen“.

Af Hr. Peder Knudsen i Søllinge blev han stævnet 1692 for noget Guds, som havde tilhørt dennes afdøde Søn Johan Christoffer Pedersen og skulde være blevet deponeret hos Hr. Muus; 1694 kom Sagen for Odense Landemode, hvor den dog blev forliget.

Iblandt fynske og smaalandste Indlæg findes et Andragende fra ham til Kongen af 6 Mai 1696; han klager deri over, at han af Hr. Bent Top bliver behandlet som Huus=

*) Iblandt Stiftets almindelige Breve Nr. 187 i Bispearkivet findes en Afkrift af hans testimonium publicum, hvori det om hans Dimisprædiken hedder, at om han end ikke besidder nogen særdeles stor Beltalenhed, saa har han dog saa megen som udfordres til Opbyggelse. Derimod roses meget baade Talens Inddeling og Bygning, samt Udviisningen af den hellige Text.

kapellan, da han dog er residerende Kapellan; til Drigstrup reiser Sognepræsten selv op, hvergang der falder en Skilling. Dette Andragende er ledsaget af Ringos Ubefaling om en billig Rigning af Lønnen, og det blev besvaret med et Misfve til Stiftsøvrigheden af 29 August f. A., men med hvad Udfald, veed jeg ikke. I smaa og fattige Omstændigheder synes han altid at have været.

Han blev 9 Decbr. 1689 gift med Magdalene Knuds-datter Bruun, en Søsterdatter af Bispede Ringo. Med hende havde han 3 Børn, nemlig:

1. Lisbeth Ringo Muus, døbt 10 Decbr. 1690. I Kirkebogen staaer bemærket, at ved Mad. Muus's Kirkegang i Februar 1691 offrede med hende nogle af de fornemste Koner; „var det første Exempel her“.
2. Jacob Muus, født 25 Decbr. 1691, blev Student 1708, Magister 1716 og samme Aar Sognepræst til Steenløse og Børg i Sjælland, senere Herredsprovst til 1766, død 1783. (Jofr. Lengnick, Jacob Muus.)
3. Knud Muus, født og død 1697.

13. Hr. Poul Randt blev som Rector ved Hjerteminde Skole (see Rectorerne) d. 5 August 1724 bestiftet til residerende Kapellan. Her blev han kun kort, da han allerede d. 1 Septbr. 1725 blev kaldet til Sognepræst for Høsfelager Menighed i Fyen, i hvilket Embede han døde d. 10 August 1756.

Den 14 Januar 1726 blev han i Hjerteminde Kirke ægteviet til Sara Broch, Enke efter Kjøbmand Tørgen Madsen i Hjerteminde og Datter af Herman Broch, Færgemand ved Bemmenæs paa Taasinge. Allerede d. 8 Februar f. A. erhvervede han sig, imod at afbede sin Forfeelse og betale 20 Rdlr. til Odense Hospital, et kongeligt Opdrejnings- eller Benaadningsbrev, da han befrøgtede sin Kones altfor tidlige Nedkomst efter Brnluppeth, hvilken Frøgt

fenere viste sig ikke at have været ugrundet. — Deres 4 Børn vare:

1. Johan Førgen Landt, døbt 29 April 1726.
2. Herman Landt, født 1727, blev 1756 Kapellan hos Faderen og samme Aar hans Eftermand som Sognepræst i Hækselager, død 1797.
3. Lars Landt, Eier af Ullemose ved Svendborg.
4. Margrete Elisabeth Landt, gift 1) med Hr. Jacob Basballe (død 1755); 2) med Hr. Oluf Hvalfsøe (død 1793), begge Sognepræster i Varløse (jvfr. Bloch II, 207 fg.) Hun døde som Enke i Gubbjerg 1795.

14. Hr. Jens Winther blev født 1689 eller 1690 i Sønder Kirkeby paa Falster, hvor hans Fader Mag. Daniel Jensen Winther var Sognepræst; hans Moder var Karen Faste, Datter af Provst Steen Mikkelsen Faste i Baabensted paa Laaland*). 1709 blev han Student fra Nthjøbing Skole, tog Attestats 7 Septbr. 1716 med Laud., blev samme Aar Ratedet ved Nicolai Kirke i Kjøbenhavn og 28 Decbr. 1725 kaldet til Kapellan i Kjerteminde. Her var han kun lidt over eet Aar, i hvilken Tid han efter B. erhvervede sig et godt Navn. 1727 blev han Sognepræst i Nstved, hvor han døde i Septbr. 1745. Han blev 1 August 1730 gift med Hedvig Bremmer (begr. 12 Novbr. 1734). De havde ingen Børn.

15. Hr. Morten Boesen blev født i Kallundborg 1697, Student 1721, kaldet hertil 18 August 1727 og efter 11 Aars Forløb d. 1 August 1738 bestiftet til Sognepræst for Ebeltoft og Draabn, hvor han døde allerede d. 28 Januar 1742 af Tøring.

Ifølge B. havde han i sine yngre Aar lært Feltstjærprofessionen, hvilket kom ham godt tilpas i de 11 Aar, han med

* Jvfr. Imm. Barfod I, 227; Rhode I, 383 og 418.

Rone og endeel smaa Børn maatte tilbringe i dette ringe Kald, i hvilket han isvrigt erhvervede sig et godt Navn. I en Beretning om hans Søn Ludvig Boesen, forfattet af dennes Søn Provst J. F. Boesen i Vigerslev og indført i Maus Ny christelig Samler I, 193 fgg., hedder det om Hr. Morten Boesen og hans Hustru: „Begge vare de retsfafne, i Sandhed christeligfjndede Menneſter, og han en ſand Herrens Tjener, hvis ægte evangeliske Foredrag og hele christelige Embedsførelſe var paa den Tid til ſtor Veſignelſe, ſom jeg allerede i min Barndom med Glæde ofte hørte omtale af gamle Folk, der havde kjendt ham og været iblandt hans Tilhørere“. Ogsaa i Ebeltoft — hvorhen han blev kaldet, efterat han forſt ifølge en umiddelbar kongelig Befaling havde prædiket i Kjøbenhavn tilligemed en anden Præſt for Chriſtian den 6te — blev han høit elſket, og hans Bortgang blev meget beklaget baade i og udenfor hans Menighed. I et Trøſtebrev, ſom Biſkop Hngom i Aarhus i den Anledning ſkrev til Enken, kalder han ham en trofaſt Ven og Broder og Medſtrider i Herren, ved hvis Haand Herrens gode Sag lykkedes.

Han ægtede d. 27 October 1727 i Hjerteminde Johanne Cathrine Schreil, Datter af Chriſtian Schreil, Rector og reſiderende Kapellan i Rønne paa Bornholm. Hun overlevede ham ſom Enke i meget fattige Kaar. — Deres 6 Børn vare:

1. Chriſtian Schreil Boesen, døbt 19 Juni 1728, blev Student og døde i Ebeltoft hos ſin Svoger Byfoged Ditlevsen. Om hans chriſtelige Bortgang fra Verden ſee a. Str. S. 197 fg.
2. Chriſtine Margrete Boesen, døbt 6 Novbr. 1730 (formodentlig den foran nævnte Byfoged Ditlevsens Rone).
3. Ludvig Boesen, født 15 Mai 1733, Sognepræſt i Rynkeby og Revninge 1764, død ſom Sognepræſt i Vigerslev og Beſlinge 1788.
4. Henrik Jacob Boesen, født 1734, død ſom Cancelliſſeſſor og Eier af Herregaarden Vedø i Jylland 24 Juni

- 1773 (jofr. a. Str. 205 fg.). Han var gift med Nille Olerica Reinfranct, en Datter af Frands Frederik Reinfranct og Helle Birgitte Bagge (see S. 26).
5. Frederik Boesen, døbt 21 April 1738, Student 1758, Sognepræst til Nimtofte og Tøstrup i Aarhus Stift, død 1 Decbr. 1776. Han blev 1768 gift med en Datter af Sognepræst Johannes Overgaard i Ebeltoft, Elisabeth Magdalene Overgaard, der i yderst fattige Omstændigheder døde Aaret efter sin Mand og efterlod tre smaa Børn, hvoraf det næstældste, Nille Olerica, dengang 6 Aar gl., blev optagen i Farbroderens Huus i Rynkeby.
6. Martine Boesen, født 1742 nogle Uger efter Faderens Død, gift med Sognepræst Gjerup til Maria Magdalena i Aarhus Stift; død 1782.

16. Hr. Adam Thillerup*) blev født 5 Mai 1709 paa Gaarden Lindholm ved Roeskilde; hans Fader hed Morten Thillerup. 1728 blev han Student fra Slagelse, 1731 Baccalaureus, tog Embedsexamen 4 Marts 1734 (H. ill.) og blev 10 Decbr. samme Aar Sognepræst til Farstrup i Ribe Stift. I dette Embede blev han indviklet i saa mange Processer og Banfæligheder, at han tilsidst holdt det for raadeligere „at slye end ilde fægte“, hvorfor han ved Bytte med Hr. Augustinus Henriksen d. 15 August 1738 blev beskikket til residerende Kapellan i Kjerteminde. Ifølge B. var han den Første, som i sit Kaldsbrev blev kaldet residerende Kapellan til Kjerteminde og Drigstrup Menigheder, saa Kapellanen, som hidtil kun havde været personel i Annezet, nu skulde ansees som residerende i begge Sogne, hvilket dog ikke forpligtede den daværende Sognepræst til nogen Forandring i sit Forhold til Kapellanen, thi saalænge han levede, blev Al-

---

*) Hr. Augustinus Henriksen blev kaldet hertil 1 August 1738, men kom her ikke, da han med kongelig Tilladelse af 15 August s. A. byttede Kald med Hr. Adam Thillerup, Sognepræst til Farstrup. Om ham see iøvrigt 3mm. Barfod I, 212 fgg.

ting paa den gamle Fod. Hr. Thillerup døde allerede 1 Novbr. 1740 af Sprinkler.

Han var gift med Margrete Elisabeth Breitenickt, der overlevede ham og døde som Enke i Kjerteminde 15 Septbr. 1757.

Iblandt deres Børn kendes kun en Søn, som blev „Striverkarl“, og en Datter Cathrine Marie, født i Kjerteminde 1739, gift med Cantor Johannes Sibbern ved Odense Skole (+ 1790), hvem hun overlevede som Enke.

17. Hr. Christian Bruun (see Rectorerne) blev kaldet til Kapellan her 13 Januar 1741. D. 20 Octbr. 1747 blev han beskiftet til Hospitalspræst i Odense og Sognepræst i Paarup, i hvilket Embede han døde 31 Octbr. 1769 (jvfr. Bloch I, 871 fg.)

Strax efter sin Udnævnelse til Kapellan her ansøgte han om, at han maatte beholde de 52 Rdlr., han havde i Pension som afgaaet Rector; men paa Notificationslisten for Februar 1741 hedder det i Anledning af denne Ansøgning: „herved Intet at gjøre“.

Som Hospitalspræst giftede han sig i Kjøbenhavn 19 Septbr. 1749 med Maria Buck, som døde 16 Febr. 1769, 54 Aar gl. De havde een Søn.

18. Hr. Peder Bouchorst (Borchorst) blev født 1 Februar 1716 i Ulsø i Sjælland, hvor hans Fader Just Bouchorst var Degn. Han blev 1737 Student fra Frederiksborg, 1739 Baccalaureus, var en Tid Hører ved Nicolai Sogns Fattigskole i Kjøbenhavn, blev 5 Febr. 1746 personel Kapellan til Ondløse og Søndersted i Sjælland, hvorfra han 21 Octbr. 1747 blev befordret til residerende Kapellan i Kjerteminde og indsat i dette Embede 1ste Søndag i Advent. I dette „fat-

tige Kapellani" sad han med Rone og Børn i næsten 17 Aar, indtil han 22 August 1764 ved Døden blev forløst fra de Lidelser, som en langvarig Sygdom paaførte ham i hans sidste Aar.

Bed hans Indsættelse forefaldt det Optrin, som endnu hist og her lever i Folkemunde under Navnet: 3 Præster paa eengang paa Kjerteminde Prædikestol. Dermed forholdt det sig saaledes. Da Hr. Bouchorst havde faaet sin Collats af Biskoppen og foreviist den for den gamle Provst Claus Bedel i Munkebo, lovede denne ham, at han vilde indsætte ham 1ste Adventsøndag, og sendte et mundtligt Bud til Sognepræst Bøgh, at han (Provsten) den Dag selv vilde prædike i Kjerteminde Kirke. Hr. Bøgh, som paastod, at han ikke havde faaet denne Underretning, mødte ogsaa i Kirken og vilde ikke vige for Provsten, men gif, forat forekomme denne, op paa Prædikestolen allerede ved Begyndelsen af det næstsidste Psalmevers før Prædiken. Da dette Vers var sunget til Ende, ophørte Sangen, og Hr. Bøgh begyndte nu paa Bønnen, men da han mærkede, at der under denne kom En op paa Prædikestolen, og saac, at det var Provsten, vilde han dog ikke drive Sagen videre, men gif ned. Provst Bedel prædikede nu, men da han efter Prædiken skulde til at indsætte Kapellanen, kunde han ikke see at oplæse Kaldsbrevet, hvorfor han maatte kalde Hr. Bouchorst op, som da selv opläste det. Dette blev indberettet til høiere Vedkommende, og ved et Kongebrev til Biskoppen af 12 Januar 1748 blev der udtalt en stærk Misbilligelse over denne forargelige Scene: baade Provst Bedel og Hr. Bøgh skulde reprimanderes af Biskoppen og muldtes til Kjerteminde Fattige, og da det havde viist sig, at Provsten var saa gammel og svag, at han ikke

selv kunde forrette sine Embeder tilbørligt, skulde han tage sig en personel Kapellan, og en Viceprovst bestikkes i Herredet.

Strax efter Hr. Bouchorsts Ansættelse udbrød der en Strid imellem den nye Sognepræst og den nye Kapellan angaaende deres Embedsforretninger og Lønnen, hvilken Strid blev afgjort ved et kongeligt Reglement af 20 Decbr. 1748. Ifølge dette skulde Sognepræsten hver Søndag prædike til Høimesse i Kjerteminde og holde sidst Gudstjeneste i Drigstrup, Kapellanen holde først Gudstjeneste og Altergang i Drigstrup og prædike til Aftensang i Kjerteminde*). De tre store Høitidsdage, da Sognepræsten tog Offer i Kjerteminde, men Kapellanen i Drigstrup, samt 4de Fredag efter Paaaste skulde Sognepræsten forsyne Kjerteminde og Kapellanen Drigstrup baade med Høimesse og Aftensang. Anden Høitidsdag skulde Sognepræsten prædike i Drigstrup og tage Offer der, hvorimod Kapellanen, som den Dag tog Offer i Kjerteminde, skulde prædike der baade til Høimesse og Aftensang. Trede Høitidsdag saavel som Stjærtorsdag og Langfredag (paa hvilke Dage ingen Aftensang holdtes) skulde Sognepræsten prædike i Kjerteminde, Kapellanen i Drigstrup. Paa Festdagene skulde Sognepræsten, dersom det var Onsdag eller Fredag, forsyne begge Kirker med Høimesse, og Kapellanen Byen med Aftensang; var det Tirsdag eller Torsdag, skulde Sognepræsten prædike til Høimesse i Byen, Kapellanen i Drigstrup samt til Aftensang i Kjerteminde; var det Mandag eller Løverdage,

*) Forhen havde Kapellanen været forpligtet til hver Søndag at holde Froprædiken i Kjerteminde, derpaa Høimesse i hvilken Kirke Sognepræsten anviste ham, endelig Aftensang i Kjerteminde; dog havde Sognepræsten, for ikke at besvære ham for meget, ladet hveranden Aftensang og undertiden Froprædiken besørge ved Hørerer, som han derfor gav en Dags Kost eller to om Ugen. — Iøvrigt var Froprædiken om Søndagen bortfalden før Reglementets Udstedelse.

da skulde den Præst fritages for Anneret, som næste Søndag „har eller havde“ Tjeneste der. Alle Fredage i Hjerteminde saavelsom de maanedlige Onsdagstjenester og Fasteprædiken i Drigstrup skulde tilhøre Sognepræsten, men Kapellanen derimod katechisere hver Onsdag i Hjerteminde, undtagen i Fasten, da han havde Onsdagsprædiken sammesteds. Lønnen bestemtes atter til 40 flette Dalere aarlig af Sognepræsten, samt Accidentser ved Barnedaab og Kirkegangstøner i Drigstrup, hvorimod Kapellanen forpligtedes til at assistere Sognepræsten, naar fornødent gjordes.

Ifølge B. vilde Hr. Bouchorst ogsaa have den gamle Overenskomst omstødt, hvorefter Kapellanen aarlig gav Degnen i Drigstrup af Sognets Degnerente 4 Rdlr., 1 Lam, 4 Gjæs og nogle Snefe Eg (foruden at Degnen selv oppebar Offer og Brød); han paaastod nemlig, at denne Overenskomst manglede høiere Bekræftelse. Deraf blev der dog ikke Noget.

Bed et Kongebrev af 23 Januar 1750 blev det, ifølge et Andragende fra Hr. Bouchorst og hans Formand i Embedet, fastsat, at den tiltrædende Kapellan skal give den fratrædende 30 Rdlr. istedetfor Raadensaar, da det oplystes, at det saaledes havde været Skik, skjøndt Hr. Bruun havde givet mere formedelst hans Formands Enkes Fattigdom.

Hr. Bouchorst skal have været ikke ukjendig i Lægekunsten og tjente mange unge Mennesker med Raad og Opvartning, især lod han i adskillige Sngdomme see megen Oprigtighed imod Bøgh.

Han blev som Kapellan i Dndløse viet 22 Marts 1747 i Roeskilde til Ingeborg Smidt, som var født i Odense 1714 og hvis Fader Peder Jacobsen var Smed sammesteds. Hun døde som Enke i Odense 13 Septbr. 1786. — Deres Børn vare:

1. Susanne Bouchorst, døbt 23 Marts 1747 i Roestilde.
2. Peder Smidt Bouchorst, født 4 Marts 1750 i Rjerteminde.
3. Anna Marie Vestengaard Bouchorst, døbt 3 Septbr. 1756 sammesteds.

Bed et Kongebrev af 12 Octbr. 1764 blev der tillagt Enken — som var efterladt med 3 uopfødte Børn i de sletteste Omstændigheder og uden Pension af Enkekassen — Degneforner af Drigstrup og de 40 Sletdaler af Sognepræsten for det indeværende Aar; derimod kunde der ikke tillægges hende Pension i Fremtiden af Raldet formedelt dennes Ringhed.

19. Søren Frederik Winther blev født 8 Marts 1738 i Steensballe ved Horsens, hvor hans Fader Frederik Winther var Gartner; hans Moder hed Mette Nielsdatter Steensballe. Først da han var 16 Aar gammel, blev han sat i Horsens Skoles nederste Klasse, fra hvilken Skole han 1759 blev Student. Den 11 Juni 1761 tog han Attestats og prædikede strax efter for Dimis. Efterat han dernæst havde tilbragt 3 Aar som Huuslærer, blev han 16 Novbr. 1764 befuldmægtiget til residerende Kapellan i Rjerteminde. Her blev han i 9 Aar, indtil han 27 Octbr. 1773 blev Sognepræst i Kollerup og Vindelev i Ribe Stift, hvor han døde i Februar 1781.

Bøgh siger 1770, at han nu paa sjette Aar har viist sig som en smuk og værdig Præstemand i sit Embede, og ønsker ham hjertelig i hans bekyttede Omstændigheder snart et bedre Levebrød. At Omstændighederne virkelig vare bekyttede, sees af et Kongebrev til Stiftsøvrigheden af 31 August 1770, hvorved der tillægges Winther, paa hans Begjering om at faae nogen Hjælp af Kirkens Kasse, 10 Sletdaler, da han, som er bleven anbefalet og rost af Bispen, har været nødt

til af Trang at overgive sit Huus og sin fattige Eiendom til Creditorerne og kun faaer 11 Rdlr. 4 Mk. 8 St. i Huusleiehjælp, medens han ikke kan boe for ringere end 20 Rdlr. aarlig. Da han var kaldet til Inlland, begjerede han som sin Andeel i Naadensaaret: 1) det halve Suleoffer; 2) $\frac{1}{2}$ Sletdaler som Halvdelen for de 4 Maaneder Septbr.—Decbr. 1773 af de 40 Sletdaler, som Kapellanen aarlig havde af Sognepræsten for Drigstrup Kongetiende; 3) Kirkens Huusleiepenge til 1ste Mai imod at give Eftermanden fri Huusvarelse. Den 1ste og 2den Begjering bleve i Henhold til Bispens Erklæring afflaaede, da Eftermanden skulde efter gammel Skik give 30 Rdlr. for Naadensaaret, hvorimod Nr. 3 bevilgedes (Cancelli=Skrivelse til Biskoppen 25 Decbr. 1773).

D. 23 Januar 1765 agtede han Edel Christine Lange, Datter af Ritmester Johannes Andreas Lange. De havde idetmindste een Søn, nemlig:

Ulrik Frederik Winther, døbt 6 Decbr. 1769.

20. Jens Ibsen blev født i Kjøbenhavn 29 Septbr. 1725. Hans Fader var Hofcantor Jens Ibsen, hans Moder Anna Holst. 1744 blev han Student fra Kjøbenhavns Skole og tog Attestats 1750. Efterat han i nogle Aar havde været Cantor, blev han 14 Septbr. 1759 kaldet til Sognepræst for Arrild i Ribe Stift; 30 Decbr. 1773 blev han beskikket til Kapellan her, hvor han døde i Decbr. 1778.

Han var gift med Cathrine Magdalene Holm. De havde idetmindste een Datter, nemlig:

Christiane Ibsen, født 10 Septbr. 1776.

21. Holger Olivarius*) blev født 1749 (eller 1750) i Ulfø i Sjælland. Hans Forældre vare Niels Olivarius

*) Vofr. Gjesfing III, Tab. I til S. 304.

(død 1779), først Kapellan i Ulfsø og Freersløv, senere Sognepræst til Aastrup og Starup i Ribe Stift, og Christine Aggerup (død 1792), Datter af Sognepræst Hans Aggerup til Magleby paa Møen. Han blev Student fra Ribe Skole 1766, næste Aar Degn i Aastrup og Starup, theol. Kandidat 2 August 1773 (H. ill.), 10 Marts 1774 personel Kapellan i Varde, 3 Marts 1779 bestiftet til residerende Kapellan her, hvorfra han 24 Juni 1785 blev kaldet til Sognepræst for Grimstrup og Narre i Ribe Stift. D. 18 Januar 1793 blev han Sognepræst i Ebeltoft og Draaby, fra hvilket Embede han entledigedes 1819 og døde 12 August 1824.

Olivarius var en rettroende Mand og dygtig Prædikant, fra hvem der vedligeholdte sig en Opvækkelse idetmindste et enkelt Sted i Driagstrup Sogn. Han stod paa en venstabelig Fod med den ligesindede Præst Ludvig Boesen i Rynkeby.

Bed hans Afgang fra Rjerteminde opstod der en Strid med Eftermanden, som vilde fortolke Kongebrevet af 23 Januar 1750 saaledes, at Olivarius kun skulde have de 30 Rdlr. og ellers Intet for det halve Aar, han havde været Kapellan i Aaret 1785. Denne Fortolkning misbilligedes ved et Reskr. 13 Januar 1786, hvorefter den fratruadte Kapellan skulde nyde af Aarets visse Indtagter efter Maanedernes Tal af hans Tjeneste.

Som Kapellan i Varde giftede han sig 4 Mai 1775 med Ellen Margrete Johnsen, Raadmand Niels Knudsens Enke sammesteds, død 26 April 1811. — Deres Børn vare:

1. Niels Olivarius, født i Varde 29 Novbr. 1775, død 2 Mai 1850 som Sognepræst til Skjellerup og Ellinge i Fyen. (Jofr. Erslew, Suppl. II, 579 fg.)
2. Christine Olivarius.

3. Birgitte Cecilie Olivarius, født i Kjerteminde 2
Marts 1781.

22. Hans Rhuman Monrath*) blev født paa Bornholm 23 Juli 1752 i Røe, hvor hans Fader Frederik Monrath, der døde 1782 som Sognepræst i Nexø og Boddilsker, dengang var Præst; hans Moder hed Elisabeth Torwerd og var en Datter af Sognepræst Ole Torwerd til Østerlarsker og Gudhjem. 1771 blev han Student fra Nøjboing paa Falster, tog 1772 anden Examen og 1773 Attestats (n. cont.). Efterat han havde været første Lærer ved Pleieskolen paa Christianshavn, blev han 26 August 1785 kaldet til residerende Kapellan her, entledigedes 1833 og døde 24 Juni samme Aar.

Han var uden Tvivl en Mand af meget ringe Evner, hvorom ogsaa en gammel Fortælling angaaende hans Indfættelsesprædiken vidner. En Kone i Kjerteminde, som ellers hver Søndag besøgte Kirken, var ved Sygdom forhindret fra at være tilstede den Dag; hun bad derfor en Sømand, som var inde at see til hende paa sin Vej til Kirken, at han efter Gudstjenesten vilde komme ind igjen og fortælle hende, hvorledes den nye Kapellan prædikede. Da han kom igjen, udtrykte han sin Dom om ham med de Ord: „ham beholde vi, Madam! saalange han lever“. (Et Par af de nærmest foregaaende Kapellaner havde været meget dygtige Mænd og vare efter faa Aars Forløb befordrede til et større Embede). — Sømandens Spaadom slog rigtignok til: men da Opvækkelsen begyndte i Kjerteminde og Omegn, blev den gamle Kapellan greben af den, sluttede sig til den, og skjøndt han holdt de fælvsamme gamle Prædikener hvert Aar, var det nu som om der var kommet et nyt Liv i dem, og en ikke lille Kreds

*) Sefr. Gjesjing III, 227.

samlede sig med Opbyggelse om ham. — Da Prof. Andresen ikke vilde holde Vigtale over Christen Madsen, holdt Monrath den og sagde blandt Andet: „han hed Christen af Navn og var Christen af Gavn“.

Ved Sognekaldets Vacance efter Heilmanns Død blev det ved et fgl. Reskript af 23 Januar 1801 bestemt, at Sognepræsten for Fremtiden skulde svare 150 Rdlr. aarlig til den residerende Kapellan. Men allerede 1803 (ved Reskript af 30 Septbr.) blev det bestemt, at Kapellanembedet skulde nedlægges ved Vacance, hvilken imidlertid først indtraadte 30 Aar derefter.

Han var gift med Frederikke Holm, en Datter af Spisemesterinden ved Opsforingshuset; hun døde 22 Septbr. 1841. — De havde 2 Sønner, nemlig:

1. Johan Thomas Monrath, født i Kjøbenhavn 1 Mai 1779, blev Klokker i Hjerteminde og døde som entlediget fra denne Bestilling 1862 i Salby i Mesinge Sogn. Han var 2 Gange gift, men havde ingen Børn.
2. Frederik Monrath, født 18 (eller 16) Juli 1790, forhen Kjøbmand i Hjerteminde.

C. Katedeter.

1. Peter Georg Christian Westergaard*) blev født 4 April 1806 i Brøndshøj, hvor hans Fader Frederik Westergaard, der 1837 døde som Sognepræst for Karls- lunde og Karlstrup, dengang var Præst; hans Moder var Cecilie Cathrine Dorteia Margrete Borchsenius,

*) Jvfr. Fr. Barfod a. Str. 1 Aarg. Sp. 153.

død i Kjøbenhavn 1846. Han blev 1824 Student fra Roeskilde Kathedralskole, tog næste Aar anden Examen, 27 Octbr. 1830 theologist Embedsexamen og 1832 den homiletiske Prøve, Alt med bedste Charakteer. Efterat han i 3 Aar havde levet deels i Hjemmet, deels som Huuslærer i dets Nærhed, bestiftedes han 18 Decbr. 1833 til Katechet i Kjerterminde og døde her 1 Novbr. 1842, efterat han havde passet sit Embede samvittighedsfuldt uagtet sin vedvarende Sygelighed og gjort sig baade agtet og afholdt.

Han blev 1835 gift med Pouline Mathilde Middelhoef, født 21 April 1809, Datter af Commandeurcapitain Bernhard Ulrik Middelhoef og Magdalene Foersom Hun lever som Enke i Kjøbenhavn. — Deres 5 Børn ere:

1. Frederik Christian Bernhard Westergaard, født 3 Januar 1837, Cand. juris og Huuslærer paa Langeland.
2. Georg Cecil Westergaard, født 25 Januar 1838, Bogholder ved Bruunshaab Klædefabrik.
3. Magdalene Westergaard, født 26 Juni 1839.
4. Alfred Emil Westergaard, født 3 August 1840, død i Kjøbenhavn.
5. Julius Bernhard Stephen Westergaard, født 12 Decbr. 1841, Handelsbetjent i Kjøbenhavn.

2. Johan Ludvig Møller*) blev født i Kjøbenhavn 3 Septbr. 1807. Hans Forældre vare Carl Johannes Møller, Høiesteretssecretair samt Adjunct og Notarius ved det juridiske Facultet (død 1816), og Wilhelmine Louise

---

*) Vfr. Erslow I, 401 og Suppl. II, 405 fg. — Efter Westergaard blev Carl Anton Dons (født 1814, theol. Candidat (Laud.) 1837, s. A. constitueret Lærer ved Nyborg Skole og 30 Octbr. s. A. Adjunct ved Herlufsholm Skole) beskikket til Katechet i Kjerterminde 13 Januar 1843, men kom der ikke, da han allerede 5 April s. A. blev Sognepræst i Rødsted paa Lualand. Vfr. Erslow, Suppl. I, 379 fg.; Rhode I, 453 fg.

Smith (død 1840 hos sin Søn i Nykirke Præstegaard ved Beile), Datter af Dr. theol. Morten Smith, Sognepræst i Ringsted. Han blev 1828 Student fra Metropolitanstolen (H. ill.), tog Aaret efter anden Examen (Laud.), 13 Januar 1835 theologisk Embedsexamen (H. ill.) og 1838 de praktiske Prøver (H. ill.). Den 16 Octbr. 1840 blev han personel Kapellan ved St. Jørgens og Sorup Menigheder i Fyen og 2 Juni 1843 Katechet i Kjerteminde; d. 10 Juni 1845 bestiftedes han til Sognepræst i Bregninge paa Taasinge, hvor han døde 9 Marts 1854.

Han blev 10 August 1843 gift med Frederikke Charlotte Wilhelmine Brandt (født 10 Novbr. 1815, død i Svendborg 14 Septbr. 1861), Datter af Gomme Jacob Brandt, død 1835 som Sognepræst for Gamtofte i Fyen, og Christiane Magdalene Haasum. — De havde ingen Børn.

3. Rasmus Raahauge Huus er født 16 Januar 1814 i Nakstov, hvor hans Fader Jens Huus var Kjøbmand; hans Moder var Margrete Raahauge. Han blev 1833 Student fra Nakstov Skole (Laud.), tog næste Aar anden Examen (H. ill.), 30 April 1838 theologisk Attestats (Laud.) og 1842 de praktiske Prøver (Laud.). Efterat han i 7 Aar havde været Huuslærer, blev han 2 Septbr. 1845 Katechet i Kjerteminde, hvorfra han 20 Octbr. 1854 blev bestiftet til Sognepræst for Ulsø og Øster Egede i Sjælland; d. 28 Marts 1863 blev han Sognepræst for Rjøng Menighed sammesteds.

Han ægtede 27 April 1846 sit Sødsfendebarn Juliane Marie Raahauge, født 18 Septbr. 1815, Datter af Kjøbmand og Mølleeier Niels Raahauge og Bertha Kirstine Jessen. — Deres 7 Børn ere:

1. Axel Nicolai Johannes Huus, født 26 Juni 1848.
2. Sigurd Julius Theophil Huus, født 23 April 1850, død 20 Juli 1851.
3. Bertha Margrete Huus, født 1 Marts 1852.
4. Julie Kirstine Margrete Huus, født 24 Septbr. 1854.
5. Sigurd Raahauge Huus, født 6 Febr. 1856.
6. Frits Johannes Raahauge Huus, født 8 Octbr. 1857.
7. Margrete Huus, født 2 April 1859.

4. Andreas Evald Meinert*) blev født paa Christianshavn 23 Decbr. 1821 af Forældrene Nicolai Jonathans Meinert (født 1791), Grosserer og R. af Dbr., og Mette Christine Tang (født 1799), Datter af Landvæsenkommisair Niels Rjar Tang (død 1814) til Nørre Vosborg og Marie Cathrine Meinert (død 1855). Han blev 1839 Student fra Borgerdydskolen paa Christianshavn (Laud.), tog næste Aar anden Examen med Udmærkelse, 4 Novbr. 1844 theologisk Attestats (Laud.) og 1848 de praktiske Prøver (Laud.). 3 Mai 1845 blev han Lærer i Dronningens Asylskole, vandt 1848 Universitetets Guldmedaille for Besvarelse af den historiske Priisopgave, blev samme Aar Alumnus paa Elers's Collegium og Aaret efter paa Borchs Collegium og 1853 Lærer ved Borgerdydskolen i Kjøbenhavn. Den 14 Januar 1855 blev han udnævnt til Katedjet i Hjerteminde, hvor han i Aarene 1856 og 1858, under Sognepræstens Fraværelse ved Rigsdagen, var constitueret til at bestyre hans Embede; 29 Febr. 1860 beskikkedes han til Sognepræst for Fjaltring og Trans i Ribe Stift.

Han blev 17 Marts 1859 gift med Agathe Benedicte Theodorine Bøggild, født i Sønder Bork i Ribe Stift 5 Octbr. 1830, Datter af Jens Lassen Bøggild, der 1858 døde som Sognepræst for Vintrup og Hjerting, og

---

*) Jvfr. Erskew, Suppl. II, 346 fg.

Christiane Dorothea Birgitte Thorlacius, født paa Island 1808, Søster til Provstinde Bloch i Kjerteminde. — De have ingen Børn.

5. Michael Christian Asmussen er født i Aarhus 29 Juni 1821 af Forældrene Peter Christian Asmussen (født 1790), dengang Adjunct i Aarhus, nu Sognepræst for Them i Aarhus Stift, og Amalie Rosine Schade fra Esrom. Han blev 1842 Student fra Aarhus Cathedral-skole, tog 28 Octbr. 1850 theologisk Attestats med H. ill. pr. grad., var derefter Huuslærer i 2 Aar, blev 10 Juli 1853 pers. Kapellan i Beder og Malling i Aarhus Stift, 23 Juli 1855 Kapellan paa eget An- og Tilsvær i Boldum og Rud i samme Stift og bestikkedes 8 Novbr. 1860 til Kateket i Kjerteminde.

Han blev 5 Octbr. 1855 gift med Jensine Marie Arvedsen, født 30 Novbr. 1826, Datter af afg. Møller Hans Arvedsen paa Dvre Mølle ved Frederiksværk og ligeledes afg. Rebekka Elisabeth Schade fra Esrom. —

Deres 2 Børn ere:

1. Amalie Frederikke Elisabeth Asmussen, født 10 Septbr. 1856.
2. Largetha Petrea Johanne Asmussen, født 27 Febr. 1860.

D. Rectorer.

1. Hr. Jørgen Robertsen, 1568 baade Kapellan og Rector. Som Rector havde han i Løn Degnerenten af Drigstrup, som dengang udgjorde 37 Traver Bng, 27 „maure“

og 9 halve Gjæs, ligesaamange Brød, 3 Skpr. Byg af 3 fattige Huusmand, 2 Skpr. Havre af 2 Huuskvinder, og 2 Jordstykke, hvori der kunde faaes 3 Skpr. Korn. Derimod havde han ingen Bolig i Sognet, da det fra Arilds Tid havde ligget til Skolemesteren i Hjerteminde.

2. Niels Pedersen*), formodentlig til 1585 (see Kapellanerne).

3. Poul Anderfen fra Sæby var her 1588 og 1589, boede i Skolen og led i det sidstnævnte Aar af en farlig Kattarrh. 1588 var der i Skolen 85 Disciple; Biskop Jacob Madsen dicterede dem et Stykke paa Dansk og lod dem oversætte det paa Latin, Nogle af de Øverste kunde gjøre grammatisk Rede for hvad de havde skrevet. — 3 April 1592 var der 90 Børn, saa nogle maatte sidde paa Gulvet; de havde gjort stor Fremgang siden sidste Visitats.

4. Hans Brun blev formodentlig Rector 5 August 1592 og var det til Mikkeisdagstid 1595. 3 Juni 1593 var der 61, i April 1595 70 Børn, hvoraf dog kun 47 ved Visitsatsen vare tilstede i Skolen. Dengang opgav Biskoppen dem at skrive om de 3 slemme Spillere, hvoraf den ene levende blev tagen af Djævelen; men de stilte sig kun daarligt fra det. Rectoren klagede over Disciplenes Dovenskab, hvorfor Biskoppen i Kirken paaminde de Forældre, hvis Børn havde Skolens Sogne, om at holde dem til større Flid, hvis de ikke vilde miste deres Beneficier.

5. Laurits Christensen 1595--1599. Han var fra Nyborg, hvor han før havde været Hører. Ved Visitsatsen 1596 fandt Biskoppen Skolebørnene meget forbedrede; de øverste skrev godt, og der var 84 Disciple i Skolen. 1597

*) Maaskee var Hr. Marquard Hansen Skolemester her førend han blev Kapellan (see S. 40).

var der 76 Børn, og de havde gjort god Fremgang. Skole-
mesteren havde dengang fuld Kost, 1 Dag om Ugen hos
Sognepræsten, de øvrige Dage hos Borgerne. Ved Visitatsen
1598 stod Alting ligeledes godt, og der var atter 84 Børn.
Bed samme Leilighed blev Rectors Løn (som 1595 anføres
omtrent som den ovenfor er opregnet ved Aar 1568, undtagen
at der tilføies: 8 Daler af Byen, 3 Sk. for hvert Lig, 8
Mk. til Skoleleie, 1 Snees Vg af hver Gaard i Drigstrup,
samt 8 Lam, 8 Grise og 4 til 5 Mk. i Dvagtien af begge
Sogne) forbedret saaledes, at han fik 5 Orte Vng til af de
5 Sogne Dalby, Stubberup, Viby, Rynkeby og Munkbo,
idet tillige Magistraten beklagede, at den forarmede By ikke
kunde hjælpe Skolemesteren videre. I Visitatsbogen fortælles,
at der kom en ny Rector kort før Paaft 1599, hvilket ogsaa
stemmer med Thingbøgerne, hvor der samme Aar d. 26 Marts
nævnes: Her Lauris Skolemester, og d. 14 Mai, at An-
ders Suidsk begjerede Tingsvidne, at han lovlig med 6
Høring fordeelte Birgitte Laurids Kemsnidens paa Lau-
rits Christensens (Vegne), som var Skolemester her i Byen,
for 1 Td. Ol til Skolen for hendes Husbonds Begravelse.
— Hvor han blev Præst, vides ikke.

6. Mikkel Lucasen, formodentlig en Søn af Hr.
Lucas Mikkelsen i Barløse, blev Rector her kort før
Paaft 1599. Ved Visitatsen d. 16 April 1599 var der 62
Børn i Skolen; i Skolemesterens Lectie var der 17, af
hvilke Nogle strev godt. 1601 var der 63 Disciple, og Alt
var i god Orden; men i Pesten 1603 døde Børnene saaledes
bort, at der d. 24 April 1604 kun var 6 i Skolemesterens
Lectie; i de andre var der 30 smaa Børn. — 1603 eller 1604
blev Mikkel Lucasen Kapellan i Horne; 1608 var han resi-
derende Kapellan i Thoreby paa Laaland, blev Sognepræst

fammesteds 1611 og døde 1 Januar 1639*). — Allerede d. 18 Februar 1605 var han gift med Margrete Hansdatter (see S. 5).

7. Eiler Jacobsen fra Skane kom hertil som Rector (1603 eller) 1604 og blev 1608 Sognepræst i Munkbo, hvor han døde 1640.

8. Anders Poulsen (Paulin), født 1597 eller 1598, blev Rector her den 25 April 1619 og var det kun i omtrent 1 Aar. 1622 d. 25 Septbr. blev han ordineret til Kapellan i Bødstrup paa Vangeland (uden at man veed, hvor han i Mellemtiden har været); Aaret efter blev han Sognepræst sammesteds og døde 1650.

9. Boe Hansen Falster, født 1590 eller 1591, blev 9 Mai 1620 kaldet hertil som Rector. Den 12 Octbr. 1621 blev han ordineret til Kapellan i Stubbekjøbing, hvor han døde 1625. (Vfr. Imm. Barfod II, 19).

10. Jens Sørensen Rødt, født 1598, blev bestiftet til Rector her 11 Octbr. 1621. Allerede d. 10 April 1622 blev han Rector i Nykjøbing paa Falster, blev 1624 residerende Kapellan sammesteds, 1628 Sognepræst i Baggerløse og døde af Pest 29 Juni 1654. (Vfr. Imm. Barfod I, 263 fg.).

11. Claus Christensen Hesselager, født 1597 i Hesselager, hvor hans Fader Hr. Christen Hansen var Sognepræst; hans Moder var Johanne Mouritsdatter, Datter af Mourits Ibsen, som boede i Aarhus. Han blev 1620 Student fra Odense, 1622 Rector her og samme Aar Baccalaureus, 1627 Kapellan hos Hr. Iver Krag i Dure og Veistrup, 1630 Sognepræst sammesteds og døde 1654.

*) Vfr. Rhode I, 459 og 465.

12. Jacob Jacobsen Hindsholm, født 1602 i Viby paa Hindsholm, hvor hans Fader Hr. Jacob Jacobsen var Sognepræst, blev Student 1624, d. 25 April 1626 beskikket til Rector i Svendborg og d. 6 April 1627 forflyttet hertil som Rector. Da det i Biskop Hans Mikkelsens Dagbog under 24 Marts 1630 hedder, at Tørgen Nielsen blev beskikket til Rector i Kjerteminde, maa Jacob Jacobsen dengang være afgaaet. Hvor han i de næste Aar har været, vides ikke; men d. 8 April 1638 blev han ordineret i Hospitalskirken i Odense, formodentlig til Kapellan i Huusby ved Bedeløborg. Allerede den 1 Octbr. samme Aar viste han Biskoppen sit Kaldsbrev som Sognepræst i Huusby, hvor han døde d. 10 Januar 1660, 58 Aar gammel.

13. Tørgen Nielsen Steenløse eller Sommer, født omtrent 1602 i Steenløse Præstegaard i Tjen, hvor hans Fader Hr. Niels Oluffsen var Sognepræst. 1627 blev han Student fra Odense, d. 24 Marts 1630 Rector her; 1632 blev han som Rector Baccalaureus. Da Biskoppen d. ~~30~~²² August 1632 holdt Skolevisitats i Kjerteminde, fandt han Alt i god Stand, undtagen at Børnene vare forfømte in doctrina catechetica, især i Rectors Klasse. Ved Visitatsen d. 20 August 1636 fandtes Disciplene skjodesløse hvad deres Udenadslæren angik; ved samme Leilighed blev der stiftet Forlig imellem Rector og Kapellanen i Dalby Hr. Christen Nielsen.

Fra Aar 1640 af begyndte han at søge Præstekald: saaledes begjærede han d. 6 Septbr. 1640 at blive Kapellan hos Hr. Tørgen Tørgensen Bogense i Allerup, og i Slutningen af samme Aar søgte han baade Skjudebjerg og Munkbo Sognekalb, men opnaaede intet af dem. Derimod Inffedes det ham 1642 at blive Sognepræst i Næraa og Høirup ved

et Kongebrev af 20 Septbr., hvori det hedder, at da fem af Sognemændene ulovlig have kaldet en Sognepræst iftedetfor den afdøde, og dette Kald er kjendt dødt og magtesløst af Odense Consistorium, men Heinrich von Putbusk dernæst har præsenteret dem Jørgen Nielsen Steenløse „Scholl Collega“ til Kjerteminde, som baade tilbørlig er bleven kaldet af de Fleste og tillige har gode Vidnesbyrd for Værdom og Gæstfælighed, saa skal han med det Første ordineres og indfattes til Sognepræst. Ifølge Fordebogen af 1690 døde han som Præst i Næraa d. 4 August 1673, i sin Alders 71, sit Embedes 31 Aar*).

Det var i denne Rectors Tid, at Degnerenten af Drigstrup kom fra Skolemesteren til Kapellanen (see S. 42). Til Erstatning herfor fik Rectoren vistnok Degnerenten af Dalby og Stubberup, som i Fordebogen 1667 anføres som liggende til hans Underholdning og dengang udgjorde 83—84 Traver Byg, 14 halve Gjæs, 14 halve Brød, samt af Estebjerg 1 Tønde Byg.

*) Det volder nogen Banffelighed, at han i det ovennævnte Kongebrev betegnes som Hører i Kjerteminde, hvortil kommer, at der af B. og Bl. nævnes en Jørgen Lauritsen Lydsf som Rector her fra 1638 til 1641 eller 1642, samt at Biskop Hans Mikkelsen i sin Dagbog fortæller, at han d. 21 Januar 1640 skrev til Provsten i Bjerge Herred, at han skulde tilskynde Høveren i Kjerteminde til at tage Attestats. Men da Jørgen Nielsen Steenløse 1632 i Universitetsmatricullen betegnes som Rector her, og da der bag paa Kongebrevet af 1642 (Bispearkivet, Bjerge Hs. Breve Nr. 11) er skrevet — som det synes med Bispens egen Haand: „Scholemester i Kjerteminde skal haffue Næraa oc ønrup Sogn“, maa dette vel være afgjørende til Retfærdiggjørelse for den ovenfor givne Fremstilling. — At Jørgen Lauritsen Lydsf nævnes som Rector her, skriver sig maaskee fra, at han, som var barnefødt i Kjerteminde og blev Kapellan paa Als, gav 16 Specie-Rigsdaler som et Legat til fattige Disciple i Kjerteminde Skole.

14. Anders Poulsen*) 1642—1646. (See Sognepræsterne).

15. Jørgen Ottesen Seeblad, født i Odense omtrent 1618. Hans Forældre vare Borgemeister Otto Rnudsen Seeblad og Abigael Hasebard, Datter af Igl. Livmedicus Dr. Jacob Hasebard. Han blev Student fra Sorø 1637 og Rector her 18 Marts 1646; herfra blev han kaldet til Sognepræst i Steenløse og Fangel, hvortil han blev ordineret d. 24 Januar 1649. Her forekommer han i Thingbøgerne som Rector 1648. Han døde 1660 d. 1 August, 42 Aar gl., i sit Præste-Embedes 12 Aar. Han skal have været en meget eenfoldig Mand.

16. Mads Mortensen Morfin blev Rector her d. 18 Januar 1649 og nævnes endnu („Mathias“ Skolemester) i Thingbøgerne 1651. Det vides ikke, naar han kom bort eller hvor han kom hen.

17. Mikkel Pedersen nævnes i Thingbøgerne som Hører her 1648, som Rector 1653 („Michel Skolemester“) og 1660 („Skolemester Michel Pedersen“), i hvilket Aar han førte Proces med en Bonde, til hvem han havde pantsat en Ko. Han har formodentlig været Søn af en Berider, thi paa et Kongebrev af 5 Novbr. 1653**), indeholdende Confirmation paa Frederik den Andens Bevilling af 1578 for Skolemestrene og Hørerne i de smaa Kjøbstæder, findes denne Paaftskrift: „och bleff dette breff paa Michell Berider Scholemester i Kierteminde hans wegne bestilt og affodret“. Han skal***) være død her som Rector. — Mon han dog ikke skulde være

*) I nyeste Tegnelser hedder det under 22 Septbr. 1642, at Studiosus Nic. Doroppius har begjæret, at Kongen vil bevilge ham Skolen i Kierteminde, som nu er ledig; Biskoppen skal examinere ham, og hvis han befindes dygtig, maa han faae Skolen.

**) Nyeste Registre.

***) efter Thura, Valvæ scholarum apertæ.

den Michel Pedersen Othonius, som 1661 den 11 Januar, 43 Aar gammel, blev ordineret af Biskop Laurits Jacobsen til Sognepræst i Allerup og Davinde, hvor han døde 1688 d. 5 Januar? (Jvfr. Bloch II, 36 og 37). — 1653 var der 62 Børn i Skolen.

18. Poul Poulsen, Broder til Hr. Anders Poulsen i Kjerterminde, født i Afsens, blev Student fra Odense 1657. Han var Rector her 1667, da han i Fordebogen gav Beretning om Rectors Indtægter. Den 10 Februar 1670 blev han kaldet til Vicepastor hos Hr. Mikkel Pedersen i Allerup og Davinde, og dette Kaldsbrev blev confirmeret af Kongen i April samme Aar. Iblandt de hienste og smaa-landske Indlæg for 1670 findes en Ansøgning uden Datum fra Hr. Mikkel om at Skolemester Poul Poulsen i Kjerterminde, som har tjent i Beleiringen, og som han i sin Alderdom og Svaghed har kaldet til Kapellan, maa faae Successionsbrev paa Kaldet, og bagpaa staaer: ob. br. d. 21 April. Derimod siger Bloch (a. Skr. II, 38), at han først blev ordineret til Medtjener d. 15 April 1675. Sognepræst i Allerup og Davinde blev han 1688 og døde 1700 ell. 1701. Han havde, i nogle Aar førend han blev Rector, været Hører ved Kjerterminde Skole. — 1668 var der kun 24 Børn i Skolen.

19. Knud Clausen. I Bispearchivet (Stiftets alm. Breve Nr. 271 b.) findes en Skrivelse fra ham af 1 Aug. 1679, hvori han lader Sognepræsten Hr. Hans Sørensen vide, at han ikke kan befatte sig med Aftentjenesten om Søndagen: han er kaldet til Skolen, ikke til Prædikestolen; hverken Kaldsbrev eller Ced, leges eller Fundatser befale ham det; Formændene have kun gjort det af Villighed, naar de havde Tid for Skolen; han vil nok holde Helligdagsprædikener og

ogfaa de andre, men kun naar han anmodes derom og har Leilighed. Hr. Hans Sørensen svarer, at han vil blive ved det Ord, som blev talet i Revninge Kirke det seneste de var der forsamlet med Provsten. — Det sees altsaa, at baade Kapellan og Rector dengang stod paa Feltod imod Sognepræsten.

20. Lambert Worm er født i Kirkehelsinge i Sjælland. Hans Forældre vare Hr. Peder Jacobsen Worm, Sognepræst sammesteds og Provst i Løveherred († 1668), og Sille Lambertsdatter Balchenborg, Datter af Mag. Lambert Tønnesen Balchenborg, Sognepræst for Sundalens Præstegjeld i Trondhjems Stift. Moderen ægtede efter sin første Mand's Død Thomas Ringo, senere Biskop i Fyen, som saaledes blev Lambert Worms Stiffader; men hun døde efter noget over et halvt Aars Ægteskab med Ringo*).

Han blev 1675 Student fra Roskilde og „nogle Aar derefter“ af Ringo bestikket til Rector her. Hvad Aar dette skete, kan jeg ikke bestemt sige; men 4 Januar 1682 havde han en Datter til Daaben i Hjerteminde Kirke. Han døde 1685 og blev begravet 2 October. Hans Hustru Cathrine var af tydsk Herkomst, og med hende havde han idetmindste to Børn:

1. Sille Worm, gift med Diderik Mathisen Wendelboe (født i Odense 1678, Bogmester i Krigens Tid, siden Krigscancellibud, † omtr. 1739). Deres Søn var Hr. Thomas Ringo, født i Odense 28 Juli 1702, Student 1724, død som Præst i Allersø og Nørrebroj 1749. — Hun døde hos Sønnen 22 Februar 1741.
2. Johanne Sophie Worm, døbt 4 Januar 1682.

Lambert Worm maatte som Rector paa Hjerteminde Skoles Vegne føre en temmelig alvorlig Proces med de tre

*) Om Lambert Worms Sødsfende see Heiberg a. St. S. 20.

Substituter paa Hindsholm (i Dalby, Mefinge og Biby) og deres Patron Baron Frederik v. Bittinghof til Schelenborg. Degnerenten af disse tre Sogne havde nemlig fra gammel Tid ligget til Hjerteminde Skole, der ved sine Disciple som Løbedegne lod Kirkefangen o. s. v. besørge; Indtægten var fordeelt saaledes, at Rector nød den af Dalby (og Stubberup), de to Hørere Mefinge og en Deel af Biby Rente. Imidlertid bødte Tiden sig meer og meer henimod Løbedegnernes Afløsning af Sædedegne, som altid kunde være ved Haanden og lettere undervise Ungdommen nogle Gange ugentlig i Katechismus; i hvert af de 3 ovennævnte Sogne var der saaledes blevet ansat en Substitut, som besørgede idetmindste en Deel af Løbedegnernes Forretninger og som Godtgjørelse fik en Deel af Degnerenten. (1667 var Degnerenten af Biby deelt saaledes: en Discipel af Hjerteminde Skole fik 24 Traver Byg, 9 Skpr. Byg om Julen samt 6 Skpr. Havre, 16 halve Gjæs og 16 Brød; Substituten 8 Traver 5 Rjærve Byg; Jørgen (Nielsen) Hører 4 Traver Byg; 1661 havde Provsten bevilget Claus (Lauritsen) Hører nogle øde og uvisse og vaageste Gaarde, hvoraf han 1667 havde bekommen 14 Skpr. Blandkorn og 2 Traver Byg). — 1683 udkom Danske Lov; i 2—15—9 bestemmer den, at Landsbydegne overalt skulle være bosiddende i Sognene og nyde Degneboliger med al deres rette Tillæg; i 2—15—10 tillægges dem Offer og Accidentser, Smaaredsel og Degnetraver ($\frac{1}{3}$ imod Præstens Korntiende); i 2—5—12 forbyhdes det at have Substituter, undtagen formedelst Sædedegnens Alderdom o. desl.; i 2—5—13 paalægges der Degnene — baade dem, der hidtil havde penseret, og de øvrige — en aarlig Pension til Skolerne, nemlig $\frac{1}{3}$ af deres Kornindkomst. Men i 2—18—8 om de lærde Skoler hedder det: „Skole-

tjenere skulle beholde den Løn og Rente, som dennem tillagt er." Det synes ikke at have været en let Sag at forene disse Bestemmelser, og der opstod ogsaa strax efter Lovens Udstedelse paa flere Steder Stridigheder om dens rette Forstaaelse og Anvendelse. Hvor der f. Ex. allerede var en Sædedegn, som enten Intet eller Lidet havde svaret til Skolerne, forlangte disse strax $\frac{1}{3}$ af Degnekornet. Paa Hinds-
holm var Forholdet omvendt: der havde Skolen eller Skolebetjentene oppebaaret Degnetraven imod at give Substituterne en lille Andeel af den; men nu forlangte disse, i Henhold til Loven og understøttede af deres Patron, at betragtes som Degne og forbøde Sognemændene at føre Degnekornet til Kjerteminde. Derover opstod Processen, og ved Provsterettens Dom af 24 Januar 1684 (affagt af Provst Cornelius Dlusfen i Rynkeby med Bisiddere) fik Substituterne Uret og bleve for deres Gjenstridighed suspenderede fra deres Embeder. Denne Dom „imod hans Degne“ indstævnedes Bittinghof for Landemodet, hvor det blev opløst, at Substituterne ikke havde agtet Provstens Dom, men at de imod den og Suspensionen havde vedblevet at betrage Degnestolen m. m., og Landemodets Dom faldt da 9 April 1684, at da de grovelig havde forseet sig imod Lovens 2—18—8 ved at tilholde sig Degnerettighed, samt viist sig opsætsige ved at betjene Degneembedet uagtet Suspensionen, skulde de miste deres Kald og betale 8 Rdlr. i Omkostninger, hvorimod Provst Cornelius mulkteredes paa 4 Rdlr. for at have skrevet paa Papiir istedetfor i Protokol*). Denne Dom indstævnedes

*) 3 Præmisserne hedder det tillige, at kun den ene af Substituterne er Studiosus, og at de 2 andre end ikke havde det ringeste Kaldsbrev at fremvise (jvfr. Lovens 2—15—1); men da der ingen Forskiel gjøres imellem dem ved Dommen, synes denne Omstændighed kun at have været en Bisag i dette Tilfælde.

Baron Bittinghof samme Aar for Høiesteret*); men her blev Sagen nedslaaet ved et Kongebrev af 8 Novbr. 1684, hvori Kongen underretter Baronen om, at der i denne Sag, som for Os i vores Høiesteret var indstævnet og forhørt, intet videre skal decideres eller handles, men at baade Skolebetjentene- og Substituterne indtil videre allernaadigst Anordning skulle beholde deres Embeder herefter som tilforn**). I Bispe-archivet (Bjerge Herreds Breve Nr. 18) findes en Forpligt af de 3 Substituter af 12 Decbr. 1684, medunderskreven til Bitterlighed af Provsten og de 3 Sognepræster paa Hindsholm, hvoraf først sees, at det er efter allerunderdanigst Forbøn og Ansøgning, at Kongen paa sin Vilkaar for denne Gang har benaadet dem; dernæst tilstaae de, at de have afbedet deres begangne Dumdriftighed og grove Forseelse hos Biskoppen, hvem de herefter vil ansee som deres rette Øvrighed og bevise al Lydighed, eller i modsat Fald have deres Embeder forbrudt; endelig indrømme de, at Skolebetjentene maae beholde alle de Accidentser og alt det Offer, som er faldet under Suspensionen.

Det var nok omtrent ved Overgangen til det 18de Aarhundrede, at Sognebegne traadte istedetfor Substituter paa Hindsholm. 1690 havde Substituten i Vibh 8 Traver og 1 Tde. Øyg; Offer paa de 3 store Høitider, „saa ogsaa andre smaa Offer, som falder med Accidentibus“; af Jule- og Paaskeferente 8 Brød, 8 halve Gjæs og 4 Snefe Eg (det Øvrige var oppebaaret af Skolen); ingen Dvægtiende; ingen Degnebolig.

*) Høiesteretsorden for 1684: Fr. v. Bittinghof paa 3 Degnes Begne ctr. Rector Lambert Worm.

***) Bispearchivet, Bjerge Herreds Breve, uden Nr.

21. Mathias Henriksen Schacht*) blev født 29 April 1660 i Bisby paa Gulland, hvor hans Fader var Provst og Sognepræst, fra hvilke Embeder han paa Grund af et fornærmeligt Skrift imod de svenske Embedsmænd paa Den blev affat, reiste derpaa til Danmark og døde der i Armod. Mathias Schacht blev Student fra Bisby 1678, reiste Næst efter udenlands og besøgte adskillige tyske Universiteter samt Stokholm og Upsala, blev 1682 Hører i Viborg (B. Bisby), men forlod snart denne Post, drog atter udenlands og besøgte Danzig, Königsberg og Holland. 1683 blev han Hører og Cantor ved Odense Skole og 1686 Rector i Kjerterminde, hvor han døde i August 1700 af Symplekter.

Med sit Embede som Rector forenede han Bestillingen som Musifikant i Kjerterminde og paa Hindsholm, og skøndt han derved blev nødt til at spille mange Nætter igjennem, var han dog ikke alene en meget flittig Mand i sin Skole, men fandt ogsaa Tid til at lede efter Oldsager og beskrive dem, at studere Litteraturhistorie og at udarbejde Efterretninger om mærkelige musikalske Forfattere, tildeels danske, samt en Sang- eller Musikskole**). Som Rector søgte han at bringe den noget forfaldne og lidet ansete Skole op paany;

*) Jvfr. Worm II, 325 fg. og III, 674 fg.; Ryerup og Kraft S. 525 fg.; N. M. Petersens Bidrag til den danske Litteraturs Historie III, 440; Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. IV, 747 fg. — Den 30 Januar 1686 har Schinkell (Fornavnet er utydeligt) underskrevet Skolebogen som Rector scholæ. Da han imidlertid aldrig nævnes i de ældre Beretninger, og da Tiden imellem Lambert Worms Død og Schachts Tiltrædelse er saa kort, har jeg ikke villet give ham Plads ovenfor iblandt Rectorerne; maaske ogsaa Tilføiningen Rector scholæ, som ellers ikke forekommer, snarest betegner, at han var fungerende, ikke virkelig Rector.

***) Om hans mærkelige Haandskrift: *Musicus Danicus* eller *Danske Sangmester med et Tillæg: Autorum Musicorum Catalogus* (1687) see N. M. Petersen III, 545 og 547.

men Alt synes rigtignok at være blevet drevet med den yderste Strengthed. I detmindste figer Mag. Jacob Muus i sin ovenanførte Levnetsbeskrivelse, at han ikke maatte komme i sin Fødebys Skole, saalænge Schacht var Rector der; thi da denne var ligesaa meget streng som lærd, vovede Faa sig did, hvor Plagen hver Morgen var ny. Dette stemmer ogsaa overeens med Discipelantallet efter Skolebogen, thi medens dette Antal 1687 var 36 fattige Børn, var det 1689 kun 21 og 1694 kun 23.

Naar hans tidlige Død meget blev beklaget i den lærde Verden, idet man efter hans egne Anmeldelser om Skrifter, som han havde under Arbeide, havde lovet sig meget af ham, saa forsikkrer Bøgh rigtignok, at baade Provst Bedel i Munketo (som i nogle Aar var samtidig med Schacht) og Provst Schack Thesstrup i Dalby (som havde det fra sin Fader Provst Mathias Thesstrup) have fortalt ham, at Schacht neppe eller aldrig havde begyndt paa de Ting, som han lovede. Men naar Bøgh (der isørigt anerkjender ham som den berømteste Rector i Kjørteminde og fremhæver hans store musikalske Dygtighed) selv tilføier, at han vistnok vilde have svaret til Forventningen, hvis han var kommen i et bedre Embede, hvor han ikke behøvede at passere Skolen om Dagen og Violinen om Natten, som han var nødt til i dette Embede og endda neppe havde sit daglige Brød — maa sikkert denne Dom, efter Alt hvad der foreligger, anses for den retteste. Isørigt beskrives han i B. som en skarp Mand, der var meget vanskelig at komme til Rette med, saa Kingo maatte fordobbe sine Ordre, førend han vilde underkaste sine Regnskaber Sognepræstens og Magistratens Eftersyn.

I Kjørteminde Præstearchiv findes en Supplik uden Datum fra Oberst Lytzow paa Lundsgaard til Kongen,

hvori han skriver, at han har udtænkt et Middel til at forhindre Strid imellem Præsterne i Hjerteminde angaaende Kongetienden af Drigstrup, hvormed Sognepræsten længe har forurettet Kapellanen. Dette Middel skulde bestaae i at aflægge Kapellanen med Rectoratet istedetfor Kongetienden; Nysom vil da falde den nuværende Rector, som er en meget lærd Mand og har siddet der i 14 Aar, til Præst i Sognet, som paa denne Maade bliver vacant, og for Kongetienden vil han give enten Gods i Sjælland til dobbelt Værdi eller Penge. Af dette noget radicale Middel til at forhindre Strid imellem Præsterne blev der dog ikke Noget, enten det nu var formeddelt Schachts strax efter paafulgte Død eller af andre Aarsager. — Ifølge B. var Planen udruget af Schacht selv, „som havde flere Børn i Viden end han behøvede“, og gik ud paa, at Eieren af Lundsgaard skulde søge Kongen om at faae sine to Kirker Drigstrup og Revninge skilte fra deres Hovedfogne og sammenlagte til eet Pastorat, for hvilket den daværende Kapellan i Hjerteminde skulde være Sognepræst, medens Schacht skulde være baade Kapellan og Rector. Maastee have begge Planer, som jo tildeels falde sammen, været paatænkte.

Han blev 21de April 1686 gift i Odense med Anne Kirstine Hansdatter Kløcker (hun conditionerede efter hans Død paa Lundsgaard og blev gift med Jens Vigier, først Riddefoged sammesteds, senere Kjøbmand i Hjerteminde). Deres Børn vare:

1. Christoffer Henrik Schacht, født 1687, Student fra Herlufsholm 1705, Baccalaureus 1706.
2. Hans Jacob Schacht, født 1688, død 1690.
3. Engel Schacht, født 1690, død 1691.

22. Jacob Jacobsen Bagger blev født i Rjøng Præstegaard i Fyen 18de Octbr. 1673 af Forældrene Hr.

Jacob Jespersen Bagger (død 22 April 1673) og Kirstine Krag, Datter af Hr. Gregers Krag i Besterstjerne*). Han gif først i Afsens Skole, dernæst i Kjerteminde Skole under Rector Schacht, tilsidst i Nyborg Skole, hvorfra han blev Student 1692. Efterat han næste Aar havde taget anden Examen, var han i tre Aar Huuslærer for islandsk Kjøbmand Morten Mouritzens Børn. Den 10 Septbr. 1700 blev han af Ringo beskikket til Rector i Kjerteminde, tog som saadan 1703 theologisk Attestats med H. ill. og blev 1706 kaldet af Grevinde Reventlow til Voller (paa hendes Søn Grev Frijs til Frijsenborgs Vegne) til Sognepræst for Hammel, Boldby og Sald Menigheder i Aarhus Stift. Der var han til 1716, da han af samme Grevinde blev kaldet til Sognepræst for det store Hvirring, Tamdrup og Hornborg Præstekald i samme Stift, hvor han dog kun var meget kort, da hans Helbred, som aldrig havde været stærkt, kjendeligt svækkedes, og han døde 21 Novbr. 1717.

Fra sit 6 Aars Rectorat i Kjerteminde har han skaffet sig det Eftermæle, at han var en „meget duelig og aarvaagen Mand, elsket og æret af Alle“ (B.). Mag. Jacob Muus siger om ham: „Det siden vacante Rectorat blev forshnyet igjen med en yppertlig Mand, Jacob Bagger, han lod sætte over Skoledøren: Syrach VI, 19. Kiere Barn, udvalg Lær-

*) Jvfr. Bloch II, 254 fgg. — Hun blev siden gift med Eftermanden Hr. Henrik Morville i Rjøng, med hvort hun havde mange Børn, af hvilke to vilde blive omtalte under Viby. — Rector Buggers Heelsødfænde vare: Hylleborg Marie Bagger, gift med Borgemester Schjødts i Kjerteminde (see S. 19) og Anne Sophie Amalie Bagger, gift med Hr. Henrik Morsing, Sognepræst til Hjerl og Harre i Salling og Broder til Hr. Bent Tops anden Kone (see S. 17). — Rector Buggers Fader var Broder til Poul og Ananias Bager, begge gifte med Søstre af Hr. Peder Henriksen Krog (see S. 45).

dom af din Ungdom op, og indtil graa Haar skal du finde
 Viisdom. — Et facit ad mores Ars nostra quoque bonos,
 Ovid. — Docentis est: Amo, Moneo; Discentis est: Lego,
 Audio. Han var og for at opdrage sine Disciple i Troens
 og al god Værdoms Ord, lagde saavel fundamenta pietatis
 som eruditionis, corrigerede saavel Sæderne som Stilene,
 talde inden og uden Skolen meest Latin med Disciplene for
 at faae dem driftige og Sproget, til megen Hjælp ved Aca-
 demiet, desbedre mægtige. Denne velsignede Rector tog mig
 strax i sin Lectie og som Fader til sig paa Skoleværelserne,
 lagde mig og ved sin Side, var mig og, næst Gud og min
 egen Fader, ret en Fosterfader til det Sjæleliv hos mig. Ved
 saadan lærerig og livsalig Dngang kom Skolen i desmere
 Flor, og den var mig, som den Rosen-Skole nu ved Jena,
 da jeg neppe har havt det bedre end i min Skolegang, tak-
 kende endnu Gud, at jeg var født i hans Tid, lykkeligere end
 Plato i Socratis, ogsaa den sal. Rector i sin Grav, sigende
 end med Sirach: den som giver mig Viisdom, vil jeg give
 Ære, Cap. 51."

Jacob Bagger giftede sig først i den ældre Alder, nemlig
 16 Septbr. 1716, med Karen Hansdatter Holm, som
 var Kammerpige hos Grevinde Ollegaard Gersdorf til
 Frijsenborg; deres Bryllup stod i Kjerteminde i hans Søster
 Hulleborg Maries Huus. Deres eneste Barn var:

Jacob Jacobsen Bagger, født 1717 (posthumus lige-
 som Faderen); han blev først Sognepræst til Skamstrup og Fry-
 dendal, 1771 til Hagested og Gislinge, 1779 til Rundsby i
 Sjælland, døde 1789. (Jvfr. Worm I, 54 og III, 37; Meyerup
 og Kraft, S. 29).

Enken giftede sig med Borgemeister Hans Ottesen
 Vangemach i Kallundborg, Søn af Raadmand Otto Jensen
 Vangemach i Kjerteminde.

23. Nicolai Treven*) blev født i Hjerteminde 1680 (døbt 27 Febr.). Hans Forældre vare Bertram Treven, først Tolder, senere Borgemeister sammesteds († 1688 i sit 46 Aar), og Gjertrud Nielsdatter († 1686), Datter af Kjøbmand og Raadmand Niels Jensen Riber i Nyborg og Karen Wandal**). Han blev 1698 Student fra Odense, 1699 Baccalaureus. Efterat han havde taget theologisk Attestats med Laud. og været Huuslærer paa adskillige Steder, blev han 1706 Rector i Hjerteminde. Her var han til 1715, da han blev beskikket til Sognepræst for Sønderby og Hølnæs ved Afsens. Fra 1738 var han Sognepræst for Sønderby alene, hvor han døde 3 Juni 1743.

Han giftede sig 5 Novbr. 1715 med Anna Hedevig Dlusfdatter Brod, der var Enke efter hans Formand Hr. Jacob Sørensen Fugl i Sønderby. Hun overlevede ham og døde som Enke i April 1745. De havde ingen Børn.

24. Mag. Søren Gilertz***) blev født 14 Januar 1692 i Ringkjøbing, hvor hans Fader Mag. Johan Christoffer Gilertz var Sognepræst; hans Moder hed Maren Sørensdatter og var en Datter af Hr. Søren Andersen, forhen Sognepræst sammesteds, og Maren Paludan. Han blev 1708 Student fra Ribe Skole, 1709 Baccalaureus; 12 Septbr. 1712 tog han Attestats (H. ill.) og prædikede samme

*) Jvfr. Bloch II, 299 fg. — Nicolai Treven havde to Sødsfende, nemlig: Hans Christian Treven (født 1678), som blev Kjøbmand i Afsens, og Karen Treven (født 1679), som blev gift med Raadmand Mathias Fibiger i Nyborg (jvfr. Bloch II, 169 og 305).

***) Jvfr. Zwerg, Stamtafle til S. 304; Worm II, 550. Af Gjertrud Nielsdatters Søstre var Marie Cathrine gift med den nysnævnte Raadmand Otto Jensen Langemach, Ane Margrete med Raadmand Hans Dlusfen Viborg i Hjerteminde og Sara med Byskriver Hans Carstensen sammesteds (see S. 93).

****) Jvfr. Bloch I, 526 fgg.; Gjesfing II, 1 B., S. 264 fgg.

Nar for Dimis (Laud.). I Maret 1715 blev han bekliffet til Rector her, i hvilken Stilling han var til 26 Febr. 1720, da han blev Vicerektor ved Odense Skole under Rector Mag. Thomas Broderus Bircheros Svaghed. Den 16 Januar 1722 blev han kaldet til Sognepræst for Rødby og Ringsbølle, hvor han døde 30 Octbr. 1753.

Ifølge B. var han en meget brav Rector i sine Ting, men blev tilfidsft kjed af Arbeidet og forlod Skolen.

Han giftede sig 1722 med Margrete Lundt, døbt 15 Octbr. 1688, Datter af Mag. Cluf Lundt († 1730), Sognepræst i Baggerløse paa Falster, og Dorte Venø-datter Ravn († 1740)*. Hun døde 22 Novbr. 1744 De havde ingen Børn.

25. Poul Landt blev født 1692 i Byen Bred i Bispenberg Sogn. Han Forældre vare Sognebegn Jørgen Poulsen og Margrete Johansdatter. Han blev Student fra Odense, og efterat han havde taget sine akademiske Examiner, bekliffedes han 1720 til Rector i Hjerteminde, i hvilken Stilling han blev til 1724, da han udnævntes til residerende Kapellan. See om ham videre S. 49 fg.

Da Rynkeby-Kevninge Præstekald blev ledigt 1722, kaldte Jomfru Anna Sidonia Friherreinde af Putbus til Lundsgaard, som Patronesse for Kevninge Kirke, Rector Landt til Sognepræst. Herimod optraadte Conferentsraad Christian Rosenkrantz til Skovsbo, som Patron for Rynkeby Kirke, og fik ved Dom Raldsretten sig tilkjendt, hvorpaa Laurits Christian Eilshou blev Sognepræst for de nævnte Menigheder. Denne Sag vil nærmere blive omtalt under Rynkeby.

*) Jofr. 3mm. Barfod I, 266 fgg.

I Skolebogen hedder det for 1722 under 19 Januar 1723: „Hvad de 2de næstforrige Lars Distributfer 1720 og 1721 er anbelangende, som stete og findes tilførte af Rectore Landt alene uden vor Overværelse og aldeles imod vor Billie, beroer alene paa deres Ansvar, som sig Distributionen imod Fundatserne, Loven og Præzin saaledes have bemyndiget, og ei at komme os i nogen Maade til præjuditz eller Anke i Tiden.“ (Understrevet af Provst Claus Vedel, Kapellan Muus og Magistraten). Der udspandt sig herom en lang Strid.

26. Andreas Engberg blev født i Stubbekjøbing 1692 (døbt 21 Decbr.). Hans Fader var Mag. Jesper Jespersen Engberg, død 1723 som Provst og Sognepræst i Stubbekjøbing; hans Moder Dorteia Madsdatter († 1730), Datter af Sognepræst Mads Madsen Schildorf i Ønslev*). 1712 blev han Student fra Rønkjøbing Skole paa Falster, 24 Mai 1713 Baccalaureus, 19 Octbr. 1716 tog han Attestats med Laud., prædikede for Dimis 10 Juni 1718 (Laud.), blev hjemkaldt af Faderen 1719 og bestiftedes endelig efter dennes Død til Rector i Hjerteminde 14 Septbr. 1724, hvor han forblev i henved 13 Aar, indtil han 21 Marts 1737 blev kaldet til Sognepræst for Flødstrup og Ullerslev, i hvilket Embede han døde 12 Februar 1766.

Han beskrives som en lærd Mand og dygtig Rector, i hvis Tid ogsaa Adskillige fra Skolen gik lige til Universitetet. Thura siger, at han var Decanus paa Communitetet og kalde ham: Philosophiæ, Philologiæ et Theologiæ cultor assiduis ac disputator exercitatissimus.

Han blev som Sognepræst i Flødstrup gift med Birthe

*) Jvfr. Smn. Barfod II, 5 fg. og Stamtavlen A, S. II.

Cathrine Lauritsdatter, Datter af Hr. Laurits Hansen, Sognepræst i Flemløse. De havde 3 Børn (jvfr. Stamtablen hos Imm. Barfod).

27. Christian Bruun blev født 30 Decbr. 1711 i Nyborg af Forældrene Kjøbmand Anders Hansen og Margrete Elisabeth Pedersdatter, blev Student fra Nyborg Skole 1729, tog 1730 anden Examen, var i 7 Aar Huuslærer i Orbøl Præstegaard for Hr. Rasmus Wintthers Børn saavel som for Hr. Schurmanns i Frørup, som han dimitterede til Univerfitetet. Den 28 Januar 1737 tog han theol. Attestats, blev Rector her samme Aar og var det indtil 1740, da Skolen ved fgl. Anordning af 4 Marts blev ophævet og han afgik med 52 Rdlr. aarlig Pension. See om ham videre under Kapellanerne S. 53.

Bed Hjerteminde Skoles Nedlæggelse bleve dens Beneficier og Legater henlagte til Nyborg Skole, dog saaledes at de Disciple i Nyborg Skole, som vare fra Hjerteminde By, vare nærmest til at nyde dem. Skolebygningen, som var meget forfalden, blev given og omdannet til en dansk Christendoms-, samt Skrive- og Regneskole for Byen.

K. Hø r e r e.

Bed Kongebrev af Odense d. 28 Juni 1558 (Registre over alle Lande) bestemtes, at „Locaten“ i Hjerteminde altid skulde være Degn til Kjølstrup Sogn, gjøre Tjeneste der og oppebære Degnerenten. Denne beløb sig 1595 til 18 Ørte Byg. — Den første Hører, som kjendes, er:

Mikkel Winter. Han blev Hører her i Efteraaret 1587 og var det de nærmest følgende Aar. Hans Løn bestod, foruden Degnerenten af Kjølstrup, i at han havde fri Kost hos Borgerne, fri Bolig i Skolebygningen og hver Tamperdag 1 Sk. af de „Sindær, der formoer noget“. Han var en Udsætter („expositivus“) fra Odense Skole og fik rigtignok 1588 et godt Vidnesbyrd af Magistraten; men senere gik det ikke saa vel. I Februar 1589 mødte nemlig Borgemeester Hans Jensen og Mads Sørensen i Bispegaarden og anklagede ham for Forsømmelse og usædeligt Levnet; den Sidstnævnte vilde have sin Søn Søren til Hører istedetfor ham. Men da Mikkel Winter fik dette at vide, sendte han Biskop Jacob Madsen ved Rectoren et Brev fra selve Borgemeesteren og hele Raadet, som frikjendte ham for disse Bestyldninger, i hvilken Anledning Biskoppen i Bisitatsbogen opkaster det Spørgsmaal, hvad Borgemeesteren er for en Mand. Sagen synes at være bleven forhandlet ved Bisitatsen i Kjerterminde d. 16 Marts og Noget at være hængt ved, thi d. 18 Marts maatte Hørereren i Kjølstrup Præstegaard give Biskoppen sin „Forpligt“, at han vilde afstaae sin Tjeneste, dersom han gjorde sig skyldig i Forsømmelse eller anden Ulempe. Mortensfasten samme Aar blev det atter galt, thi da forsaae Mikkel Winter sig igjen slemt imod Skolemesteren; dog da Christen Knudsen til Skinderup og andre Godtfolk gik i Forbøn for ham og Sognepræsten skriftligt bevidnede, at det var godt, om han blev ved Skolen, blev hans Forseelse ham forladt af Biskoppen d. 30 Januar 1590. Senere omtales han ikke i Kjerterminde; men formodentlig er det ham, der fra Paaste 1593 til 1600 eller 1601 var Rector i Bogense (hvor han synes at have været noget forfalden til Drik) og 1603 blev Sædedegn i Skamby.

Jens Jensen, fra Hjerteminde, blev Hører 1592 ved Baaſte og fik af Magistraten Løſte om fri Koſt. I Biſkop Jac. Madsens Viſitatsbog, ſom gaaer til 1604, tales der ikke mere om nogen ny Hører, og maafkee var han der derfor hele den Tid.

Jens Hanſen forekommer ſom Hører 1611 i Thingbøgerne; 1618 nævnes Jens Hører. Ligeledes forekommer i Thingbøgerne 1630 Margrete ſal. Jens Hørers og hendes ſal. Hønſbond Chriſten Tolluffen, og 1636 d. 23 Mai giver Hans Jensen, ſal. Jens Hørers Søn, Laurits Svinding Aſkald for alt Bærgemaal over Arv efter hans ſal. Fader; ved ſamme Veilighed nævnes Borger Jes Sørenſen ſom Hans Jensens Stiffader (altsaa formodentlig Margretes 3die Mand). — I Synsforretningen af 13 Septbr. 1660, over hvad Skade og Ruin Hjerteminde i den ſidſte Krigstid havde lidt, hedder det: ſal. Jens Hørers Gaard, ſlet borte, 150 Daler.

1626 var en Søn af Borgemeſteren i Faaborg Hører her, thi i Biſkop Hans Mikkeſens Dagbog ſiges der d. 2 Novbr., at Borgemeſterens Kone talte hos Biſkoppen til Fordeel for ſin Søn, ſom var Hører ved Hjerteminde Skole. — Ved Skoleviſitatsen 29 August 1634 hedder det vel: omnia ſalva, men Høreren blev dog paaminde i Anledning af en Klage over hans Forſømmelighed.

Indtil omtrent 1640 havde der kun været een Hører ved Skolen; men fra den Tid var der idetmindſte i en lang Arrække, og maafkee lige til Skolens Nedlæggelſe, 2 Hørere. Dette ſees deels af en Beretning (Biſpearchivet, Bjerge Hs. Breve Nr. 4) fra Hr. Claus Nielsen Hjerteminde i Munketo af 1670, hvori han fortæller, at da Hjerteminde Skole tiltog, blev der 2 Hørere, hvilket ſtete, da han gif i

Skolen (Hr. Claus Nielsen var født 1631 og blev Student fra Odense 1650): den øverste Discipel af Skolemesters Lectie blev sat over Sinkerne, som custodes tilforn betjente; men ham succederede siden mange attestati. Deels sees det af den gamle Skolebog i Bispearchivet, som er begyndt 1651, og hvori der jævnlig omtales 2 Hørere, ligesom ogsaa senere Efterretninger, som i det Følgende ville blive benyttede, bekræfte det. Ved Uddelingen af Skolens Legater faaer den nederste Hører aarligt 10 Sletdaler eller 6 Rdr. 4 Mk.

Mikkel Pedersen var Hører her 1648 (see Rectorerne S. 71 fg.).

Claus Lauritsen Schinkel forekommer som Hører i Thingbøgerne 1648, 1649, 1651, 1652 og 1660*). 1667 har han („Claus Lauritsen“) i Fordebogen givet Beretning om sin Indkomst af Mesinge og Viby Sogne. 1685 omtales sal. Claus Hørers Arvinger. Han var distnok af en gammel Borgemesterfamilie i Hjerteminde og en Søn af Laurits Clausen Schinkel, der igjen var Broder til Borgemester Poul Clausen Schinkel, som døde 1636 og var gift med Borgemester i Odense Otto Knudsen Seeblads Datter Karen. — Sandsynligviis var Hører Claus Schinkel Fader til Clemens Clausen Schinkel, som først var Vicerector i Svendborg, blev Rector sammesteds 1684, døde 30 Octbr. 1717 i høi Alder og stor Armod og blev efterfulgt i Rectoratet af sin Søn Mathias Clemensen Schinkel, som 31 Decbr. 1727 ligeledes døde i stor Fattigdom. (Sunds Herreds geistlige Skifteprotokoller.)

Jørgen Nielsen forekommer som Hører 1657 og 1661 i Bjerge Herreds Thingbøger i Sager angaaende re-

*) Benævnelsen er paa de forffjellige Steder mere eller mindre fuldstændig, men formodentlig er det dog een og samme Person.

sterende Degnekorn; endnu 1667 har han i Fordebogen givet Beretning om sin Indtægt. Han skal være født omtrent 1620 og have været Hører her i 20 Aar, indtil han som en gammel og meget stægget Mand i Begyndelsen af 1671 blev Sognepræst i Gamborg, hvor han døde 13 Octbr. 1697. Maaskee er det ham, som et Par Maaneder var Kapellan i Fjeldsted og Harrendrup, inden han kom til Gamborg; i saa Fald er han født 1622.

Poul Poulsen, før 1667 (see Rectorerne S. 72).

Laurits Knudsen nævnes i Kjerteminde Kirkebog som Hører 25 August 1680.

Christian Knudsen var nederste Hører 1682 og 1683, da han ved Legatuddelingerne oppebar de 6 Rdlr. 4 Mk.

Anders Christoffersen, Hører ved Kjerteminde Latin-skole, blev 1683 thingfaldet af Vinhandler Ole Jensen i Viborg for en Gjæld af 28 Sletdaler efter Obligation, dateret Viborg 24 Novbr. 1668.

Anders Willumsen Hof var Hører i Kjerteminde et Aars Tid omtrent 1685. Han var født 25 Januar 1667, blev Student fra Nyborg Skole 1684 og modtog kort efter for sin Fattigdoms Skyld Høvertjenesten her; døde i Octbr. 1732 som Stiftsprovst i Christiania. Hans Fader var vistnok Willum Andersen Hof, Bysfoged i Kjerteminde og en Søn af Hr. Anders Simonsen Hof (død 1655 som Sognepræst i Rynkeby, hvor Slægtffabet nærmere vil blive omtalt). Jvfr. isvrigt Worm I, 445 fg.; Nyerup og Kraft S. 255; Gjesing II, 2 B., S. 204.

Christen Andersen forekommer som Hører her i Thing-bøgerne 1687, 1688 og 1689.

Otto Jørgensen Steenløse (eller Seeblad) var en Søn af Hr. Jørgen Ottesen Seeblad til Steenløse

og Fangel (see Rectorerne S. 71) og Margrete Jacobsdatter*), Datter af Hr. Jacob Jacobsen i Biby og Søster til Biskop Laurits Jacobsen Hindsholm i Odense og Rector Jacob Jacobsen Hindsholm i Kjerteminde (see S. 69). Han blev født i Steenløse Præstegaard 1658, blev Student fra Odense 1678 og Hører her omtrent 1684. I Bircherods Dagbøger findes et Brev fra ham af 9 Febr. 1694, hvori han beder Bircherod**) om at blive befordret til nok saa lille et Embede i Aalborg Stift; han siger deri, at han paa 10de Aar har været i Kjerteminde Skole og der udstaaet meget Arbeide og Fortræd. Denne Bøn blev snart opfyldt, thi efterat han 17 Juni s. A. havde prædiket for Bircherod i Sundby, blev han 4 Juli kaldet til personel Kapellan hos Provst Mag. Peder Keenberg i Aalborg og ordineret 18 Juli. Den 6 Mai 1696 blev han af Stiftsøvrigheden kaldet til Sognepræst for Vester og Øster Hassing i Aalborg Stift, hvor han allerede døde 20 Mai 1699. Han giftede sig 23 Septbr. 1697 med Margrete Vaggesdatter Grubbe. Deres Børn vare:

1. Jørgen Christian, født 7 Juli 1698.
2. Otte, født 1 Septbr. 1699.

*) Hun havde tidligere været gift med den gamle Hr. Niels Oluffen i Steenløse (Biskop Hans Mikkelsen viede dem i Kjerteminde Kirke 7 Octbr. 1632), og hun var derved bleven Stifmoder til Rector Jørgen Nielsen Steenløse (S. 69). Hr. Jørgen Ottesen Seebled var saaledes gift med Stifmoderen til sin Næstformand i Rectoratet, og denne Næstformand og Hører Otto Jørgensen vare en Slags Halvbrødre.

**) Han og Bircherod vare langt ude beslægtede, idet Otto Jørgensens Farmoder Abigael Hasehard var Bircherods Moders Mormoder, hvorfor de ogsaa ved hendes Begravelse 7 Januar 1668 gik sammen som første Par.

Johan Hansen Pontan var født i Odense og døde som Hører i Hjerteminde i Mai 1703, 30 Aar gl. Han forekommer under Navnet Johan Hansen i Kirkebogen allerede 1698 som Hører.

Lars Christensen var Hører her 1704 og 1706. Han var en Søn af Kjøbmand, Overformynder og Kirkeværge Christen Jensen og Hustru Karen Nielsdatter, som begge døde 1700 af Sprinkler og bleve begravne paa een Dag. Aar 1700 sælger han (som Stud. theol.) til sin Søsters Mand*) sin Anpart i sin sal. Faders Eiendomme, og 1706 (Stud. theol. og Collega) laaner han 99 Rdr. af Amtsforvalter Rasmus Andersen til at bygge sin Gaard for. Han ægtede Sognepræsten Hr. Bent Tops Enke Karen Christensdatter Morsing (see S. 17) og blev 1707 Sognepræst til Vollerød og Gjørød i Sjælland, i hvilken Stilling han 27 Novbr. 1716 blev gift med Magdalene Sybille Lend, født 1696, Datter af Sognepræst Thide-mand Lend til Enderød og Braabj († 1719) og Ane Kirstine Andersdatter Vosel. Han endte som Sognepræst for Terslev og Drølev i Sjælland.

Niels Ranneworf var vistnok allerede Hører 1707, i hvilket Aar han forekommer i Kirkebogen som Studiosus. 1713 d. 12 Januar nævnes han som øverste Collega i en Prousteindberetning, men allerede 1714 var han borte herfra.

Hans Rostof var vistnok allerede Hører 1710 (Stud. S. Rostof i Kirkebøgerne). 1713 d. 12 Januar var han

*) Hans Søster var Abel Marie Christensdatter, gift med Raadmand Laurits Mikkelssøn Leermans i Hjerteminde, en Broder til Sognepræst Ananias Leermans i Slambj. — Karen Nielsdatter var Søster til Hr. Claus Nielsen i Runkebo og havde tidligere været gift med Raadmand Hans Nielsen.

nederste Hører og „en meget fattig Karl“. 1714 var han bleven øverste Hører (Stiftets almm. Breve Nr. 421), formentlig ved Niels Kannemors's Forflyttelse.

Rasmus Rasmussen Møller var nederste Hører her 1714 og forekommer 1717 som eneste Hører, enten det nu var formedeltst Vacance, eller fordi der dengang og maastee senere kun var een Hører. Han blev født i Kjerteminde d. 25 Januar 1691 af Rasmus Eriksen Møller og Hustru Ane Rasmusdatter og kom 10 Aar gammel i Kjerteminde Skole, hvorfra han blev Student 1713 og altsaa strax derefter Hører. Den 9 Juli 1721 blev han ægteviet til „Mademoiselle Ane Kirstine Hansdatter“, (en Datter af afg. Hans Richard Chirurgus i Odense og Søsterdatter af Sognepræsten i Kjerteminde Hr. Sebastian Friis, i hvis Huus Brylluppet stod*), og allerede d. 27 Septbr. f. A. havde han en Datter Inger til Daaben. Efterat han i 9 Aar havde været Hører her, blev han Sogneegn i Dalum og Sanderum, hvor han var i 46 Aar og døde 3 Pindsedag 1768, 77 Aar gl. 2 Sønner og 1 Datter overlevede ham.

Nicolai Arentzberg var her som Hører 1723 og endnu 1731. Den 29 Juli 1728 blev hans Barn og 21 Septbr. f. A. hans Hustru begravet i Kjerteminde.

Kars Krag var Hører her ved Skolens Nedlæggelse 1740. Han var en Søn af Byfoged Jens Lauritsen Krag

*) I B. fortælles, at ved denne Leilighed gik først Lyfligheden og siden Uroligheden noget for vidt. Thi der opstod en Uenighed (formodentlig imellem nogle Officerer ved det Compagni, som dengang laae i Byen, og nogle af Borgerne), og medens man paa den ene Side ved Trommen kaldte Garnisonen under Vaaben, ringede man paa den anden Side med Stormklokken for at samle Borgerne. Dog blev Oprøret ikke blot stillet, men saa ganske dæmpet, at der til Alles Forundring blev hverken Sag eller Klage ud af det Hele.

i Kjerteminde og Karen Hansdatter, Datter af Byskriver Hans Carstensen og Sara Nielsdatter (see S. 82). Efterat Skolen var nedlagt, blev han Chordegne i Kjerteminde; men denne Bestilling var saa ringe aflagt, at han ikke kunde have sit nødtørstige Udkomme, „hvorfør han qvitterede med Glæde, da han var saa lykkelig at faae et Degnekald paa Langeland.“

II.

Provsteretslag

imellem

Rector Prof. Thomas Abbye og de oprørste
Mesterlectianere
i Aaret 1733.

(Meddeelt af Professor Heinrichsen).

I Skolernes Historie er der, som betjendt, ikke sjelden Tale om en Skoleret, bestaaende enten af en Skoles samtlige Lærere eller blot af Rector og Conrector, til hvis Undersøgelse og Paakjendelse meget betydelige Brud paa Disciplinen henhørte, og hvis Dom i Almindelighed indstilledes til Biskoppens Prøvelse og Samthkke, inden den blev fuldbyrdet eller, som det hedder i Skolesproget, Discipelen kom til at staae Skoleret*). Derimod kan neppe nogen anden end Odense Skole opvise et Exempel paa en formelig Proces, ført imellem Rector og hans Disciple for Provsteretten. Der indtraf nemlig i den herværende Skole i Slutningen af Aaret 1733 en Begivenhed af en saa usædvanlig og betænkelig Art, at Rector, der synes at være bleven bragt ud af Fatning derved, i sin Forlegenhed greb til det Middel at henvende sig til Biskoppen med Klage over Disciplenes Udfærd: en Udvei, som han vistnok bagefter bittert fortrød at have valgt. Rectors Klage fremkaldte føl-

*) En saadan Skoleretslag er meddeelt i D. Skoles Prog. f. 1859.

gende Skrivelse af Biskoppen til Stiftsprovsten Hans Bloch dat. 9 Dec. 1733 (Bispens Copiebog fol. 61 f.), „Hvorledes Disciplene af den øverste Lectie her i Odense Latine Skole har i Dag opsat sig imod deres Lærer Hr. Professor Thomas Aabne, og den største Deel af dem løbet ud af Skolen, kan Deres Velærværdighed af hosfølgende Professor Aabnes Klage fornemme, og som saadan Opsætsighed og Sammentrottelse er høist straffældig, saa haver Deres Velærværdighed med tvende tiltagne Assessores uden Ophold for sig at lade indkalde saavel Hørerens Monsr. Blichfeld, som Disciplene klager over, som og de andre Hørere i Skolen, der haver været tilstede, da Blichfeld skal have slaget een af Disciplene, samt og alle de i denne Opstand skyldige Disciple, og derover holde et lovligt Forhør, og denne Sag nøie at examinere, paa det de, som i denne Opsætsighed har været Hovedmand og forført de andre, efter Sagens Bestaffenhed vedbørligen kan vorde afftraffede“. Ved dette Brev bliver man foreløbig bekendt med de to Hovedpunkter, hvorom denne Sag dreiede sig, nemlig at femte Lecties Hører Blichfeld havde slaaet en af Mesterlectianerne, hvis Opførsel i Skolen efter Tilbagekomsten fra Søndagsgudstjenesten han havde været misfornøiet med, og at den største Deel af Mesterlectiens Disciple, da Rector afviste deres Klage herover, forlode Skolen. Den udførlige Beretning herom efter Vidernes Forklaring skal jeg senere meddele, naar jeg har oplyst, hvorledes denne Sag blev behandlet.

Efter at have ladet udgaae Stevning til de i Biskoppens Skrivelse betegnede Personer om at møde for Provsteretten d. 18de December, samlede samme Dags Formiddag Stiftsprovst Hans Bloch, Sognepræsten ved vor Frue Kirke Mag. Fred. Chr. van Haven og Sognepræsten ved St. Hans

Kirke Hans Wøldike i Conventstuen ved St. Knuds Kirke, og først bleve da Rectors Klage og Biskoppens Skrivelse tilligemed Stevningsfeddelen læste og paastrævne. Da Retten skuldefattes, fremstod Procurator Peter Bøye og forlangte, at de indstevnede Disciple, som vare forsamlede paa St. Knuds Kirkegaard, skulde advares at møde ved Retten og høre hvad der mod dem foretoges. Dette bevilgede Retten. Da dernæst Peder Rudolph Wandeler, den Øverste i Mesterlectien og de Misfornøiedes Formand paa de indstevnede Disciples Vegne fremlagde en skriftlig Forestilling, og der til samme blev æftet stemplet Papir, erindrede samme Bøye, om det ikke var fornødent, at Prof. Abnys Klage ligeledes skulde belægges med stemplet Papir. Prof. Abnye, som var høilig forundret over, at Procurator Bøye indfandt sig ved dette Forhør og allerede havde begyndt at indblande sig med sin Tale i denne Sag, vilde tjenstlig fornemme, af hvem han dertil var constitueret eller formaet, og tillige vilde han henstille til Provsten og hans Assessorer, om de vel kunde tillade nogen Procurator at indmænge sig i denne Forretning, eftersom Sligt skjønnes mere at sigte til at bestyrke de oprørste og halsstarrige Disciple i deres Halsstarrighed og forsættelige Opsætsighed imod deres af Hs. Kongl. Majestæt foresatte Rector og Lærer, der hverken selv agter at forurette dem ei heller formoder, at Nogen kan have den Mening om Retten, at der skal stee Disciplene nogen Fornærmelse eller vederfares dem Andet end Ret af den. Procuratoren følte sig i høi Grad fornærmet over en saa nærgaaende Bestydning, at han skulde bestyrke de indstevnede Mesterlectianere i noget Uanstændigt, imedens hans eneste Diemed og Hensigt har været og er at see de tvistige Ting lempede og nedlagte ved en mindelig Forening. Dernæst tilkjendegav han, at hans

Bistand var begjæret af nogle af de indstevnede Disciple og af Stadschirurg Wandeler, som selv ved Retten var tilstede, paa hans Broder P. R. Wandeler's Begne, der var en af de indstevnede Disciple; om nu Provsteretten fandt forret og forsvarligt, at der nægtes de indstevnede Disciple Forsvar, da ikke alene nogle af dem ere angrebne med Arrest, men de endog alle ere stevnede imod Vidner, det indstillede han til Rettens Godtbefindende; for Resten bad han om at Disciplenes fremlagte Demonstration over Sagens Bestaafenhed maatte læses og følge Forhøret. Prof. Labbe paa stod vedblivende, at Proc. Bone uden Føie blandede sig i denne ham uvedkommende Sag, og forlangte, at han skulde vise, hvad Constitution eller Ordre han havde til Sigt, og da han foregav, at han foruden af Stadschirurgen paa Broderens Begne var antagen af nogle flere Disciple, saa begjeredes, at Mons. Bone vilde navngive de Personer, som havde antaget ham, eller om han ikke kunde det, at da, eftersom hele Mesterlectien var tilstede, de Personer, som skulde have antaget ham, skulde give deres Navne tilkjende i Protokollen; ydermere, hvad angik den fremlagte og paaberaabte Demonstration, som var produceret ved P. R. Wandeler uden Hænders Underkrift og Dato, saa protesterede han imod saadant et uefterretteligt Document, og om det end var understrevet og dateret, saa formodede han dog, at det ikke blev modtaget til at følge Acten, førend det blev ham tilladt først at gjennemlæse det for at see, om Noget deri skulde være indført, som ikke maatte være stevnet for. Da Bone søgte Udflugter og ikke vilde navngive sine Clienter, paa stod Prof. Labbe, at det da af Retten maatte paalægges dem, som foruden Stadschirurgen foregaves at have bestilt ham, at tilkjendegive deres Navne, paa det at han kunde vide, hvem han havde imod sig, tilmed

da den største Deel af Mesterlectiens Disciple allerede angreb deres begangne Forseelse, saavidt han havde kunnet mærke, og havde separeret sig fra de Oprørste. Provsten spurgte da Disciplene, om de vilde ved deres Navn erklære til Protokollen, at de havde antaget Procurator Bone til deres Forsvar i denne Sag; og da fremstod P. R. Wandeler tilligemed 7 andre, som tilstode at have antaget Procuratoren ved Bidners Føring, om det skulde komme dertil, hvilket de hellere vilde undvære og gjerne see Sagen imidlertid i Mindelighed afhandlet. Provsteretten vidste ikke at nægte Disciplene det forlangte Forsvar. Det af Wandeler indgivne Document blev tilbageleveret ham, om han og Conforter vilde underskrive det. Imod Bones Paastand om, at Prof. Abnes Klage i Retten skulde indgives paa stemplet Papir, havde Rector beraabt sig paa, at der skulde være en Rgl. Benaadning i Stiftskisten, at Skolens Sager maatte føres paa ustemplet Papir; det blev da paalagt ham at fremvise samme eller at være ansvarlig derfor.

Efter disse lange Præliminaries og denne frugtesløse Kamp imod en Procurators Indblanding hævedes Retten, men samledes atter om Eftermiddagen, og da tilkjendegav Prof. Abne, at han havde forlangt det omtalte beneficium paupertatis for Skoler og Hospitaler af Biskoppen, og at denne havde lovet at opsøge og tilstille ham det til Foreviisning i Retten. Da Sagen ikke, som Disciplene helst havde ønsket, kunde forhandles i Mindelighed, men Forhør maatte holdes efter Biskoppens Skrivelse, saa indgav Discipelen P. R. Wandeler det forhen omtalte Indlæg understrevet af 10 Disciple, hvilket derefter blev læst og paastrevet, idet ikke blot Prof. Abne reserverede sig, hvad han havde imod dette Document, paa sine Tider og Steder at erindre og excipere,

men ogsaa Conrector Prof. Andersen, der egentlig var en uvedkommende Person i denne Sag, reserverede sig samme Ret. Overhovedet hører det med til de mange besynderlige Ting i disse Forhandlinger, at flere ustevnedes Personer, Disciplenes Frænder og Lærere, ikke blot vare tilstede i Retten, men ogsaa talte med og indblandede sig i Forhørene: saaledes da 2den og 1ste Lecties Hørere Jens Pilegaard og Niels van Haven, der vare de eneste Lærere, som foruden Blichfeld havde fulgt Disciplene fra St. Knuds Kirke i Skolen*), havde indgivet deres skriftlige Vidnesbyrd om, hvad dem i denne Sag var vitterligt, og aflagt Eden, som af Loven var bleven oplæst for dem og de andre Nærværende, forelagde ikke blot Procuratoren, men ogsaa en af de anklagede Disciples Fædre, Skomager Søren Fugl, dem adskillige Spørgsmaal, som de dog ikke indlode sig paa at besvare, men holdt sig blot til deres skriftlige Vidnesbyrd, der indeholdt Alt hvad de vidste. Retten selv forlangte ingen yderligere Oplysninger af dem, hvilket dog ikke er saa paafaldende som at Retten hverken forlanger mundtlig eller skriftlig Erklæring af Hører Blichfeld, som var den, der havde givet Anledning til Misstemningen i Skolen og altsaa var stærkt impliceret i Sagen, og derhos ligeledes var indstevnet efter Biskoppens Ordre i hans Skrivelse, men hvis Nærværelse under Forhandlingerne slet ikke spores. Det egentlige Forhør begyndte med, at tvende Disciple i 5te Lectie afslagde Vidneeden og forklarede, hvad de vidste om de 2 Hovedpunkter i Sagen. Disse, hvis Indfaldelse dog ikke var hjemlet ved Biskoppens Ordre, hvorpaa Retten ellers idelig beraaber sig, kunde da ansees for virkelige Vidner. Mere besynderlig er derimod

*) 4de og 3die Lecties Hørere vare Degne i resp. Frue og St. Hans's Kirke, ligesom 5te Lecties Hører i St. Knuds.

den Fremgangsmaade, at de 6 andre, som bleve forhørte i denne og følgende Sessjoner og som alle hørte til de i denne Opstand stndige Disciple, ligeledes maatte aflægge Ed og bleve behandlede som Vidner i deres egen Sag, imod hvilket ingen Indsigelse skete, før det var for sildigt, medens man aldeles ikke som Vidner brugte de 4 af Mesterlectien, som ikke havde deeltaget i Opstanden. Vidneexaminationen foretoges for det meste af Rectoren Prof. Aabye; dog deeltog ogsaa Provsten og Procuratoren i Forhøret og henvendte jævnlig Spørgsmaal til de egentlige og uegentlige Vidner, ja eensgang gav Skomageren sig igjen til at spørge et Vidne uden at Nogen kaldte ham til Orden. Undertiden traf det sig ogsaa, at en Discipel blev spurgt og en anden svarede. Samme første Dags Eftermiddag forefaldt under Forhøret af det 3die Vidne det Intermezzo, at da Procuratoren spurgte Vidnet om ikke han og de andre Disciple havde klaget for Prof. Ancherfen over Hører Blichfelds Fremfærd og hvad han havde svaret — opdager Prof. Ancherfen nu pludselig, da det convenerer ham, at han er en uvedkommende Person og exciperer imod dette Spørgsmaal, „eftersom han ikke er kaldt mod Vidner at anhøre, hvorfor han og formoder, at Retten ikke vil tillade Vidnet at føres imod ustevnedede Personer“. Procurator Boye ventede, at det blev tilladt Vidnet at svare paa Spørgsmaalet, som dependerer af Sagen, efterdi Prof. Ancherfen er tilstede og ligesaa vel som Prof. Aabye er en Part i Sagen. Provsten afgav alene, saasom hans Bisiddere heri ikke vare enige med ham, den Kjendelse, „at saavidt det, som Vidnet kan sige, kan tjene til Sagens Oplysning paa Lovlig Maade, vil han tage det i Forhør; men som Vidnes Udsigende ikke er til nogen Oplysning i Sagen i sig selv, holder han ikke nødigt at lade det tilføre, med mindre

derfor bliver stevnet, da Retten Ingen skal blive nægtet". Procurator Bone „maatte med Forundring anhøre Provstens Ustabighed i sine Domme, da han i eet Øieblik dømmer Dom imod Dom og ved den sidste har nægtet hvad i den første var tilladt, og Disciplene derved af Provsten absolute var nægtet Retten, da Vidnes Svar ikke i Protokollen maatte blive tilført, hvorved Disciplenes Ret og Sags Oplysning er tvungen, efterdi Svaret just var en Hovedpost, hvoraf de skulde betjene sig; derfor forbeholdt han (Bone) sig vedbørlig Paaanke mod saadan brugt Udfærd". Provsten gjentog sin uklare Kjendelse, hvori Procuratoren maatte finde sig, men Andersens Samtale med Disciplene ved den omtalte og en anden Leilighed kom for Dagen senere under Forhørene, hvis samlede Resultat jeg siden skal referere, og man maa tilstaae, at Procuratoren har tillagt hans Svar en altfor stor Vigtighed med Hensyn til Sagens Oplysning. Man fik kun afhørt 3 Vidner denne første Eftermiddag, og, hedder det i Protokollen, „som Klokken alt var slagen elleve, og det lækker mod Midnat, saa ihvorvel det er Præsternes Studeredag imorgen, saa vilde de dog møde her igjen imorgen Formiddag Kl. 8, helst fordi Prof. og Rector Abbye undskyldte sig ikke at kunne være her tilstede paa Mandag formiedelst vigtige Forretninger i Nyborg, saa og for at bringe dette Forhør saa snart stee kan til Ende".

Det næste Møde Løverdags Formiddag d. 19de Dec. var stormfuldt. Neppe havde Prof. Abbye begyndt at examinere en spagsfærdig og, som det synes, angergiven Discipel og forelagt ham det Spørgsmaal, om Vidnet af sig selv løb ud af Skolen eller var tilstyndet af Andre, førend Procurator Langsted, som i Bønes Forfald var mødt paa Disciplenes Begne, protesterede imod dette Spørgsmaal med Formening,

at samme var heelt lovstridigt. Ingen kan eller bør forpligtes til og faa meget mindre tillades at paavidne sig selv Sag, og ligesaa lidt at vidne i sin egen Sag, men derimod forbinder Loven dem, som saggive, at bevise med upartiste Vidner, hvad de have de Sigtede at bekynde for; derom paastod Langsted Provsterettens Kjendelse, førend det blev tilladt det fremstillede Vidne at svare paa det fremsatte Spørgsmaal. Provsteretten kjendte, „at som Dispens Constitution først lod at examinere og forhøre Disciplene, paa det Sandhed kunde opdages, hvo Hovedmændene ere til den Opsætsighed, som er skeet imod deres Lærere, og for det Andet Loven tillader den at vidne, som afveed, saa og, at enhver, som sigtes, maa gjøre sin egen Bekjendelse og Tilstaaelse for en Ret, som han ikke maa fragaae, saa vidste og Retten ikke at kunne stille Mons. Langsted mere upartiste Vidner end Disciplene selv, som have været tilstede og med i Sagen, og om det skulde gjælde Noget, at han ikke maatte vidne i sin egen Sag eller gjøre sin Bekjendelse, saa har han ikke erklæret sig til Protokollen, at han er længere iblandt de Opsætsiges Tal: hvorfor det tillades Vidnet at sige sin Sandhed.“ Herved maa bemærkes, at ingen af Disciplene udtrykkelig havde erklæret til Protokollen, at han hørte til de Opsætsiges Tal; men for at faae nogen Mening ud af denne løierlige Kjendelse, maa man vel antage, at Retten til de Opsætsige har regnet enten de otte i Protokollen navngivne Disciple, som havde antaget Procurator Boye til Sagfører, eller, hvilket vel kommer ud paa det Samme, de ti, som havde indgivet den forhen omtalte skrevne Demonstration*), og at den har anseet alle de andre Mester-

*) Hvad det er for 10, erfarer man kun forsaavidt af Protokollen, som det — da Rector for at svælte den i Disciplenes Demonstration givne Fremstilling af Sagen forelagde det først afhørte Vidne det

lectionere for upartiste Vidner. Af hine otte findes heller ingen at være bleven forhørt, uagtet man skulde troe, at der efter Bispens Constitution havde været allermeest Anledning til just at „examinere og forhøre“ dem. Iøvrigt var denne Procurator Langsted langt virksommere end Boye havde været, afbrød idelig Forhøret ved sine Contraspørgsmaal og var især Prof. Abbye en Torn i Dinene ved sine Drillerier. Saaledes, da den 4de Discipel var afhørt, tilspurgte han under vedhørlig Reservation „dette saakaldte Vidne“, der nu havde aflagt sit Vidnesbyrd i sin egen Sag, om Noget havde lagt ham, førend han til at vidne blev fremkaldt, de Ord i Munde, som han nu her for Retten vundet og udsagt havde, enten af Lærerne, Disciple eller Andre. Vidnet svarede Nei dertil, men Prof. Abbye reserverede paa egne og samtlige Læreres Vegne sig og dem deres Ret og Tiltale til Procurator Præberrn Langsted for dette af ham anførte og nærgaaende Spørgsmaal, hvorunder han hemmelig ligesom søger at beskylde dem for at ville forlede Vidner. Langsted erklærede, at han ikke havde ringeste Frygt for Prof. Abbyes Trudsel eller reflecterede paa hans dertil fæiede egne Forklaring; og han vedblev at gjøre Vidnet skamfuldt og mistænkeligt ved at faae ham til at tilstaae, at han havde lovet at gjøre fælles Sag med de andre Mesterlectionere, naar de vilde betale hans Gjæld til en Kjøbmand i Byen. Da han atter under Examinationen af det 5te Vidne stød sig imellem med sine Contraspørgsmaal, yttrede Prof. Abbye, at disse Spørgs-

---

Spørgsmaal, om alle de Personer, som havde understreuet Demonstrationen, havde været i Kirken og Skolen om Søndagen — bliver godtgjort med Navnes Angivelse, at 9 af dem af forskjellige Grunde have været fraværende; og man ser deraf tillige, at de 8 af disse Underfriuere ere de samme, som havde erklæret til Protokollen, at de havde engageret Boye.

maal syntes kun at sigte til Vidtløftighed og til at gjøre Sagen intricat, hvorfor han formodede, at Retten vilde tilholde Langsted til „ikke at extendere sine Procedurer ultra limites.“ Langsted, uden for Tiden at ændse det af Prof. Abbye Indførte, ventede Rettens Pleie; og Retten vidste ikke at nægte Vidnet jo at maatte svare, at Sagen i al Henseende kunde blive oplyst. Men da Vidnet havde besvaret det af Langsted forelagte Spørgsmaal, henvendte Prof. Abbye sig til de tilstedeværende Disciple for at fornemme, om nogen af dem erkjendte Procurator Præbern Langsted for deres Fuldmægtig i denne Sag. Herpaa svarede Peter Wandeler, at han tilligemed de af hans Meddisciple, som havde undertegnet den igaar i Retten indlagte Demonstration, nu erklære offentlig for Retten, at de med ingen Føie kunde føre Proces med deres Lærere, og ei heller til anden Ende havde antaget Proc. Boye, end at han ved Vidners Examen skulde iagttage det, som kunde være dem til mindelig Fordrag i Sagen, men bade om Forladelse og vilde submittere sig den Straf, som Hr. Biskoppen vilde behage at paalægge; iøvrigt kunde han ikke nægte, at han jo iafstes, da Boye skulde ud paa Landet, havde udvirket dennes Brev til Langsted, at han paa Boyes Vegne idag vilde møde i Provsteretten. Da disse Rjæveler imellem Procuratoren, Retten og Rector borttog endeel Tid, bleve i Lørdag-Mødet kun 2 Disciple forhørte, og Prof. Abbye, som tidligere havde foregivet at have vigtige Forretninger i Nyborg om Mandagen, begjærede nu selv, at Retten igjen maatte sættes paa denne Dag Kl. 9, paa det at Forhøret maatte fuldføres.

I dette Møde Mandag Formiddag, — hvori Forhandlingerne, rimeligviis efter fælles Beslutning af de nu myge Mesterlectianere, førtes uden nogen Procurators Mellemkomst

— maatte Rector høre Debroidelser og Spydheder af Provsten, tildeels vel med Uret; men man seer dog af Debatten imellem Provsten og Prof. Abbe, at det ikke er ganske uden den Sidstes Skyld, at Sagen har taget den Vending, som den fik, uagtet Provsten har gjort det Beste til at forqvæle den. Prof. Abbe fremviste det Kgl. allernaadigste Beneficium paupertatis dat. Gottorp d. 18de Septbr. 1717 om Fritagelse for Brugen af stemplet Papir i de Processer, som Stiftsbefalingsmanden og Biskoppen i Fyen ratione officii paa enten Kirkers, Skolers eller Hospitalers Vegne føre imod disse Stiftelses Oppebørselsbetjente eller andre Vedkommende, hvorefter han allerunderdanigst vilde formode, at de fremlagte, af Biskoppen Provsten tilstillede Documenter bør passere uden at belægges med stemplet Papir, og Forhøret at meddeles Hs. Høiærv. Biskoppen uden Betaling, eftersom Sligt skeer ex officio Episcopi et Rectoris. Provsten alene, saasom hans Assessorer ikke deri vare enige med ham, erklærede, „at som denne Sag er alene imellem 5te Lecties Hører Blichfeld og den Discipel, han har flaaet, og imellem Rectoren selv og samme Discipel med flere af Mesterlectien, som havde følt sig fornærmede ved den mod dem af Rector viste Udfærd, og dette, som en privat Sag, ligger udenfor det Kgl. allern. Beneficium paupertatis, som Prof. Abbe har fremlagt, holder Provsten for ret, at her ikke maa handles imod hans Kgl. Majestæts Papiers Intrader osv.“ Prof. Abbe vilde fornemme hos Provsten, om han skulde belægge baade Biskoppens Ordre og sin egen Klage med stemplet Papir? Provsten resolverede, at efterdi Prof. Abbe tænkte saa vidtløftig at gjøre denne Sag og ikke lod det blive ved Hr. Biskoppens Constitution, at Provsten tilligemed Præsterne kunde have holdt Forhør til Hr. Biskoppens Efterretning, saa kunde han have opfat sin

Klage paa det allernaadigst forordnede stemplede Papir, da han og vel havde faaet Hs. Høiærværdigheds Resolution paa det samme; men nu det ikke er skeet, sætter Provsten det til Prof. Labye selv, hvad han herudi vilde gjøre og forsvare, helst han som en lovkyndig Mand ofte har ladet sig bruge i Rettergang, saa han ganske vel veed, hvad Ret er. Prof. Labye tilstaaer, at han havde studeret noget sine jura i forrige Tider, havde ogsaa for en og anden Enke, som han har været Ravværge for, maattet forsvare hendes Ret paa bedste Maade, men aldrig har udgivet sig for Procurator, mindre for sin egen Person havt nogen Proces, og da Provsten ikke har villet directe erklære sig paa hans Begjering, saa fremlagde han tvende Ark stemplet Papir og bad fremdeles, at Provsten vilde assistere ham med Retten og videre forhøre Sagen. Provsten vilde ligesaa lidt nu som før nægte Prof. Labye Retten, men da alle hans Disciple nu havde underkastet sig deres Biskop og Lærere, vilde Provsten bede Rector om ikke at vidtløftiggjøre denne Sag, men forkorte den, saa vidt Ret og Villighed figer. Prof. Labye, som agtede videre at opløse Sagen, begjerede endnu som tilforn Rettens Bistand, og Retten opfordrede ham til at nævne dem, som ydermere skulde tages i Forhør. Kun een Discipel blev forhørt denne Formiddag til Kl. 2; man samlede igjen Kl. 4 og der holdtes endnu Forhør med 2 Disciple, uden at der denne Gang forefaldt nogen Episode, som tidligere, undtagen man vil regne dertil, at den Discipel, som sidst blev forhørt, midt under sit Vidnesbyrd blev bange for sine egne Ord og udraabte, at han ikke vilde svige; Provsten spurgte, hvad han meente med det: „at han ikke vilde svige“, om han meente dermed, at staae fast med sine Meddisciple at klage for Biskoppen? Vidnet svarede: Ja.

Det Udbytte, som Læsningen af de vidtløftige og ved den idelige Gjentagelse af de samme Ting trættende Forhør (der tilligemed den øvrige Procedure findes i „Odense Provsties Domprotokol fra fol. 89, b — fol. 104) giver med Hensyn til Sagens Realitet, er følgende: Under Høimesse-Prædiken Iste Søndag i Advent paalagde 5te Lecties Hører Søren Blichfeld den Øverste i samme sin Lectie eller Klasse Christen Andersen, at han skulde advare de andre Disciple, at de med Stilhed og Skikkelighed skulde gaae fra Kirken i Skolen, hvilket han ogsaa gjorde med de 4 nederste Lectier; tillige formanede samme Hører ham, at han skulde passe paa, om Noget stimeede og gjorde Ustyr. De 4 nederste Lectier gik rolig ind i Skolen og op i deres Klasse, men da 5te Lectie kom ind, stormede Mesterlectianerne efter dem, traadte dem i Hælene, og Jacob Fugl „trinede noget hart med Fødderne“ og raabte: „Gaaer ind paa Eders Sted.“ Hørerens kaldte nu ad Andersen og spurgte, hvem der gjorde den Allarm, hvorpaa han svarede, at det var dem af Mesterlectien og navnlig Jacob Fugl. Siden, da de gik ned efter Sangen i Skolen, spurgte Blichfeld Søren Fabricius, der da var Notar*), hvad det var for en skammelig Allarm, de gjorde, og hvem det var, som raabte; Fabricius svarede: Hvem gjorde Allarm? jeg gjorde ikke Allarm; I kunde jo see, at jeg ingen Allarm gjorde; thi jeg gik allerbagest; og da Blichfeld atter sagde: Gjorde I ikke Allarm tilfammen? sagde Fabricius: Hvorfor taler I mere til mig end til de Andre? Blichfeld spurgte: Maa jeg ikke tale til Eder? hvorpaa Fabricius svarede: Hjertelig gjerne Mons. Blichfeld. Nu henvendte Blich-

*) 3 Disciple af øverste Klasse vare hvert Aar Notarii eller Opsynsmænd over de Andre, nærmest i Kirken, een for hver af Byens 3 Sognekirker.

feld sig til Chr. Andersen og sagde: Saa skal Du og have Hug, fordi Du ikke udsiger Sandhed; men Andersen gjentog, at det var Jacob Fugl, og det bekræftede ogsaa en anden Discipel af 5te Klasse. Derpaa talede Hørerer til Fugl og spurgte, hvad det var for en Uarm han gjorde, og denne Discipel svarede, at han hød kun dem af 5te, at de skulde gaae ind i deres Lectie, for at han kunde komme ind i Mesterlectien. Blichfeld sagde da: Hvad kommer det Eder ved? de af 5te Lectie gaae nok op i deres Lectie, naar de maae faae Stunder for dem af Mesterlectien. Nu sagde J. Fugl med Studsfighed og Brede: Maae vi ikke komme op i Mesterlectien for Eder? og Blichfeld svarede: Hvem forbyder Din Knegt det, og i det Samme gav han ham et Par Drefigen, saa at hans ene Nie blev blaat deraf, hvorpaa Fugl, da han gik ud af Skolen, sagde: Det skal blive betalt. Denne Begivenhed vakte stor Røre og Forbittrelse i Mesterlectien; men Fugl vilde dog have forholdt sig rolig, dersom han ikke var bleven tilskyndet af Andre; thi da han den næste Dag kom i Skolen, spurgte Peter Rudolph Wandeler ham, hvorfor han ikke strax havde givet det an, at han havde faaet Drefigen af Blichfeld, og nu skulde han give det an, naar Prof. Andersen kom i Skolen. Men da de den Dag fik Lov i Anledning af Kongens Fødselsdag, samledes Mesterlectiens Disciple efter Wandeler's Befaling og Tilfjigelse hos Bispens Urtegaardsmand Gram, hvis Søn var deres Kammerat, for at overlægge, hvad de skulde gjøre i denne Sag, og de besluttede da, at hvis deres Rector ikke vilde skaffe dem Ret over Blichfeld, at de kunde vide, hvem der skulde slaae dem, enten deres Rector eller Hørerne, saa vilde de gaae ud af Skolen og søge deres Ret hos Biskoppen og klage for ham. Derpaa nedskrev Wandeler en Ed, hvori blandt Andet stod,

at de ved deres christelige Religion lovede at holde sammen og at hvo som ikke vilde gaae ud af Skolen og svigtede, skulde være et Skumpelsstud for de Andre, hvilken Ed han læste op og bød dem at sværge; men at de, som Rngtet havde fortalt, alle eendragtig skulde have svoret med oprakte Fingre efter Edens Maade, benægtede alle Vidner, efter hvis Udsagn Nogle trykkede deres Tømmelfinger ind i Haanden og knyttede Næven, lovende at ville holde det, som var opstrevet, Andre satte deres Tømmelfingre i Bordet, Andre sagde: I tør ikke tvivle paa os, vi ville holde pes; kort, Enhver havde Sit at sige og gav sit Ord, som ham godt tykkedes, ja een af Vidnerne tilstod, at han svor en Ed, han engang havde hørt af en gammel Kjarling, nemlig ved St. Peder, St. Poul og Buldrianus. Da de nu kom i Skolen Torsdag Formiddag derefter, bad S. Fugl Prof. Anchersen, at han vilde skaffe ham Revanche, fordi at Blichfeld torterede ham i Søndags; men han svarede: Du haver jo sagt, hvad det kommer Mons. Blichfeld ved; hvorpaa Fugl krævede de Andre, som havde været tilstede ved hiin Scene om Søndagen, til Vidne paa, at han ikke havde sagt det. Prof. Anchersen tilkjendegav da, at han vilde forhøre det, og om Eftermiddagen gav P. N. Wandeler det an for Prof. Anchersen og begjerede ligeledes paa Alles Vegne Revanche for det af Blichfeld havde flaaet Fugl, eftersom det var kommet ud blandt Folk. Dertil svarede Anchersen, at det ikke var ret; han vilde tale med Blichfeld, dog tilføiede han, at Hørerne vare i Rectors og Conectors Sted, naar disse ikke vare tilstede. Om Fredagen derefter, da de vare samlede i Skolen, raabte nederste Lectie: Nu gif Prof. Anchersen op til Mons. Blichfeld; og da Læsningen var tilende, talede Prof. Anchersen igjen med Blichfeld. Grun-

den til, at man henvendte sig til Conrector og ikke til Rector, var, at denne var forreist. Derpaa Ugen efter, da Prof. Abhe kom hjem og de nu om Tirsdagen d. 8de Dec. vare samlede oppe i Skolen og vilde give det an, sagde P. R. Wandeler til Fugl: Hvis Du ikke siger det, skal Du faae saa mange Hug som Du kan taale. Da nu Prof. Abhe var færdig med hvad der skulde gøres den Dag, stod Fugl op og sagde: Jeg vilde gjerne bede Hr. Professoren, at han vilde staae mig Revanche for det Blichfeld slog mig. Rector slog ham paa Øret og sagde: Vil Du have Revanche? havde Du ikke brugt Mund, saa havde han ei heller slaaet Dig; og derpaa vendte han sig til alle Disciplene og sagde, at Hørerne vare i Rectors og Conrectors Sted, naar disse ikke selv vare tilstede. Onsdagen d. 9de Dec., da der skulde være Catechesation, og Prof. Abhe kom op paa Cathedret, gik P. R. Wandeler fra sin Plads og traadte hen til ham med disse Ord: Mons. Blichfeld har gjort os af Mesterlectien offentlig Tort; hvorpaa Prof. Abhe gav ham et Ørefigen. Da sagde Wandeler: Saa gauer jeg ikke mere i Skolen, og Rector svarede: Saa gik da, hvor Du vil. Saa gik han bort og de Andre løb bagefter ham undtagen 3, som af egen Villie forbleve, og en 4de, som efter Rectors Ordre blev tilbage. I den første Opbrusning gave de, som havde fulgt Wandeler, ham Haanden paa, at de „skulde staae fast“. Derpaa kom man sammen hos Førgen Sølle for at underskrive en Klage til Biskoppen; men da Concepten ikke tilfredsstillede Alle, blev den ikke understreven dengang og kom nok slet ikke i Bispens Hænder, efterfom den større Deel af Disciplene strax efter begyndte at fortryde deres Handlemaade. Men da Hovedmændene Wandeler og Sølle mærkede, at Stemningen forandrede, anvendte de Vold og Trudsel. Fugl,

som Dagen, efterat de vare løbne fra Skolen, havde været hos Rector og erkjendt sin Forseelse, blev indspærret og holdt fangen en heel Dag, for at han ikke, som han havde lovet, skulde søge Skolen igjen; en anden Discipel Hans Christophersen (Næraae), som ligeledes havde bedet Rector om Forladelse, maatte søge Besyttelse i dennes Huus, da Børgen Sølle havde undsagt ham, fordi han havde forladt de Andre, idet han i Mødet for at understrive Klagen til Biskoppen havde sat sine Fingre paa Bordet sigende: Om jeg saa skal parteres Led for Led, skal Hans Christophersen faae dette betalt: dog undskyldte Sølle, da dette blev udsagt i Retten, sig med, „at det var skeet af Overivelse og Ubetænksohmhed; thi man kan ofte sige, det, man ikke mener.“ En tredie Discipel Abraham Bone som var tilfunds at forlade det oprørske Parti, turde ikke, da P. Wandeler lod ham vide, at hvem der vilde 24 Personers Ulykke, skulde selv faae den 25de. Men Hovedmændene kunde ved disse Midler dog ikke forhindre, at jo noget senere den større Deel af Mesterlectien gik til Prof. Abneys Huus for at underkaste sig og bede om Forladelse; de traf der paa Rectors Søn, som gik ind til sin Fader for at tilkjendegive ham, at de vare komne for at tale med ham; men han kom ud igjen med det Svar, at Professoren ikke var raft og laae i Sengen, hvorpaa de betroede ham deres Ærende, men han kom tilbage med det lidet trøstelige Svar fra Faderen: „Jeg er tilfreds, hvilket de vil.“ Hos Prof. Anderssen vare de ogsaa med samme Ærende, og han svarede: „J gjør vel, at I komme til mig; jeg vil nok tilgive Eder det, men jeg vil handle med Eder, som en Fader handler med sine ulyhige Børn.“ Saaledes kom det sig, at der kun blev 10 Kenitenter tilbage, som antog en Procurator til Forsvar og understrevede den saakaldte Demonstration eller Fremstilling af deres Sag, og

selv disse tilkjendegave under Forhandlingerne ikke utydelig, at de høist ugjerne førte denne Proces.

Da nu, efterat alt det Foranførte var forklaret ved Forhørene, hverken Rector eller Provsten fandt det fornødent at søge videre Oplysning, forestillede Provsten Peter Rudolph Wandeler, Jørgen Sælle og de andre Disciple, som havde i Protokollen ladet indføre deres Navne at agere og forsvare sig mod den af dem formeente skete Tort og Uret, om de havde Noget at excipere eller imod de førte Vidner at svare. Hertil svarede P. R. Wandeler paa de i Protokollen anførte Meddisciples Vegne, at han imod de i Ed tagne Vidner Intet havde at excipere; men saasom han tilligemed alle sine Meddisciple som før saa og nu kjendte, at han havde forseet sig, idet han førend Catechesationens Ende gik ud af Skolen, submitterede de sig under deres Rector, imod hvilken de havde forseet sig, og i saa Maade offentlig her for Retten bade deres Rector Professor Aabye om Forlædelse, og herpaa indstillede det, som af Uforstand var skeet, til hans Høiærværdighed Biskoppens gode og fromme Skjønksomhed og Dom, endelig tilføiede denne ydmyge Bøn og Begjering, at de ei af Skolens Collegis (Hørere) med Skjeldsord og Hug skulde overfaldes.

Saaledes blev da denne Sags med alle sine Formaliteter dog saa formløse Forhandling sluttet og Acterne indsendte til Biskoppen, til hvem Sagens Paakjendelse overlodes. Biskoppens Resolution eller Dom lyder saaledes (her, ligesom den ovenfor meddeelte Actionsordre, gjengiven ordret efter hans Copiebog fol. 65 f., kun med forandret Orthographie):

„Til Professor Aabye.

Af det over Disciplene i den øverste Lectie her i Odense Latine = Skole, formedelt deres Opsætsighed i at udløbe af Skolen d. 9de Dec. 1733 i deres Rectors Nærværelse, førend

deres Skoletimer vare til Ende, medvidere deres ufømmelige Opførel holdte Provste-Forchør, sluttet d. 21 Dec. sidst afvigte Aar, har jeg fornummet: 1) At Disciplenes Klage over den Tort, som de formeente sig alle at være vederfaret, ved det at Collega Stæ Classis Monsr. Blichfeld havde givet en af dem et Par Ørefigen, hvorpaa de har grundet al den anden deres utilbørlige og høist straffældige Dmgang, er aldeles uden Grund; thi det er befunden, at Discipelen Jacob Fugl har selv forvoldet sig de Ørefigen, ham er givet, idet han med Stivhed og Studsfighed har opsat sig imod Høveren, da han paa sit Embedes Vegne var skyldig til at holde Orden og Skit blandt Disciplene baade i Kirken og Skolen i Rectoris Fraværelse, med Sagtmodighed lastede ham for hans Stimen og Varmen. — 2) Sees og af Forhøret, at Disciplene med en utilbørlig og høist strafværdig Stempling og Sammenrottelse haver overlagt og med Ed forbundet sig til at være enige i deres Opsætsfighed i at udløbe af Skolen, saavidt de ikke fit revange for den dem efter deres daarlige Formening skete Tort, og det, førend de deres Klage for deres Rector havde andraget; nogle af dem og i Særdeleshed Peter Rudolph Wandeler og Jørgen Sølle har og formastet sig til med Trudfler paa en høist uanstændig Maade at tvinge endeel af de andre til at følge dem i deres Galstab, med hvilken deres Opsætsfighed de vel havde fortjent, især de, som til dette Oprør har været Stiftere og Tilskyndere, at man skulde forfare med dem efter yderste rigeur, og efter den Kongl. allernaadigste Forordning af 7 April 1694 aldeles forvise dem Skolen. Men efterdi de dog nu har erkjendt deres Forseelse og submitteret sig under deres Lærere, da i Forhaabning, at de ikke herefter mere henfalder til saadan eller anden Formastelse, men opfører dem baade i deres Levnet og studiis som Indige, flittige og gud-

frøgtige Disciple sømmer og anstaaer: saa kan igjen alle, efterdi Hr. Professoren selv har erklæret sig, at han dog ikke søger den nderste Straf over dem, som de havde fortjent, antages i Skolen, og deres Forseelse for denne Gang affones med den Straf, som Skoledisciplinen medfører og legescholasticæ tilholder at straffes med Riis og paa deres beneficiis, og overlades da til Hr. Professor selv at moderere Straffen efter Proportion af enhver Forseelse og derudi vedvarende Stivhed og Halsstarrighed; og eftersom enhver beviser alvorlig Bod og Bedring saavel i Levnet som Studeringer, saa finder vel Hr. Professor selv igjen at tillægge dem de beneficia, som de nu for det Første selv har stilt sig ved.. I det Øvrige vilde Hr. Professor tilholde samtlige Disciplene af Mesterlectie, at de herefter bevise ei alene deres egne foresatte Lærere, Rectori og Conrectori, al tilbørlig Lydighed og Ærbødighed, men endog bevise det Samme mod Hørerne i Skolen, i Særdeleshed naar Hørerne paa deres Embedes Begne enten i Kirken, Skolen eller paa Communitetet i Rectoris eller Conrectoris Fraværelse skal have Opsyn med, at alle Ting blandt Disciplene gaaer ordentlig og stikkelig til, Disciplene af Mesterlectie da bevise Hørerne den samme Lydighed og Ærbødighed, som deres egne foresatte Lærere, og uden al Stivhed og Studfighed optager Høernes Advarsler og Raamindelser; skulde nogen af dem herefter bevise sig opfættig og ulydig mod deres egne af Gud og Kongen foresatte Lærere, eller med Foragt og Studfighed begegne Hørerne, naar de paa deres Embedes Begne lafter nogen Ustikkelihood af dem, har de sig at vente, at denne Sag skal staae dem aaben for, og de da uden nogen Medlidenhed bliver Skolen aldeles forviist. Hørerne derimod haver at forholde sig efter legescholasticas, og skulde nogen af den øverste

Recties Disciple understaae sig med Opfættighed og Foragt at begegne Hørerne enten inden eller uden Skolen, især paa de Steder, hvor de ere satte til at holde Orden og Skik blandt Disciplene, da haver Hørerne Sligt for Rectori at andrage, at de Skyldige alvorligen kan blive afftraffede.

Odense d. 13de Januarii 1734.

C. Ramus."

Den i Bistoppens Resolution citerede Forordning af 7de April 1694 indeholder egentlig ingen Bestemmelse, som directe kan anvendes paa det foreliggende Tilfælde. Mesterlectianerne finde det at være ganske i sin Orden, at deres Foresatte og Classelærere, Rector og Conrector, slaae dem, men de betragte det som Overgreb og en Krænkelse af deres Ære, at de lavere Classers Lærere, Hørerne, slaae dem, og en saadan Betragtning af Forholdene havde vistnok en lang Tids Hævd. Bistoppen erklærer vel Mesterlectianernes Klage over Hørerne for ugrundet, da Bedkommende ved sin Opførsel selv havde forvoldet sig det Ørefigen, han fik; dog vogter han sig for at sige, at Hørerne har havt Ret til at slaae ham; tvertimod indstærper han Hørerne at holde sig Skolelovenes Bestemmelser efterrettelige og paalægger dem at gjøre Anmeldelse til Rector, naar Mesterlectianerne skulde vise Trods imod dem, og at overlade ham at straffe for en saadan Forseelse. Efter de gamle Skolelove (s. Progr. f. 1859 S. 14) ere nemlig Hørerne uberettigede til at revse „Skolemesterens Disciple“, men paa den anden Side er det paalagt Rector ikke i nogen Henseende at see igjennem Fingre med sin Classes Disciples Raadhed eller Ringagt imod Hørerne, men paa alle Maader at stræbe at befordre, hævde og forsvare disses Ret og Ansæelse allevegne, som om det var hans egen. Dette gjorde i foreliggende Tilfælde Rectoren og i en mindre barsk Form

ogfaa Conrectoren. At Disciplene efterat Biskoppen havde antyndet, at de skulde straffes med Riis og paa deres Beneficier, ikke ere slupne med heelt Skind, er vistnok utvilsomt: men hvori deres Straf har bestaaet, er ikke let at udfinde af Mangel paa Optegnelser. Foruden hvad de maatte bøde paa Kroppen, have de fleste vel mistet den frie Kost paa Hospitalet for længere eller kortere Tid; ligeledes seer man af Regnskaberne for 17 $\frac{3}{4}$, at alle de af Mesterlectien, som havde havt Degnepensioner fra Landsognene, mistede dem med Undtagelse af een, der, da de andre løb ud af Skolen, var iblandt dem, som frivillig vare blevne tilbage: hvorimod Distributsprotokollen viser, at ingen af de Skyldige blev udelukket fra de i Mai 1734 uddeelte Skolestipendier.

Rettelser.

S. 40, Lin. 2 f. n. „hvor han døde, formodentlig 1608“ læs:
„hvor han døde 1608.“

S. 41. Imellem Nr. 8 og 9 indskydes: Hr. Hans Underfen.
Han har 11 April 1610, som Medtjener ndi Guds Ord i Kjerteminde,
underskrevet Bjerge He veds Præsters Huldingsfuldmagt.

III.

Det første Forsøg paa at oprette et Stamhuus i Danmark.

Meddeelt af
Biskop Dr. Engelstoft.

Jordegods, som skulde gaae udeelt og ubehæftet i Arv til en enkelt Arving efter en forudbestemt Arvegang, var Noget, der som en tydst Opfindelse laae saa langt borte fra den danske Sædvane og Ret, at man indtil den senere Tid har antaget, at den første Tanke om Stamhuus hos os først var opstaaet efter Souverainitetens Indførelse, fra hvilken Tid ganske rigtig de første Stamhuus, som have bestaaet, strive sig. Tanken derom er ikke lidet ældre; men Forholdene begunstigede ikke dens Udførelse. Den gamle danske Adels var paa anden Maade besjættet med Tabet af sit Jordegods, nemlig som Stand i Almindelighed, ikke som enkelt Familie; thi efter den fra det 15de Aarh. gjældende Ret kunde adeligt Gods ikke erhverves af Uadelige, og der behøvedes saaledes ikke en Arvegang som Stamhusenes for at sikre Adelen den Besiddelse, som udgjorde Grundvolden for dens Betydning i Staten.¹⁾ Desuden kjendte man ikke her Forskjellen paa høiere og lavere Adels, undtagen forsaar-

---

¹⁾ Dette er med Føie bemærket i det pseudonyme Skrift: Bruun (J. E. Kall) om Jordegodsfordeicommissær. Kbh. 1846, S. 12.

vidtſom perſonlige Udmarkſeller gave Enkelte (ſom Rigsraadetſ Medlemmer, Statens første Embedsmænd og Ridderne) et ſærligt Fortrin i deres Stand; i Henſeende til Fordegods vare alle lige, og alt Adelsperſoners Eſterladentſtab af denne Art deelt mellem alle Arvinger ſom al anden Arvedeel, hvilket ogſaa ſaa meget naturligere kunde ſkee, ſom det Bøndergods, en Adelsmand ejede, dengang i Almindelighed laae ſpredt vidt omkring og beſtod i enkelte Gaarde i forſkjellige Byer og Herreder, et Forhold, ſom Delingen ſelv da atter bidrog til at beſtyrke. Hvorvidt det i denne Henſeende kunde gaae med en ſamlet Eiendom, viſer et i dette Tidſkrift tidligere fremdraget Exempel, at Eiler Rønnows fire Døttre eller deres Mænd 1563 endog deelte „de Fattige i St. Jørgensgaards Hoſpital“, det vil ſige det Fordegods, ſom tilhørte denne under hans Patronat ſtaaende Stiftelse, og ſplittede det ſaaledes mellem fire Herregaarde, hvoraf de to laae i betydelig Afſtand og den tredie endog i Njlland.¹⁾ Kun een Indſtrænkning krævede Sagens Natur, og den var ogſaa hævdet ved Sædvanen, før det blev Lov, at Ugedagstjenerne fulgte Hovedgaarden. Dog ſpores i det 16de Aarhundredes Lovgivning nogen Beſtræbſe for at indſtrænke denne Adſplittelse, og den Mand, der tillige gjorde det første Forſøg paa at oprette et Stamhuuſ, maa ſom Kongens indflydelsesrige Canzler uden tvivl have haft væſentlig Deel deri, idet der ved den kjøbenhavnſte Receſ 1547 blev faſtſat, at ved Skifter fulde Sædegaarde med Ugedagstjenerne og det nærmefte Gods, om muligt, gaae udeelt i Arv til en Arving paa Sværdſiden.²⁾ Videre kom Lovgivningen ikke, og det var egentlig først i det 17de Aarhundrede, at der begyndte nogen almindelig

¹⁾ Dette Tidſkr. 1 Bd. S. 10.

²⁾ Receſ 1547, Art. 24, gjentaget i den Coldingſke 1558, Art. 39.

Beftræbelse for at samle Bøndergodset om Hovedgaarden eller de nye Ladegaarde, som da hyppigen anlagdes og ofte ved nye Skifter bleve til nye Sædegaarde.

Under disse Forhold kunde Tanken om Stamhuus ikke let finde Indgang; men den nyere Historieforskning har dog fremdraget tre Forsøg paa at oprette saadanne i det 16de Aarhundrede, en Tidsalder, i hvilken saa mange tydske Ideer med Reformationen og den nye Kongeslægt gjorde sig gjældende i Danmark.¹⁾ Af disse tre Forsøg ere de to gjorte af Mænd fra Udlandet eller dog fra Hertugdømmet Holsteen, og deres Erectionsbreve gennemførte hverken Principet strengt, eller fik nogen egentlig practisk Betydning, idet navnlig det ene Brev tilstedte Afhændelse, hvorefter ogsaa det nye Stamhuus strax blev folgt²⁾, og det andet fastsatte en betydelig Erstatningssum til Medarvingerne samt til den uddøende Linies qvindelige Arvinger — maaskee en af Grundene til, at Godset allerede efter den anden Slægtfølge gik over i den almindelige Arvegang.³⁾

¹⁾ De ere først omtalte af Jacobsen, (i Ny D. Mag. VI, 162—5), som har meddeelt Erectionsbrevet for det ene, Selsø, 1558, og omtalt de toende andre, Ranzausholm, (nu Brahetrolleborg) 1568, og Høsfelagergaard; men det sidstnævnte, som er det ældste i Tiden fra 1548 og det betydeligste, har han kun kjendt igjennem den Herredagsdom, hvorved Erectionsbrevet blev omstødt 1572.

²⁾ Andreis van Barbh, Kongens tydske Ranzler, tog 1557 Kongens og Rigsraadets Confirmation paa det eventualiter for hans Brodersøn oprettede Stamhuus; men Godset blev allerede 1559 solgt til en dansk Adelsmand, Corfitz Ulfeld til Korbøl, fra hvem det gjennem mange Salg kom i Grev Plessens Besiddelse 1721, som først oprettede et Stamhuus af det. (Ny D. Mag. VI, 165 og D. Atlas III, 324).

³⁾ Heinrich Ranzhov bestemte i sit ligeledes af Kongen og Rigsraadet 1568 confirmerede Stamhuusbrev, at hans Sønnen skulde laste Lod om Ranzausholm (Holmekloster), som han havde kjøbt af Kongen for 55,000 Rd., og at den, der fik det, skulde udrede 30,000 Rd.

I begge Tilfælde var egentlig kun Arvegangen paa Sværdsiden og Godsets Bevarelse fastsat, saa at det var kun som en nærmere Bestemmelse af den allerede bestaaende Lov om Sædegaardes Obergang til een mandlig Arving uden Udskykning og om endeel af Godsets Uadskillelighed fra dem, og da desuden begge Eiendomme bestod i Krongods, der ikke horte til Adelens Arvegods, kunde Ingen beklage sig over Standens Forurettelse ved særegne Familiedispositioner.

Anderledes forholdt det sig i alle Henseender med det Stamhuus, som den danske Adelsmand Johan Friis til Hesselager allerede 1548 oprettede af en Deel af sine Eiendomme. Han anlagde sit Stamhuus efter de strengeste Principer, som den endog i Tyskland nye Theorie medførte, og naar hans Foretagende hidtil i Almindelighed er blevet betragtet som eensartet med de ovennævnte, har det havt sin Grund i, at Stamhuusbrevet ikke hidtil har været bekjendt undtagen igjennem den Dom, hvorved det senere blev ophevet.¹⁾ Det har derfor saameget mere Interesse, at dette Document ad besynderlige Veie er blevet bevaret, og jeg troer at give et ikke uvigtigt Bidrag til en Sag, der fra flere Sider har Krav paa Opmærksomhed, ved at meddele Johan

---

til Bederlag, og ved hvert Skifte af Linier skulde en tiltrædende Besidder udrede 40,000 Rd. til den afgangnes Døtre. Efter hans Død 1598 besad kun een Søn og hans to Sønner efter hinanden Godset, derpaa kom det ved Dom 1632 til en Datter af den ene af disse og gjennem dennes Moder, Fru Anne Lykke, til hendes Broder søn Cai Lykke, (N. D. Mag. a. St. D. Atl. III, 547 og Væder Danske Herregd. IV Bd. 3 S.), idet Retten 1632 uden tvivl dømte, at den ordinære Arvegang skulde indtræde, da den første Besidders, Breide Kantzau, Mandstamme var uddød, uagtet der var mandligt Afkom i Mængde af hans Brødre.

¹⁾ Estrup (die dänischen Majorate, i hans samlede Skrifter 3 Bd. 305) har dog antydet nogen Forskjel.

Friis's Stamhuusbrev, ligesom jeg ogsaa dermed kan fuldstændiggjøre den Række af Actstykker til Hesselagergaards Historie, der er meddeelt i den i Aaret 1845 af det literaire Selskab udgivne Samling.¹⁾

Da det egentlig er et Skjøde eller et Gavebrev, som igjen blev afkræftet, saasnart det skulde træde i Anvendelse, er det ikke saa besønderligt, at det kunde glemmes og forsvinde; ja det var endog saa tidligt ude af de Nærmestes Hænder, at den næste Eier af Hesselagergaard efter Johan Friis i Aaret 1587 ved Udstedelsen af en ny Fundats paa Noget, der var et enkelt Punct af samme, kun kunde henwise til Odense som det Sted, hvor „den store Fundats“ forefandt²⁾. Det er ogsaa i Odense, at den er blevet bevaret, men rigtignok kun formedelst et ganske underordnet Puncts Skjld. Thi da Johan Friis havde fundet det passende at give en Gave til veldædigt Diemed i Anledning af den Gunst eller Undtagelse fra Loven, han attraaede, havde han betænkt Graabrødre Hospital i Odense med to Tønder Smør aarlig og Latinskolerne i Nyborg og Svendborg med 24 Mark, hvilket det tilkommende Stamhuus skulde udrede. Brevet kunde saaledes have et naturligt Sted i Odense Hospitals Archiv, hvor det ogsaa ganske rigtigt i forrige Aarhundrede findes opført paa Registranten under Navn af „Christian den Tredies Fundats paa den Genant af Hesselagergaard, in originali;“³⁾ men Hospitalets Archiv er fortæret og adspaltet, og dermed vilde ogsaa dets Exemplar af Brevet have været forsvundet, derved ikke en nidkjær og omhyggelig Magistrats-

¹⁾ Actstykker til Oplysning af Danmarks indre Forhold, 2den Saml. S. 148—174.

²⁾ Hofm. Fund. V, 472.

³⁾ Hofm. Fund. V, 167.

person i Odense i det 17de Aarhundrede havde ladet affrive en stor Deel Documenter, Kongebreve o. desl., som vare af practist Betydning for Magistratens Embedsførelse. I en lille Samling af saadanne har baade Stamhuusbrevet og den paafølgende Herredagsdom fundet Plads, fordi de vedrørte Graabrødre Hospital, der stod under Odense Magistrats og Geistligheds Bestyrelse. Den lille Documentsamling er opbevaret i Karen Brahes Bibliothek; den har tilhørt Anthonius Ottesen, som var Byfoged 1663, og Willum Jensen, der var Borgemeister 1683. Den slutter med 1668.¹⁾

Et andet Exemplar eller et Duplicat af Stamhuusbrevet har været givet i Biskoppens Børge som de tvende Skolers Tilsynsmand, og det findes endnu i Bispearchivet, udstedt paa meget stort Pergament, som er farvet rødt paa Bagsiden, underskrevet af Johan Friis selv og tvende Adelsmænd og med Spor af to vedhængte Segl, som nu ere borte. Det mangler Kongens Underskrift og Rigsraadets Segl og er saaledes ikke Originaldocumentet; men den egenhændige Paa-tegning af Johan Friis, hvori han vedkjender sig dets Indhold, og de to Adelsmænds Underskrift til Bitterlighed giver det i Forhold til Skolernes Krav unegtelig tilstrækkelig Gylldighed.

Efter dette Exemplar meddeles Brevet her, da det kan agtes lige med Originaldocumentet, og det lyder saaledes:

Wy Christiann mett Gudtys naade Danmarkis, Norges, Wendes och Goters Konningh, Hertugh wthi Slefwigh, Holsthen, Stormarn och Ditmarskenn, Greffue wthi Olden-

¹⁾ I Bogelsjongs Catalog (Skole-Progr. 1857) er den anført blandt Manusk. S. 63 under Nr. 282. Den citeres af Bedel Simonson (Bidrag til Odense Byes Historie) under Navn af „Documenter til Odense Bye“.

borrigh och Delmenhorsth, Gior alle mittherliigtt, Att aar
 epther gudtz Burdtt MDXLVIII Sancto. Viti et Modesti
 Dag¹⁾ paa wortt Slotth Riøpenhaffnn wthi wor engenn
 næruerrelse neruerrendis of elsk. Hrr. Eskj Bilde til Swan-
 holm, wor Hofmester, Eric Banner till Usdall, Marst,
 Her Axel Brade till Krogholm, Her Anders Bilde till
 Siøholm, Her Claus Bilde till Riunggaardtt, Her Knutt
 Rudt till Vedtbyn, Knutt Gyldestierne till Tim, Her
 Mogens Gyldestierne till Tommerup, Her Otthe
 Krumpen till Høigbngaardtt, Her Peder Skram till
 Brupe, Ridder, Byrriigh Trolle till Riilløe, Anthonis
 Bryske till Langebøe, wort Rigis Canseler, Sorgen Lyde
 till Offuergaardtt, Eyller Rønnow till Huidelieldtt, Thaghe
 Totth till Eriigsholm, wore mendtt och Raadt²⁾, Vor
 schiifett of elsk. Sahann Friis till Heflagger, wor Mandtt
 och Raadt, och beretthe, att hans Hofuittgaardt Heflagger
 gaardtt haffuer wthi langh tiidtt weritt wthi hans forelderis
 were och handt samme Gaardth mett tilliiggelke Engendom
 och Bygningh wthi sin tiidtt forbedrett haffuer, Och paa
 thet att samme gaardtt fremdelis och noget tiidtt Epther thenn
 Almect. Gudg willighe maa bliffue hos hans urffwinghe

¹⁾ Dette er 15de Juni.

²⁾ Naar denne Række af Rigstraader sammenholdes med den, som opføres Aaret forud i den Kjøbenhavnske Recess 1547, (Rosenv. Recess. og Ord. S. 214 og Krag Chft. 3, 2 D. S. 177) bemærkes, at Knud Gyldestierne og Otto Krumpen synes at være blevne Ridder i Mellemtiden; fremdeles, at Knud Gyldestierne skrives (i Krags Aftryk) til Faurtoft og Mogens Gyldestierne (i begge) til Fuletofte, samt at Denne staaer efter Otto Krumpen, og Eiler Rønnow efter Tage Tott. Af de 1547 tilstedeværende Medlemmer savnes her Peder Ebbesen, Eric Boller, Oluf Munk, Eric Krabbe og Eiler Hardenberg.

paa stiolstiiden, Tha haffuer handtt bewillegit och sambtyctt, att thet eptterne gotz, som her eptherstrefftt staar, schall eptther forne Jahann Friises doctt och affgang altiiddt were hoß een aff Jahan Friises arffu (Arvinger), huilcken som ælsth er aff hans nesthe arffu paa stiolstiiden och hoß Ingenn flere, Som er førsth forne Heflagger Hoffuittgaardtt wthi Gudmeherrit wthi fhenn liggendis, som handtt nw selff wthi=bor Och ther till allt Heflagger Sogen, Som er ett friitt Enemercke och Viirck, mett allt thet gotz och Eyendom, som n forne Heflagger Sogen liigger och er.¹⁾ Item Halffdelen aff allt Albierrigh Stoff mett tuende Bygge paa samme stoff, som er Lundeborriigh och Albierrigh stoffgaardt²⁾ och en gaardtt kallis Boels møllestedt hoß Drendrup stoff hoß stranden³⁾; Item sex gaarde wthi

¹⁾ Af de Laasebreve, der gif forud for dette Skjodebrev, sees, at der 1544 var to Møller ved Hæffelagergaard, at der i Bormark var en Mølle og en større Gaard (Bormarlegaard). S. Actstykkerne, 2 Saml. S. 154.

²⁾ Alt dette ligger i Dure Sogn og kan paavises endnu. Paa Albjerg Byes Udmarker ud til Stranden er vel nu kun lidet Skov, men endnu paa Videnskabernes Selskabs Kort 1780 sees betydelig Mere; Lundeberg Huse ved Stranden, bekjendt af det Fund af Guldsager, som Niels Friis lod omdanne til et Smykke, der nu forefindes i det Kgl. Myntcabinet (D. Mag. 2, 129), er nu et Udskibningssted, ved Siden af hvilket ogsaa nu en Fribolig for Invalider fra Krigen er reist. Om det skulde være det gamle Løneborg, hvor Kong Niels 1127 gav St. Knuds Kloster Deel i Fiskeriet, er meget uvis. (Ved. Sim. Bidr. t. Odense Byes Hist., 1 D. 1 S. S. 94). I Actst. a. St. skrives Lundeberg.

³⁾ Drendrup Skov hos Stranden seer mere fremmed ud, da Sognet ikke gaar til Stranden, men den Skov, der engang fandtes ved Kyften, ligger i Hæffelager Sogn, Bøsse og Refsøre, og regnes for Bormark Skov (Actst. S. 159). Men baade Skoven og det Sted, som ogsaa kaldes „Bole Møllested“ og „Boel Møllested“, henføres ogsaa i Dom-brevet 1544 og Laasebrevet 1548 til Drendrup Sogn, saaat her maa

Dre¹⁾, Item thuo gaarde wthi Gudme, Item Gielbierrigh gaardt
 mett ett Boel ther sammestedt²⁾, St. thuo gaarde wthi Drendrup,³⁾
 Thre gaarde wthi Fjellerup,⁴⁾ St. III gaarde wthi Rnnglinge,⁵⁾ St.
 en gaardt wthi Wiistrup,⁶⁾ St. Mullerup gaardt och Popholt
 wthi Gudtbierrigh foghen, mett allt Mullerup och popholt Ene-
 merke, mette alle the gaarde wthi samme Enemerker liigghe,⁷⁾

have fundet Forandringer Sted med Sognegrændsen, som ogsaa i
 det Følgende vil sees.

- 1) Af disse Gaarde i Dure havde han 1544 kun fem, men den sjette
 er tilkommen i Laasbrevet 1548. (Actst. a. St. S. 161).
- 2) Gjeltebjerg kaldes nu Galtebjerg i Gudme Sogn. Gjeltebjerg-
 gaarden var mere end en dobbelt Bondegaard, da den svarede om-
 trent 20 Lønder Korn i Landgilde. Den havde flittet Fæster mellem
 1544 og 1548, men Landgilden var uforandret. (Actst. S. 155
 og 161.) Det Samme er ogsaa Tilfældet med de fleste andre,
 thi Landgildens species kan være noget forandret, endog hvor
 Fæsteværen er den samme.
- 3) Den ene af disse var ogsaa ret anseelig, da den svarede 9 Ldr.
 Byg foruden anden Redsel (Actst. S. 155).
- 4) Fjellerup er i Gislev Sogn. 1544 ejede han kun de to.
- 5) De findes ikke i Dombrevet af 1544; thi han købte dem først 1546
 af Domprovt Christen Pedersens Arvinger med den Forplig-
 telse, som omhandles nedenfor. (Bed. Sim. a. Str. 2 D. 2 S.
 S. 37.)
- 6) Er Wiistrup, Annex til Dure. Ogsaa denne Gaard var købt efter
 1544.
- 7) Mullerup Hovedgaard, nu underlagt Grevskabet Moltkenborg, fore-
 kommer her første Gang i Historien. Gaarden havde nylig været
 Gjenstand for Sødftendeskifte, og Johan Friis købte den i flere
 Stykker fra Forfættelige. Den hele Eiendom var anseelig, bestod af
 Hovedgaarden Mullerup og en Gaard store Popholt, der hver svarede
 1 Ld. Smør, (anslaet for 12 Ld. Korn) og tre andre Gaarde
 (Teglgarden og Lille Popholt), der hver svarede det Halve, samt 1
 Mølle. Formodentlig hørte ogsaa Lalkendrup By og de ni af de ti
 Gaarde i Ellerup, som nævnes i næste Nummer, til dette Gods.
 Mullerup var isørigt den eneste Post i Canzlerens Forfølgning til
 Laas, hvorimod der blev taget Gjenbrev; Christopher Urne til
 Rngaard gjorde nemlig paa sin Kones Vegne som Medarving i
 hiint Skifte Indsigelse imod hans Adkomst dertil; men Kongens

St. all Vaekedrup Bye, som er VIII gaarde oc er frit Ene-
 mærke, Item thii gaarde wtthi Ellerup, Item III gaarde
 wtthi Gudtbieriigh oc een gaardt wtthi Brenderup wtthi
 samme gudtbieriigh fogen,¹⁾ Mett allth, samme Heflagger
 gaardt och gotzess tilliigge, Agger, Engh, stoff och marc
 wott och tyuffuertt (Baadt og Tørt) Ingtheth wnder tagett
 wedtt huadt naffn thet neffnis kandtt, Och hues (hvad) nyther-
 mere gotz, som forne Zahan Friis haffuer wtthi Gudme-
 herriitt,²⁾ schall och søllighe forne Heflagger gaardt och gotz,
 Och ther som thenn Almecht. gudtt fonger forne Zahan Friis
 wtthi siinn tiidtt nythermere gotz att bekomme till Egen-
 dom wtthi forne Gudmeherritt Entthen till wederlagh eller fiob,³⁾
 Tha stalt samme gotz bliffue och høre till forne Heflagger

Retterthing tildømte ham det alt i Mai 1548, da hans Ret var
 aldeles klar (Secher danske Herreg. 9 Bd. Mullerup, og Actst.
 a. St. S. 165.)

- ¹⁾ Denne Gaard i Brenderup var saa anseelig, at den svarede ligesaa-
 meget som Forpagteren af Mullerup Hovedgaard, mulig er det da
 den senere Brenderupgaard (Actst. S. 161.)
- ²⁾ Som Saadant kan efter Laasebrevene nævnes: Lundebeek Madt,
 Bisdoms Eng, Part i Ellerup Skov og i Gubbjerg Mølle og Her-
 ligheden af en Gaard i Veistrup, en Vicarie-Gaard (herom see
 Hofmanns Fund. V, S. 450); men disse mindre Gjenstande anfaae
 han det mulig overslødigt at nævne her, ligesom han ogsaa har
 udeladt Den Breen og jus patronatus og Konge (Bispe-) Tienden
 af Hefselager Sogn; maastee disse anfaaes Indbefattede i Herlig-
 heden over det frie Enemærke.
- ³⁾ Dette sees af et Laasebrev af 1557 dengang at være blevet Tilfældet
 med 3 Gaarde i Dre, 9 i Gudme, 5 i Gjeldbjerg By, 1 i Gud-
 bjerg, 1 i Langaa og en Gaard, FALLE, og 4 Gaarde i Øgendrup.
 Ved Stranden var da ogsaa anlagt en Teglgård (ved Albjerg
 Bønders Skov); de to Møller ved Gaarden vare blevne til een,
 Skovmøllen kaldet; desuden nævnes Herligheden af en Gaard i
 Veistrup, hvis Landgilde tilhørte Stolen i Svendborg. (Actst.
 S. 171—73.) Senere tilkom jus patronatus til Gubbjerg Kirke,
 og det kan ikke betvivles, at han jo ogsaa i sine sidste 13 Aar for-
 øgede det tilkommende Stamhuus's Gods.

gaardtt och bliffue hos then samme som Heflagger gaardt tillfaller och Ingen andenn Och haffuer forne Zahan Friis therefore nu her wtthi wor Engenn och menighe Danmarks Riigsraadz neruerelke schott och affhendtt forne Heflagger och gotz till en hyenn neste arffuingh huilckenn som elsth er och neste arffuinghe paa stiolshiidenn Saa att naar forne Zahan Friis epther then Almegtiige gudtz willighe dødtt och affgangen er, Tha maa odj stalt thenn hans arffving, huilcken tha elsth er aff hans neste arffuinghe paa stiolshiidenn strax annamme eller annamme lade forne Heflaggergaardtt och gotz mett Booe och Boestaff, fæe och quægh, Kosth, Fettalli, styt, krudtt, lodtt¹⁾ och werrighe, hues som tha findis paa forne Heflagger gaardt, Och samme gaardt och gotz, Booe och Boestaff haffue, nyde, brughe och beholde mett all samme gaardtz och gotzis tilliiggende Agger, Eng, stoff och marck, fiifbandt, fæegangh, wott och thuffuertt, Ingtthet wndertagiitt wedtt huadtt naffn thet helsth neffnis kandtt, wthi hyenn liiffs tiidtt och saa lenghe handtt leffuer, Och nar then samme som neste arffuinghe er paa stiolshiidenn epther forne Zahan Friis's dødtt, er och affgangenn, Tha stalt forne gaardt och gotz mett all forne gaardtz och godtzes tilliiggende, liighe saa gott som handtt thet annammede epther forne Zahan Friis forlodes, friitt wden Gjeldtt, falle och komme till enn then sammes neste arffuinge, huilcken som tha epther hannem elsth er aff neste arffue paa stiolshiidenn och till Inghen flere eller till nogenn anden, Och schall hiidenn fremdelis alletiidtt saa holdis att en huilcken som elsth er af neste arffuinghe paa stiolshiidenn, arffu. epther arffu. schall alltiidtt ene arffue och forlodis beholle forne Heflaggergaardtt och godz som forstreffuit

¹⁾ Man seer, at Skydehullerne paa Heflaggergaardts nye Bygning ikke vare alene til Prydelse.

ftaar, och Ingen flere, all thenn stundtt och saa lenghe Nogle aff forne Johan Friis eller hans Broder Ds elstel. Hendriick ffriis til Lunde, wor mandt och tnenere,¹⁾ affekomme paa skioffhiiden till er, Och skall thenn samme som forne Heflagger gaardt och gotz tilfaller liigevell arffue wthi all anden arff, hues handtt er rett arffuinge till, och ingenn arff ombere (o: undvære) for thenn sagh, att hannem falder Heflagger gaardtt och goz till, paa thet att om gudtt wille wnde hannem flere Sønner och Børn end then ene sønn, som samme gaardtt och gotz skulle tilfalle, eller och att handtt hagde Døtter och ingen søn, Saa att samme gaardt och gotz tha komme till Andre paa Skioffhiidenn och icke till hans Døtter eller andre hans yngre sønner (Børnebørn), Att samme Døtter eller andre hans yngre Sønner icke tha skulle wære aldelis arffueløse, Och icke schull thenn som forne Heflagger gaardtt och gotz tilfaller wære pligtigh att bethale eller suare till nogen aff thenn dødiis gielbt eller till hans gierninger, som samme

¹⁾ Canzlerens eneste Broder Henrik, født 1496, gift med Margrethe Bild, Niels Bilds Datter til Ravnholt, skrives her „til Lund“, og ligesaa i flere Documenter af 1546, 1554 (est. Ehsten. Poulsens Regnskabsbog, hos Ved. Simonson Odense Bys Hist. 2 D. 2 S. S. 37 og Hofmann Fund. V, 451); ellers skrives han „til Orlund“, saasom paa Liigstenen (Marm. Dan. 1, 239) og i Hbfr. paa Karen Brahes Bibl. (ifølge Meddelelse af Past. Crone), hvor „H. F. paa Orlund“ siges at wære bleven gift med Margrethe Bild den 26de Juli 1538. Denne Angivelse om hans Ægteskab er forsaavidt urigtig, som det baade er klart af et Magestiftsbrev af 1537, som nedensfor skal omtales, at han allerede da var gift, og tillige erfares af hans Liigsteen, at de tuende Ægtefolk, som begge døde 1571, havde levet 39 Aar sammen, altsaa fra 1532, uagtet en af deres Sønner, den senere Canzler Christian Friis til Boreby, er først født 1556. Den ældste Søn Jesper, paa hvem der her særlig maa have wæret tænkt, døde ung 1561, og den Næste var født 1544. Henrik Friis regnes allerede 1537 til Ridderstabet i Fyen. (D. Mag. 3 R. 6, 56.)

gaardtt och gotz for hannem wdhi were och brugelſke hagde wden ſaa er att handt er then ſamme Dødis arffuing till anditt endt till forne Heflagger gaardt och gotz, hvor ſaa er tha bethalle handtt och ſuare epther ſom handt tager wthi andhen arff, dogh Ingteth for Heflagger gaardt och gotz. Thn forne Heflagger gaardt och gotz ſhall annammis friitt wden gielddt och lades friitt igienn, Icke ſhall heller nogenn magtt haſſue ſamme gaardt eller gotz eller noget af ſamme gaardtꝝ och gotzꝝs tilliiggelſke att ſellie och panttſetthe eller wthi nogre maade att forarghe eller miyndelſke, och icke heller ſamme gaardt och gotz mue lade wſriere¹⁾ eller werre entthenn paa Eyendommenn, Ingninghe, ſtꝝg, krudtt, Lodtt, fæ, quegh, Boe, Boeſtaff eller anditt endt hand ſamme gaardt anammede, Och ther ſom handt wthi noger maade forſhier ſigh eller forgiør ſigh enthenn emodt ſijnn øffrigheth eller andre, thet were ehuadt ſagh thet were kandt, huilckitt gudt almectigſthe naadeligen affuende, tha ſhall ſamme gaardt och gotz dogh icke mue forgiøris eller forkaſtis²⁾ till nogen wdenn till thenn, ſom elſth er af neſthe arffe paa ſtioldſiiden, ſom forſtreffuitt ſtaar. Och nar epther thenn Almecte gudz wiliighe ſaa hender att Ingenn aff forne Bahaan friiſes eller hans Broders øß elſtel. Hendriick Friiſes affekomme paa ſtioldſiiden flere till er, tha ſhall forne Heflagger gaardt och gotz ſiiden ſkiiftis och dielliis till neſthe arffuinghe ſom andre Riiddermendtsmendtz gotz tha ſkiiftis och dielliis wthi wortt Landtt ſhenn och icke forre, och all thenn ſtundh och ſaalenghe

1) „Ufri“ i Modſætning til fri i Betydning af heel og holden, maa være ubeflaaret, uforringet. Jf. Roſenvinge Udv. af gamle Domme 1 Saml. S. 21.

2) „Forlaſes“ er eenſtydigt med at fortales, forbrydes. Roſenvinge ſ. St. 2 Saml. S. 9, 297, 317.

forne Heflagger gaardt och gotz saa er hoß een aff forne Zahan friißes eller hans Broders forne Hendriick friißes affkomme paa stiolgiidenn, tha schall thenn som samme gaardt och gaardt och gottz wthi were haffuer were forplichet huertt aar inden Sti Miickiels Daggh att lade yde och till gode rede fornønhē II tønner smør, thet som godt er, till thet almyndelige Hospiittal wthi Odenßhe och samme thue tønner smør lade fornønhē samme Hospiittals forstander och tagge ther paa hans quitantg. Tegliligethe skall hand huert aar lade fornøge till skolen wthi Nyborriigh fiire och tijuffue Mark danstependiingher och fiire och tijuffue Mark till Skolenn wthi Suiinborriigh om Sti Miickiels Daggh och samme penninghe schulle Sognepresthen, Skolemestheren och thenn yngithe Kirckverriighe oppebere och diele iblandtt fattighe peblinghe som till skole gaa och nødtørfsttiighe ere och icke diele thet paa wiildt (vilkaarligt) eller fordell, och skall Skolemestheren haffue ther aff halfftre die Mark for siinn wmagh att handt wptegner the som fattighe ere och sidenn Sognepresthen och Kirckverriighe haffue tilkynn att thet gaar till wden wiildt, Och schall Sognepresthen till Heflagger Kircke thenn som nw er och her epther kommendis worder altiiddt nyde allt then wisse Landtgiilde aff the thuo gaarde wthi Heflagger Sogn ligge som handt thennom wthi forne Zahan Friis's forelderis och hans tiiddt hagt haffuer,¹⁾ Sammeledis schall han heller ingen hiinder giøre fattighe peblinghe wthi Odenßhe paa the fiire och tyuffue Mark, som the IIII tyenere wthi Nyßlinghe giffue till scholen om aariitt, thn then samme rentthe er giffuen till samme schole wthi Odenße aff thennom som samme gotz wthi Nyßlinghe wthi were hagde før endt forne Zahan

¹⁾ Hvorledes det siden gif med denne Landgilde, skal omtales paa sit Sted.

Friis siick samme gotz,¹⁾ Huilcken forne schøde Wn forne Christiann Konningh till Danmark och, norriighe etc. mett forne wor elffel. Danmarkes Riigis Raadt haffuer beuilgett och fuldbyrdt, Sambthggt och stadfesthet wthi alle pungther, Drdt och Artickle som thet wdtuiffser och indeholder Och therffore till yttermere wiitnisburdt ladett henghe wortt Indsegle her nedenn for thette wortt opne Breff, Sammeledis haffuer och forne Iohann Friis sielff laditt henge sitt Indezengle her nedennfor. Giffuen Aar, Dagh, tiidt och steddt som foruitt staar.

Thet bekiendis Seg iohan friis met eghen handth.

Axel wrnne²⁾ Corfihs wlfeld²⁾

manu pp. ss.

manu pp. a.

Affskriften af den egentlige Original har følgende Slutning:

Christian. Seg Iohan Friis til Hesselager bekjender alle forne Artikler med denne min egen Haandskrift.

og 17 Segl figes at have vedhængt Documentet.

¹⁾ Det var Levningen af Biskop Jens Andersens Vicarie, hvis Gods det var blevet hans Brodersøn Domprovst Christen Pedersen bevilget at beholde, mod at han svarede Præstelønnen af Vicariat 24 Mk. til Latinskolen. Iohan Friis havde allerede kjøbt en Deel af Christen Pedersen selv 1537, og da ved hans Død Arvingerne vare nødte til at afhænde Resten, saasom de som Uadelige ikke kunde besidde det, kjøbte Iohan Friis ogsaa det 1546, og maatte altsaa lade den Afgift forblive, som allerede var paalagt disse Gaarde. (S. Ved. Sim. Odense Byes Hist. 2, 2, S. 19, 37.) Denne Afgift vdes endnu med 32 Mk. af Tøistrups Eier. (S. Henriichsens Bidrag til Odense Cathedralskoles Hist. 6 Hefte, Program 1862 S. 11—12.)

²⁾ Axel Urne til Søby Søgaard blev Rigsraad 1569 og Rigsens Canzler, og Corfihs Wlfeld til Korbølle (Holkenshavn) blev Rigsraad 1559; men begge vare de saaledes fyenste Adelsmand 1548, som mulig ved Adelsens Møde i Odense eller paa Landstinget kunne have været Bidner til Canzlerens Underkrift.

Naar man læser dette Stamhuusbrev, maa man tilstaae, at Johan Friis har gennemført Ideen efter de strængeste Grundsætninger, saa strængt, at der ikke engang blev Plads for den Forpligtelse, som dog selv den senere danske Lovgivning (D. 5—2—65) paa lagde Arvingen, at nye uforsørgede Sødstende, der Intet arvede, Ophold efter Familiestjøn, og man kan ikke nægte, at han gik til den yderste Grændse, naar han endog unddrog Stamhuset fra al Eiendoms almindelige Lod, at kunne forbrødes, selv ikke til Kronen. Men hans Bestemmelse maatte synes betrygget paa den fuldkomneste Maade ved at have modtaget Kongens og Rigsraadet's formelige Stadfæstelse, og man maa troe, at Regjeringen dengang billigede det saa stærkt udprægede Formaal at sætte Kronen paa alle de herstabelige Herligheder, hvormed et Adelsgods kunde udstyres, ved at paatrykke det, saavidt Mennesker formaae, Evighedens Stempel. En ny Konge og et nyt Rigsraad, hvori kun et Par Medlemmer vare de samme, havde en anden Mening, som vi nedenfor skulle see; men Johan Friis selv levede mere end 20 Aar i den Tro, at han havde grundet, hvad han tilsigtede, for de kommende Slægter.

Hvad der bestemte og foresvævede Canzleren, maa en nærmere Betragtning af Forholdene kunne belyse. Man kan vanskelig søge Grunden til denne særegne nye Arvedisposition enten i noget særligt Hensyn til en enkelt Arving, som Johan Friis dermed vilde begunstige, eller i Frygt for nogen ualmindelig Adspjaltelse af hans vidtløftige Fordegodser, der allerede dengang vare vidt udbredte baade over hele Fyen og Langeland og i Sjælland. Han havde ingen Livsarving, som han dermed kunde ville sikke; thi han var ugift og

dengang allerede i sit 54de Aar.¹⁾ Hans Arvinger maatte blive hans eneste Broder Henrik Friis og hans 3 Søstre, af hvilke dog de to vare i Kloster, den tredie Enke efter Henning Balkendorf.²⁾ Vel fik Broderen tilsidst 6 Sønner og 7 Døttre; men dengang da Stamhuset blev oprettet, havde han endnu kun 3 Sønner og 4 Døttre, og for denne Efterlæggt maatte Canzlerens store Eiendomme tilligemed Henrik Friis's eget Herresæde, Orbekunde, være en aldeles tilstrækkelig Arv efter den danske Adels almindelige Vilkaar. Ikke heller var der nogen Enkelt af Broderens Sønner, som han havde for Sie ved Stamhusets Oprettelse; thi han bestemte kun, at det skulde gaae i Arv efter Førstefødselsretten: den Søn, som dengang var den ældste og bar Bedstefaderens Navn, og til hvem store Forventninger synes at have knyttet sig, døde ved

¹⁾ Uagtet baade Gravskriften i Frue Kirke i Kjøbenhavn og Brodersønnens Tavle i Hækselager Kirke (Marm. Dan. 1, 49 og 239) noksom vise, at Canzler Joh. Friis døde ugift, finder man dog ellers grundige Historiefrivere tillægge ham baade Søn og Sviger søn (for Broder og hans Sviger søn) og Datter (for Søster) f. Ex. Jacobsen Hist. Tidsskr. 5, 427 og N. D. Mag. VI, 165; Pontoppidan Danst. Atl. III, 555; Estrup Majorate S. 305.

²⁾ Sidse Friis havde været Henning Balkendorphs (+ 1535—38) anden Kone og levede til 1562; (Marm. D. 1, 237 og N. D. Mag. 3 R. 6, 130) formodentlig var Christopher Balkendorph hendes Søn, og han kaldes ogsaa Canzlerens „Frænde og alumnus.“ (Hofm. Fund. V, 451; og Wegener And. Sær. Bedel i Udg. af Sago 1851 S. 189). Den ældre Søster Adelhaid døde 1572 efter at have tilbragt 73 Aar i Klosteret, Anna 1580; begge bleve Priorisscer. Efter Epitaphiet i Dalum Kirke var Adelhaid to Aar ældre end Broderen, uagtet Bedel, som kjendte dem, angiver hendes Alder flere Aar høiere, (Wegener a. Skr. S. 74) i ethvert Tilfælde bliver hun ældre end begge Brodrene. Maren Friis, som var gift med Claus Urne til Hindema, eller, som hun oftest kaldes, Mette Jespersdatter Friis, var forlængst død. (F. D. Mag. 3 R. 3, 231 og Rosenv. Udv. af gamle Domme 1 Saml. S. 121).

et Ulykkestilsfælde 1561,¹⁾ men han var ikke særlig nævnet i Erectionsbrevet.

Derimod maa den forstandige Statsmand, der i alle Forhold stod i Spidsen for det danske Aristokratie i det 16de Aarh., meget mere antages at have haft Slægten i Almindelighed for Øie og har ved sit Stamhuus villet grundlægge denne Adelslægts Velstand og Anseelse paa en urokkelig Besiddelse af et Gods, der efter den Tids Forhold var som et Mønstergodt og kunde afgive Midtpunctet for en Adelslægts af en høiere Orden, i Lighed med Hertuger og Grever i Udlandet.

At Canzleren valgte sit Gods i Gudme Herred til denne Bestemmelse, havde sin naturlige Grund deri, at det var paa dette Sted han først og heldigst samlede et sluttet Tordegods, og desuden betragtede han Højselager som Familiens Sæde og Hjemstavn. Imidlertid ligger baade Gaardens og Familiens ældre Historie indhyllet i et Mørke, som det er meget vanskeligt at gennemtrænge. De ældre Genealoger have hidledet Familien fra Lundsbygaard i Skaane, hvor Oluf Friis i det 13de Aarhundrede skulde have grundlagt den;²⁾ men det Lundsby, som unægtelig knytter sig til de ældre Slægter, maa utvivlsomt søges i Fyen, og Canzleren kjendte ingen andre end fynske Forfædre, da han i Aaret 1540 opreiste et Minde over dem i Graabrødre Kirke i Odense.³⁾ Hans Stamtable gaaer kun fire Led tilbage, og

¹⁾ Epitaphiet i Højselager Kirke, Marm. Dan. I, 239 og Jacob Madsens Bisittatsbog, udg. af Trone, S. 189.

²⁾ Hofmanns Stamtable i Fund. tom. 1 og Molbech Christian den Fjerdes Breve S. 247.

³⁾ Ikke i Højselager Kirke, som det ofte siges. Monumentet i Graabrødre Kirke findes efter Bircherods Kobber i Nyerups nogle Odense Monumenter S. 90, Tillæg til hans og Abildgaards antiq.

det synes at fremgaae af Indskriften paa Monumentet, at det havde været ham selv uventet at forefinde sine Forfædre paa eet Sted, enten det saa var under hans Skolegang i Odense eller senere, da han selv havde faaet en Gaard i Byen, at han „opdagede“ eller „fandt“ dem her.¹⁾ End mere udtaler hans Brodersøn ved en senere Leilighed sin glade Forundring over, at en sjelden lykkelig Skjebne havde samlet de fire Slægtled paa eet Hvilested,²⁾ saaat man maa ledes paa den Tanke, at de snarere have levet paa forskjellige Steder end just befiddet een og samme Gaard igjennem flere Slægtfølger. Gravstedet henviser imidlertid til Fyen, hvorimod det maa indrømmes, at de fra ethvert Sted i Landet kunde have valgt sig Hvilested i den anseelige Klosterkirke i Odense. Navnene knytte sig ogsaa til forskjellige Steder: De to første Stamsfædre Niels Friis og Christiern Friis skrives „af Lundsby“; Canzlerens Bedstefader Henrik Friis skrives „af Hesselager“; men hans Fader Jesper Friis atter „af Lundsby“ og „Lundsbygaard.“³⁾ Hvor man nu skal søge

---

Reise 1771 og 1807, som er Auhang til hans histor. stat. Skildring af Danmark og Norge 4de Bind. Det sære Factum, hvorover Nyerup forundrer sig, at det samme (dog ikke ganske det samme) Monument findes i Hesselager Kirke, skal i det Følgende finde sin naturlige Forklaring.

1) De Ord paa Monumentet, som her sigtes til, ere:

Johannes Friis hæc posuit monumenta parentum,
Quos cum conjugibus quatuor hic reperit.

2) Monumentet i Hesselager Kirke, hvorom nedenfor, har nemlig de Ord:

• Monumentum hoc avorum atavorumque seriem alte repetens,
quorum cineres felici, sed rara sorte collegit locus unus. . .

(Marm. Dan. 1, 239.)

3) Monumentet hos Nyerup og Henrik Friis's Ligsteen i Hesselager Kirke, hvor Fæderen skrives „af Lundsbygaard.“ (Marm. Dan. 1, 239.)

dette Lundby eller Lundbygaard, kan være tvivlsomt; thi hvor nær det endog ligger, at ansee det for et ældre Navn paa Ørbeklunde, som Familien senere eiede, kan det dog ikke bestaae med den Kjendsgjerning, at Ørbeklunde har sit Navn før Reformationen og var en Deel af det Gods, hvorpaa Biskop Jens Andersen funderede et Vicarie i St. Knuds Kirke, saa at den først gjennem Biskoppens Arving 1537 som en anseelig Gaard med Lunde Mølle kom i Canzler Johan Friis's Hænder ved Magelæg mod 5 Bøndergaardstrøgods.¹⁾ Ivertimod synes Familien først ved smaae Erhvervelser efterhaanden at være kommen i Besiddelse af Eiendomme i Ørbek Sogn; thi Canzlerens Broder Henrik erhvervede først 1537 ved Magelæg med sin Svigerfader, Niels Bild til Ravnholt, et Par Gaarde der, af hvilke den ene, Lunde (eller Londe) kaldet, var saa anseelig, at den svarede omtrent 15 Tdr. Korn i Landgilde;²⁾ og naar han senere 1546 skriver sig „til Lund“ og 1548 i Erectionsbrevet og 1554 kaldes Henrik Friis „til Lund“,³⁾ tør man antage, at han har gjort denne Fæstegaard til sin Hovedgaard, og at det er den, der paa samme Tid benævnes „Ørlund“, en faare naturlig Betegnelse for at give det almindelige Lund den fornødne Bestemthed at være det Lund, som laae i Ørbek Sogn, det Sogn, som kaldtes efter Bækens Sand (Ør) og i hvis sydlige Deel Benævnelser efter Lund vare mangfoldige (Lunde Mølle, Lunde Na, Lundebro, Lundsmark), og som allerede til Forskjel fra det i Nabo sognet liggende Magelund paa den

¹⁾ Docum. i Ørbeklunde Arkiv.

²⁾ Docum. smst. Det er omtrent som tre Bøndergaard og mere end Mullerup Hovedgaard og næsten ligesaa meget som Fraugdegaard senere svarede Canzleren. (Actst. a. St. S. 156.)

³⁾ Saaledes i et Actstykke i Christen Poulsens Regnskabsbog, Bed. Sim. Odense 1 Bd. 2 S. S. 37 og Hofm. Fund. V, 451.

anden Side af Orbeſ Na kunde behøve Adſtilleſteſteget Dr.¹⁾ Formodentlig fik Henrik Friis tillige ſnart Orbekunde af Broderen²⁾, og ſaaledes ſammensmeltede de tvende Navne i een Gaard enten ved Nedlæggelſe af Orlunde eller ved Overførelſe af det ældſte Navn paa den ſamlede Gaard, der traadte iſtedetfor begge.³⁾ Men de gamle Friſers Lundby maatte alſaa være at ſøge andenſteds. Muligt er det imidlertid, at der ved Siden af Orlund (Lund) og Orbeklund kan i Orbeſ Sogn endnu have ligget en Landsby Lundby med en Gaard, efter hvilken de kaldte ſig, og Sagnet paa Stedet henter om en ſaadan nedlagt Bondeby; i ſaa Fald kan Egnen da endnu blive de gamle Friſers Hjemſtavn, og det er i alt Fald en uhjemlet Paafand, at det Lundbygaard, paa hvilket ogſaa Canzler Johan Friis maa være født, ſkulde ſøges i Nørre Lyndelſe Sogn,⁴⁾ hvor den nærmefte Lundby findes, thi der er ikke Spor til, at denne Bondeby ſkulde mod al Sædvane være opſtaaet af en Herregaard; ligesom der ikke heller er Grund til at tænke paa Orlund i Sandager Sogn.⁵⁾ Men vi maae tilſtaaе,

¹⁾ Orlundegaard eller Orlund var Henrik Friis's Bolig 1561, (Jac. Madsens Viſitatsbog S. 87, 190) og hans Gravſteen i Heſelager Kirke nævner ham Henrik Friis af Orlund (Marm. Dan. 1, 239.)

²⁾ Canzleren beholdt af den Eiendom kun Lundebelſ Ma.

³⁾ Biſkop Jac. Madsen er meget nøiagtig i Brugen af begge Navne: Søen kaldes Orbekunde Sø, Eble Skov tilhørte Orlunde; Henrik Friis's Families Bolig er Orlund, Sønnen Niels Friis's Gaard Orbeklund, og hvor han engang førſt havde ſrevet Orlund om deene, ſeer man i Manuſkriptet, at han ſelv har rettet det til Orbekunde. ſf. Crones Udgave S. 71, 87, 89, 190; Rettelſen findes i det, ſom anføres S. 89.

⁴⁾ Nyerup ſiger dette uden bekiendt Hjemmel i antiq. Fodreiſe i Fyen 1805 trykt i Skildr. af D. og N. 4 Bd. S. XLVII.

⁵⁾ Saaledes ſom Beckſer vil i Danſke Herregaarde.

at det ikke med Vished kan siges, hvor det rette Lundsby skal søges blandt Fyens mange Byer af dette Navn.

Anderledes forholder det sig med Familiens anden Eiendom, Hesselagergaard: medens Stedet er sikkert nok, er Erhvervelsen og Besiddelsen indhyllet i Mørke. De to første af de nævnte Forfædre, Niels Friis, der døde 1385¹⁾, og Christen Friis, der nævnes i Fyens Historie 1389 og som Droft i Sverrig 1410,²⁾ siges ikke at have ejet den, og Gaarden forekommer, som det synes endnu 1419, i en anden Families Eie, tilhørende Jacob Ottesen;³⁾ og da Christens Søn Henrik Friis var gift med Jacob Ottesens Datter Maren Bild, er det rimeligt, at Gaarden ved dette Ægtekab er kommet i Friisernes Besiddelse. Henrik Friis kalder sig ogsaa først „af Hesselager“, hvilket imidlertid ikke er Beviis for, at han ikke tillige kunde have ejet flere Gaarde, men nærmest kun betegner Bopælen.⁴⁾ Hans Navn findes anbragt i Hesselager Kirke med

¹⁾ Jf. den latinske særlige Gravskrift i Odense Graabrødre Kirke i Nyerup antiq. Fodreise a. St. S. XLVI. Han kaldes deri Bæbner, men hans Gaard nævnes ikke; denne forekommer først paa Canzlerens Monument af 1540. Hans Hustru Lova nævnes begge Steder, og paa det sidste tilføies: filia Nicolai, som antages at betyde Niels Bild, men hendes Baaben (et Skjold med 6 Straaler) taler derimod. Niels Friis's Navn forekommer i det Document, hvorved Magelund (Lykesholm) 1381 blev afstaaet til Dronning Margrethe, men hans Segl viser der ikke Friisernes seneve Baaben de tre Egern, men kun eet Egern (ifølge Klevenfeldt Sigilsamling ved Meddelelse fra Prof. Becker.)

²⁾ Se. R. Dan. I, 316: „dictus Lumbye“ og Hvitf. S. 787. Han kaldes Ridder og var gift med Maren Krumpen, Datter af Niels Krumpen.

³⁾ Becker i Danske Herregaarde.

⁴⁾ „Den Hovedgaard, En lod sig strive af,“ anfaaes nemlig for at betegne hans rette Børnething, om han end havde flere. Rosenv. Udv. af gamle Domme 4 Saml. S. 133.

Tilføiende, at han døde 1454, hvilket ogsaa er rimeligt nok, da hans Fader Christen allerede var i Manddoms Alder 1389; men saafremt hans Dødsaar er rigtigten angivet, maa der have været en anden Henrik Friis, som 1468 deeltog i det nyeste Vidnesbyrd for Kong Christian.¹⁾ Hvo der fik Hesselager efter Henrik Friis, angives ikke. Sønnen Jesper Friis nævnes af Lundby, og uagtet han vistnok har ejet Hesselager inden sin Død 1504, vedblev han stedse, selv længe efter, at benævnes til Lundbygaard.²⁾ Det var derfor ikke usandsynligt, at han kun en kort Tid kan have ejet Hesselagergaard, uden at tage Bolig der, og naar hertil kommer, at en Johan Friis, der skal være død 1503, af

¹⁾ Dipl. Chr. I pag. 196. Der har overhovedet været flere Grene af Familien i Fyen baade i Odense og paa Landet: Peder Nielsen Friis var Landsthingshører og Borgemeister i Odense 1384, formodentlig en Søn af den Første paa Canzlerens Monument (Bed. Sim. Dd. 1, 2, 67—69); om det er ham, der ogsaa blev Bøvner og 1407 havde Eiendomme i Gudme Herred, kan ikke siges, men man seer af et Thingsvidne paa dette Herreds Thing, at der allerede var en Friis i Herredet, før Henrik Friis fik Hesselager. (Molbechs og Petersens Udvalg af gamle Documenter S. 324.) En anden Green har besiddet Østrupi Lunde Herred, thi Jørgen Friis til Østrup, som førte tre Egern i sit Segl, forseglede 1505 et Skjode paa Dallund. (Klevenfeldt Sigilsaml. medd. af Becker.) En Johan Friis, som døde 1503, forefindes nævnt paa Hesselager Kirkemuur over Vuen til Canzlerens Capel tilligemed de bekendte Henrik Friis † 1454 og Jesper Friis † 1504; (i Marm. Dan. I, 239 er urigtig trykt Otto Friis for Johan, som er fuldkommen tydeligt.) Desuden forekommer Hans Friis i Skovsbo 1491—1496 (Bed. Sim. Odense 2 D. 1 S. 45 og Hofm. Fund. V, 426) og 1520 i Ørsløv (Nette Jespersdatters Test.) og mulig 1536 (paa Rigsdagen), Jesper Friis 1535 g. m. U. Hvidt til Rødkilde (D. Atl. III, 553 og maaskee Hvitf. S. 1437) Iver Friis (i det nævnte Testament) og flere Borgere i Odense.

²⁾ Da man 1571 satte Monumentet i Hesselager Kirke over hans Søn Henrik Friis af Ørlunde, hedder det endnu, at han var „Jesper Friis's Søn af Lundbygaard“, og Hesselager nævnes ikke.

Canzleren er i Høsfelager Kirke stillet ved Siden af Jesper Friis og dennes Fader Niels Friis,¹⁾ kunde det være meget rimeligt, at Niels Friis har havt tvende Sønner Jesper og Johan, og at Johan har arvet og besiddet Høsfelagergaard, saaat den først ved hans Død 1503 tilfaldt Broderen Jesper.²⁾ Denne tog 1503 som Eier af Gaarden Laasebrev paa Høsfelager Mølle,³⁾ men døde allerede 1504,⁴⁾ da Canzleren var 10 og Broderen Henrik 8 Aar gammel. Hvorledes Arven deltes og bestryedes paa Børnenes Vegne, vides ikke; men Henrik fik formodentlig Lundehgaard, og endte som Herre til Lund og Ørlunde; Johan

¹⁾ See næstføreg. Note.

²⁾ Tidsmaalene i de to sidste Slægtled ere imidlertid saa usædvanlig lange, at man let kunde fristes til at troe, at Canzleren ikke har vidst ret Bested om sine Forfædre, som han meente at „have fundet“ i Graabrødre Kirke. Naar man betænker, at den første Stamsfader Niels Friis havde Sønner i Manddoms Alder 1384, og at Sønnen døde 1454, men Sønnenes Søn først 1504, maatte denne (Canzlerens Fader) formodes at være født omtrent 1420—30 og altsaa at være blevet 80 Aar gammel; men tværtimod har man al Grund til at troe, at han er død i en meget yngre Alder; thi hans Børn ere alle fødte efter 1492. Man kunde derfor let fristes til den Formodning, at et Led er udfaldet, og at den ovennævnte Johan Friis havde været Jespers Fader og Canzlerens Bedstefader, dersom det ikke var altfor urimeligt, at Canzleren, som rigtignok var et Barn, da Faderen døde, ikke allerede 1540 skulde have vidst Bested om sin Bedstefader, hvis Navn han i saa Fald endog selv bar. Canzlerens Navn kan naturligens ogsaa uden dette forklæres af, at han var opkaldt efter Farbroderen eller efter Morfaderen Johan Brockenhuus.

³⁾ En Dom af 1554 i Rosenvinges Udvalg af gamle Domme I Saml. S. 239.

⁴⁾ Dødsaaaret er her angivet ~~efter~~ Indskriften i Høsfelager Kirke. Den Beretning, der lader ham leve til 1535 (D. Atl. VI, 803), er i ethvert Tilfælde urigtig, da Sønnen Johan allerede 1522 styrede Gaarden (ifølge samme Doms Indhold) og skrev sig til Høsfelagergaard. (Emfib. I, 43.) Jesper Friis var gift med Anna Brockenhuus, Datter af Johan Brockenhuus og Love Bild.

styrede allerede 1522 Hesselagergaard, hvilken han tog i Arv som „Fædrenes gamle Sæde“ og prydede med det Vaaben, som skulde vise „hans og den ældgamle Slægts Oprindelse.“¹⁾

Hesselagergaards Historie i den berømte og berømmelige Canzlers lange Besiddelsestid, indtil 1570, tilligemed den Naade, hvorpaa han benyttede sin Stilling, Indsigt og Formue til at samle en for den Tid umaadelig Masse Bøndergods, er saa fuldstændigt beskrevet andetsteds,²⁾ at vi her kun skulle berøre de Puncter, der lade Ideen om Stamhuset skinne igjennem. At han erhvervede Kongens Patronatsret til Sognets Kirke 1527, hvormed mulig allerede Bispetienden fulgte; at han ved Kjøb og Magelæg samlede Bøndergods i Nærheden af Hovedgaarden, samt at han opførte nye Bygninger og mulig udvidede Hovedgaardens Marker, er vel ikke Andet, end hvad han ligeledes foretog og opnaaede ved de to andre Hovedgaarde, han ejede i Sjælland, Borreby og Hagestedgaard; men i Hesselager fik Patronatet saameget større Betydning, som den catholske Biskop 1532 tillige forundte ham alt sit Gjæsterie og sin biskoppelige Kettighed af Hesselager Kirke og Sognepræst,³⁾ saaat han foruden Tiender fik Herligheden over Præstens to Mensalgaarde; og i Henseende til Bøndergodset bragte han det i kort Tid dertil, at han ejede hele Sognet, saaat alt hvad der før havde været Kir-

¹⁾ „Prisca parentum sedes“ kaldes Gaarden i Inscriptionen af 1538, og paa Borreby, som han ogsaa opførte, læses: „qui tenet a priscis majoribus Hesselager“ etc. Mere simpelt ligger Indskriften i Kirken: at Hesselager var „Familiens ældre Sæde“ (Marm. Dan. I, 240.) De tre Egern paa Hesselagergaard skulde vise, „ejus et priscæ quæ sit origo domus.“

²⁾ Prof. Veders Hesselagergaard i Danste Herregaarde af Richardt og B. 7 Bd. 2 S., hvorfra de fleste Data i det Følgende ogsaa ere laante.

³⁾ Ved. Sim. Dens 2, 1, S. 188.

kens eller Kongens eller jordegne Bønders, blev Fæstegods under Herregaarden. Dertil kan det have bidraget, at han ogsaa 1532 erhvervede det særegne Privilegium, at alle hans Bønder i Hæsfelager Sogn skulde være frie for al Kongestat og Kongeaagt, (altsaa betragtes som Gaardens Ugedagstjenere), saavelsom at han 1539 fik Birkeret over hele Sognet.¹⁾ Denne Ret til at sætte Birkefogter og oppebære Kongens Sagfald var en Gave af den nye Konge, og udentvivel det første Exempel paa denne Rets Overdragelse til en verdslig Godsejer som en Bestanddeel af den herstabelige Herlighed;²⁾ Kongebrevet bruger de stærkeste mulige Ord, Birkeret, Birkerettighed og Birkefrihed „saa frit som bruges og holdes friest i noget Birk paa Landet i vort Kongerige

¹⁾ Ikke alene over hans egne Bønder i Sognet (som det stete for Hægfledgaards og Dalum Klosters Vedkommende 1541 og 1548), men over hele Sognet, som Kongebrevet udviser (Act. S. 153).

²⁾ Næst at henviser til Molbechs interessante Bidrag til Birkerettens Historie i Hist. Tidsskr. 4 Bd. S. 593 fgg., som ikke lidet bekræftes ved dette Birkebrev, skal jeg kun bemærke, at i Fyen var der dengang endel Birker, af hvilke nogle havde deres Oprindelse fra kongelige Slotte og Lehn, (Harritslev, Dre og Næsbøhoved eller Lunde Birk) nogle maaskee fra gamle Kjøbstadrettigheder (Herrested og Munkeboe) og vel ogsaa fra de stedlige Forhold, som gjorde en Adskillelse fra Herredstinget nødvendig (Auernæs). Af de tidligere geistlige Birker vare neppe andre tilbage end Holmeklosters, Samborg Birk og Bispenberg Birk, der formodentlig var af geistlig Oprindelse og hørte til Aßsens Provstie; Dalum Kloster fik først længere Tid efter Reformationen sin Birkeret. Derimod opstod der i det 16de Aarhundrede ikke et eneste nyt Birk foruden Hæsfelager, og kun ved Salg af det gamle Bøndebirk Herrested 1580 og Holmekloster kom to ældre Birker i Godsejeres Hænder, og dette først længe efterat Johan Friis havde erhvervet sin kongelige Benaadning med en ny Birkefrihed. Fra den Tid af, at Birkeretten blev betragtet som en herstabelig Herlighed, vare Bøndebirker ikke mere naturlige: Munkebo Birk blev ophævet 1578, og Auernæs gik tilhørende over til Herregaarden Rjørup. (Sacc. Madf. Bistatsbog S. 118.)

Danmark", og naar Hesselager Sogn dermed var løskrevet fra Gudme Herredsting, laae det desto mere i enhver Henseende under den store Herres Forvaltning og Forsvar, som ene opkrævede Landgilde, Skat og de to Tiender og kunde bruge alle sine og selv Præstekaldets Fæstere til Hovarbejde — i Sandhed en Eiendom, som han med Rette kunde kalde „sit Enemærke, frie Birk og Eiendom.“¹⁾

Et saadant Sogn omkring sin Herregaard var uidentivt dengang uden Rige i Danmark. Johan Friis gik just foran i Henseende til den Bestræbelse for at samle det spredte Bondegods, som først da begyndte; selv hans Nabo, den mægtige Christopher Valkendorf til Glorup, naaede først i Aaret 1599 det samme Maal med Svindinge Sogn,²⁾ og selv han fattedes dog Birkeretten. Hesselager Sogn talte i Canzlerens Tid 79 Tiendebere, nemlig 37 Gaarde, 31 Halvgaarde og 11 Boel, formodentlig endog uberegnet de to Gaarde, som havde tilhørt Kirken.³⁾ Men foruden hele Sognet samlede han meget Gods i det øvrige Gudmeherred, deriblandt Hovedgaarden Mullerup, som han kjøbte af Førfjellige,⁴⁾ og Brendestovgaard, som han senere bevirkede over-

¹⁾ Der er ikke Spor af nogen Misbrug af denne store Magt, saaledes som i et andet Birk, Holmeklosters, hvor Bønderne 1552 forklarede, at medens Fru Sophie Hardenberg havde Birket, turde Ingen sige Andet til Thinge end hvad hun vilde have sagt. (Rosenv. Udv. af gl. Domme 1 Saml. S. 194.) Hesselager Birk bestod til 1828.

²⁾ Indskriften i Svindinge Kirke.

³⁾ I en gammel Provstebog, der omtrent er fra Aaret 1570 i Bispe-arkivet. Alerede 1589 udgjorde de 89, ifølge Jac. Madsens Bisptatsbog (S. 189), formodentlig ved flere Gaardes Ovgang til den Størrelse, der tilfaldt blev regnet for Heelgaarde. Svindinge Sogn talte 1570 kun 39 og 1589 kun 40. (Smst. S. 171.)

⁴⁾ Dette sees af den af Secher meddeelte Proces 1548 i Mullerups Historie i Danske Herregaarde 9 Bd. 3 S.

ført fra Sunds Herred til Gudme Herred.¹⁾ Det kan antages Alt tilfammentaget at have udgjort omtrent 160 Bøndergaard og tvende Hovedgaard alt liggende omkring Hesselagergaard, og det var vistnok en Eiendom, han kunde ønske bevaret i sin Slægt som Stamhuset Hesselager.²⁾

Gaarden laae midt i denne Eiendom: den skulde være den kommende Slægts Herresæde. Enten nu Grevens Frides Edelæggelser havde rammet den gamle Bolig, eller den lidet svarede til dens Fremtids Bestemmelse, saa seer man, at han strax, ogsaa i denne Henseende som den Første i den danske Adel, foretog sig at reise et Herresæde i den Skikkelse, som senere blev staaende Form for de mangfoldige Adelsæder i Danmark. Allerede 1538, ti Aar før Peder Dres Gisselfeldt, var hans nye Bygning færdig, reist i en Sump, (Teilgaard Sø) hvor Sø og dobbelte Grave ydede den Beskyttelse, som ikke mere maatte søges ved Volde og Mure; to runde Hjørnetaarne ud ad og et firkantet Indgangstaarn til Gaarden samt en heel Omgang af Skydehuller med Udløb til at helde kogende Vand ned over Angriberne oven om hele Bygningen, Porttaarn og Bindebro o. s. v. ere de almindelige Grundtræk, som møde her første Gang i Danmark, og som ogsaa gjentage sig i begge de andre Herregaarde, som

¹⁾ Det eneste, han opgav i Gudme Herred, var hans Part af Dvenskov (nu Anhof), som han afstod til sin Svoger Henning Walsendorph 1532 (Danske Herregd. Glorups Historie); men udenfor Herredet afhandlede han f. Ex. Livelsunde til Broderen Henrik. (Dvensfor S. 137.)

²⁾ Han skrev sig oprindeligt „til Hesselagergaard“, (Rosenv. Udv. af gamle Domme 1 Saml. S. 43. Actstykker til Danm. indre Forh. 2 Saml. 148, 150--53), men senere og navnlig efter 1548 ubelukkende „til Hesselager“. (Rosenv. Udv. af gamle Domme 1 Saml. 126, Actst. n. St. 159, 166, 168 o. fl.) eller af Hesselager, „de Hesselager“. (Wegener Vedel S. 66.)

Johan Friis senere opførte i Sjælland. Men hvad der er ganske egentlig for Hesselagergaard, er den Stil, hvori Bygningens øverste Partier ere holdte: Gavlene ere rigt forzirede med rundbuede Blandinger adskilte ved flade Søiler og afdeelte i fire Etager ved tværløbende Friser; istedetfor Muurtinder afflutes de med tre flade Bueslag, af hvilke det midterste hæver sig betydeligt over de to andre, medens disse bæres næsten til Høide med Tagryggen af den forhøiede Gavlmuur, der ved begge Sider stiger lodret op som en fritstaaende Muur uden at følge Tagets Skraaning. Indgangstaarnets tre Sider bære et lignende Bueslag, under hvilket det halvmaaneformige Segment er, ligesom ogsaa paa Gavlens Midterpartie, deelt ved en opretstaaende flad Søile. Denne Stil, der med Føie kaldes nederlandsk¹⁾ og henpeger paa den senere udviklede gothiske Renaissance, fremtræder her med saaliden Tilfætning af den ældre Gothik, at de mange Herregaarde, som senere opførtes i den gothiske Renaissance Stil, uagtet al Righed i Anlæg og Forziringer dog gjøre et ganske forskjelligt Totalindtryk, og selv Canzlerens andre Herregaardsbygninger, Hagested og Borreby 1555 og 1556, slutte sig nærmere til Tidens almindelige Bygningsstil: maaskee har han anseet det passende at give sin frifiste, vistnok fra Friesland, hidrørende Slægts Herrefæde den stærkt udprægede hollandske Character; idetmindste er det Samme Tilfældet med hans Bygning paa Hesselager Kirke, saaat det neppe kan ansees for tilfældigt.²⁾

Han byggede Gaarden med Slægten for Die, thi skjønt

¹⁾ Trap Beskrivelse af Kongt. Danmark 1 Bd. S. 723, hvor ogsaa Gaarden findes afbildet. Cf. ogsaa samme Værk 19—20 S. om Bygningsformerne i Danmark S. 27—29.

²⁾ Den eneste Herregaard, der har en Antydning af lignende Former, er Rallebøl, hvor rigtignok ogsaa en Broderbatter af Canzleren blev

ugift i sit 44de Aar, satte han den bekjendte Indskrift, at han havde bygget dette nye Huus paa Forfædrenes gamle Sæde saavel for sig selv som for Sine, og prydede den med Slægtens fælleds Vaaben.¹⁾

Til Herresædet hørte dets Kirke, i hvilken Slægtfølgerne engang skulde samles. Men Hesselager Kirke var ogsaa i og for sig Gjenstand for den ædle Patrons kjærlige Omsorg. Johan Friis var ikke blot Magister artium og kyndig Jurist, men han havde ogsaa dyrket Theologie under Luther og Melancthon selv og bevarede under al hans virksomme Færd baade sin Interesse for denne Videnskab og den dybe og alvorlige Gudsfrugt, der tidlig gjorde ham til Reformationens Ven og aldrig forlod ham i Livet. Som den, der forenede Kongens og den catholske Biskops Ret i sin Person, handlede han temmelig frit i Henseende til de kirkelige Forhold. Hesselager havde i Begyndelsen Rangaag til Annex — formodentlig dog først fra Reformationens Indførelse — men han maatte ønske, at Stamhuset og Birket skulde have sin Præst for sig selv: Forbindelsen blev ophævet, et Kongebrev 1553 forenede Rangaag med Øgendrup, der hidtil var annecteret til Frø-

---

Bygherrens Svigerdatter; men disse Buer, der kun findes paa de to Taarne, skulle hidrøre fra en senere Ombygning.

¹⁾ At han skulde have bygget paa Ruinerne af den ældre Gaard, er høist usandsynligt, og den Forskjel, der er mellem de toende Stokværk og det øverste Parti af Bygningen, kan ikke vise hen til hans Bærk, da han saa kun havde sat denne, vistnok den meest characteristiske, Overdeel paa Bygningen: han kalder det Helt novæ ædø, og den Forskjel, der bemærkes i Henseende til Materialier og Forbinding maa forklæres af den særegne Maade, hvorpaa denne fremspringende Overdeel, der bæres frem af huggen Granit (tildeels her gamle Gravsteen), pleiede at forbindes med Muurværket, som en Overfladning og dobbelt Formuring, saaledes som den forefindes ogsaa hvor den utvivlsomt er oprindelig, s. Ex. paa Rallebøl. Jøvrigt henvises til Beckers Bestr. i Danske Herregaarde VII Bd. 2 S.

rup, og til Erstatning udvidedes Høsfelager Sogn med Boholt,¹⁾ og Canzleren tillagde Sognepræsten Halvdelen af Sognets Kongetiende, uden at dog denne Bestemmelse, saavidt vides, fik kongelig Sanction.²⁾ Herligheden over Præstens to Mensalgaarde, den ene i Høsfelager, den anden i Bormark, som før Patronatets Tid havde fulgt Præsten, gik over til Herstabet; men Præsten beholdt den anseelige Vandgilde, hvilken Canzleren endog ved Stamhuusbrevet fikrede ham, saaat det ikke var hans Skyld, at Kaldet i Tiden mistede begge disse Indtægter.³⁾ I de kirkelige Forhold handlede Johan Friis ogsaa som den Herre, der havde en Mening: da Jac. Madsen visiterede der 1589, forefandt han ikke den danske Bibel, som gjentagne Kongebud havde befaleet at anstaffe til alle Kirker; thi Canzleren havde villet, at hans Præst skulde bruge Bibelen i Grundsproget og selv fordanste Teksten.⁴⁾

Kirken reformerede han, siger samme Biskop, som der Intet fandt at bortstaffe fra den papistiske Tid. Navnlig

¹⁾ Kgbr. af 25de Jan. i Canc. Reg. (efter Meddelelse af Past. Strøm.)

²⁾ Da Canzleren ogsaa oppebar Kirketienden, sagde man, at Sognets Tiende deestles lige: „Halvparten toges til Høsfelagergaard og Halvparten af Præsten.“ Indberetn. 1570 i Bispe-Arch.

³⁾ Evende Indberetninger haves i Bispe-Arch. af Provsterne Rasmus Hansen 1570 og B. Wendixen 1689; den sidste fortæller, hvorledes Lønne Friis, da han 1629 kaldte Capellanen Laurids Barfoed, fratog Kaldet Vandgilden, og 5 Aar efter, da han kaldte Peder Christensen, fratog det den Anpart af Tienden, som Canzleren havde tillagt det. Præsterækken, som den af disse og andre Data (Jac. Mads. Bisfittatsbog S. 189 og 191, Actstykkerne i Selskabets 2den Saml. S. 151, Blochs Manuskfr.) kan udbringes, er: Peder Olsen 1530, Hr. Henrik, Mst. Knud Andersen, Probst i Herredet 1545, Hr. Peder (uvis), Rasmus Hansen, Probst 1565, Christen Hansen, Laurids Barfoed, Peder Christensen Humble, Probst, † 1675 o. s. v.

⁴⁾ Jac. Mads. Bisfittatsbog S. 189. Canzleren gjorde det Samme med Præsten i Gudbjerg, hvor han fik Patronatet 1560. (Smst. S. 191.)

foretog han 1550 et større Arbeide, idet han udvidede den lille Kirke med en Sidesløj mod Nord, der blev benyttet til Stolestader for Qvinderne, og maaskee var bestemt til Gravcapel tillige. Over den Bue, som adskilte det fra Kirkeslibet, anbragte han de ovenomtalte tre Navne Johan, Jesper og Henrik Friis med deres Dødsaar og Vaaben;¹⁾ det var som en Paafrist, at dette var Frisernes Capel. Mulig byggede han ogsaa hele Choret, hvis Ydre saavelsom det lille Sacristie ved Choret's Nordside bære kjendeligt Præg af Hesselagergaards Stil i rundbuede Blændinger og Quadrater, adskilte med firklige Halvsøiler.²⁾ Inde i Kirken anbragte han foruden en Indskrift om denne Ombygning,³⁾ i Choret 1557 en Steen, hvorpaa hans Vaaben er udhugget⁴⁾ og Døden som Beenrad afbildet i Mand's Størrelse — med Indskrift: omnes eodem cogimur, samt en anden nedenunder, hvori han siger, at han „her sætter et Mindesmærke for sine Efterkommere,“ — en Symbolik, hvis Mening ikke er meget tydelig, men altid viser hen til, at han tænkte sig Efterlægten her.⁵⁾ Om sin egen Begravelse i denne Kirke, har han ingen Antydning

1) Mærkeligt er det her, at i Johans Vaaben sees kun to Egern, da han ellers altid anbragte tre, selv for Niels Friis, der kun førte eet (s. S. 138.)

2) En Korskirke blev den først senere (hvorom nedenfor), og den vandsirende Tilbygning vest for Taarnet tilhører ikke det 16de Aarhundrede. Ogsaa er det kjendeligt, at Taarnet engang har været højere.

3) I den nordre Sidesløj: Joh. Friis, ad quem curia cum tota parochia Hesselager pertinebat, hanc sacram ædem patronus instauravit 1550.

4) Efter Jac. Madsen var Vaabenet forsvøbet; a. St. S. 189.

5) Johannes Friisius de Heselagger Christiani III Danorum regis Cancellarius, auctis et ædificatis curiis suis et possessionibus Heselagger, Hagedsted et Borrebye, quod Heselagger antiquior familiæ suæ sedes est, hic posteris suis monumentum posuit Anno Domini MDLVII.

givet: tvertimod hører det Mindesmærke, paa hvilket han udtaler sig om sit Ønske i denne Henseende, til et andet Sted og en tidligere Tid. Det er nemlig en almindelig Misforstaaelse, naar der fortælles, at han opreiste det Monument over sine Forfædre, paa hvilket han yttre Ønsket om at hvile sammested, i Hesselager Kirke;¹⁾ dette skete i Graabrødre Kirke i Odense og i Aaret 1540. Dengang var mulig Tanken om Stamhuset endnu ikke udviklet hos ham: han saae endnu tilbage, paa Forfædrene, som han fandt der samlede, og tænkte sig at hvile ved deres Side i den „gamle Families“ Grav. Da han senere mere betragtede Slægten i Fremtidens Øns, kan han mulig vel have tænkt sig i Familiens nye Grav i Hesselager Kirke; men udtalt sig derom har han ikke, og han var tilfids som Canzler saa fast knyttet til Universitetets Kirke, at han bestemte sin Grav der, saameget mere som han da misbilligede de pragtfulde Optog og kostbare Translocationer, som foretoges med de Adeliges Bisættelse i fjernt liggende Kirker.²⁾

Naar ikke deslige Livsforhold og Anstuelser havde været tilhinder, havde han vistnok ønsket at hvile i Hesselager Kirke; thi den var allerede af ham selv ogsaa i Gjærning betegnet som Slægtens fremtidige Samlingssted i Døden. Brodersønnen Jesper Friis, hvem Stamhuset nærmest maatte have tilfaldet, saavelsom Søsteren Maren bleve 1561 begravede her, uagtet de havde deres Hjem paa Drulunde i Ørbæk Sogn.³⁾ Det var derfor vistnok ogsaa ganske

¹⁾ Becker Danste Herregaarde, Wegener Bedel S. 66 Note 5. Nyerup (Odense Mindesmærker S. 92) studser over det Gaadefulde i, at Canzleren havde bestemt sit Hvilested paa to Steder og ikke blev begravet paa noget af dem. Et nøiagtigere Eftersyn løser denne Gaade.

²⁾ Wegener a. St. S. 66.

³⁾ Gravstenen staar i Choret; jf. Marm. Dan. I, 239.

i Canzlerens Aand, at hans nærmeste Efterflægt vedblev at betragte Kirken saaledes; hans Broder Henrik Friis til Ørlunde, som døde 3 Maaneder efter ham, blev begravet der tilligemed sin Hustru, skjønt ikke heller de havde boet paa Høsfelagergaard.¹⁾ Og dette forklarer ogsaa endelig Opstillingen af det store Monument i Høsfelager Kirke, som vel ikke hører til Canzlerens Historie, men dog fortjener ved denne Leilighed engang at stilles i sit rette Lys. Brodersønnen Niels Friis, der fik Høsfelagergaard efter Canzleren og i mange Maader traadte i hans Fodspor, foretog i Aarene 1597—98 en ny Udvidelse af Høsfelager Kirke, idet han byggede et Capel eller Sidesløi ligeoverfor Canzlerens, saaat Kirken blev en fuldstændig Korskirke, og under det stulde hans eget Gravcapel være.²⁾ I dette søndre Sidesløi paa den sydlige Vægs Midte opsatte han engang efter 1598³⁾ det store pragtfulde Mindesmærke, af sort, hvidt og couleurt Marmor og i alle Maader rigt udstyret, som er Høsfelager Kirkes største og meest berømte Prændelse. Men det er intet Gravm'nde i sædvanlig Forstand, snarere en Mindetavle for Familien. Det bestaaer for det Første af en Copie af Canzler Friis's Monument i Graabrødre Kirke i Odense; det gjen-

¹⁾ Deres store Liigsteen, som ogsaa er anbragt i Choret, har engang været meget glimrende (Jac. Madf. a. St.) og er prydet med mange Adelsvaabener ligesom ogsaa de nævntes. Indskriften læses i Marm. Dan. a. St.

²⁾ Jac. Madf. a. St. 190.

³⁾ Foruden at Pladsen først blev beredet dette Monument ved det sydlige Korsfløis Opførelse, kan man ogsaa af Indholdet slutte, at det er opfat temmelig seent; thi Niels Friis betegner sig som den Æneste, ved hvem Navnet blev forplantet, saaat det allerede maa have været givet, at Broderen Christian til Borrebj ingen Børn vilde faae, og at den anden Broder Frederik vilde forblive ugift. Da Niels Friis døde 1610, falder det saaledes mellem 1598 og 1610.

tager ikke blot dets Navne og Baabener for de 4 Slægtled for Johan Friis, men ogsaa dets Indskrifter, hvorlidet de end passede for det forandrede Sted: man læser saaledes øverst mellem de Medaillons, som bære Navne og Baaben:

Johannes Friis hæc posuit monumenta parentum,

Quos cum conjugibus quatuor hic reperit,

Seque cupit juxta, dederint si fata, locari.

Sed lector! locus est hic tibi prope. Vale.

Og derefter: Johan Friis af Hesselager lod lægge denne Steen, fordi hans Fader, Faderfader, Oldefader og Olde-Oldefader og deris Hustruer ligge alle her begravne. Ao. MDXL.

Men det er saa langt fra, at Niels Friis dermed vilde give det Udseende af, at disse Ufdøde hvilede her, at han meget mere har ladet paahefte en lille Plade under de sidste Ord, hvorpaa læses:

„Disse Ord, Steen og Sted findes i Graabrødre Kirke udi Odense.“¹⁾

Mellem de to sidste Medaillons paa Sætzlerens Monument skrev fremdeles Niels Friis:

Monumentum hoc avorum atavorumque seriem alte repetens, Quorum cineres felici, sed rara sorte collegit locus unus, Reparatum anno salut. MDXL a Johanne Fris de Heselagger, Quondam Cancellario.

Desforuden har nu Niels Friis forfat Farbroderens Mindetavle: hans Faders og Moders, Henrik Friis's og

¹⁾ Desværre findes de ikke mere, og man veed ikke engang, hvad dette Mindesmærkes Skjæbne blev: det lod sig neppe nedtage heelt. Men desto heldigere, at det dog er opbevaret i Bircherods Kobberplade (aftrykt i Nørups a. Skr. S. 91) og kan tilfulde stadfæste Sandheden af denne Niels Friis's Oplysning.

Margrethe Bilds Navne og Vaaben staae i de næste Medaillons, hans eget og hans Rones i de følgende, og to staae tilfidsft ubeskrevne for et kommende Slægtled, faaat det Hesselager Monument indeholdt 2 Slægtled mere end Canzlerens i Graabrødre Kirke og Plads til et tredie. Mellem disse sidste Ved læses nu ogsaa en tilsvarende Indskrift om denne Fortsættelse af den yngste Generations Fader og Monumentets Ophavsmand:

Per quem divina providentia stirps hæc propagatur, Nicolaus Fris de Heselagger, sua conjugisque insignia apponi Et hoc loco collocari fecit, a liberis nepotum stirpem Radici conformem pie exoptans.

Endelig tilføies, som forat den store Canzler ikke ganske skulde savnes, sjønt han ikke kunde finde Plads i Stamtaflens lineaire Slægtsfølge:

*Johannis vero Frisii celibis, cujus virtute et meritis dignitas hujus familiæ plurimum crevit, cineres Hafniæ in templo divæ virginis vocem archangeli placide exspectant.*¹⁾

Saaledes er det Hesselager Monument en Familietavle for Døde og Levende, tildeels opreist ved Gjentagelse af Canzlerens Gjerning, men ganske reist i hans Aand og med det samme Fremblik paa Efterslægten, af hvilken En var opdraget med

¹⁾ Niels Friis's Latin har ikke den classiske Reenhed som Canzlerens; Steenhuggeren har desuden begaaet et Par flemme Feil ved at hugge dignitas og cineris. Vaabnene ere alle tydelige og med Undtagelse af den første Stamfaders Hustrues, ogsaa sikte. (Sf. ovenfor S. 138.) Alle Mændenes ere de tre Egern, tiltrods for den Kjendsgjerning, at den første Niels Friis kun havde eet Egern, og den Tvivl, som vækkes ved, at det ene Skold (Sohans) over Capellet i Hesselager Kirke kun har to; (see ovenfor S. 138 og S. 148 Note 1) men Canzleren havde eengang givet alle sine Forsædte sit Vaaben.

den da regjerende Konge.¹⁾ Det udgjør en væsentlig Prydelse i denne minderige Kirke,²⁾ men ogsaa det sidste Minde fra Fri-fernes Slægt; thi Niels Friis besad allerede ikke Hesselager paa den Maade, som Johan Friis havde tilsigtet, og naar de „Hesselager Frisers“ Navn³⁾ (i Modsatning til de jndste Skat-Tavle-Friser) endnu en Tid havde en arvet Anseelse, hidrorte det fra den berømte Canzlers Minde, ikke fra en saadan Familieejendom, som han havde villet fikke sin Efterslægt ved Erectionsbrevet af 1548.

Johan Friis døde i Kjøge den 5te Dec. 1570; Broderen Henrik Friis, som skulde arve Stamhuset, laae paa tredie Aar syg paa Ørlunde, og døde den 9de Martz 1571. Han arvede Alt, hvad Canzleren efterlod sig, som eneste Arving, idetmindste er der intet Spor til andre Arvinger, og af Sødfænde levede kun de to Klosterfrøkener, der som saadanne neppe gif i Arv eller attraaede Godser.⁴⁾ Der kunde derfor

1) Molbeck om Ebst. 4 Opdragelse, N. Hist. Tidssk. 4 Bd. S. 249 fgg. og N. D. Mag. 4, 162. Muligen var det Tønne Friis, der nød denne Ære, skjønt han senere ikke altid stod sig saameget vel med Kongen (Molbeck Ebst. 4 Breve S. 290 og 295.) Ogsaa var Canzler-Embedet atter i Familiens Hænder: Christian Friis til Borreby, født paa Ørlunde 1556, blev Kongens Canzler 1596, døde 1617.

2) I Tidens Løb havde denne Kirke imidlertid tabt ikke lidet i Anseelse og hensigtsmæssig Benyttelse, saaat det er dobbelt glædeligt, at den af den nuværende Eier af Gaard og Kirke underkastes en indgribende Restauration. Den vil nu først blive brugt som en virkelig Forskirke, forhaabentlig lys og smuk og rummelig. Vel er det uundgaaeligt, at de friske Monumenter i Endemurene af begge Sidefløie maae flyttes, og det har ikke lidet Bæmskelighed for det sidstnævntes Vedkommende; men det staaer til at vente, at den Omhu og Samvittighedsfuldhed, hvormed Arbeidet er begyndt, ville frede om enhver Levning fra de berømte Forgjængeres Dage.

3) Endnu 1619 kaldes Frederik Friis, der ingen Gaard ejede, „af Hesselager“. Hofm. Fund. 1, 47 jf. 39.

4) I Dommen af 1572, som vi strax skulle lære at kjende, betragtes

ikke blive Spørgsmaal om den særlige Arvegang for Hesselager, før Henrik Friis døde, selv om det store Efterladenskab af Gods og Forlehninger paa forskjellige Billaar og Forpantninger havde kunnet opgjøres forinden. Men da hans ældste Søn Niels Friis efter Faderen tilegnede sig forlods Hesselager og alt tilhørende Gods i Gudme Herred uden at lade det komme til Deling med den øvrige Arv, reiste en af Medarvingerne Rigsraad Bjørn Andersen paa sin Hustrues, Karen Friis's, Vegne Indsigelse mod denne Arvegang¹⁾ og bevirkede en Herredagsdom, hvorved Kong Frederik den Anden fuldstændigen omstødte det af den foregaaende Konge og hans Rigsraad saa formeligt stadfæstede Stamhuusbrev eller Skjøde.

Man kender ikke nærmere denne Proces's Historie, som først fandt sin Afgjørelse mere end et Aar, efterat Arven var faldet; Dommen, som nedenfor skal meddeles, er den eneste Kilde for vor Kundskab om Sagen. Men det var ikke den eneste Banstørelse, som Canzlerens Arv foranledigede; thi saasnart Medarvingerne havde sat deres Fordring igjennem, lod Kongen alle Arvingerne indstævne for det Gods, den afdøde Canzler havde mageskiftet, kjøbt og i andre Maader erhvervet sig af Kronen, Klostre og Capitler, „hvoraf en Part skulde være imod Reccessen.“ Saa lidet rimeligt det end er, at Johan Friis virkelig skulde have erhvervet noget Gods paa ulovlig Maade eller med utilstrækkelig Adkomst, kan man

---

den hele Arvemasse som falden efter Johan Friis og Henrik Friis og alene til Deling mellem dennes Børn.

¹⁾ Bjørn Andersen til Stenalt var ikke længe før bleven gift med Niels Friis's Søster Karen, nemlig 1567, og vilde ikke rolig see paa, at vel en Trediedeel af Arven efter Svigerfaderen skulde gaae ud af Boet; men han procederede isvrigt til Fordeel for samtlige Brødre og Søstre til Niels Friis.

dog tænke sig flere Omstændigheder, som kunde give den kongelige Reclamation et truende Udseende: han havde faaet Meget som Gave eller Pant af Kongen, maastee uden Rigsraadets formelige Samtykke, som fordredes til Afhændelse af Krongods; han havde faaet forbrudt Eiendom, hvilket man i et andet Tilfælde dengang saae Regjeringen kræve tilbage,¹⁾ og han havde endog folgt saadan Eiendom f. Ex. Dvenstov; han havde faaet endeel Gods ved Indløsning af pantfat Krongods, som Breden og Hagestedgaard, hvilket Regjeringen mulig kunde ville reclamere for Pantesummen, efterat Pengenes Værdi var saameget forandret; han havde faaet Klosters Bøndergods, Kirke- og Kongetiender og Vicariegods o. desl., som efter Reccessen 1536 skulde anvendes til aandelige Formaal; og nu var der derhos i Aaret 1571, under 2den Sept., udstedt et Kongebrev, hvorefter Kirkens Eiendomsret kunde synes at skulle opretholdes efter nye og strengere Grundsætninger,²⁾ og i en fornyet Universitetsfundats af 11te Sept. 1571 havde Kongen ligeledes tilfikkret alle Domcapitler, Kirker og Vicarier deres Gods og Rente og lovet at staffe dem igjen hvad der i hans eller hans Faders Tid var kommet fra dem med Urette.³⁾ Naar nu Arvingerne til Canzlerens store Eiendomme tillige saae, hvorledes hans Bestemmelse om Stamhuset trods Konges og Rigsraads legaleste Stadfastelse lod sig omstøde som et tomt Ord, kunde de vel blive betæn-

¹⁾ I Aaret 1571 fratog saaledes Regjeringen Istandehaverne den i Aaret 1535 henrettede Landsdommer Jens Hvas's Eiendomme. S. Becker i D. Herreg. Skovsbo 3 Bd. 3 S.

²⁾ Først fremdraget af Rosenvinge om Kirkebestyrelse og Kirkers Eiendomsret. Rbh. 1850 S. 58—59 efter Falkmanns oplysninger om andeligt gods uti Skåne.

³⁾ Min Afhandl. om Geistligheden som Rigsstand i Danmark. S. 40—41. (N. Hist. Tidsskr. 4 Bd. S. 136—37.)

felige ved en Retsfag, der truede med at underkaste deres Adkomster til Meget af Godsset en Prøvelse efter nye Grundfætninger, i fjendtlig Aand og i Strid med nedarvet Sædvansret. Det er derfor ikke uforklarligt, at de ilede med at indgaae Forlig og „fornøiede“ Kongen i andre Maader; men vel er det paafaldende, at de paatog sig at udrede den dengang enorme Sum 50,000 Daler (dengang ligesaamange Tønder Korn) for dermed at kjøbe Kongens Tilladelse til at beholde alt Tanslerens efterladte Gods, hvilken de omsider fik under 4de Jan. 1573.¹⁾ Dersom Bjørn Anderkjens Proces om Stamhuusbrevet havde Deel i at fremkalde denne farlige Granfning, maatte Arvingerne dyrt betale, at de paafaldte den ene Konge mod den anden.

Her vedkommer os egentlig kun Processen om Erectionsbrevet. Dommen, som ligeledes findes i den haandstrevne Samling af Documenter til Odense Byes Historie, men iøvrigt nu ogsaa er trykt efter Rigens Dombøger i Rosenvinges Udvalgt af gamle Domme,²⁾ lyder i Afskriften saaledes:

Wij Friederich den Anden med Guds Raade,
Gjøre alle witterligt, at Nar effter Guds Biurd 1572 den 14 Dag Junij her paa vort Slott Kjøbenhaffn, vdi vor egen Narverelke, Waar seidhet Dß Elskelige Biorn Anderkjens till Stienholt, Wor Mand och Raad, paa den ene Och haffde

¹⁾ Denne Sag er omtalt af Becker i Danske Herregd.; men selv efter de i det Ovenstaaende givne Forklaringer kunde den fortjene nærmere Undersøgelse, saameget mere som der rimeligviis ligge personlige Partistemminger bag ved den. Eignende „Gruusfninger“ af kongelige Benaadninger foresaldt dengang oftere f. Ex. af Mariager Klosters Stove 1581, der kostede Tørgen Lykke 5234 Rdl., og de optoges af de regjerende Rigsraader 1588, men det gik dog da kun ud over Smaafolk, som havde en og anden Kongetiende.

²⁾ Ibid Saml. S. 161. En Trykfeil i Aarsallet og nogle smaa Afvigelser kunne bemærkes, som ere angivne i Paranthes.

for og vdi Rette steffnit Ds Elffel. Niels Friis till Hefellager, vor Mand och tiener, paa den anden Side, och tiltallet hannom for Hefellager gaard och Birk med alt huiß goet, Johan Friis haffde vdi Gudmeherrit, saaoch alle de Vøføre, som fandtis paa Hefellager effter forne Johan Friis Død och affgang, som forne Niels Friis sig forloddis wil tilholde effter et Schiødebresss Liudelse, forne Johan Friis derpaa giort og vdgiffuit haffuer, Och effterdi samme Schiøde vor giort imod Yungen, Meente forne Biørn Underßen, at hand icke burde ot komme hannom paa hanß hustruiss Veigne eller hendis Syfende til hinder eller Schade i nogen maader. Da mødte forne Niels Friis [och] vdi Ketten fremlagde samme Schiøde aff vor Kiere Her Fader Sal. og høylofflig Ihukommelse och Rigens Raad confirmeret och stadfest och vnder sin Datum 1548 vdgiffuitt, liudendis, huorledis forne Johan Friis Hoffuitgaard Hefelager haffuer vdi lang tid merit vdi hanß forældris werrie, och effterdi hand samme gaard med tilliggendis Eyendom och Biugning vdi sin tid forbedrit haffuer, Och paa det at den fremdelis och nogen Thid effter Allmectigste Guds Villie maatte bliffue hos Arffvingerne paa Schiold Siden, da haffuer hand samtøcht och bevillget, at hand med alt huiß goet hand nu vdi werrie haffuer eller her effter bekomme land vdi Gudmeherritt, saaoch ald Hefelager Sogen, som er et freit Enemercke och Birk, effter hanß Død och Affgang altid skulle bliffue forlodis hos en hanß Nefte Slegt, som elst vor paa Schiold Siden, Med mange andre Articheler, som samme Bress ydermere formelder och indholder, Och effterdi Hoibente vor Kiere Her Fader samme Bress haffuer confirmerit och stadfest och den 39 Artichel vdi Handfestningen formelder, att wij skulle holde fremfarne Kongers Bressue ved magt, satte forne Niels Friis vdi

Rette, om hannem samme gaard och goet icke burde at beholde effter forne vor Her Faders Stadfestelſe. Dertil ſuarede forne Biörn Underſen, at det Breff, ſom forne Johan Friiſ vdi ſaa Maade om forne Heſelagergaard och goet vdgiffuit haſſuer, ſindis vdi ſine Puncter och Meening at vere giort emod atſhillige Articheler vdi Lougen och Receſen oc handfeſtningenn, Och effterdi Lougen ſhal vere Erlig och taallig [thollig] effter Landkens Sedvaaner och en ſhreffuen eller giort effter [een] Mands ſeerlig wiild, men effter Mends tarff, der vdi Landet boe, och ingen bor at domme emod den Loug, ſom Konningen giffuer och Landet vedtager; och forne Biörn Underſen meener denne Skick, ſom forne Johan Friiſ vdi ſaa maader giort haſſuer, at komme allenift en aff hanſ Arffvinger och effterkommere till ſeerlig wiild, gaſſa och fordeel och de andre deris Sydſtende och Medarffvinge til merckelig Shade och Befuering, Satte hand vdi Rette, at forne Breffue icke [om forne Breff] med Rette kunde fraholde och vdlucke hanſ huſtrues fra den rette arffuelig friihed, dennem ſaavelſom meenige Rigens Indbygere vdi Lougen och Receſen er tillat, och forne Niels Friiſ eller nogen anden derforre med Rette ſig forne Heſelagergaard och goet forloddis Land tilholde, Med flere Ord och Tale, ſom dennem derom emellem waar. Da effter Tiltale, Gienſuar och Sagens Venlighed haſſuer mi derpaa ſagt for Rette, at effterdi wij vdi vor Kongelig Haandfeſtning haſſuer forrit och loffuit forſt den Almechtige Gud och ſiden vor vnderſotter, Os at ſhulle holde Meenige Rigens Raad, Adel, Kjobſteds Mend, Bønder och Meenige Almue ved Loug, Shjel och Rett, Friheder och Privilegier, Och forſte Punct [ſtorſteparten] af Adelens Friihed henger herudi, at de ved Kong Waldemars Loug, Receſen och handfeſtningen maa bliffue holdit och handtheffuidt, Da effterdi

Lougen wdtkreffuer Eigelighed wdj alle Syndshind Stifte, saa en Syndshind tager ikke mere end en Anden, uden Broder tager toe [Vodder] och Syster den tredie Vod, Saa och gammel Sædvaane medfører, att huiß goedtz der affhendiß, shal strax følge huiß Schiøde derpaa giøres, och det Schiøde, som Johan Friiß giort haffuer, tilholder den elste Syndshind paa Suerfiden at tage Hæbelagergaardt och goetz forloddis och siden ligeuel at gange lige udj Skifte med de andre emod Lougen och al den Arffuefrihed, som Andre aff Adelen haffuer her i Riget, saa dermed icke søgiss nogen Eigelighed, men en Mandis seerlig Wild; desligeste effterdj vdi forne Schiøde findiß nogre Articheler, som er ikke alleniste emod Lougen, men och i mange maader emod Receßen och Handfestningen, Wed huiltet wj haffuer loffuit more Vnderfaater at ville holde och hantheffue, da bør forne Johan Friißes Schiøde icke at komme forne Bjørn Anderßen eller hans Hustrues Syndshende til hinder eller Schade i nogen maader, men Hæbelagergaard och Goetz med Vøføre och andet goedtz, Nørendiß och Brørendis, som Johann Friiß och Henrich Friiß haffuer effterlat och [at] stiftte deris Arffuinge [ligelig] imellem och Niels Friiß tage udj samme Arfflige ved enn aff hans Brøder och icke ydermere, Och dermed holdis ligesom mellem andre Bore Vnderfaater aff Adelen her vdi Riget. Och efftersom hønbne wor Her Fader samme Schiøde med Rigens Raad confirmerit och stadfest haffuer, och det ingentlediß er woris Tancke eller Meening, at vi emod Boris hr. Faders Bressue noget ville handele, giøre eller foretage, Men fast mere er Boris Intention och forsett, at vi wille haffue den Wd och Vøffte for Dynene, som wj Gud och vore Vnderfaatter loffuit och soerit haffuer, effter huiltchen wj med den Almechtigste Guds hielp Dß saauel vdi Domme som vdi andre maade wille sticke och forholde; da efftersom

forbemælt er, forne Johan Friis's Schiøde findes udj mange Articheler at vere giort emod Adelen's gemene friheder, Lougen, Receffen, handsfæstningen, och derfor er icke at tuiffle, at hand [thenn] ju med wrang Vnderviifning kandt vere forhuerrffuet, Da shall forne Stadfestelse icke heller komme forne Biørn Anderfenn, hans Hustruis Syndshende eller deris effterkommere til nogen forfang udj nogen maade. Dog skulle forne Johan Friis's Arffuinge samptligen eller efftersom de dennem sielfff derom kunde forene Artligen vdgiffue til Hospitallit vdi Otteense de toe tonder Smør, thil Nyeborg Schole 24 Mk. Danske [och Suinborg Skole 24 Mk. Danste] efftersom forne Johan Friis det schicket och forordnit haffuer. Thil ydermere Vidnisbyrd haffuer wij ladet henge wore Zigarette hernedensfor. Datum [Hafniæ] ut supra.¹⁾

Saaledes seirede her Lovens almindelige Grundsætning om alle Arvingers lige Ret, „Arvefriheden“; og hvad man iøvrigt benyttede for at afkræfte Canzlerens Disposition, var kun underordnede Puncter, saasom at et Skjøde (som man kaldte denne hidtil ubekjendte Disposition) ikke kunde udstedes, før det skulde træde i Kraft, og at det Hele i mange Maader, som dog ikke paa vises nærmere, var i Strid med Receffen (formodentlig den kjøbenhavnske 1536) og Haandsfæstningen;²⁾

¹⁾ Rigsraadets Medlemmer vare dengang Peder Dye, Niels Kaas, Kongens Canzler, Peder Stram, Jørgen Lykke, Holger Rosenkrands, Peder Bille, Erik Rosenkrands, Jørgen Rosenkrands, Erik Rud, Jacob Ulfeldt, Biørn Kaas, Biørn Anderfen, Eiler Grubbe, Rigens Canzler, Peder Munk, Jørgen Marsviin, Peder Gyldenstjerne, Oluf Mouridsen og Erik Pødebust (Rosenov. gl. Domme 2 Saml. S. V), og saaledes var der endnu to af de samme Mænd, der 1548 havde stadfæstet Canzler Johan Friis's Stambuusbrev (Peder Stram og Jørgen Lykke).

²⁾ Naar undtages den almindelige Tanke at holde Enhver ved Lov og Ret og den lovlige Arvegangs Stadfæstelse i den Kbh. Rec. 1547 § 24 og i den Koldingste Rec. § 39, skal man i alle Recepterne og

men derimod havde Niels Friis faa vægtigt et Argument i Kongens Haandfæstning Art. 39, at det aabenbart fatte Ketten i Forlegenhed. I denne Artikel forbandt Kongen sig til at holde sine Forgjængeres Breve ved Magt, og hvorledes man end betragtede Documentet, var det et kongeligt Brev i den fuldstændigste Form. Dommen erkjender ogsaa Kongens dobbelte Pligt i dette Tilfælde; den lader ham fralægge sig den Tanke og Mening, at ville gjøre noget imod Faderens Breve, men tillige vedkjende sig det som en høiere Pligt (fast mere) at holde sin egen Ed om at gjøre hver Mand Ret, og som for at forsone disse to Ting med hinanden, griber den den fortvivlede Udvei at erklære det for utvivlsomt, at Stadsfæstelsen kan (maa?) være erhvervet ved vrang Underviisning, (∴ falske Forklaringer og Opgivender) og altsaa allerede i sin Oprindelse ulovlig — en Udvei, der var ligesaa urimelig i sig selv, da alle Opgivender forelaae usvækkede, som fornærmelig for den afdøde Canzlers Ere. Men de Arvinger, som saaledes foranledigede Tvivl om Canzlerens Ærlighed, maatte ogsaa finde sig i den uventede Følge, at hans Adkomster kunde underkastes en Granskning, som de maatte finde det klogest at frakjøre sig.¹⁾

Ved Stiftet, som angik ikke mindre end otte Herregaarde

Haandfæstningen vanskelig finde Noget, der strider mod Stamhusbrevet, undtagen det Eine, at der ikke er ladet Plads for den Mulighed, at Stamhuset kunde forbrødes, som Haandfæstningen i Art. 16 endnu indrømmer for en Riddersmands Fordegods, naar han førte Avindskjold mod Kongen og Riget.

¹⁾ Forsøgene paa at rolle Herluf Trolles og Birgitte Gjøes Disposition 1573—75, som ogsaa skulde være „et kongelig confirmeret Skjøde, gjort imod Loven“, turde maastee betragtes som en anden Følge af denne Proces; den fik efter megen Baklen, som det synes, paa en endnu usforklaret Maade det modsatte Udfald. Rosenb. Gl. D. Love 4 Saml. XIX fgg. og 185 fgg.

foruden Kjøbstedgaarde, Pantegods, Capitaler og Kofbarheder, fik den ældste Søn Niels Friis alligevel Hæffelagergaard, med hvilken han endog 1585 forbandt Ørbeklunde, som Broderen Frederik til Hagested folgte til ham.¹⁾ Men med Hæffelagergaard fulgte ikke det hele paatankte Stamhuus, da Mullerup tilfaldt Søsteren Lisbeth, som var gift med Jacob Hvitfeld til Berritsgaard;²⁾ derimod beholdt han Brendestovgaard og Patronatsretten til Gubbjerg, som han brugte i Tanslerens Aand.³⁾ Stamhusets Idee var fuldstændig opgivet.⁴⁾ Ved Niels Friis's Død 1610 stiftes Hæffelagergaard atter fra Ørbeklunde, og begge bleve Sædet for nye Linier af Slægten;⁵⁾ men efter Tønne Friis, som fik Hæffelager, besad kun een Søn den fædrene Gaard;

¹⁾ Den var 1588 fæstet af en Mand for 150 Daler aarlig (Jac. Madf. Bistatsbog S. 89); men 1593 opbyggede han der den nye prægtige Hovedbygning, som staaer endnu. Han kalder den sit Fødested — et yderligere Beviis for det nære Forhold mellem Ørlunde og Ørbeklunde og Lundsbygaard.

²⁾ De maa antages at have holdt Bryllup netop 1571, da Bruden kaldes en Datter af „Henrik Friis til Hagested“ (Rohde Saml. I, 568) og denne ikke kunde kaldes efter Hagested undtagen netop i det $\frac{1}{2}$ Aar, da han ejede hele Tanslerens efterladte Gods. Dog er det muligt, at dette Udtryk kan hidrøre fra, at Brylluppet har staaet paa Hagestedgaard, og Brudgommen var endnu saa ung 1571, at det bliver lidet sandsynligt, at de skulde være blevet gift saa tidlig. (Sf. D. Herreg. III, 2 S. og Jac. Madf. Bistatsbog S. 163 og 191.)

³⁾ „En Herregaard, Niels Friis, Brendestov, holdes en Foged paa.“ „Kirken renoueret 1580, koste Niels Friis en heel Hob.“ (Jac. Madf. S. 191.)

⁴⁾ Det er endog uvidt, om Niels Friis selv blev begravet i Familiens Kirke; hans Kone, Bibekke Gyldenstjerne, som døde paa Hæffelagergaard 1613, blev begravet i Nyborg Kirke (D. Mag 2, 132), og sammesteds begroves en af Sønerne, som ejede Ørritslevgaard og Løgtved og var bleven bisat i St. Knuds Kirke i Odense, 1635. (Marm. Dan. I, 231.)

⁵⁾ Den tredie Søn Johan til Ørritslevgaard døde 1635 uden Børn. (Brafsh Bemmetofte I, 159.) D. Atl. III, 483 har en Sørgen

han efterlod ingen Børn, og efter de traunge Tider, som knyttede sig til Aarene 1658—60, gjorde hans Enke Opbud 1667, og Hovedgaarden med Kirken og det Sidste af Godset udlagdes for Gjæld ved hendes Død 1679, omtrent paa samme Tid som den anden Linie opgav Orbeklunde og kun for en Tid fandt et nyt Hjem paa Starupgaard i Sjælland, hvor Mandstammen uddøde 1715, men en ugift Datter Elisabeth Friis endnu har Navnet til 1750, tillige Priorinde i Roeskilde Kloster og den Sidste, som udøvede Patronatet for det store frisiske Stipendium, som er det skønne Minde om Canzlerens og hans Families Kjærlighed til Bidenstaberne.

Samme Skjæbne som Hesselager og Orbeklunde havde Canzlerens øvrige vidtløftige Godser: i Løbet af et Aarhundrede vare de ude af Familiens Besiddelse.¹⁾ Alene af Stam-

---

Friis, der skal have bygget Gaarden 1620 (?), maastee en Slægtning af Johan Friis's Frue (Staktaulfriser.)

- ¹⁾ Borreby tilfaldt Christian Friis, som blev Kongens Canzler og døde 1617 uden Børn. Ved hans Død vare kun en ugift Broder og tvende Søstre ilive, af hvilke den Enes Søn Claus Daa fik Gaarden; men hans Søner maatte forlade den i Armod. Hagested var først tilfaldet Frederik, som forblev ugift, men kom senere til Søsteren Bertha, gift med Eiler Brockenhuus til Kallebøl og Damsbo, død 1582, hvis Søn Johan Brockenhuus var den sidste Eier af Familien. Binderupgaard, nu Eriksholm, i Sjælland tilfaldt Karen, som var gift med Biørn Andersen, og blev af denne brugt til at magelægges mod Bjørnsholm i Sjælland; men deres Søn Jacob † 1596 var den sidste af Mandslinien. Mullerup Hovedgaard tilfaldt Elisabeth, som blev gift med Jacob Hvitfeldt til Berritsgaard og Lille, † 1583, men efter deres Søn Henrik Hvitfeldts Død 1653 eller tidligere kom den i Fremmedes Hænder. Fraugdegaard tilfaldt Dorthé, som 1575 blev gift med Oluf Daa til Ravnstrup i Sjælland, † 1600, som foruden Fraugdegaard ejede Kollstedgaard og Part i Kjørbygaard (Jac. Mads. Bisitatsbog S. 45, 51, 64); hans Søn forenede hermed endnu (som anført) Borreby, med hvilken Fraugdegaard deelte Skjæbne. Om ogsaa Laurids Straale til Torpe-

huset er forsaavidt en Levning blevet tilbage, som de tvende Gaver til gudelige Formaal bleve staaende, medens Stamhusbrevets øvrige Indhold blev kuldkaftet.

Mærkeligt nok stadfæstede den Dom, der omstyrkede Stamhuset, de tvende Donationer til Graabrødre Hospital og Latinskolerne, skjønt de dog aabenbart havde deres Grund i den attraaede Undtagelse fra de almindelige Arvelove; da denne Forbindelse imidlertid ikke var udtryffeligt udtalt, paalagde Dommen samtlige Arvinger at fyldestgjøre dette Punct, som om det havde været en enestaaende og ubetinget Bestemmelse. Det var uheldigt for Præsteembedet, at det Samme ikke skete med dets Landgilde af de to Mensalgaarde. Niels Friis overtog disse Udredelser som hvilende paa Hesselagergaard; men hvad der i sin Tid var en ret anseelig Gave til Skolerne, (i Aaret 1548 omtrent 12 Tønder Byg til hver) er nu en ringe Ting,¹⁾ og Graabrødre Hospitals Anpart er heller ikke bleven uforandret. Dets to Tønder Smør have deres egen

---

gaard og Mødejer i Lammehave, † 1596, der var gift med Margrethe Friis, kom til at deeltage i Arven, er uvist, da det beroer paa, om hans Kone, der var død 1588, endnu var i live 1571; i Næraa ejede Canzleren 1557 isøvrigt kun Herligheden af en Gaard, (Actst. 2 Saml. S. 164 og Hofm. Fund. V, 451) men Laurids Straale sees ogsaa at have haft Strøgods i Gudme Herred. (Jac. Madf. S. 48; 181; 185.) Ane, som var gift med Niels Trolle til Trolholm, var død 1570. Det er mærkeligt, saamange af disse Arvinger der byggede Herregaarde paa deres Eiendomme: Erbekunde skyles Niels Friis, Mullerup og Berritsgaard paa Folland Jacob Hvitfeldt og Lisbeth Friis, Fraugdegaards ældre Bygning Oluf Daa, og Berritslevgaard skyles Johan Friis, dersom den er bygget 1620.

¹⁾ Afgiften blev ved Niels Friis's Død 1610 deelt mellem begge hans efterladte Hovedgaarde, og for Nyborg Skoles Part blev 1666 og 1689 og senere Forfkrivninger udstedte af Erbekundes daværende Eiere for 8 Rd., som svarede til de gamle 24 Mk. (Hofm. Fund. V, 474.) Om Svenborg Skoles Anpart savnes Oplysning.

ret mærkelige Historie: i Aaret 1725 havde Hospitalet denne Afgift tilgode for 3 Aar, og da Høsfelagergaard dengang blev stillet til Auction for resterende Skatter, lod Hospitalet sig hele Eiendommen tilflaae for 19,300 Rbd., og det var paatænkt at sætte forskjellige offentlige Stiftelsers Capitaler i dette Forde-gods som et Stiftsgods. Men Planen blev opgivet og Gaarden fulgt igjen.¹⁾ De to Tønder Smør udrededes da atter af de følgende Ciere, indtil de 1818 bleve omsatte til et fast Pengebeløb, 60 Rbd., som — hvorlidet det end i Tiden vil svare til den oprindelige Gave — dog i Forening med de 16 Rbd. til Skolerne altid er nok for den Bevilling, der kun havde været til i de Bedkommendes Tanker og blev tilintetgjort, saasnart den skulde komme til Anvendelse. At disse Dona-tioner have havt den Virkning at bevare Stamhuusbrevet, som ellers uden Tvivl forlængst var gaaet tabt, er bemærket i Begyndelsen af denne Meddelelse.

---

¹⁾ Dette erfares af Graabrødre Hospitals Forhandlingsprotocol. Hos-pitalet beholdt et Uhrværk og toende Klokker, som deelte Skjæbne med Graabrødre Kirke, samt en Kalkelovn, og derved forklares den i min Odense Sognehistorie S. 64 omtalte dunkle Erhvervelse af Inventarium fra Høsfelagergaard.

IV.

Fortegnelse over Skrifter

henhørende til

Fyens Stifts Topographi og Specialhistorie.

Ved

Frederik Algreen-Isfing.

~~~~~

Under en allerede igjennem en Aarvække fortsat Beskæftigelse med Danmarks Topographi har jeg ofte følt Savnet af en nøiagtig Fortegnelse over de hertil henhørende Bøger, Afhandlinger og Notitser. Jeg tog mig da over at samle til en saadan, og det er som en Prøve herpaa at nærværende Fortegnelse over Skrifter, henhørende til Fyens Stifts Topographi, offentliggjøres.

Med Hensyn til den af mig fulgte Plan skal jeg bemærke: at Alt er optaget, uden Hensyn til dets indre Værdi; kun Bladartikler ere med Forsæt forbigaaede (at „Dense Adressecontoirs Efterretninger“ og „Illustreret Tidende“ ere benyttede, ligger naturligt i disse to Tidenders eiendommelige Charakter). Beretninger om Skoler, Seminarier, Hospitaler o. desl. ere kun optagne, forsaavidt de nærmest have historisk-topographisk Interesse, ikke derimod, naar de blot angaae den paagjældende Institutions indre Liv og Forhold; som Følge heraf ere alle aarlige „Efterretninger“ forbigaaede. Af personalhistoriske Skrifter ere kun de optagne, der knytte sig til Stedet (et bestemt Sogns Præstehistorie, Stiftets Bispehistorie), ikke derimod de, der nærmest knytte sig til Personen. Rigeledes er denne Adskillelse anvendt ved Afgjørelsen af Spørgsmaalet om Optagelse af Prædikener, Taler og Sange o. desl. (altsaa findes her Taler o. desl. ved Indvielsen s. Ex. af Kirker og Skoler, men ikke Tiltrædelses- og Afstedspræ-

dikener). Ræmnerregnskaberne, hvis Offentliggjørelse ved Trykken er lovbefalct, ere tildeels af denne Grund ikke citerede, og det Samme gjælder andre af de communale Regnskaber.

Hvad denne Afdeling af det hele Bibliotheca topographica angaaer, maa jeg derhos tilføie, at efter den Plan, der ligger til Grund for hele Værket, kan her ikke optages Henvisninger til Værker, der planmæssigt og i systematisk Orden omfatte hele Landet, og hvor man altsaa er vis paa at finde ogsaa Fyen behandlet. Har derimod det paagjældende Værk ikke den Bestemmelse at beskæftige sig med hele Danmark, eller er dets Plan ikke systematisk gennemført, har jeg anseet det rigtigst at citere dets Indhold. Den samme Grund, som leder mig til her at forbigaae de fuldstændige topographiske Værker, bevirker naturligtviis ogsaa, at et Skrift, der omfatter et større Omraade, kun anføres ved dette uden at citeres igjen ved hver enkelt Localitet, som efter dets Plan maa være berørt deri. Amts- og Herredsbeskrivelser o. dsl. ere saaledes kun citerede ved den større Landsinddeling, ikke ved de enkelte Sogne; det Samme gjælder de forskjellige Beskrivelser af Byerne.

En * foran Titelen betegner, at jeg forgjæves har søgt Bogen i vore offentlige Bibliotheker.

Fyens Stift i Almindelighed.

Samlinger til Fyens Historie og Topographie, udgivne af Fyens Stifts litterære Selskab. 1—2. Dd. 1861—62. 3die Bds. 1 Hefte, ib. 1864. 8vo.

N. Morville: Geographisk og geometrisk Beregning over Fyen, samt underliggende Der Langeland, Thaastrup, Erøe og øvrige smaa Der (Ny Saml. af Vidensk. Selsk. Skr. IV. 37—85).

Om Navnet Fyen, dets Oprindelse (Dd. Ahr. Cont. Eft. 1772 Nr. 42).

Beskrivelse osuer Fyens Kiøbsteder, Herregaarde, saa=

veffom een Deel Rjerter oc Sogne ifær angaaende Deres Anciennetet oc derudi forefuldne Forandringer. Haandftrift. 1734. 127 S. 4to (Sors Academies Manuscriptfammlung Nr. 130).

J. S. Sehefted: Det herlige og priisværdige Landftab Fyens billige Berømmelfe til en tidsfordrivelig Enftøvelfe digterift forfattet. Udgivet paa ny af en Fyenboe. (K. Nyerup). Kbh. 1784. 22 S. 8vo.

[Originalen — Kbh. 1671. 8vo — har jeg ikke feet].

C. Molbedts Ungdomsvandringer i mit Fødeland. II. S. 59—165, 249—274.

Wedels Indenlandsfte Reife. 1 Hefte S. 22—70; 2 Hefte 118—148; II. 374—380.

M. Bojesens Reife igjennem Danmark. S. 865—983.

L. J. Flamand: Fyen, Fylland og Slesvig med tiliggende Der, deres Kjøbstæders, Slottes og mindeværdige Egnes Hiftorie og Beftrivelfe. S. 1—45.

Vedel Simonsen: Fyens Vilkaar i den faa kaldte Grevens Feide med et Chart over Valpladsen paa Ornebjerg. Kbh. 1813. 120 S. 8vo.

J. L. Rohmann: Om Fyen i Middelalderen, fornemmeligen dens hiftorift-topographifte Tilftand (Bland. fra Sors V. 56—92. VI. 3—107; jfr. J. H. Bredsdorffs Bemærkninger ib. VI. 108—113).

H. P. Mumme: Begivenhederne i Fyen under de franfte og fpanfte Troppers Ophold her i Landet i Aaret 1808. Od. 1848. 232 S. 8vo.

K. Nyerup: Min antiqvarifte Fodreife i Fyen i August 1805 (Hiftorift-ftatiftift Skildring af Tilftanden i Danmark og Norge i ældre og nyere Tider. IV. S. XVII—LII. Ogsaa færfkilt Kbh. 1806).

N. Myerups Antiquariske Reise til Fyen i Julii Maaned 1814. Kbh. 1814. 40 S. 8vo.

Præsternes i Fyen indgivne Beretninger om Fyenske Oldfager, til D. Oluf Worm (Suhmste Saml. t. d. d. Historie I. 1. S. 70—92).

Kjæmpehøie i Fyen (Od. Udr. Cont. Eft. 1773. Nr. 33).
Efterretning om Fyenboe-Landssting (ib. 1773. Nr. 22).

Udtog af Synodalia Fionensia 1550 til 1587 (Suhmste Saml. t. d. d. Historie II. 2. 143—148).

J. L. Rohmann: Bidrag til Fyens Stifts Kirke og geistlige Historie i det 17de Aarhundrede, af hidtil utrykte Kilder (Ny kirkehist. Saml. I. 222—248).

A. Crone: Den 3die fyenske evangeliste Biskops, Mag. Jakob Madsen Veiles, Bisitatsbog. Et Bidrag til den danske Kirkes Historie. (3ndbfr.) Od. 1851. 20 S. 8vo.

A. Crone: Den tredie fyenske evangeliste Biskops, Mester Jakob Madsens, Bisitatsbog. Efter Originalen i Odense Bispesearchiv. Od. 1853. 397 -- 12 S. 8vo.

S. C. Bloch: Den Fyenske Geistligheds Historie fra Reformationen indtil nærværende Tid, med nogle Tillæg foretaget og til Trykken befordret af E. P. Narrae. I—II, 1. Od. 1787—1790. 8vo.

S. P. F. Rønigsfeldt: Biskopperne i Fyens Stift (Hist. Aarb. III. 30—37, 117—139).

Fortegnelse paa Biskopperne i Fyens Stift, siden Reformationen, tilligemed en kort Levnets Beskrivelse over enhver af dem (Od. Udr. Cont. Eft. 1777. Nr. 36, 38).

Cornelius Hamsfort: Series Episcoporum Otthoniensium e diplomatibus & tabulis collecta (Script. Rer. Dan. VII. 216—243).

A. Crone: Samlinger til Odense Bispekrønike i Katholiciismens Tid (Saml. til Fyens Hist. og Top. I. 245—328).

Jens Møller: Forsøg til en oeconomist-statistisk Beskrivelse over Danmark's geistlige Embeder. 5te Hefte. Fyens Stift (Første Afdeling). Kbh. 1844. 144 S. 8vo.

F. A. S. Hansen og J. Chr. Jørgensen: Beskrivelse over Skolelærer-Embederne i Fyens Stift saavel i Kjøbstæderne som paa Landet. 1—2 Hefte. Od. 1846—51. 8vo.

Gr. Vegtrup: Beskrivelse over Agerdyrkingens Tilstand i Danmark. III. 1—496; IV. 853—898.

Capitels Taxten udi Fyens Stift 1660—1772 (Label til Od. Afd. Cont. Eft. 1773 Nr. 6).

Om det kongelige Rytterdistricts Salg i Fyen (Iversens Almeennyttige Samlinger. XXII. 99—169).

Hofman (Bang): Bidrag til Kundskab om de fossile Levninger af Forverdenens Dyr og Planter, som findes i Fyen (Tidsskr. f. Naturvid. V. 223—242).

Hofman (Bang): Om de Fiske-Arter, som findes ved Kysterne af det nordlige Fyen og i Odense Fjord (l. c. II. 357—379).

G. L. Baden: Fiskerierne i Binding-, Bjerge- og Aasum Herreder (Minerva 1805. I. 1—34; Afhdl. i Fædrelandets Historie III. 267—288).

Samling af Foundationer og Gave-Breve for Fyens Stift, med Historiske Efterretninger for hvert Sogn (Hofmans Samlinger af publique og private Stiftelser. V; VI. 1—332; Appendix X. 1—14, Register ib. 1—23, Supplement XI. 125—239).

N. Schæd: Revision og Fortsættelse af Hofmans Fun= datsamling. IV—V. Kbh. 1839—1841. 8vo.

Stephan Tetens: Efterretning om nogle af Fyens Stifts Legater og offentlige Stiftelser, forsaavidt de staae under Stiftsprovstens Bestyrelse, Tilsyn, Regnskab eller Ansvar, saavel om deres Oprindelse som Tilstand og Anvendelse i Aaret 1813. Db. 1814. 32 S. 8vo.

F. Thaarup: Pietas Fionensis eller Samlinger om offent= lige Stiftelser og Legater i Fyen (Benia. 1821. S. 113—157).

Stifte=Commissions Kjendelse affagt 9 Sptbr. 1801 udi den Gilschowste Stervboe i Odense, ... hvorved det af sal. Madame Gilschow i Odense stiftede Legat ... er tilkjendt Overstuddet, saavel af hendes forhen afdøde Mandes, Kjøbmand Peter Gilschows, som af hendes egen Hovedlod. Db. 1802. 38 S. 8vo.

Wedel: Noget om den store Forskjellighed i den fynske Dialekt. (Fris og Hebe. 1800. II. 172—183).

A. Hahn: Nogle Bemærkninger om det fynske Almue= sprog og dets grammatikalske Eiendommeligheder. (Saml. til Fyens Hist. og Top. I. 150—166).

P. W. Vütken: Forsøg over Tjenestefolk især i Fyen, disses Feil og hvorledes kan her hielpes. (Minerva 1799. III. 200—224; jfr. ib. 1800. II. 136—190 af P. A. Wedel).

* Th. Faber: Notiser for Reisende og Corresponderende i Fyens Stift. Sommeren 1853. Db. 1853. Med Sup= plement Nr. 1 ib. eod.

Odense Amt.

J. A. Hofman (Bang): Odense Amt. Bestrevet efter Opfordring af det Kgl. Landhuusholdnings= Selskab. Kbh. 1843. X. 542 S. 8vo.

N. Schack: Ny Fundatsamling for Odense Amt (ogsaa m. L. Revision og Fortsættelse af Hofmans Fundatsamling. V.) Kbh. 1841. XVI. 390 S. 8vo.

Specification paa de completerede Hoved- og Sæddegårders Taxter udi Ottense og Ruggaards Amter. Haandskrift. 1716. 2 Ark folio (Sors Acad. Manuskr. Nr. 63, 1, c.)

Om Fiskeriet i Amtet, navnlig i Odense Fjord (A. S. Smidths Beretning om Fiskeriernes Tilstand. 1860. S. 16—21).

Odense.

A. Byens Topographi og Historie.

J. Aagaard: Historica descriptio Othiniae, civitatis Fioniae. Part. I—II. Hauniae 1737—1738. 4to.

Bedel Simonsen: Bidrag til Odense Byes ældre Historie. I. 1. 2. II. 1. 2. III. 1. Od. 1842—1844. 8vo.

E. T. Engelstoft: Odense Byes Historie (ogsaa m. L. Samlinger til Fyens Historie og Topographie. II). Od. 1862. 371 S. 8vo. med 4 Pl.

E. T. Engelstoft: Odense Byes Sognehistorie efter Reformationen (Nyt Hist. Tidsskr. VI. 1—203).

H. P. Mumme: Bidrag til Odense Byes Historie. Od. 1857. 274 S. 8vo.

S. H. Clausen: Odense og Omegn, en lexikalsk Beskrivelse. M. Kort. Od. 1863. 138 S. 8vo.

Molbechs Ungdomsvandring. II. 105—151.

Kohls Reisen in Dänemark. I. 214—238.

J. J. Bruns Prospecter af Kjøbstæder og Slotte. 4de Hefte.

Om Odense Byes Tilstand (Od. Aadr. Cont. Eft. 1777 Nr. 2—3, 8—9, 12).

Documenter, som vedkomme Odense (Aktstykker, for største Delen hidtil utrykte, til Oplysning især af Danmarks indre Forhold i ældre Tid. Dd. 1841 S. 23—85. II. ib. 1845 S. 60—71).

Odense Byes Privilegier af 1477 (Sverfens Almeennyttige Samlinger XXXIX. 161—170).

Rescripter, Resolutioner m. v. vedkommende Odense findes anførte i T. Algreen-Ussings Hoved-Reg. til den Fogtmanste Rescriptsamling fra 1660 til 1830 II. 220—224, og Sammes Hoved-Reg. til den Ussingske Rescriptsamling for A. 1831—1848 S. 225—227.

b. Kirkerne.

(L. Luja): Om St. Knuds Kirkes, Klosters og de Latine Skoelers i Odense Første Begyndelse og Opkomst. (Kbh. 1726). 8 up. S. 4to.

H. P. Mumme: St. Knuds Kirke i Odense, dens Bygning, Monumenter og andre Mærkeligheder. M. Afb. Dd. 1844. 235 S. 8vo.

E. C. Werlauff: Monument over Kong Hans og Dronning Christina, i St. Knuds Kirke i Odense. M. K. Kbh. 1827. 32 S. 4to. Tillæg til Beskrivelsen over Kong Hans's og Dronning Christinas Monument. ib. eod. 4 S. 4to.

E. Paludan-Müller: Om Opdagelsen af Kong Knud den Helliges Reliquier i Odense (Nord. Tidskr. f. Oldf. II. 193—223, 363—368).

Beretning til H. K. H. Kronprindsen om en Undersøgelse i St. Knuds Kirke i Odense (For Literatur og Kritik V. 166—179).

Limfilde: St. Knuds Kirke (Rafts Morstabslæsn. II. 257—262).

Lh. Ringo: Vers, lagte i Knappen paa St. Knuds Kirke-Spiir i Odense, 1694. (Wielandts Saml. af danske Vers. VII. 279—280).

Nogle Sagn om St. Knuds Kirke (Rasts Morstabslæsn. I. 60—62).

Summa processus in causa Ecclesiae Ottoniensis B. Canuti ordinis S. Benedicti, 1489 (Script. Rer. Dan. VIII. 475—478).

Hofmans Fund. V. 94—144; VI. 270—279, 286—287; XI. 131—134.

Schacks Fund. V. 3—8. Odense Adr. Cont. Eft. 1775 Nr. 5.

S. Hempel: Dphjvende Bidrag om hvad Skolekommisjonen har virket for St. Knuds Klofter-Embedes Iovbefalede Henlæggelse til Skolevæsenet. Od. 1818. 36 S. 8vo.

Mülertz: Noget om Altertavlen i Frue Kirke i Odense. (Indbskr.) Od. 1813. 22 S. 8vo.

K. F. Viborg: Altertavlen i Frue Kirke i Odense. M. Afb. (Kirkehist. Saml. II. 425—451).

J. P. F. Königsfeldt: Nogle Bemærkninger foranledigede ved Afhandlingen »Altertavlen i Frue Kirke i Odense» (Ny kirkehist. Saml. I. 158—160).

Den Odenseeffe Altertable (Njeste Skild. af Rbh. III. 861—867).

Udtog af en Fortegnelse paa Gaver og Almisfes Uddelelse i Vor Frue Sogn i Odense, 1634 til 1641, som er forefunden i Sognepræste-Residentfen til Vor Frue Kirke (Od. Adr. Cont. Eft. 1778. Nr. 3).

Hofmans Fund. V. 217—222; VI. 291, 294—299.

Schacks Fund. V. 11—13.

E. L. Engelstoft: Om Biskop P. Hansen og Redlæggelsen af Graabrødre Kirke i Odense (Nyt theol. Tidsskr. IX. 330—373).

E. Iversen: Om Graabrødre Kirke og Ole Bagger (Nyeste Skild. af Kbh. IV. 37—40).

Nogle Monumenter i Graabrødre Kirke (Iversens Almeennyttige Saml. XXVIII. 3—14).

Hofmans Fund. V. 144—190; VI. 291—290 (Pagineringen urigtig).

Schacks Fund. V. 93—109.

Odense Bys Klostre (Daugaard Om de danske Klostre 284—306).

Om St. Hans Kirke (Od. Udr. Cont. Eft. 1775 Nr. 25).

E. Paludan-Müller: Om St. Hans Kloster i Odense. (Indbstr.) Od. 1831. 40 S. 8vo.

To Breve om Gaver til St. Hans Kloster i Odense 1427 og 1462 (Danske Mag. 4 R. I. 365—368).

Hofmans Fund. V. 190—217; VI. 290—294.

Schacks Fund. V. 8—11.

C. Odense adelige Jomfrukloster.

Hofmans Fund. I. 287—340.

Schacks Fund. V. 109—124.

Penia. 1814. S. 254—258. Od. Udr. Cont. Eft. 1775 Nr. 45—46.

D. Gymnasium og Cathedralsskole.

L. Luja: Statua honoris erecta Gymnasio Othiniensi Regio cura et calamo Doct. Georgii Hannæi anno 1692. Quam postea consummavit et omnibus visendam nunc

exhibet Laurentius Luja. Hafniæ 1724. 80 S. 8vo. ib. 1725. 62 S. 4to. m. Titelkb.

S. N. 3. Bloch: Om en Gymnasial=Indretning af de lærde Skoler, de første akademiske Examina og det forhen= værende Gymnasium i Odense. (Indbfr.) Roskilde 1842. 80 S. 8vo.

Blorag til Odense Cathedralskoles Historie. I. (Om de til Skolen hørende Bygninger.) Indbydelseskrift til Indvielsen af Skolens nye Bygning. Od. 1846. 55 S. 8vo. m. Pl. II. (Om Skolens Stipendier og Legater.) Indbfr. Od. 1850. 54 S. 8vo. III. (H. P. Mumme: Odense Commu= nitet.) Indbfr. 1855. S. 19—72. IV. (1. Udsigt over Frequentzen, især i de sidste hundrede Aar, samt om Klasse= antallet. 2. Bibliotheket.) Indbfr. 1858. 53 S. 8vo. V. (Actstykker henhørende til Disciplinens Historie.) Indbfr. 1859. 48 S. 8vo. VI. (Skolens Gods.) Indbfr. 1862. 83 S. 8vo. VII. (a. Om Latinskolens Tilstand kort før Re= formen. b. Nogle ældre Actstykker, fornemmelig henhørende til Disciplinens Historie.) Indbfr. 1864. 52 S. 8vo.

Henrichsen: Brovsteretsfag imellem Rector Prof. Thomas Nabbe og de oprørste Mesterlectionere i Aaret 1733 (Saml. til Fyens Hist. og Top. III. 94—116).

El. Naur: Oratio valedictoria de clarissimis et bea= tissimis Scholæ Otheniensis Rectoribus. Hafniæ 1699. 71 S. 8vo.

Henrichsen: Om Rector Niels Hammers forsæmmelige Embedsførelse (Saml. til Fyens Hist. og Top. I. 134—149).

A. F. Müllerg: Actstykker til Odense Cathedralskoles Historie. (Indbfr.) Od. 1819. XII. 40 S. 8vo.

Henrichsen: Biskop Niels Jespersens Læseplan for Odense Latinske Skole (Saml. til Fyens Hist. og Top. I. 45—58).

Hofmans Fund. V. 8—93; VI. 254—270; XI. 127—131. Od. Afd. Cont. Eft. 1775. Nr. 1, 3, 4.

E. Skolevæsen.

H. J. Gottschald: Detailleret Plan til en lærd Real-Skole i Odense. Kbh. 1794. 96 S. 8vo. med 2 Tavler.

Plan for den private, borgerlige Realskole i Odense. Od. (1822) 23 S. 8vo.

Efterretning om de 3de Catechetiske Skolers Stiftelse (Od. Afd. Cont. Eft. 1773 Nr. 24).

De trende katechetiske Skoler i Odense eller en historisk Beretning om de af Rasmus Mule, Erik Mule og Anna Mule, til Skolevæsenets Fremme i Odense, stjenede Legater. Od. 1840. 25 + 2 S. 8vo., m. Stamtable.

Fr. Ahrends: Efterretning om Fattigvæsenets Skole i Odense fra 14 Juni 1805 — 14 Juni 1806. (Egeria II. 2. S. 183—200).

* Fr. J. Bøch: Udsigt over de lahnste Stiftelser i Odense; udgivet tilligemed Biskop Hansens Tale. Od. 1804.

Chr. Iversen: Tale, holden ved Examen i Lahns Stiftelse for hjælpeløse Børn i Odense, paa Stiftelsens 4de Marsdag den 10de December 1807. (Udtræk af Minerva). Kbh. 1808. 23 S. 8vo.

Subelfesten i Lahns Stiftelse for hjælpeløse Børn den 11te December 1854. Od. 1855. 50 S. 8vo.

Om Lahns Stiftelse see Schacks Fund. V. 45—59.

Skolevæsen: Schacks Fund. V. 14—21.

F. Bibliotheker. Lærde.

Chr. H. Kalkar: Efterretninger om Odense Bnes Bibliotheker. Od. 1836. 50 S. 8vo.

Efterretning om Fyens Stiftsbibliothek af Dr. Frederik Plum. Od. 1813. 56 S. 4to. Første—Otte og Fyrgetyvende Fortsættelse. Od. 1814—1861 m. fortl. Pag. 839 S. 4to. Særlig fremhæves: N. Jensen: Efterretning om Fyens Stiftsbibliothek fra dets Stiftelse 1813 til Landemodet 1847. Od. 1847. (34te Forts.)

C. H. Kragh: Fortegnelse over Odense Cathedralsskoles Bogsamling. Od. 1859. X. 504 S. 8vo.

Friis: Om Karen Brahe og hendes Bibliothek i Odense (Illustr. Alm. for 1858. S. 12—18).

(K. Lind): Det Danske Bibliotek Eller Fortegnelse Paa alle de Danske Skrifter, som ere trykte baade inden og uden Lands, fra det første Bogtrykkerier kom i stand i Danmark, indtil sidst i forige Seculo, Hvilke alle findes samlede i det Danske Bibliotek Som dend Høy=Edle og Velbaarne Frøken Frøf. Karen Brahe, Til Østrup=Gaard, Patronesse for det Adelige Jomfrue=Kloster i Øthense, Haver foræret til forbermedte Kloster. Herhos findes ogsaa De Lærde Folkes, som enten selv have sammenskrevet Bøgerne eller og overfat dem af andre Sprog i Danske, deres Levnets Beskrivelse korteligen Anført. Kbh. 1725. 16 + 193 S. 4to.

H. Chr. Bogelvang: Fortegnelse over Haandskrifterne i Karen Brahes Bibliothek i Odense. (Indbstr.) Od. 1857. 93 S. 8vo.

Udtog af Justitiraad og Landsdommer Jacob Bircheros Samling af lærde Mænd, som ere fødte i Odense (Suhmste Saml. t. d. d. Hist. I. 2. S. 7—31).

G. Bygninger og Localiteter.

N. Faber: Tale ved Indvielsen af den i Odense Tugt- og Forbedringshuus indrettede Kirke. I en særskilt Indled=

ning er tilføjet en Udsigt over Tugthuset's Historie og dets nærværende Indretning. Od. 1839. XXII. 20 S. 8vo.

Gamle Huse i Odense (Illustr. Alm. for 1857. S. 93—99).

W. H. F. Abrahamson: Odense Slot (3. 3. Bruns Kjøbstæder og Slotte, 7de Hefte).

Albaniquarteret i Odense (Ill. Tid. I. 205—207).

Dampkøkken og Badeanstalt i Odense (ib. I. 80).

Odense med Prospect af St. Knuds Torv (ib. IV. 279—280).

E. Iversen: Om Odense Canal (Iversens Almeennyttige Samlinger. XXXII. 50—80; XXXIX. 435—438).

P. B. Lütken: Om Kanalen til Handelsens Lettelse ved Odense (Minerva. 1795. I. 342—356. 1799. I. 55—64).

Om Odense Byes Heder's Deling (Af Sigwardt Møller: Od. Udr. Cont. Eft. 1772 Nr. 22, 25; 1773 Nr. 9, 13. Af H. Drejer: ib. 1772 Nr. 24; 1773 Nr. 11).

Om Planen til Odenses Udvidelse („Fædrelandet“ 1844 Nr. 1616).

Den niende danske Landmandsforsamling i Odense (Ill. Tid. IV. 338—40, 45—48, 63—64, 79—80, 404—405).

H. Fattigvæsen.

(S. Hempel): Odense Byes nye Fattigvæsens Indretning overensstemmende med det Kongelige Reglement af 5te Juli 1803. 1ste Hefte. Od. 1804. 52 S. 8vo. m. T.

Hofmans Fund. VI. 279—290.

Schack's Fund. V. 21—93.

Benia. 1814. S. 209—215.

Odense Udr. Cont. Eft. 1775. Nr. 10, 11, 13.

Odense Graabrødre Hospital (Oppermanns Efterretninger om de borgerlige Alostre 44—52).

Odense Communitet og Hospital (Iversens Almeennyttige Samlinger. XX. 272—287. XXI. 291—298).

Trende Stiftsbefalingsmand Buchwalds Forslage om en bedre Indretning i Odense Hospitals og Communitets Administration, de øvrige Directeurers Indvendinger og den førstes Besvaring med Bilager. Od. 1793. 314 S. 8vo.

Stiftamtmand Buchwalds Dictamen til Protocollen i Odense Hospitals=Directions Forsamling den 30. Martii 1797 (Minerva 1797. II. 188—197).

J. Benzon: Tanker betreffende et Provindsialfængsel for Stiftet Fyen og et Forslag til Fattigvæsenets Forbedring i Odense. Od. 1798. 75 S. 8vo.

* J. Benzon: Plan til et Provindsialfængsel for Fyens Stift, udarbejdet af Formændene (Bicelandsdommer J. Benzon, Major Schjern og Landsdommer Bendz) for det i Odense sammentraadte Selskab til tabte Medborgeres Frelse. Od. 1800. M. 2 Kb.

Udkast til Planen for en Arbeids= og Underviisnings=Anstalt ved Odense Byes Fattigvæsen. Od. 1804. 23 S. 4to.

Udkast til en Plan for et Selskab af frivillige Fattiges Venner i Odense. Od. 1798. 11 S. 8vo.

Love for Afhølet i Odense. 1838. 47 S. 8vo.

Tale og Sange ved Odense Afhøls Fem= og tyve=Mars= Fest den 7. Febr. 1862. Od. 1862. 16 S. 8vo.

I. Forskjellige Skrifter.

S. Hempel: En Stemme om Skatte=Vigning efter Formue og Villkaar. Den respect. Vignings=Commission i Odense tilegnet. Od. 1842. 64 S. 8vo.

J. Bircheroed: En Samling om gamle Gilder og Gildes=

Skraaer i Odense. (Suhmste Saml. t. d. d. Hift. I. 1. S. 1—47).

Anecdota om Odense (Od. Adr. Cont. Eft. 1772 Nr. 27, 28, 31, 32, 45, 49).

Love for Fyens Stifts Væseforening i Odense. Od. 8 S. 8vo.

Love for Interessenterne ved 1ste Borger-Compagnies Liigkasse i Odense, den 28de Marts 1840. Od. 8 S. 8vo.

I Odense Cathedralsskoles Bibliothek findes et Kvart=haandskrift med Titel: Adskilligt om Odense. (Kragh: Odense Cathedralsskoles Bogsamling. S. 501).

Kjerteminde.

Beskrivelse over Kjerteminde Kjøbstæd (Od. Adr. Cont. Eft. 1776 Nr. 49—50).

Documenter, som vedkomme Kjerteminde (Aftstykker til Oplysning især af Danmarks indre Forhold i ældre Tid. Od. 1841 S. 144—158).

Kjerteminde Stads-Privilegier, udstedte af Kong Erik af Bommern 1413 (Nye d. Mag. V. 235).

Rescripter, Resolutioner m. v. vedkommende Kjerteminde findes anførte i T. Algreen-Ussings Hoved-Reg. til den Fogtmanske Rescriptsamling fra 1660 til 1830 II. 207. Sammes Hoved-Reg. til den Ussingske Rescriptsamling for A. 1831—1848 S. 221.

G. Strøm: Efterretninger om Kjerteminde Præster, Rectorer og Hørere siden Reformationen (Saml. til Fyens Hift. og Top. III. 1—93).

Hofmans Fund. V. 278—283, 506—512; XI. 149—154.

Schacks Fund. V. 184—195.

S. Paludan-Müller: Forslag til en Fabrik ved Fattig=

væsenet i Hjerteminde (Fyenske patr. Selskabs Tidsskr. I. 1811. S. 33—40).

Om Fiskeriet her (A. J. Smidths Indberetning om Fiskeriernes Tilstand. 1862. S. 5—6).

Bogense.

Beskrivelse over Bogense Kjøbstæd (Dd. Udr. Cont. Eft. 1776 Nr. 48).

Literis Mando: Bogense Byes og Skovby Herreds Topographi og Historie fra Sagntiden til Nutiden. Bogense 1859. 724 S. 8vo. (Særskilt Aftryk af Bogense Avis).

Chr. Joh. Schambius: Carmen de horribili incendio et conflagratione Bogoniæ civitatis insulæ Fionensis, quæ igne perijt 14. die Octobris anno Domini 1575. Vlysseæ. 1576. 19 up. S. 4to.

Rescripter, Resolutioner m. v. vedkommende Bogense findes anførte i T. Algreen-Ulfings Hoved-Reg. til den Fogtmanske Rescriptsamling fra 1660 til 1830 II. 185. Sammes Hoved-Reg. til den Ulfingske Rescriptsamling for A. 1831—1848 S. 215.

Hofmans Fund. V. 301—309; VI. 316—318; XI. 224—225.

Schacks Fund. V. 234—262.

Middelfart.

J. Bluhme: Beskrivelse over Middelfart Kjøbstæd, med et Anhang om nogle Midler saavel til denne Kjøbstæds som andre smaae Kjøbstæders Forbedring, i Danmark. Dd. 1795. 137 S. 8vo. (Ogsaa i Iversens Almeennyttige Samlinger XXX. 1—144).

Beskrivelse over Kjøbstæden Middelfart (Dd. Aodr. Cont. Eft. 1776 Nr. 46—47).

W. H. F. Abrahamson: Middelfart (S. S. Bruns Kjøbstæder og Slotte, 7de Hefte).

Documenter, som vedkomme Middelfart (Aftistykker til Oplysning især af Danmarks indre Forhold i ældre Tid. Dd. 1841 S. 159—162).

Rescripter, Resolutioner m. v. vedkommende Middelfart findes anførte i T. Algreen-Ussings Hoved=Reg. til den Fogtmanske Rescriptsamling fra 1660 til 1830 II. 212—213. Sammes Hoved=Reg. til den Ussingske Rescriptsamling for A. 1831—1848 S. 223.

Om Middelfart Fattigvæsen (Oversens Almeennyttige Samlinger XXXI. 69—73).

S. Bluhme: Svar paa det i Fyens Maanedsskrift Nr. 7 for Julii 1795, fra Pag. 69 til 73 inclusive, indrykkede, angaaende Fattigvæsenet i Middelfart med videre. Dd. 1795. 96 S. 8vo.

* N. Fr. Stabell: Tale holden den første Februar 1826 i Anledning af Hs. Majestæt vor allernaadigste Konges Fødselsdag og den i Middelfart Kjøbstad opførte nye Raadstuebygningens Indvielse. Dd. 1826.

Hofmans Fund. V. 387—406.

Schacks Fund. V. 287—300.

Åsfens.

Beskrivelse over Kjøbstæden Åsfens (Dd. Aodr. Cont. Eft. 1776 Nr. 44—45. 3U. Tid. VI. 130).

W. H. F. Abrahamson: Åsfens (S. S. Bruns Kjøbstæder og Slotte, 7de Hefte).

H. Fr. Rørdam: Efterretninger om Byen Åsfens i

Christiern II.s, Frederik I.s og Greveseidens Tid (Saml. til Byens Hist. og Top. I. 181—244).

Documenter, som vedkomme Afsens (Aftstykke til Oplysning især af Danmarks indre Forhold i ældre Tid. Od. 1841 S. 136—144).

Rescripter, Resolutioner m. v. vedkommende Afsens findes anførte i T. Algreen-Ulfings Hoved-Reg. til den Fogtmanste Rescriptsamling fra 1660 til 1830 II. 180—181. Sammes Hoved-Reg. til den Ulfingske Rescriptsamling for A. 1831—1848 S. 214—215.

Hofmans Fund. V. 327—356; XI. 157—160.

Schads Fund. V. 331—343.

Om den nye Fløi paa Kirkespiret (Od. Adr. Cont. Eft. 1780 Nr. 10).

Lovsang ved det nye Orgels Indvielse i Afsens Kirke, den 7de October 1855. Afsens 4 up. S. 8vo.

Steenwinkel: Til Indvaanerne i Afsens. Od. 1784. 16 S. 8vo. [Om en Forbedring i Byens Skolevæsen].

Videnskabeligt Catalog over Assens og Hindsgauls Amtsbibliotheks Skrifter. Od. 1822. XVI. 201 S. 8vo.

Om Fisseriet her (A. 3. Smidths Indberetning om Fisseriernes Tilstand. 1862. S. 7—8).

P. B. Hansen: Oplysninger om Afsens Commune, fremstillet som et Speil for hver Commune i Danmark, med et Anhang (ang. Brøddelingen fra Afsens Commune i A. 1846). Kbh. 1855. 224 + 8 S. 8vo. [En Injuriefag, fremkaldt ved den Sigte, at Kortene over Byens Forde vare forfalskede].

Reglement for Brandcorpsen i Afsens. 23 August 1843. Afsens 8 S. 8vo.

Love for Enge- og Understøttelses-Kassen for Åsfens Borgere. Oprettet den 1ste October 1834. Åsfens 8 S. 8vo.

Love for Haandværker- og Industriforeningen i Åsfens. Åsfens 4 up. S. 4to.

Love for Skipper-Foreningens Hjelpekasse i Åsfens. Åsfens (1850) 4 up. S. 8vo.

Fundats for Hjelpekassen for værdige og trængende næringsdrivende Borgere i Åsfens og disses Enker. Vedtaget 2 Decbr. 1849. Åsfens 4 up. S. 4to.

Love eller Vedtægter for Åsfens Kjøbstads og Omegns Spare- og Kaanekasse, oprettet den 5te April 1852. Åsfens 8 S. 8vo.

Love for den felftabelige Forening for Åsfens og Omegn. Vedtagne 5 Decbr. 1859. Åsfens 4 up. S. 4to.

Love for Åsfens Sangforening. 1861—62. 5 up. S. 4to.

Love for Haandværker-Sangforeningen i Åsfens. Åsfens 4 up. S. 8vo.

Odense Herred.

St. Hans Landsogn.

Om Næsbjehoved Slot (Od. Udr. Cont. Eft. 1775 Nr. 44. Iversens Almeennyttige Samlinger. XXVII. 132—133).

Rongeborgen Næsbjehoved (Bedel Simonsen: Borgruinerne. I. 5—67).

Herredagsdom af 20 Marts 1606 angaaende Tollerlund (Iversens Almeennyttige Samlinger XVIII. 398—408).

Paarup Sogn.

Schack's Fund. V. 131.

J. H. von Müllers: Invitation zum Carroucel oder Mitter-Spiele zu Pferde, So laut folgenden Articula soll

gehalten werden In Fyhn auf Tarupgaard bey Odense.
Dd. 1753. 13 up. S. 8vo.

Rorup Sogn.

Hofmans Fund. XI. 145—146.

Dalum Sogn.

Hofmans Fund. V. 225—231.

Schacks Fund. V. 126.

Dalum Kloster (Daugaard Om de danske Klostre 310—313).

Christiansdal (Prosp. af d. Herreg. XV. 34. Tid. III. 72).

Brendekilde og Bellinge Sogne.

Schacks Fund. V. 132—134.

Steenløse Sogn.

Lindved (A. Jensen: Adskilligt om Aulksbruget ved Hovedgaard
Lindved i Fyen. Med et Forord. Tidsskr. f. Landoecon. Ny Række. XIII. 375—399).

Schacks Fund. V. 130—131.

Berninge Sogn.

Hofmans Fund. VI. 299—302.

Schacks Fund. V. 126—127.

Lommerup og Brylle Sogne.

Hofmans Fund. VI. 302—304; XI. 134—145.

Schacks Fund. V. 127—128.

Bisfenbjerg Sogn.

Hofmans Fund. V. 364—367.

Schacks Fund. V. 128—129.

Nasum Herred.

Seden og Nasum Sogne.

Schacks Fund. V. 182—183.

Kraugde Sogn.

Schack's Fund. V. 178—182.

Hollufgaard (Eft. om gamle Borge. II. 33—34. Prosp. af d. Herreg. II. Sorø Acad. Manuscr. Nr. 126, 1.).

Allerup og Davinde Sogne.

Schack's Fund. V. 175—178.

M. Winther: Sanderumgaard's Have. Digtninge. (M. Kb.) Kbh. 1824. X. 151 S. 8vo.

Sanderumgaard's Have (Molbech's Ungdomsvandringer. II. 66—91).

Rønninge og Rølsted Sogne.

J. C. Bendz: Efterretninger om Rønninge og Rølsted Sogne. Od. 1820. 157 S. 4to.

Om Rønninge og Rølsted Sogne (Od. Afd. Cont. Eft. 1775 Nr. 1).

Schack's Fund. V. 158—172.

Rønninge Kirke og Skole (Hofmans Fund. V. 254—258).

Rønningesøgaard (Eft. om gamle Borge. II. 72—76. Prosp. af d. Herreg. I).

Konditioner hvorefter Hovedgaarden Rønningesøgaard, Rønninge Kirke i Odense Amt og Bøndergods i Odense og Svendborg Amter . . . bortfælges ved Auktion den 12te, 19de og 30te Juli d. A. Od. 1823. 6 S. fol.

Rønninge Stenen (Thorsen De danske Runemindesmærker. I. 264—269).

Sønder-Ræraa Sogn.

Hofmans Fund. V. 258—261.

Schack's Fund. V. 172—173.

Rørre-Lyndelse og Høiby Sogne.

Schack's Fund. V. 173—174.

Bramsstrup (Prosp. af d. Herreg. XIII).

Bjerger Herred.

I Hjerteminde Pastorats Archiv findes: Beskrivelse over Bjerger Herred. Haandskrift af N. S. Bøgh (jfr. N. C. L. Heiberg: Thomas Ringo. S. 73).

S. Thestrup: Efterretninger om Hindsholm. M. K. Haandskrift i Åsfens og Hindsgavl's Amtsbibliotek (jfr. det ved Åsfens citerede Catalog S. 108).

J. B. Bloch: Om „Landboforeningen for Hindsholm“ og dens Andragende. Od. 1857. 20 S. 8vo.

Drigstrup Sogn.

Hofmans Fund. V. 283—284.

Muntebo Sogn.

Hofmans Fund. V. 287—289.

Schack's Fund. V. 214—215.

Rjølstrup Sogn.

Hofmans Fund. VI. 308—310; XI. 146—148.

Schack's Fund. V. 215—219.

Ulriksholm (Eft. om gamle Borge. III. 73—77. Prosp. af d. Herreg. V.)

Rynkeby Sogn.

Skovsbo (Eft. om gamle Borge. III. 49—53. Prosp. af d. Herreg. III).

Rynkeby Hospital (Schack's Fund. V. 206—212).

Nevninge Sogn.

L. Boesen: Beskrivelse over det smukke og fornønlige Stamhuus og Herresæde Lundsgaard ved Hjerteminde i Tjen, med underliggende Eiendomme og Herligheder, og Efterretning om alle Gaardens og Godsets Egere indtil denne Tid, efter Muelighed samlet og udført. (M. Prosp.) Kbh. 1769. 95 S. 8vo.

Lundsgaard (Prosp. af d. Herreg. X).

Documenter, som vedkomme Lundsgaard (Aftstykker til Oplysning især af Danmarks indre Forhold i ældre Tid. II. S. 53—59).

Om Lundsgaards Stiftelse (Iverfens Almeennyttige Samlinger. XX. 198—210).

Revninge Hospital (Hofmans Fund. V. 290—296. Schacks Fund. V. 213—214).

Bibby Sogn.

Hofmans Fund. V. 284—287.

Schacks Fund. V. 195—206.

Hverringe (Prosp. af d. Herreg. XII. Hofmans Fund. XI. 148—149).

Refinge Sogn.

Schacks Fund. V. 206.

Stubberup Sogn.

Nogle Lærdes Betænkninger om en gammel Tavle i Stubberup Kirke udi Fyen (D. Mag. III. 193—204).

Schelenborg (Prosp. af d. Herreg. XII).

Lunde Herred.

E. Møller: Beskrivelse over adskillige Inddæmninger og in specie over den i Aaret 1818 foretagne og Stranden fra-dæmmede Strækning, som paagrændser Bønderbjerne: Delund, Heshum, Schebne, Orritslev, Egense, Norup, Hasmark og en Deel af Hofmannsgave Hovedgaardsjorder, i Lunde Herred, Odense Amt i Fyen. Od. 1837. 47 S. 8vo.

Hofman (Bang): Geologiske og mineralogiske Bemærkninger, foranledigede ved Oversvømmelsen 1827 (Tidsskr. f. Naturvid. V. 298—307).

Schacks Fund. V. 153—157.

Korup Sogn.

Hofman (Bang) og J. F. Schouw: Om Vegetationen paa den inddæmmede Strandgrund ved Hofmansgave (Tidsskr. f. Naturvid. II. 205—220; III. 290—301).

A. S. Ørsted: Beretning om en Excurfion til Trindelen, en Alluvialdannelse i Odensefjord, i Efteraaret 1841, d. 19de Octbr. (Naturhist. Tidsskrift, udg. af H. Krøyer. III. 552—569).

Otterup Sogn.

Otterup Hospital (Hofmans Fund. V. 238—247; VI. 304—308. Schacks Fund. V. 139—141).

Nislevgaard og Ørritslevgaard (Sorø Acad. Manuscr. Nr. 126. 1.).

Østrup Sogn.

E. Molbech: Østrup By-Lov og Gildeskit 1598. Meddeelt efter Originalen (Hist. Tidsskr. I. 417—466).

Østrup Godses Fattighuus (Schacks Fund. V. 135—139).

Lunde Sogn.

Schacks Fund. V. 141—146.

Lunde Skole (Hofmans Fund. V. 247—250).

Lumbj Sogn.

Lumbj Hospital (Schacks Fund. V. 146—153).

Stam Herred.**Krogsholte Sogn.**

Schacks Fund. V. 220—229.

Einsiedelsborg (Prosp. af d. Herreg. XIV.)

Rjørup (ib. XIV).

Om en paa Storøen funden Ørhammer (Nord. Tidsskr. f. Oldf. II. 182—184).

Norre-Næraa Sogn.

Norre = Næraa = Stenen (Thorsen De danske Runemindesmærker I. 20, 264—269).

Klinte Sogn.

Schack's Fund. V. 229—232.

Grindløse Sogn.

Schack's Fund. V. 229—232.

Uggerølev Sogn.

Fortegnelse paa Sogne=Præsterne til Uggerølev og Bederølev Menigheder efter Reformationen (Dd. Ahr. Cont. Eft. 1774 Nr. 45).

Stamby Sogn.

Hofman's Fund. V. 264—274.

W. H. F. Abrahamson: Glavendrupstenen (Skand. Lit. Selsk. Skr. 1806. II. 105—121).

E. C. Werlauff: Curæ posteriores til Abrahamsons Forklaring (ib. 1807. II. 276—288).

R. R. Raff: Noget om den glavendrupste Runesteen i Fyen, som Epilegomena til Hr. Mag. og Bibliotheksecretair Werlauffs Afhandling derom i det stand. Literaturselskabs Skrifter for 1807, 3die Række (Minerva. 1808. 271—287).

Om Gravhøie i Sognet (Zverfens Almeennyttige Samlinger. XXXIV. 1—28).

Skobby Herred.

Literis Mando: Bogenfe Byes og Skobby Herreds Topographi og Historie fra Sagntiden til Nutiden. Bogenfe 1859. 724 S. 8vo. (Særskilt Aftryk af Bogenfe Avis).

Hofman's Fund. VI. 310—316.

Skobby Sogn.

Schack's Fund. V. 280.

Vedel Simonsen: Om Kloster-Sagn i Almindelighed, og i Særdeleshed om Jomfruklosteret ved Skaarup Bye i det nordvestlige Fyen (Ann. f. nord. Oldk. 1836—37. S. 108—121).

Harridslevgaard (Prosp. af d. Herreg. XI).

Guldbjerg Sogn.

Snogskilde (Krafts Morstabslæsn. I. 337—340).

Korre-Sandager Sogn.

Ghldensteen (Prosp. af d. Herreg. I).

Gilby Sogn.

Schacks Fund. V. 229—232.

Meelby Sogn.

Schacks Fund. V. 229—232.

Særsløb Sogn.

Schacks Fund. V. 283.

harsløb Sogn.

Krafts Morstabslæsn. I. 340—349.

Schacks Fund. V. 284—286.

Beflinge Sogn.

Vedel Simonsen: Bidrag til den fyenste Røngeborg Rugaards, dens Læns og dens Lænsmands Historie. I. 1. 2. II. 1. 2. III. Rbh. 1843—44. 8vo.

Vedel Simonsen: Samlinger til den fyenste Herregaard Elvedgaards Historie i Anledning af Secular-Festen paa samme den 1 Juli 1845. I—IV. Od. 1845—46. 8vo.

(Vedel Simonsen): Livets Cirkel. Skildret ved Inscriptionerne i Elvedgaards Hauge. Paa flere Velynderes og Venners Anmodning og blot for dem udgivet. Od. s. A. 22 S. 8vo.

Elvedgaard (Prosp. af d. Herreg. VIII).

Vedel Simonsen: Undersøgelse om det gamle Kloster,

der skal have ligget ved Elvedgaard i Fyen (Nord. Tidsskr. f. Oldf. III. 225—248).

Beflinge Hospital (Hofmans Fund. VI. 318—321; XI. 221—224).

Beflinge Skole (Hofmans Fund. VI. 321—326).

Bigerslev Sogn.

Hofmans Fund. V. 317—321.

Schacks Fund. V. 262—280.

Langesø (Prosp. af d. Herreg. VI).

Margaard (Prosp. af d. Herreg. X.)

Bedel Simonsen: Efterretning om Borgruinen Himmelstruphuus (Emelthorp=huus) i Fyen (Nord. Tidsskr. f. Oldf. III. 180—193).

Sønderfö Sogn.

Schacks Fund. V. 281—282.

Dallund (Prosp. af d. Herreg. IX).

Sønderfö Hospital (Hofmans Fund. V. 310—316).

Vends Herred.

Love for Vends-, Baag- og Skovby Herreders Landboforening. 1843. Od. 8 S. 8vo.

M. G. Krag: Beretning om Vends, Baag og Skovby Herreders Landboforening. Od. 1845. 35 S. 8vo.

Regat til Herredets Præster (Hofmans Fund. V. 415—417).

Schacks Fund. V. 321—322.

Middelfart Landsogn.

Hindsgravl (Bedel Simonsen: Borgruinerne. II. 92—139. Prosp. af d. Herreg. IX).

Beilby Sogn.

Schacks Fund. V. 322—329.

Billeshave (Prosp. af d. Herreg. XV).

Åsperup Sogn.

Hofmans Fund. XI. 228—229.

Schacks Fund. V. 319—320.

Brenderup Sogn.

Schacks Fund. V. 312—317.

Kærsgaard (Prosp. af d. Herreg. XIII).

Gjølsted Sogn.

Schacks Fund. V. 329—330.

M. G. Krag: Tale i Anledning af den i Gjølsted nye opførte Skole-Bygningens Indvielse den 1ste October 1828. Db. 36 + 3 S. 8vo.

M. G. Krag: Om Mormonerne i Gjølsted (Ugefr. for den evang. Kirke i Danmark. IV. 114—116. VII. 129—135).

Kærup Sogn.

Gamle Indskrifter paa Vinduesruderne i Gribsvad Kro (Db. Ahr. Cont. Eft. 1780 Nr. 3).

Balslev Sogn.

Schacks Fund. V. 304—305.

Indslev Sogn.

Hofmans Fund. V. 406—407.

Schacks Fund. V. 317—319.

Gamborg Sogn.

Hofmans Fund. V. 413—415.

Gamborg (Wedel Simonfen: Borgruinerne. II. 79—91).

Føns og Ørslev Sogne.

Schacks Fund. V. 305—312.

Fuusby Sogn.

Hofmans Fund. XI. 226—228.

Schacks Fund. V. 301—303.

Bedelsborg (Prosp. af d. Herreg. VIII).

Skolerne paa Grevstabet Bedelsborg (Hofmans Fund. V. 408—413).

Fund af Oldsager paa Huusby Mark (Od. Akr. Cont. Eft. 1778 Nr. 32).

Baag Herred.

Thor Melbye: Forsøg til en Fyensf Præstehistorie be-
ghndt med Baagherred. Første Hefte. Od. 1783. 79
S. 8vo.

Baag Herreds geistlige Entekasse (Schacks Fund. V. 364—369).

Love for Landbosforeningen for Baag og tilgrændsende
Herreder. Årsens 1856. 4 up. S. 8vo.

Årsum Sogn.

Fund af Oldsager (Ant. Tidsskrift. 1849—51. 115
—116).

Gamtofte Sogn.

Hofmans Fund. XI. 160—163.

Schacks Fund. V. 353—364.

Brabsborg (Prosp. af d. Herreg. X. III. Tid. VI. 209).

Åborre (Nord. Tidsskr. f. Oldt. I. 190—192; ogsaa i
Eft. om gamle Borge. III. 86—89).

Soby Sogn.

Hofmans Fund. V. 374—377.

Schacks Fund. V. 371—373.

Barløse Sogn.

Schacks Fund. V. 351—352.

Landerup Sogn.

Schacks Fund. V. 350.

Kjerte Sogn.

Hofmans Fund. XI. 154—156.

Schacks Fund. V. 369—371.

Orsted Sogn.

Frederikslund (Prosp. af d. Herreg. XII).

Søllested og Bedtofte Sogne.

Schacks Fund. V. 352—353.

Søllested Kirke (Hofmans Fund. V. 367—368).

Bedtofte Hospital (ib. V. 369—372).

Kjong Sogn.

Hofmans Fund. V. 378—381.

Schacks Fund. V. 351.

Haarby Sogn.

Beskrivelse over Haarbye Sogn (Od. Afd. Cont. Eft. 1776 Nr. 15—16).

Schacks Fund. V. 374—384.

Løgmose (Prosp. af d. Herreg. XIV).

Dreslette Sogn.

Schacks Fund. V. 346—350.

Sønderby Sogn.

Schacks Fund. V. 343—346.

Wedel Simonfen: Samlinger til Hagenstov Slots, nuværende Frederiksgaves, Historie. Od. 1842. X. 108 S. 8vo.

Hagenstov (Eft. om gamle Borge. I. 103—104; III. 89—90).

Frederiksgave (Prosp. af d. Herreg. IX).

Sønderby Hospital (Hofmans Fund. V. 358—362).

Svendborg Amt.

C. Dalgas: Svendborg Amt. Brevet efter Opfor-
dring fra det Kgl. Landhuusholdnings-Selskab. Kbh. 1837.
XV. 439 S. 8vo.

Schumacher: Om Kunstflidens Tilstand i Svendborg
Amt (Eft. fra Selskabet f. indentl. Kunstflid. I. 461—466,
681—690; II. 249—263, 494—524).

N. Schack: Ny Fundatsfamling for Svendborg Amt,
samt Stiftslegaterne for Fyens Stift (ogsaa m. L. Revision
og Fortsættelse af Hofmans Fundatsfamling. IV). Kbh.
1839. XIV. 390 S. 8vo.

Lh. Lente Adeler: Efterretninger over Nyborg Amt.
Haandskrift. 1743. 606 S. 4to. (Sors Acad. Manuser.
Nr. 117).

Efterretning angaaende Nyborg Amt (Ob. Ader. Cont.
Eft. 1772 Nr. 1).

Extract af Nyborg Ampts nye Landmaalings Matricul.
Haandskrift. 2 Ark folio. (Sors Acad. Manuser. Nr.
63, 1, d).

J. Lh. Flindt: Alphabetisk Register over Documenter
og Brevstaber udi Nyborg og Tranekjer Amters Archiv.
Haandskrift. 1765. 40 Ark 4to. (Sors Acad. Manuser.
Nr. 51).

Regulativ for Orbeck=Aaen i Svendborg Amt. 8 Septbr.
1859. Nyborg. 16 S. fol.

Regulativ for Kastel=Aaen i Svendborg Amt. 8 Septbr.
1859. Nyborg. 20 S. fol.

Fiskeriet i Amtet (A. J. Smidths Indberetning om
Fiskeriernes Tilstand. 1862. S. 6—7).

Svendborg.

L. P. Næraae: Noget lidet angaaende Svendborg og færdeles vor Frue Sogn og Kirke. 1771. Haandskrift i 4to med Tab. og Afb. (Oldnordisk Museums Archiv).

J. Wegtrup: Forsøg til en Beskrivelse over Svendborg Kjøbstæd med Grundtegnning. Od. 1823. XVI. 224 S. 8vo.

J. L. Rohmann: Om Svendborg før Udgangen af det 14de Aarhundrede (Bland. fra Sorø. II. 11—45, jfr. III. 131).

Beskrivelse over Kjøbstæden Svendborg (Od. Afd. Cont. Eft. 1776 Nr. 36—38).

W. H. F. Abrahamson: Svendborg (S. J. Bruns Kjøbstæder og Slotte, 8de Hefte).

Documenter, som vedkomme Svendborg (Aftstykke til Oplysning især af Danmarks indre Forhold i ældre Tid. Od. 1841. S. 86—123).

Abskillede Privilegier for Svendborg findes i Haandskrift i Odense Cathedralskoles Bibliothek (Kragh: Odense Cathedralskoles Bogsamling. S. 500).

Rescripter, Resolutioner m. v. vedkommende Svendborg findes anførte i T. Algreen-Ussings Hoved-Reg. til den Fogtmannste Rescriptsamling fra 1660 til 1830 II. 237—238. Sammes Hoved-Reg. til den Ussingske Rescriptsamling for A. 1831—1848 S. 233.

Svendborg Kloster (Daugaard Om de danske Klostre S. 309—310).

Graabrødre Kirkes Nedbrændelse (Nord. Tidskr. f. Oldt. III. 315—316).

Graabrødre-Klosterkirken (All. Tid. II. 120).

St. Johannis Baptista Gildes Straae i Svendborg (Suhmste Saml. t. d. d. Hist. I. 2. S. 210—214).

St. Anne Gildes Straae i Svendborg, med Kong Christian den Førstes Stadfæstelse derpaa (ib. I. 2. S. 47—56).

C. T. Engelstoft: Svendborg Hospital (Saml. til Fyens Hist. og Top. I. 167—180).

Klostergaarden i Svendborg (C. T. Birchmøller: Beretning om et lidet Jordbrug i Fyen. Tidsskrift for Landoecon. Ny Række. I. 291—305).

Hofmans Fund. VI. 51—81.

Schacks Fund. IV. 238—258.

Love for Svendborg Kjøbstæds Skoveieres Skoves Beskyttelse, antagne ved Generalforsamlingen den 26de Juli 1840. Dd. 8 S. 8vo.

Nyborg.

Beskrivelse over Nyborg (Dd. Ahr. Cont. Eft. 1776 Nr. 25—30).

Fortegnelse paa Sognepræsterne i Nyborg siden Reformationen (ib. 1775 Nr. 17).

Rescripter, Resolutioner m. v. vedkommende Nyborg findes anførte i T. Algreen-Ulfings Hoved-Reg. til den Fogtmanste Rescriptsamling fra 1660 til 1830 II. 216—219. Sammes Hoved-Reg. til den Ulfingske Rescriptsamling for A. 1831—1848 S. 224.

J. J. Bruns Prospecter af Kjøbstæder og Slotte, 5te Hefte.

A. E. Schønning: Guds Godhed i Ulykken. Præken holdet Søndagen efter den store Ildbrand i Nyborg 2den Augusti 1796. Dd. 1796. 20 S. 8vo.

Kongelig Rescript angaaende Approbation paa Nyborg Gaders Reglering samt de efter Branden opførende Bygnings Indretning. Dd. (1797). 8 S. 8vo.

Regnskab for det til de Brandlidte i Nyborg efter Branden 11te og 12te September 1797 Indkomne af Collect, Mildegaver m. v. og sammes Anvendelse for saavidt den allernaadigst befalede oeconomiske Commission har bestyret samme eller dertil gjort Forslag. Dd. 1800. 62 S. 4to.

Nyborg Slot (Eft. om gamle Borge. I. 100—102; II. 101—102. III. Tid. II. 92).

Zomfrutaarnet ved Nyborg (III. Tid. IV. 58—59).

A. F. Müllerg: Historiske Efterretninger om Nyborg latinske Skole i ældre og nyere Tider. (Indbstr.) 1—3. Dd. 1821—1823. 89 S. (fortløbende Paginering) 8vo.

Seenere Legatum fra Zuulshou paa 20000 Rigsdaler. 1789. Dd. 20 S. 8vo. [Stiftet af Fr. Bagger, til Bedste navnlig for Nyborg Skole].

S. L. Beck: Tale ved Indvielsen af den efter Ildbranden den 11te og 12te Septbr. 1797 i Nyborg nye opbygte Raadstue, holden sammesteds den 8de Februarii 1803. Dd. 1803. 16 S. 8vo.

Det nye Thing-, Raad- og Arresthuus i Nyborg (III. Tid. V. 6).

Hofmans Fund. V. 426—540.

Schacks Fund. IV. 1—65.

Love for Nyborg Læseforening. Dd. 1843. 10 S. 8vo.

Faaborg.

S. Jørgensen: Efterretninger om Faaborg Kjøbstad. Et Bidrag til Fædrelandets Statistik. Dd. 1816. IV. 56 S. 8vo.

Beskrivelse over Kjøbstaden Faaborg (Dd. Adr. Cont. Eft. 1776 Nr. 39—40).

W. H. F. Abrahamson: Faaborg (J. J. Bruns Kjøb-
stæder og Slotte, 9de Hefte).

Documenter, som vedkomme Faaborg (Aktstykker til Op-
lysning især af Danmarks indre Forhold i ældre Tid. Dd.
1841. S. 123—136. II. Dd. 1845. S. 1—17).

Rescripter, Resolutioner m. v. vedkommende Faaborg
findes anførte i L. Algreen-Ussings Hoved=Reg. til den
Fogtmanste Rescriptsamling fra 1660 til 1830 II. 191.
Sammes Hoved=Reg. til den Ussingske Rescriptsamling for
A. 1831—1848 S. 215.

Faaborgiana (Østs Archiv. VIII. 231—235; IX. 392
—398; XIII. 17—58).

R. F. Wiborg: Nogle Bemærkninger om Faaborg Kirke.
(Dansk Kunstblad. II. Nr. 21—23).

Aktstykker om Separatisterne i Faaborg (Østs Archiv.
VIII. 145—150).

Reglement for det mosaiske Troessamfund i Faaborg
Kjøbstad. Faab. 1860. 20 S. 8vo.

Faaborg Kloster (Daugaard Om de danske Klostre
S. 307—309).

J. Wiborg: Tale ved Raadhufets Indvielse i Faaborg
den 28de September 1840. (Mst. for Tilh.) Dd. s. a.
15 S. 8vo.

Hofmans Fund. VI. 119—135; XI. 212—221.

Schacks Fund. IV. 109—147.

Love for Faaborg Skomagerlaugs Vigtasse. Vedtagne
1856. Faab. 8 S. 8vo.

Love for Haandværksvendenes Engekasse i Faaborg.
16 S. 8vo.

Love for Enge- og Begravelses-Hjælpekassen for Dag-
lønnere og andre Arbeidsmænd i Faaborg. 8 S. 8vo.

Binding Herred.

Kunsløb Sogn.

G. L. Baden: Underretning om Raftenberg Gaard og Godses Oprettelse til Nu værende Stamhus Juelsberg. Od. 1806. 36 S. 8vo.

Juelsberg (Prosp. af d. Herreg. XII).

Raftenberg Hospital (Schacks Fund. IV. 98—108).

Flodstrup og Ullerslev Sogne.

Schacks Fund. IV. 73.

Stjellerup og Ellinge Sogne.

Hofmans Fund. V. 569—575. Schacks Fund. IV. 74—79.

Conditioner for Forpagtningen af Hindemæe. 1804. Haandskrift (Sorø Acad. Manuscr. Nr. 70, D. 9, d.)

Kullerup Sogn.

Hofmans Fund. XI. 233—239.

Fr. Baggers Hospital i Kullerup (Od. Aadr. Cont. Eft. 1776 Nr. 34).

Refsvindinge Sogn.

Refsvindinge Bymænds Gildes=Skraa (Nye Suhmske Saml. i. d. d. Hift. III. 91—94).

Fr. Bagger: Instrux, eller Bne=Lov for Refsvindinge Bne Juulshous Gods. Od. 1773. 30 S. 8vo.

Fr. Bagger: Legatum fra Juulshou paa 21,000 Rdl. (Sverfens Almeennyttige Samlinger. III. 227—281).

Refsvindinge Hospital (Hofmans Fund. V. 540—546. Schacks Fund. IV. 65—73).

Bindinge Sogn.

Hofmans Fund. XI. 231—233.

Schacks Fund. IV. 90—97.

Holdenhavn (Prosp. af d. Herreg. I. 31. Tid. II. 260—261).

Ørbæk Sogn.

Schack's Fund. IV. 88—89.

Ørbækunde (Eft. om gamle Borge. II. 91—92. Prosp. af d. Herreg. II. Sorø Acad. Manuscr. Nr. 126, 1).

Ørbæk Hospital (Hofmans Fund. V. 546—552).

Ellested Sogn.

Nytkesholm (Prosp. af d. Herreg. V.)

Herrested Sogn.

A. Crone: Herrested Præstehistorie (Kirkehist. Saml. I. 291—324).

Hofmans Fund. VI. 326—329.

Schack's Fund. IV. 80—87.

Ravnholt (Prosp. af d. Herreg. XI).

Herrested Skole (Hofmans Fund. V. 552—556).

Herrested Hospital (ib. V. 556—566).

Søllinge og Høllerup Sogne.

Schack's Fund. IV. 87—88.

Søllinge Skole (Hofmans Fund. V. 566—569).

Høllerup (Prosp. af d. Herreg. XI).

P. D. Veths Legat til Søllinge og Høllerup Menighedens Degne-Enker (Dd. Aodr. Cont. Eft. 1781 Nr. 42).

Eskildstrup Fundet (Ant. Tidsskr. 1849—1851. S. 113—115).

Aarslev Sogn.

Aarslev Fundet (Ant. Tidsskr. 1843—1845. S. 210—212).

Gudme Herred.

Ringe Sogn.

H. Veerbeck: Forsøg til en Beskrivelse over Ringe Sogn.
 Db. 1826. 130 S. 4to.

Hofmans Fund. VI. 12—24. Schacks Fund. IV.
 193—205.

Ringe Kirke (Hofmans Fund. XI. 172—174).

Ryslinge Sogn.

Schacks Fund. IV. 205—206.

Gisleb Sogn.

Schacks Fund. IV. 231—237.

Fjellerup Fundet (Ant. Tidsskr. 1843—1845. S.
 232—233).

Svindinge Sogn.

Hofmans Fund. VI. 38—40; XI. 229—231. Schacks
 Fund. IV. 230—231.

Glorup (Prosp. af d. Herreg. IX.)

Documenter, som vedkomme Glorup Gaard og Familien
 Balkendorf (Aftstykker især til Oplysning af Danmarks indre
 Forhold i ældre Tid. Db. 1841. S. 163—176).

Langa Sogn.

Ryngaard (Eft. om gamle Borge. III. 41—45. Prosp.
 af d. Herreg. III.)

Hesfelager Sogn.

Hofmans Fund. VI. 30—38; X. 3—5; XI. 163—164.
 Schacks Fund. IV. 215—230.

Hesfelagergaard (Eft. om gamle Borge. III. 13—19.
 Prosp. af d. Herreg. VII. Aftstykker til Oplysning især af
 Danmarks indre Forhold i ældre Tid. II. Db. 1845. S.
 148—174).

Dure og Veistrup Sogne.

Schack's Fund. IV. 211—215.

Dure Sogn (Hofmans Fund. VI. 28—30).

Broholm Fundet (Nord. Tidsskr. f. Oldf. II. 184—192).

Veistrup Sogn (Hofmans Fund. XI. 164—168).

Gudme Sogn.

Schack's Fund. IV. 209—211.

Broholm (Eft. om gamle Borge. III. 46—48. Prosp. af d. Herreg. VIII).

Gudbjerg Sogn.

Hofmans Fund. VI. 25—28; XI. 168—172. Schack's Fund. IV. 206—209.

Mullerup (Prosp. af d. Herreg. IX).

Om Hoberiet paa Mullerup 1784 (Sverfens Almeen-nyttige Samlinger. XXII. 243—270).

Sunds Herred.

B. Bering: 1. Fortegnelse paa Provsterne i Sunds-Herred ubi Fyen. 2. Aarstal, naar de i bemeldte Sunds-Herred Anno 1749 levende virkelige Præster, ere der i Embedet indsatte. 3. Fortegnelse paa Sogne-Præsterne i Fyen ubi Sunds-Herred i Ollerup, som tillige har været Sogne-Præster for Kirkebys-Meenighed i samme Sunds-Herred, siden Reformationen. 4. Delineatio stirpis Beringianæ. Kbh. 1749. 16 up. S. 4to.

Skaarup Sogn.

G. Strøm: Bidrag til Skaarup Præste- og Degne-Embedes Historie i det 16de Aarh. (Saml. til Fyens Hist. og Top. I. 78—86).

Hofmans Fund. VI. 82—87; XI. 186—195. Schack's Fund. IV. 258—260.

B. A. Wedel: Historisk Beretning om Seminariet i Skaarup fra dets Oprettelse til Juli 1806 (Egeria II. 2. S. 329—346).

J. Schurmann: Historiske Efterretninger om det kongelige Skolelærer-Seminarium i Skaarup i Fyen i Tidsrummet 1803—1853. I Anledning af Seminariets Halvhundredaars-Fest d. 5 Oct. 1853. M. Prosp. Od. s. a. 87 S. 8vo.

Ibed Sogn.

Hofmans Fund. VI. 87—91.

Schacks Fund. IV. 261—262.

Rongeborgen Orfel (Wedel Simonfen: Borgruinerne. I. 69—94).

St. Jørgens og Sorup Sogn.

E. T. Engilstoft: St. Jørgensgaard ved Svendborg (Saml. til Fyens Hist. og Top. I. 1—44).

St. Jørgens Hospital (Hofmans Fund. VI. 58—77. Schacks Fund. IV. 273—275).

Egense Sogn.

Hvidkilde (Prosp. af d. Herreg. I).

Øster-Skjerninge Sogn.

Hofmans Fund. VI. 100—102; Schacks Fund. IV. 278—279.

Ollerup Sogn.

Beskrivelse over Ollerup og Kirkeby Sogne (Od. Aodr. Cont. Eft. 1775 Nr. 7, 9, 10).

(See ovenfor under Sunds Herred).

Steenstrup Sogn.

Hofmans Fund. VI. 92—100; XI. 184—186. Schacks Fund. IV. 267—272.

Fundatø for Degne=Enfer udi Steenstrup (Od. Ahr. Cont. Eft. 1776 Nr. 35).

Rverndrup Sogn.

Schack's Fund. IV. 262—267.

I Oldnordiskt Museums Archiv findes et latinist Haand=skrift, indeholdende Beskrivelse af Rverndrup Kirke og dennes Indskrifter. Som det synes er den udarbejdet af Stedets Præst, Mag. Petrus Claudianus. De første 28 Sider mangle; Resten udgjør 122 S. 4to. — Af en dansk Oversættelse vedligge nogle Brudstykker.

L. A. Becker: Herregaarden Egefkov i Fyen (Maanedsskriftet Orion. III. 321—428).

Egefkov (Eft. om gamle Borge. II. 46—48. Prosp. af d. Herreg. II).

Rverndrup Hospital (Hofmans Fund. XI. 174—184).

Luro Sogn.

C. T. Engelstoft: Historisk-statistisk Beskrivelse af Oen Thuro. M. Kort. (Hist. Tidsskr. 3 Række. I. 331—428).

Altertavlen i Thuro Kirke (Nord. Tidsskr. f. Oldf. I. 197—199).

Thorseng.

F. E. Lund: Beskrivelse over Den Thorseng. Med et steentrukt Kort over Thorseng og dens Omegn. Od. 1823. 109 S. 4to.

Wedels Indenlandste Reise. II. 220—225.

3ll. Tid. II. 227—228.

Rasts Morstabslæsning I. 161—164.

Gr. Begtrup: Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Danmark. III. 497—535.

J. G. Møller: Om Tangens Anvendelse til Gjødning paa Thorseng og Strynøe (Nye landoecon. Tidender. II. 257—275).

Hertug Frederik af Holsteen=Beck: Beskrivelse over Herr Kammerherre Juuls Jordbrug paa Thorsenge (Dec. Ann. V. 333—352).

von Esen: Beskrivelse over det af Kongelig Danst Kammerherre v. Suel paa Den Thorseng indførte Jordbrug (Mærkværdige Jordbrug i Danmark og Tydskland. I. 1—160).

von Esen: Om Bekostningerne ved Brakfrugternes Dyrkning i det Suelste Jordbrug paa Thorseng (Dec. Ann. IX. 353—392; X. 3—32).

Schack's Fund. IV. 303—311.

Bregninge Sogn.

Baldemars Slot (Prosp. af d. Herreg. VI. III. Tid. II. 269—270. Burman Becker: Om vævede Tapeter S. 48—50).

Bjerrebj Sogn.

Kvarup: Skole=Industrie i Bjerrebj paa Taasinge (Den oec. Corresp. I. 102—104).

Dreis Sogn.

P. Tommerup: Topographie over Drejøe Sogn. Od. 1823. 61 S. 8vo.

von Esen: Den Drejøe med dens Tomarks Jordbrug (Mærkværdige Jordbrug i Danmark og Tydskland. I. 161—189).

Beskrivelse over Maaden, hvorpaa den ved Stranden opbrevede Tang anvendes til Gjødning paa Den Drejøe (Fyenske patr. Selsk. Tidsskr. I. 1811. S. 66—68).

Schack's Fund. IV. 279—280.

Stryns Sogn.

Gr. Begtrup: Strynøe (Landh. Selst. Str. VII. 307—315).

Salling Herred.

Dierniske Sogn.

Schack's Fund. IV. 147—153.

Holstenshuus (Prosp. af d. Herreg. XI).

A. C. von Holsten: Ere-Minde Over Den fordum Hønhædle og Velbaarne Herre Fr. Gothsche Dietlev von Holsten, Og Hans Høntelste Frue, Fr. Elisabeth Sophia von Holsten, Fød af Knuth, Som tilligemed Stamme-Træer paa Fædrene og Mødrene Slegt, 3 Følge af Forældrenes sidste Villie, er bleven opretted Anno 1746. Udi Deres Hvile-Sted i Dierneske-Kirke ved Holstens-Huus. (Latin og Dansk). Kbh. s. a. 11 up. S. fol.

Dierniske Hospital (Hofmans Fund. VI. 188—194).

Bester-Naby Sogn.

Hofmans Fund. VI. 171—180. Schack's Fund. IV. 180—182.

Taler ved Besteraaby Kirkes Indvielse den 27 November 1842 tilligemed indledende historiske Bemærkninger. Od. 1843. XVIII. 37 S. 8vo.

Aastrup Sogn.

Nakkebølle (Prosp. af d. Herreg. IV).

Bester-Stjærninge Sogn.

Schack's Fund. IV. 158—167.

Ulbole Sogn.

Rødkilde (Prosp. af d. Herreg. XIII).

Brahetrolleborg Sogn.

Holme Kloster (Daugaard Om de danske Klostre 314—315).

J. Bonde: En kort Beskrivelse over Baroniet Brahetrolleborg med Hensyn til dets Frembringelser og deres videre Forarbeidelse. (Fyenske patr. Selsk. Tidsskr. I. 1811. S. 89—104).

Brahetrolleborg (Dob. Akr. Cont. Eft. 1772 Nr. 50. Prosp. af d. Herreg. IV. III. Tid. V. 355—358, af Fr. Algreen-Ulsing).

Hængebroen paa Brahetrolleborg (III. Tid. I. 96).

Arvefæstestjøderner paa Baroniet Brahetrolleborg (Iversens Almeennyttige Samlinger. XVIII. 3—55).

B. H. Knap og B. S. Ingemann: Tale og Sange ved Indvielsen af den Thorvaldsenske Døbefont i Brahetrolleborg Kirke, den 2den Novbr. 1817. Dob. 1817. 16 up. S. 8vo.

(L. Reventlov): Skolelærer = Seminariet paa Brahetrolleborg. (Minerva. 1797. III. 224—229; 1799. I. 129—138, 290—294; 1800. II. 129—136).

Nachricht von einer Erziehungs-Anstalt in Bernstorffsminde. s. l. et a. 16 S. 8vo.

* J. Fr. Døst: Efterretning om en Opdragelses-Anstalt paa Bernstorffsminde, oversat efter den tydske Original af A. Jørgensen. Dob. 1802.

Skole Instruction og Skole Reglement for Brahetrolleborg. Haandskrift. 1784. 6 Ark 4to (Sorø Acad. Manuscr. Nr. 160, C. 6).

P. Billoume: Grundsætninger og Indretninger angaaende de mere dannede Stænders Fællesopdragelse. Tilligemed en Beretning om Opdragelsesanstalten Bernstorffsminde paa Baroniet Brahetrolleborg i Fyen. Oversat af Prof. J. F. Døst. Kbh. 1804. 32 S. 8vo. — Ogsaa under Titel:

Opdragelsesanstalten Bernstorfsminde paa Brahetrolleborg (Egeria. II. 1. S. 233—262).

Hofmans Fund. VI. 142—148. Schacks Fund. IV. 155—158.

Herringe Sogn.

Fjellebro (Prosp. af d. Herreg. XII).

Herringe Hospital (Hofmans Fund. VI. 156—161; XI. 196—199. Schacks Fund. IV. 175—177).

Heden Sogn.

Hofmans Fund. XI. 205—212.

Schacks Fund. V. 183.

Nørre-Broby Sogn.

Fortegnelse paa Sogne=Præsterne i Nørrebrobyske efter Reformationen (Od. Aadr. Cont. Eft. 1774 Nr. 31).

Nørre-Broby Fundet (Ann. f. nord. Oldk. 1849. S. 393—396).

Om et fra Nørre-Broby Kirke til Museet for nordiske Oldsager afgivet Skab (Ant. Tidsskr. 1840—1851. S. 117—118).

Sønder-Broby Sogn.

Om Sønder-Brobyske og Brobyske=Værk (Od. Aadr. Cont. Eft. 1772 Nr. 32).

Hofmans Fund. XI. 199—201. Schacks Fund. IV. 177—180.

Øster-Hæsinge Sogn.

Hofmans Fund. VI. 148—151. Schacks Fund. IV. 167—175.

Arrestov (Eft. om gamle Borge. II. 35—37. Prosp. af d. Herreg. IV).

Hillerød Sogn.

Hofmans Fund. VI. 151—156; XI. 201—205.

Gjæstov (Burman Becker: Om vævede Tapeter S. 47).
Møllemofegaard-Fundet (Nord. Tidskr. f. Oldk. I. 192
—197; 439—444).

Lyndelse Sogn.

Hofmans Fund. VI. 136—142. Schæcks Fund. IV.
153—155.

Sandholt (Eft. om gamle Borge. II. 41—45. Prosp.
af d. Herreg. I. Ruffs Morstabslæsn. I. 182—183. II.
475—476, 600—602).

Jordløse Sogn.

Hofmans Fund. XI. 205—212. Schæcks Fund. IV. 184.
Documenter, som vedkomme Damsbo Gaard og Anders
Bilde, Rigets Marsk (Aftstykker til Oplysning især af Dan-
marks indre Forhold i ældre Tid. Dd. 1841. S. 176—187).

Haastrup Sogn.

Haastrup Skole (Hofmans Fund. VI. 185—188).

Svanninge Sogn.

Hofmans Fund. VI. 194—207; XI. 205—212. Schæcks
Fund. IV. 185—192.

N. Faber og S. F. Leth: Taler ved Indvielsen af Sva-
ninge Kirke den 17 December 1837. Med indledende Be-
mærkninger, samt en Fremstilling af Præsten Hans Madsens
Daad 1535. W. Lith. Dd. 1838. XV. 72 S. 8vo.

Horne Sogn.

Schæcks Fund. IV. 182—184.

Horne Kirke (3U. Tid. VI. 106).

Hvedholm (Prosp. af d. Herreg. VI. Aftstykker til Op-
lysning især af Danmarks indre Forhold i ældre Tid. Dd.
1841. S. 188—189).

Horne Hospital (Hofmans Fund. VI. 180—185).

J. L. Rohmann: Bidrag til det fyneste Archipelags Smaaøers Historie, fornemmelig efter utrykte Kilder (Saml. til Fyens Hist. og Top. I. 121—134).

Lys.

J. A. Døsfel: Indenlands Reise. S. 121—130.
 Od. Ahr. Cont. Eft. 1776 Nr. 5.

Langeland.

J. N. Lange: Topographie over Den Langeland. Kbh. 1830. 24 S. 8vo.

Wedels Indenlandske Reise. II. 225—231.

Molbechs Ungdomsvandring. II. 274—292.

B. Rasmussen: Udtog af Langebechs Scriptores 7 Tome Pag. 442—488, 524—525 og 582—585 over de gamle Kongers private Fordegods her paa Langeland, efter Waldemar 2dens Fordbog af 1231, med Noter af Suhm, udgivet 1792. Fra Latin oversat paa Dansk 1852 af Hr. Pastor Leth, daværende Catechet i Rudkjøbing. Suhms Noter ledsaget med Anmærkninger til nærmere Oplysning af Udgiveren. Som Tillæg meddeles et Kort over Langeland fra A. 1300 og Extract af en Syns-Overleveringsforretning over Tranefjær Slot og Lehn af 1661, ligeledes med Anmærkninger. Rudkj. 1859. 32 S. 8vo. 2 Dplag ib. 1863. 32 S. 8vo.

Udgravninger paa Langeland (Ann. f. nord. Oldk. 1840—1841. S. 164—166).

Gr. Begtrup: Beskrivelse over Agerdyrkingens Tilstand i Danmark. III. 568—602.

Dec. Ann. VII. 186—208 (af C. Oluffen).

F. W. Mansa: Nogle Efterretninger om den for Tiden

paa Langeland herskende Koldfeber-epidemie (Hjgaa 1827. S. 161—207).

Rudkjøbing.

S. Jørgensen: Efterretninger om Rudkjøbing Kjøbstads nuværende Tilstand med Hensyn til min Embedsforvaltning sammesteds. Od. 1796. 126 S. 8vo.

P. Rasmussen: Oplysninger betreffende Rudkjøbing Kjøbstad, med Bemærkninger om de danske Kjøbstæder i Almindelighed og Den Langeland, samt med Grundtegnning over Rudkjøbing i 1640 og 1849, og Tegninger af gamle Inscriptioner paa Kirkeflokker osv. Rudkj. 1849. XVI. 235 S. 8vo.

III. Tid. III. 236—237.

Rescripter, Resolutioner m. v. vedkommende Rudkjøbing findes anførte i T. Algreen-Ulfings Hoved-Reg. til den Fogtmanske Rescriptsamling fra 1660 til 1830 II. 231. Sammes Hoved-Reg. til den Ulfingske Rescriptsamling for A. 1831—1848 S. 230.

Hofmans Fund. VI. 212—233; X. 11—13. Schacks Fund. IV. 281—289.

Oplysninger om Rudkjøbings Borgerrepræsentations Forhandlinger i Aarene 1859 og 60. (Trykt som Mspt.) Kbh. 64 S. 8vo.

Strøbelev Sogn.

Faareveile (Eft. om gamle Borge. III. 25—32. Prosp. af d. Herreg. X).

Simmerholte Sogn.

Schacks Fund. IV. 293.

Tranetjær Sogn.

Schacks Fund. IV. 293.

Tranefjær (Eft. om gamle Borge. I. 60—64. Prosp. af d. Herreg. VIII. 34. Tid. IV. 91).

Synsforretning over Tranefjær Slot og Lehn. 1661. (D. Mag. 3 Række. IV. 76—86).

Bødstrup Sogn.

Conditioner hvorefter Hovedgaarden Nedergaard med underhørende Der Siøe og Skovøen, sammes Auling og Hollænderi, i Langelands Nørre-Herred, opbydes ved Auction til Bortforpagtning i 10 Aar fra 1ste Mai 1852 til 1ste Mai 1862, alternativt: Gaarden og Derne i Forening, og Gaarden og Derne hver for sig. Rudfj. 1851. 27 S. fol.

Egelykke (Prosp. af d. Herreg. XIII).

Snøde Sogn.

Hofmans Fund. X. 13—14. Schacks Fund. IV. 290—293.

Steensgaard (Eft. om gamle Borge. II. 27—30. Prosp. af d. Herreg. VII. Nyeste Skild. af Aabavn. II. 1625—1626. Aftstykker til Oplysning især af Danmarks indre Forhold i ældre Tid. Dd. 1841. S. 189—194. II. Dd. 1845. S. 18—52).

(A. Schumacher): Sandfærdig og paa authentique Documenter grundet Efterretning, om den hart ad utroelige ureenlige Tilstand, i hvilken Snøde Præstegaard, paa Langeland, befandt sig i Aaret 1711; som var af den Betændthed, at den, paa Kongelig Allernaadigste Befaling, for at forekomme smitsomme Sygdomme, og for en at inficere Luften, blev ødelagt. s. l. 1757. 46 S. 8vo.

J. F. Fenger: Beskrivelse over den gamle Snøde-Præstebog. (Kirkehist. Saml. II. 255—265).

Lungelse Sogn.

Hofmans Fund. VI. 238—242. Schacks Fund. IV. 296—300.

Fuglsballe Sogn.

Hofmans Fund. VI. 242—251.

Lindelse Sogn.

Schacks Fund. IV. 294.

Humble Sogn.

Hofmans Fund. VI. 235—238. Schacks Fund. IV. 295—296.

Skovsgaard (Prosp. af d. Herreg. XIV.)

L. Bretton: Broanlæg ved Ristinge paa Langeland (Mag. f. Kunstnere og Haandværkere. 2 Række II. 233—236).

Baagø (Ruffs Morstabslæsn. I. 166).

Tryggelev og Fodsløtte Sogne.

Schacks Fund. IV. 300—302.

J. F. Fenger: Om vore gamle Kirkebøger. 3. Tryggelev-Bogen. (Kirkehist. Saml. II. 452—472).

Hjortholm (Prosp. af d. Herreg. XV).

Ragleby Sogn.

Schacks Fund. IV. 294—295.

Indhold.

	Side
Fyens Stift i Almindelighed.....	168
Odense Amt.	
Odense Amt	172
Odense	173
A. Byens Topographi og Historie	173
B. Kirkerne	174
C. Odense adelige Jomfrukloster.....	176
D. Gymnasium og Cathedralskole	176
E. Skolevæsen	178
F. Bibliotheker. Lærde	178
G. Bygninger og Localiteter	179
H. Fattigvæsen	180
I. Forskjellige Skrifter.....	181
Kjerteminde	182
Bogense	183
Midelfart	183
Næstved	184
Odense Herred.....	186
Najum Herred.....	187
Bjerre Herred	189
Lunde Herred.....	190
Slam Herred	191
Skovby Herred	192
Vends Herred	194
Baag Herred	196
Svendborg Amt.	
Svendborg Amt	198
Svendborg	199
Nyborg	200
Faaborg	201
Binding Herred.....	203
Gudme Herred	205
Sunds Herred.....	206
Thorshøng	208
Salling Herred	210
Langeland.....	214

V.
En Odense Borgemeſter
i Begyndeffen af det 16de Aarhundrede.

af
Paſtor A. Croue.

Det var kun langſomt og under en ſtadig og haardnakked Kamp baade imod udenlandſke og indenlandſke Fjender, at de danſke Kjøbstæder i Middelalderen arbeidede fig frem til en ſtørre Virkſomhed i Henſeende til Handel og borgerlig Selvbeſtyrelſe. Hanſeſtædernes Aag hvilede tungt og lammende paa hele Nordens Handel og Bindſibeligheſed, og Adel og Geiſtlighed taalte ei heller en fri Borgerſtands Opkomſt, da en ſaadan paa flere Maader vilde være farlig for deres egne Interesſer. Imidlertid kunde det dog ikke forhindres, at ogſaa Kjøbstæderne lidt efter lidt fik kongelige Privilegier og Benaadninger, der bortryddede adſkillige af de værſte Hindringer for deres Fremvæxt og Flor; og ved Gildernes Stiftelſe vandt Borgerne et Sammenhold og en Kraft, der bragte dem til Bevidſthed om deres rette Plads i Samfundet.¹⁾

Allerede i Aaret 1280 omtales Odense Magiſtrat²⁾,

¹⁾ Bedel-Simonſens Odense I, 1, 141 f.

²⁾ l. c. S. 175, 177.

og midt i 14de Aarhundrede nævnes der en Borgemeſter i Odense;¹⁾ Raadmændenes Antal ſynes ſamtidigt dermed at have været 7;²⁾ diſſe i Forening med Bnſogden haandhævede Rettergang og Politi. Allerede fra Begyndelſen af 15de Aarhundrede finde vi 2 Borgemeſtre i Odense;³⁾ Raadmændenes Antal ſaſtnedes efterhaanden til 8; men det var vel kun ſjældent, at alle Pladſerne ſamtidigt vare beſatte. Retten til at vælge diſſe borgerlige Embedsmænd forbeholdt viſtnok Kongen ſig ſom ofteſt; dog ſynes han ſtrengere at have holdt paa ſin Ret til at vælge Bnſoged end til at vælge Borgemeſter.⁴⁾

I Landets Kjøbſtæder dannede ſig ſaaledes lidt efter lidt ganſte naturligt et Slags Patriciat eller Ariſtokrati, idet der iſølge Sagens Natur paa hine Tider ikke kunde være Mange, der kunde komme paa Valg til ſlige Hæders- og Tillidspoſter. Derfor kan det ei heller undre os, at vi ſtundom træffe Adelsperſoner, iſar af den nyere Adel, beklæde Borgemeſterembederne i Kjøbſtæderne;⁵⁾ ligesom det ei heller ſaa ſjældent ſtete, at en velſortjent Borgemeſter fik ſit Borgerbrev forvandlet til et Adelsbrev. Saaledes blev Odense Borgemeſter, Hans Mule den Yngre, adlet 1440;⁶⁾ og

¹⁾ l. c. I, 2, 49. Den Førſte (proconſul), der nævnes i Miſtr. Nr. 20 („Adſtilligt om Odense“) i Odense Cathedralſkoles Bibl. (S. 213 f.), er Hans Hennikſen, ſom døde lidt før 1390.

²⁾ Bed.=Sim. l. c. S. 87.

³⁾ og formodentlig ligesaa i de andre ſtorre Kjøbſtæder.

⁴⁾ Hiſt. Tidſkrift V, 1, 66 ff. Kong Chriſtian 1ſtes Brev (dat. Kjøbenhavn Slot 17 Juni 1454) om Borgemeſtervalg i Odense findes hos Bed.=Sim. I, 2, 142 ff., Borgemeſtereden i ovennævnte Miſtr. S. 211 f.

⁵⁾ Bed.=Sim. S. 172.

⁶⁾ Nyerups antiquar. Reife S. 72 f.

1493 blev en anden af Byens Fædre, Borgemester Peder Bonde, deelagtiggjort i samme kongelige Gunst og Raade.¹⁾

Borgemestre og Raadmænd vare dengang ikke fast lønede; der tillagdes dem adskillige uvisse Indtægter, især Afgifter af visse Handelsartikler, der indførtes, samt Brug af visse af Byens Vorder; iligemaade vare de fritagne for alt almindeligt Smaaarbejde in natura, Port- og Markedsvagt. Ja, i somme Byer nøde de endog et eller andet særgeget Privilegium: saaledes fik 1540 Odense Borgemestre og Raadmænd en vis udelukkende Ret til at udsælge Biin i Raadhuuskjeldereren;²⁾ saa at det kun tillodes Andre at sælge Biin i større Partier, i Fæde og Ahmer.³⁾ Og saa endelig den Ære at kunne kaldes og være secundus vir urbis,⁴⁾ den næstfornemste Mand i Byen, der havde Rang, Gang og Sæde umiddelbart efter Bispen!⁵⁾

Fra disse almindelige Betragtninger over Patriciatets Opgang og Afgang gaar vi nu over til at betragte lidt nærmere en saadan Patricier. I Odense levede der i 16de Aarhundredes Begyndelse en velhavende Handelsmand, hvis

¹⁾ Adelslæz. I, 69. For blot endnu at nævne een Borgemester, der ikke forstaaede en saadan Ophøielse fra ufri til fri og frels Mand, vil jeg nævne Borgerkongens, Christian 2dens, fuldtroe Ven, Jørgen Kol i Malmø, der 1526 modtog denne Udnævnelse af sin fordrevne Herres bitterste Fjende (Adelslæz. I, 295).

²⁾ Reg. dipl. II, 31 Nr. 258. Dog var der allerede tidligere (1506) Udsalg af Biin og tydst El i Raadhuuskjeldereren (Bed.=Sim. II, I, 101).

³⁾ ligeledes i Kjøbenhavn, Helsingør, Nakstov, Aarhus, Kolding og Ribe (Hist. Tidsskr. I. c. S. 97 f.).

⁴⁾ Thyge Andersen, nobilis, kaldes scriba Consul 1464 et secundus vir Otthoniensis civibus regundis (Mst. S. 215).

⁵⁾ Bed.=Sim. S. 148, 172. Christian 4des Rangforordning af 8 Decbr. 1635 for Odense Geistlige, Borgemestre og Raad findes i Blochs og Nærnaes fjerde Geistligheds Historie I, 372.

Navn var Mikkel Pedersen,¹⁾ en Søn af Peder Knudsen; længere tilbage formaae vi ikke at følge hans Ahner. Han drev Handel med forskjellige Varer; og af Dronning Christines Regnskabsbøger seer man, at hendes Raade beærede ham med sin Søgning, idetmindste hvad Klædeartikler angaaer. Hun kom d. 4 Okt. 1503 hjem til Danmark fra sit svenste Fangenskab og fik formodentlig da strax til Livgeding Næsbnhoveds og Kugaards Lehn, Odense, Svendborg, Børgense, Kjerteminde og Tolden i Åsens. Sin Bolig opflog hun deels paa Næsbnhoved Slot, deels paa den saakaldte Dronninggaard i Odense, hvilken hun 1521 testamenterede til et St. Klara Kloster.²⁾ Hendes Regnskabsbøger, der ere førte i et til Smaaligheder gaaende Detail, lader os kaste et dybt Blik ind i Datidens hele Levemaade, i den aandelige saavel som i den legemlige. Hos Mikkel Pedersen tog hun, som sagt, sine Klædevarer: saaledes vesterlandsk Løi til Hofseer à 10 f. Al., bruunt Klæde à 12 f. Al. og en Sardug³⁾ (et Slags Løi, vævet af Uld og Bomuld). Desuden erfare vi af disse Bøger, at Mikkel Pedersen maa have drevet Gjæstgiveri i Forbindelse med sin Handel; saaledes som jo disse to Næringsveie indtil den seneste Tid have været forenede i mange Byer, hvor Handelen ikke ene kunde føde sin Mand, men hans Huusrum tillod ham at give fremmede Folk og deres Heste Vogt og Foder. Og det var ikke just altid Smaafolk,

¹⁾ I. Veders Danste Herregaarde 5 Bd.: Ulriksholm, hvoraf flere af de følgende Notitser ere tagne.

²⁾ Ved.=Sim. II, 1, 75.

³⁾ l. c. S. 95, 104, 124. I Begyndelsen af 16de Aarhundrede var Middelpriisen for en Tønde Rug og Byg omtrent 8 f.; thi 1504 stod Tønden (modius) i 3 f. og 1524 i 12 f., der nok har været den laveste og høieste Priis (C. Paludan-Müllers Jens Andersen Veldenaf S. 102 og 109: Indskriften over Bispegaarden i Odense).

Mikkel Pedersen saaledes fik Veilighed til at beverte og herbergere under sit Tag. Der anføres i bemeldte Regnskaber Udgiftsposter, Dronningen betalte for følgende Gjester, hun lagde ind hos ham: 1505 Mad, Viin og Øl til Paven's Sendebud; 1506 Hestefoder til de Odense Klosters Heste, der agede hendes Naades Somfruer til Svendborg (?); 1508 Fru Birgittes Fortæring der; 1510 Mad, Øl og Hestefoder til Hr. Otte Holgersen (Rosenkrands til Boller, Rigsraad, Befalingsmand paa Dronningborg); 1511 Øl, Viin, Havre og Hø til Hr. Niels Ericksen (Rosenkrands til Bjørnsholm, Rigsraad, Rigets Hofmester), hans Folk og Heste.¹⁾ Og med alt Dette var Mikkel Pedersen ingen slet og ret Kræmmer og Gjestgiver; han var en Patricier, secundus vir Othoniæ, siden 1506 Borgemester;²⁾ ja, maaskee allerede dengang Adelsmand. Naar han har faaet sit Adelsbrev,³⁾ og hvorledes han har faaet det, vide vi ikke; men det var jo, som sagt, slet ikke noget Uørt eller Usædvanligt, at Borgemestre vare eller bleve Adelsmænd. Det er kanstee ei heller urimeligt, at hans Adel er ældre end hans Borgemesterværdighed; idetmindste var hans Hustru⁴⁾, Magdalene Drage, af Adel og førte i sit Vaaben en rød ildsprudende Drage i guult Felt og ligesaa paa Hjelmen.⁵⁾ Om hun muligviis har været i Familie med en Jens Drage,⁶⁾ der omtrent 1535 formodentlig

1) Ved.=Sim. S. 92, 104, 113, 117, 123.

2) l. c. S. 104 f.

3) Et saadant Adelsbrev for Borgemester og Tolder Peder Hansen i Helsingør af 1476 findes aftrykt i Adelsmagazin I, 4 f.

4) Hans Huusfrue omtales allerede 1508 (Ved.=Sim. S. 113).

5) Adelslex. I, 122 Nr. 2.

6) Ved.=Sim. Grevefeiden S. 93, 95, 114. Jens Drage nævnes i Christian d. 3dies første kjøbenhavnste Reces af 30 Okt. 1536 iblandt menige Adel og Ridderstabet i Fyen (Krag og Stephanius Kong Christian d. 3dies Historie I, 498).

eiede Anderupgaard i Lumby Sogn, vides ikke. Mikkil Pedersen førte ligesom sin Hustru et af de saakaldte talende adelige Vaabner (armes parlantes), nemlig en Akeleie¹⁾ (aquilegia vulgaris, Klokkeblomst); og deraf har han med sine Efterkommere faaet Tilmavnet Akeleie; et Navn, som dog neppe Noget af Familien har brugt før i en meget senere Tid. Som andre Adelsflægter havde ogsaa denne sit Tillæg: de høitelskende Akeleier.²⁾

Men Mikkil Pedersen besad ogsaa som Arv efter sine Forfædre en Landeiendom, der kunde afgive en god Grundvold for et adeligt Herresæde; og en nydigere Plet Jord end den, han eiede, skal man have ondt ved at oplede. Underst ved den Fjord, der fra Hjerteminde stærer sig dybt ind i Bjergerred, i de meest smilende Omgivelser af alle Naturens Herligheder, ligeoverfor Kjølstруп Kirke, laa der en Bøndergaard, Skinnerup eller Skinninge,³⁾ ifølge Sagnet opkaldt efter en Ræmpe eller Sørøver, som i ældgamle Dage her skal have havt sin Røverrede. Denne forvandlede Mikkil Pedersen fra en ufri Gaard til et frit Gods, hvortil der efterhaanden lagdes mere og mere Bøndergods. Der er op-

¹⁾ Sædvanligviis en grøn Akeleie i blaat Felt med 4 hvide Blomster, og ligesaa paa Hjelmen. Stundom er Feltet rødt eller deelt paa langs i rødt og hvidt; Akeleien er ogsaa undertiden guul; i Knud Mikkilsens Vaaben er den grøn med 3 hvide Blomster og et Blad i rødt Felt (Wielands Nye Tidender fra 1724 S. 33; Adelsleg. I, 6). 3 Knud Mikkilsens velbevarede Segl under et Thingsvidne, nedstedt paa Fyenbo Landsthing d. 25 Marts 1553, findes i Skjoldet 3 Blomsterklokker paa 1 Stift, men ingen Hjelm (Aftstykker om Danmarks indre Forhold I, 182).

²⁾ Subms Samlinger I, 2, 112.

³⁾ Atlas III, 480 siger, at Familien Akeleie eiede Skinnerup i 200 Aar. Er nu dette rigtigt, maa Gaarden allerede have været i Familiens Eie længe før Mikkil Pedersens Tid, eftersom den gik ud af Familiens Eie 1616.

fastet Tvivl¹⁾ om, hvorvidt Mikkel Pedersen virkelig har eiet Skinnerup, især paa Grund af, at han ikke nævnes „til Skinnerup“ i Indskriften paa hans Liigsteen,²⁾ hvilket ellers ikke let udelodes af nogen Herremands Gravskrift. Men ikke at tale om, at sliq Udeladelse dog ikke endda saa ganske sjældent finder Sted paa Liigstene,³⁾ saa synes mig dette aldeles afgjort at bevise, at han maa have eiet Skinnerup, at han i et Register (formodentlig fra 1535) paa Adelens Rustning i Fyen ansattes til 3 rustede Heste; thi dette viser klart, at han maa have eiet Tordegods i Fyen, og det endog temmelig betydeligt, naar vi lægge Mærke til, at f. Ex. Fru Karen Bilde til Iversnæs (Bedelsborg), Klaus Erikfen (Ravnberg) til Rikkebølle, Hans Stifsen til Veirup, Jesper Daa til Enggaard (Guldensteen), Henrik Friis til Lundegaard (?), Domprovst Christen Persen til Ørbekunde og det rige Holme-kloster (Brahetrolleborg) ligeledes ansattes til det Samme, medens Størsteparten af Adelen kun ansattes til 1 eller 2 Heste.⁴⁾ Hvorved det dog ei bør lades ude af Sigte, at

¹⁾ I. Bøder I. c.

²⁾ Den, der har ladet Liigstenen hugge (rimeligviis hans Hustru), synes idethele ikke at have yndet uforholdne Tilfætninger, siden Mikkel Pedersens Borgemeisterværdighed ikke engang er tilføjet derpaa.

³⁾ For blot at nævne et Par Exempler af Bircherods Monumenta Othoniensia, hvoriblandt Mikkel Pedersens Liigsteen findes, saa forekommer sliqt Tillæg hverken paa Sorgen Marsvins (til Høllufgaard) Liigsteen i Frue Kirke eller paa Klaus Rønnovs (til Høidkilde) i St. Hans Kirke eller paa Klaus Brylles (til Fogismose og Flintholm) i Graabrødrekirke i Odense.

⁴⁾ Bed.-Sim. Grevefeiden S. 116. I et lignende Register (D. Mag. 3 Række VI, 229) fra 1529 staaer han ansat til 2 Slavind og 1 Skytte; men hele Registeret er overstreget. I Rigsraadets Svar (dateret Graabrødrekloster i Kolding 1525) paa Kongens Artikler staaer Mikkel Pedersen ansat til 6 Heste indenlands (N. D. Mag. V, 52 og 54).

denne Røstning er frivillig, saa at man vel ei saa ganske sikkert tør slutte fra Røstningens Størrelse til Udredernes Jordegodsers Betydning.

Om iøvrigt Mikkel Pedersen har bygget Hovedgaarden Skinnerup, eller først hans Søn, Knud Mikkelsen, har gjort det, kan ikke med Bestemthed afgjøres; det Sidste er vel rimeligst.¹⁾ Gaarden laa paa en Bakke tætved Fjorden, et Par hundrede Skridt fra det nuværende Ulriksholm; endnu sees tydelige Spor af Gaarden, Bolde og Mure, Steen og Gruus; Stedet kaldes den Dag idag Skinningedam. Det er vel ei heller sandsynligt, at Mikkel Pedersen kan have havt synnerlig Stunder til at nyde Landlivets Behageligheder, da han vistnok ligetil sin Dødsdag vedblev at være Borgemeester i Odense²⁾, og denne Bestilling optog megen Tid og krævede hans stadige Nærværelse i Byen. Borgemeesterposten bekræftede han, som sagt, siden 1506 og kaldes som saadan ogsaa Scultus, Skult og magister civium.³⁾ Vi finde ham forresten omtalt i Anledning af følgende Sager: 1507 understrevede han til Bitterlighed med Lene Brønste⁴⁾ (en Datter af Hr. Iver Brønste til Høistrup i Sjælland og til Dallund, Langeø og Margaard i Fyen og Fru Cecilie Hogenskild; hun var da Enke efter Themme Grim, Lehnsmænd paa Rugaard, og boede paa Skovgaarde i Vigerslev Sogn). 1508 fik han Magtebrev, dat. Aakjær (i Aarhus Stift), af Fru Bente, Drages Enke (formodentlig af hans Hustrues Familie), at

¹⁾ L. Beder l. c.

²⁾ Rigtig nok synes der 1538 at have været 2 andre Borgemeestere i Odense, Ole Hansen og Hans Friis (Beb.=Sim. Odense II, 2, 3 ff.); men det maa nok være en Feiltagelse; thi i dette Aar nævnes Mikkel Pedersen endnu som Borgemeester (see ndf.).

³⁾ Beb.=Sim. II, 1, 155, 179.

⁴⁾ l. c. S. 105.

følge Gods i Hads Herred.¹⁾ 1514 tilfjødede Otto Skinkel ham en Gaard i Egestov.²⁾ 1520 udbetalte han til Dronning Christines Regnskabsfører af Odense Byhkat³⁾ 69 Mark; de øvrige 231 Mark var hans Frues Raade Borgemesteren skyldig⁴⁾ (formodentlig som Forstud og for Varer). 1521 var han tilstede, da Raadmand Oluf Andersen folgte Raadmand og Byfoged Hans Skriver sin Jord og Grund i Odense.⁵⁾ 1522 fik han Qvittants, at have fornøiet Kongen med 100 Mark Dansk paa Marines, Christiern Mules Enkes, Begne i Odense, fordi hun i nogen Sag havde forseet sig.⁶⁾ S. A. fjødede Otto Hansen af Baaben ham en Gaard i Bedtofte for 7 Mark.⁷⁾ 1526 befeglede han Jacob Norbyses (til Uggerflevgaard) Magekifte med Kronen.⁸⁾ 1527 befeglede han et Skjøde, Kongens Skriver, Laurids Esbernsen Olmand, havde udstedt til Mester Anders Glob, Provst i Odense, og Mester Christiern Hvid, Rannik i Lund, paa en Jord og Grund, Kong Frederik havde givet ham i Kjøbenhavn.⁹⁾ 1530 fjødede han en Gaard paa Nørregade og en i Egense til St. Hans Kloster.¹⁰⁾ 1534 var han indstevnet paa Odense Bything, da Ræmneren, Hans Lauritsen, tog Thingsvidne paa Laghøvd paa Byens Aasteder og Eiendomme.¹¹⁾

¹⁾ l. c. S. 110.

²⁾ l. c. S. 133. Denne Gaard blev 1533 kjøbt tilbage til Egestov af Laurids Skinkel (Orion III, 372).

³⁾ der 1477 var bleven ansat til 300 Mark aarlig (Aktstykker til Danmark's indre Forhold I, 27; R. D. Mag. VI, 312, 317).

⁴⁾ Ved.-Sim. S. 143.

⁵⁾ l. c. S. 152.

⁶⁾ l. c. S. 155.

⁷⁾ l. c.

⁸⁾ l. c. S. 168.

⁹⁾ l. c. S. 170.

¹⁰⁾ l. c. S. 182; II, 2, 109.

¹¹⁾ Aktstykker I, 73.

1538 tog Prior Christen Povelsen Vidnesbyrd af flere Danne- mænd, iblandt hvilke Mikkel Pedersen og Hans Friis, Borgemejstre udi Odense, hvorledes Mester Jørgen Sadolin, Superintendent i Fyen, nødte og trængte Munkene i St. Knuds Kloster til at lade deres Haar voxer.¹⁾

Hertil indskrænker sig saa omtrent, hvad der er os opbevaret angaaende Mikkel Pedersens Virksomhed; og det er vissefelig kun saare Lidet. Endnu Mindre vide vi om hans huslige Liv; ja, vi kjende ikke engang til, hvor paa Lag han har boet i Odense. Dog ville vi forsøge i Tankerne at henhæfte os i hans Bolig paa en Dag, der vistnok længe huskedes af ham som en Hædersdag. Det var i Aaret 1517, da Kong Christiern meldte sig som Gjest i Borgemejstrens Huus under et Ophold i Odense.²⁾ Desværre kunne vi ikke bestemme Dagen selv nøiere; thi, uagtet vi ved at eftersee i Regesterne Dateringen paa de henved 200 Breve, Kongen i dette Aar har udstedt, ligesom kunne eftervise hans Opholdssted Dag for Dag i Aarets Løb; saa finde vi ikke et eneste Sted Odense navnt. Snarest kunne vi fristes til at antage, at han har været i Byn i August Maaned; thi d. 19de d. M. var han i Svendborg;³⁾ men andre Indicier lede os paa den Formodning, at hans Besøg i Odense snarere er faldet henimod Aarets Slutning; endstjøndt vi, at dømme efter hine Kongebrevs Datering, vanskeligt ville kunne anvise tilstrækkelig Tid til en Odensereise, hvilken paa den sildige Aarsenstid og med Datidens Veie og Befordringsmidler, især tilføes, vist neppe lod sig ende paa et Par Dage. Det kunde vel ogsaa synes at være en ligegyldig Sag, om

¹⁾ D. Mag. II, 70.

²⁾ Svittf. Daum. Krøn. II, 1120; Ved.=Sim. S. 137 f.

³⁾ Reg. dipl. I, 678 Nr. 6251.

Kongen har besøgt vor Borgemeſter ved Sommer- eller Vintertid, da vi ikke have ifinde at beſkrive hans Hufes Op- pudsning og Udſtaffering i denne Anledning, ei heller agte at indlade os paa en Underføgelſe om, hvorvidt han har brugt ſaa koſtbar Ildbrændſel i Kongens Kaffelovn, ſom hans ſenere Kollega, Raadmand Ole Bager, brugte.¹⁾ Grunden, hvorfor vi gjerne kunde ønske at vide Datum lidt nøiere, er den, at vi da bedre ſaae os iſtand til at beſtemme, hvorvidt Borgemeſteren virkelig med Rolighed og Glæde kunde imødeſee Vren af dette kongelige Beſøg; thi henad Aarets Ende har Kong Chriſtiern viſt ikke været ſtemt til blidere Følelſer, om vi kjende ham ret. Hvorom Alting er, ſaa er Saameget viſt, at Kongen i dette Aar drog over fra Sjælland til Fyen og laa i Odense hos Borgemeſter Mikkel Pedersen. Henſigten med denne hans Reife var at tale med hans Fru Moder, Enkedronning Chriſtine, ſom dengang holdt Huus i Byn paa Dronninggaarden, hvor nu Biſpegaarden ligger. At Kongen tog ind hos en Privatmand, maa ikke forundre os; han havde dengang ingen Kongsgaard i Odense;²⁾ og naar Kongerne paa deres hyppige Reiſer omkring i Riget forat holde Rætter- thing og Herredage kom til en By, hvor der ingen Kongsgaard var, toge de tiltakke med at indlogere ſig hos en eller anden Adelsmand eller velhavende Borger, der havde en dertil paſſelig Bopæl i Byn; eller ogſaa de indlogerede ſig i et af Byens Kloſtre, hvoraf der jo paa de Tider i næſten alle Landets Byer fandtes et eller flere. Og har nu Kongens Ophold i Odense, ſom rimeligt er, for denneſinde kun været kortvarigt, ſaa har han vel ei heller taget i Betænkning at

¹⁾ Ved.=Sim. III, 102 ff.

²⁾ Slottet er af langt ſenere Oprindelſe; det blev førſt bygt paa St. Hans Kloſters gamle Grund af Kong Frederik d. 4de.

lægge Beslag paa Dyens adelige Borgmesters, hans Fru Moders Hofleverandørs, Gjæstfrihed for et Par Døgn's Tid.

Spødvad der, som ovenfor berørt, gjør, at vi bestemme os til at henlægge denne Kongens Svipptour til Odense, forat tale med sin Fru Moder, til Decbr. Maaned, er følgende Betragtning. Kongen havde sammenkaldt en Herredag i Kjøbenhavn til St. Kathrine Dag (25 Novbr.) 1517 forat faae Penge til Krigen mod de Svenske. Paa denne Herredag mødte da ogsaa den bekjendte Odense Biskop, Jens Andersen (Veldenaf), Kongens svorne Fjende. Han ragede paa Kjøbenhavns Raadhuus i Klammeri med sin Uven, Provst Hans Hansen i Tofte; og saa traadte Kongen til og lod sin Sekretair, Jørgen Skodborg, komme frem med flere svære Ankeposter imod Bispfen. Men denne var ikke den Mand, der vilde tie hertil; han forsvarede sig med en Dugtighed, der gjorde hans kølnste Studier Ære, og som endog aftvang den tilstedeværende pavelige Legat, Arcemboldus, hans Beundring. Dog Kongen lod ikke sit Bytte slippe, naar han først havde faaet Kløer i det: han lod Bispfen gribe og fængsle; ligeledes blev Bispfens Kantsler, Mester Hans Andersen, fængslet; dog bleve de Begge indlagte i Baretægt hos anseelige Mænd: Bispfen hos Erkebiskop Birger i Lund og Kantsleren hos Degnen Knud Valkendorf i Kjøbenhavn.¹⁾ I de samme Dage, da dette gik for sig, falder Torben Dres's Henrettelse (29 Novbr.); og man kan deraf slutte sig til, at, hvis Kongen virkelig er reist til Odense saa Dage efter denne Begivenhed, der havde sat hans onde Lidensflaber i den voldsomste Bevægelse, saa har han vist neppe været nogen behagelig Gjæst at have inden Døre, især i den By, der idelig

¹⁾ C. Paludan-Müller l. c. S. 36 ff.

maatte minde ham om hans trodsige Biskop. Kongen kom da, som sagt, til Odense forat tale med sin Fru Moder. Hvad deres Samtale har dreiet sig om, vide vi naturligviis ikke; men det er vel rimeligt, at han af hendes Mund har villet samle yderligere Beviisgrunde for sin Klage imod Bispen, dem han lettest maatte kunne vente at erholde af hende, der boede i By sammen med Bispen og daglig havde været Vidne til hans Færd. Alt dette afgiver nu vistnok intet Beviis for, at Kongen ikke ligesaa godt kan have været i Odense forat raadføre sig med sin Moder i August som i Decbr.; men Hvitfeldt tilføier om Kongens Ophold i Odense, at der handlede fire fornemme Borgere for Bispens Kantsler og lovede for ham, at han skulde blive tilstede og staae tilrette for de Bestyldninger, man havde imod ham. Disse Hvitfeldts Ord synes kun da at kunne give nogen antagelig Mening, naar denne Kaution er bleven tilbudt efter Kantslerens Paagribelse; og denne skete jo, som fortalt, først paa Herredagen i Kjøbenhavn, altsaa sidst i Novbr. eller først i Decbr. Vi kjende ikke Navnene paa disse fire fornemme Borgere, der saaledes vovede at gaae i Forbøn for Kantsleren og virkelig ogsaa fik deres Bøn opfyldt, idet han kom paa fri Fod Aaret efter; men det er vel tilladeligt at gjette paa, at Kongens Bert, vor gode Borgemeester, kan have været en af dem. At han vistnok ikke uden en vis Beroligelse har seet sin høie, men farlige Gjest drage bort, tør vi vel antage for rimeligt.

Mikkel Pedersens sidste Leveaar falde i et af hine bevægede Tidspunkter, da noget Nyt er igjære og lidt efter lidt arbejder sig fremad, indtil det voldsomt sprænger alle hemmende Baand. Store Statsomvæltninger med Hensyn til Regjeringsform kunne ofte gaae for sig uden at medføre

betydelige Forandringer eller Omvæltninger i Huus- og Familielivet, uagtet de forresten i andre Henseender tit kunne være følelige nok og ere kjøbte med Strømme af Blod. Men hvor en Omvæltning i de religiøse Forhold ulmer i længere Tid og saa tilsidst bryder ud i lys Lue, der mærkes det ganske anderledes i Menneskelivets forskjellige Forgreninger; især naar Omvæltningen er en saa radikal som den, Mikkel Pedersen blev Vidne til. Man tænke sig engang Livet i en By som Odense, saaledes som vi lære at kjende det af Dronning Christines Regnskabsbøger, i Begyndelsen af 16de Aarhundrede, da Katholicismen og dens Gudstjeneste endnu stode i Flor og havde paatrængt endog de meest dagligdags Gjerninger sit devote Præg; og i Spidsen for hele dette Kirkevæsen en Mand som Biskop Jens Andersen, Hierark i Sind og Skind, med hele sin Skare af underordnede Geistlige og Munke! saa vil man kunne begribe, hvilken Forandring det gav, da de under Aaget sukkende Sjæle kunde begynde at aande friere.

Dog gamle Lænker, om de end have været tunge nok at bære, sprænges ikke uden at efterlade et vist veemodigt Indtryk; og det var derfor vistnok med saare blandede Følelser, at vor gode Borgemeester Aar efter Guds Byrd 1529, Søndagen før Palmesøndag (14 Marts), der Klokkeren slog eet efter Middag, traadte ind i Bispegaarden i Odense, hvor den af Engdom vanmægtige Biskop havde samlet om sig Domkapitlet for med dets Samtykke at udvælge Mester Rnud Gyldenstjerne, Domprovst i Viborg, til en coadjutorem et administratorem in vita et successorem post mortem; hvorhos han strax opgav ham alt Bispestolens Gods imod en vis aarlig Pension. Ved denne høitidelige Aftrædelse var

ogsaa Mikkel Pedersen tilkaldt som Bidne;¹⁾ og det var sandelig en vigtig Akt, han der blev Bidne til, vigtigere, end vel nogen af de Tilstedeværende, kanstee med Undtagelse af en Enefte, anede; thi idet denne Akt blev understreven og beseglet, knækkedes i Fyen Katholicismens Modstandskraft imod det fra alle Sider frembrændende lutherste Kjæteri. Den nye Biskop, Knud Gyldestjerne, lignede i ingen Henseende en rigtig katholisk Herrebiskop; han var sin Konges villieløse Tjener og Redskab og vistnok kun valgt med Kongens Samtykke, forat denne i den nu forestaaende Kirkekamp kunde være sikker paa en Stemme,²⁾ der idetmindste ikke vilde holde strengt paa det Bestaaende.

Hvad Parti Mikkel Pedersen iøvrigt har taget i denne Kirkekamp, der eiheller i Odense løb af uden tumultuariske Optrin, især fra den Tid af, da Knud Gyldestjerne (1532) havde forstrevet Mester Børgen Jensen (Sadolin) til Bynen at være Prædikant, vide vi vel ikke. Dog har han formodentlig ikke staaet den nye Lære haardt imod; thi Borgerne vare ialmindelighed gunstigt stemte for den. Ja, vi have endog et bestemt Vidnesbyrd for, at baade Mikkel Pedersen, hans Hustru og Søn, Knud Mikkelson, maae have yndet det nye Lys, der fra Tyskland skinnede herind, idet vi af Fortalen til Petrus Palladius's Oversættelse af Luthers Underviisning om Bønnen, der udkom 1541³⁾ i Magdeborg, og som er dediceret til Magdalene Mikkelson

¹⁾ l. c. S. 141.

²⁾ Ogsaa den nye Koestilde Biskop, Joachim Rønnow, har vel faaet Kongens Samtykke af samme Grund.

³⁾ Suhms Saml. I, 2, 25 har 1540; men Nyerup (Antiquar. Reise S. 89) oplyser, at det er en Trykfeil (Nyerups og Krafts Litteraturlex. II, 447; Theol. Tidsskr. IV, 2, 166; N. M. Peterfens Den danske Litteraturs Hist. II, 238).

og Knud Mikkelsen, erfare, at disse havde understøttet ham med Penge til hans Reise til Wittenberg og ladet bekoste hans Studia og Lærdom udi boglige Kunster og udi den hellige Skrift. Hans Ophold i Wittenberg varede omtrent i 5 Aar (1531—35).¹⁾ Herved maa erindres, at han før denne sin Udenlandsreise nogle Aar var Skolemester i Odense; han har da vist allerede under sit Ophold der i Byen nydt Godt i Borgemeesterens Huus; og Aarsagen, hvorfor han i hiin Fortale ikke takker ham, men kun hans Hustru og Søn, er ene den, at Borgemeesteren var død, da denne Fortale blev skreven.

Mikkel Pedersen døde nemlig d. 10 Aug. 1539 og blev begravet i Graabrøderkirke i Odense. Paa den over ham og hans langt sildigere afdøde Hustru lagte himmelblaae Liigsteen²⁾ fees i en Portal øverst Akeleiernes og nederst Dragernes Baaben; og i Randen følgende Indskrift: Hic sepultus est honestus et nobilis vir Michael Petri, .qui obiit an. MDXXXIX d. X Augusti, cum uxore nobili Magdalena Drage. Om hans Enke høre vi kun leilighedsvis tale. 1542 havde hun en Have paa Vestergade mellem Aaen og Algaden ileie af St. Knuds Kloster for 12 f. aarlig.³⁾ 1549 overlod Sorgen Gyldensjerne, Provst i Odense, hende og hendes Søn, Knud Mikkelsen til Skinnerup, en Gaard paa Odense Vestergade.⁴⁾ Man antager næsten eenstemmigt, at hun skal være død 1560;⁵⁾ men at hun idet-

¹⁾ Theol. Tidsskr. I. c. S. 6 ff.

²⁾ S. Abildgaards Tegninger; Bircherods Monumenta Othoniensia p. 16; Nyerups antiquar. Reise. S. 87 ff. En Stump af Liigstenen ligger endnu ved Tollerlund udenfor Odense.

³⁾ Bed.=Sim. II, 1, 32.

⁴⁾ I. c. II, 2, 71.

⁵⁾ Wielandt S. 34; Atl. III, 480; Bed.=Sim. I. c. S. 10; III, 168 f.

mindste har levet nogle Aar længere, vil sees af Følgende. D. 30 April 1562 gjorde nemlig Kongen fra Esrom vitterligt, at, efterdi Oluf Nielsen (den bekjendte Ole Bager), Borger i Odense, nu har opladt til ham og Kronen en hans Jord og Grund i Odense; da under og tillader Kongen, at, naar Magdalene Mikfels i Odense er død, maa Oluf Nielsen strax faae „en vor og Kronens Have, Norden udenfor Odense op til Næsbjrhoved Sø beliggende, som hun nu i Bære haver, for sig og sine Arvinger; dog saa, at de aarligen give til Kongen og Kronen 1 Pund Korn og det yde paa vor Gaard i Odense“. ¹⁾ Og da bemeldte Ole Bager i Sommeren 1564 havde lidt Skade paa 3 Skibe, han havde laant Kongen uden Fragt, stjenkede denne ham ved et Brev fra Nyborg Slot af 13 Decbr. som Skadeserstatning den ovenomtalte Have, som Magdalene Mikfels endnu havde i Børge, og Tollerlund. ²⁾ Heraf vil da stjonnes, at hun tidligst kan være død efter sidstnævnte Brevs Udstedelse. Hvorledes 1560 er blevet antaget for hendes Dødsaar, vides ikke. Maafee har hun i dette Aar ladet Liigstenen hugge og lægge over den Grav, hvori hun selv snart skulde hvile ved sin Husbondes Side. Thi det var meget almindeligt, at Liigstenen blev forfærdiget, naar den første af Ægtefællerne døde; og deraf forklares den tit høist uvelkomne Omstændighed, at den længstlevende Ægtefælles Dødsdag staaer blank paa saamange Liigstene. Forresten skal jeg endnu kun for Fuldstændigheds Skyld tilføie, at hun omtales som afgangen i Ole Bagers under 28 Sept. 1584 optagne Laasebrev paa hans Eiendomme. ³⁾ Men rimeligiis er hun allerede død i Treferne

¹⁾ Bed.=Sim. II, 2, 126; III, 82.

²⁾ l. c. S. 83 f.

³⁾ l. c. S. 117.

og maa vistnok have opnaaet en høi Alder, siden hun har overlevet sin Mand i mindst 25 Aar.

Vi kjende følgende Børn af Mikkel Pedersen og Magdalene Drage:

Knud Mikkelisen, der formodentlig tiltraadte Skinnerup efter sin Faders Død (1539), siden han i ovennævnte Fortale af Petrus Palladius allerede 1541 skrives „til Skinnerup“. Om han forresten har opført Bygningen paa denne Hovedgaard, kunne vi, som sagt, ikke bestemt afgjøre. Vi have fundet ham omtalt ved følgende Leiligheder: 1541 bestemtes det, at Sognepræsten til St. Hans Kirke i Odense iblandt andre af Byens kirkelige Indtægter skulde have 16 Mark af Knud Mikkelisen for St. Jacobs (3bs) Alter i Frue Kirke, hvilket Alter Mikkel Pedersens Arvinger havde tilegnet sig.¹⁾ 1545 laante han Kongen 100 Mark Lnhst og fik Brev og Forvaring derpaa.²⁾ I et Forligsbrev af 2/2 1546 imellem Anders Gmiffen til Steensgaard, Fru Margrethe (Ravnberg) til Hindema og Fru Susanne (Vølle) til Nækkebølle omtales han som den, der har været med at udstede det, som en af de af begge Parter befuldmægtigede Boldgiftsmænd efter kongelig Befaling.³⁾ Mads Persen i Gjeldsted stævner Knud Mikkelisen til Skinnerup for, at han har udviist ham af hans Gaard, som han mener med Uret; at møde, naar Kongen kommer først til Fyen, ihvor H. Naade er (udstedt fra Kallundborg i Aug. 1546.⁴⁾ Kongelig Befaling (formodentlig fra Nyborg St. Elisabets Dag, 1/7) 1546 til Knud

¹⁾ Engelstofts Odense Sognehistorie (Nyt hist. Tidsskr. VI, 92); Heinrichsens Indbnndelseskrift 1862 S. 46 Anm.

²⁾ D. Mag. 4 R. I, 145.

³⁾ Aktstykker I, 192.

⁴⁾ D. Mag. 4 R. I, 226.

Mikkelsen og flere gode Mænd: at der er Trætte imellem Jørgen Brahe, Lehnsmænd paa Tranekjær, og Anders Druffen, Herredsfoged i Sønderherred paa Langeland, for en Dom, denne dømte imellem Rasmus Clausen i Bransby og Per Nielsen i Foslet, og for en Loug, Anders Druffen gav. Hine Mænd skulle grandstke og forfare, om samme Dom bør ved Magt at være eller ei.¹⁾ Niels Bager, Borger i Odense, stævner Knud Mikkelsen for nogle Breve, som han siger sig at have paa Børegaard Stræde sammesteds, at møde paa Løvedag (sidst i 1546).²⁾ 1549 fik han af Kongen Brev paa en Rynkeby Kirke tilhørende Jord paa Rjølstrup Mark for Livstid imod en aarlig Afgift af 18 Skpr. Bng.³⁾ D. 8 Juni 1552 var han med at affige en Kjendelse om Fiskeri ved Munkebo.⁴⁾ D. 25 Marts 1553 var han med at udstede og befegle et Thingsvidne paa Hjenbo Landsathing om Rebning af Jordløse Skov ved Riddermændsmænd.⁵⁾ S. U. Løvedagen næst efter Vor Frue Dag var han m. Fl. tilstede i Vor Frue Kirke i Odense og dømte, da Lehnsmænd paa Rugaard, Jørgen Skinkel til Lammehave, tiltalte Adelsmanden Jørgen Clausen i Bogense paa hans adelige Frihed⁶⁾ D. 6 Aug. 1555, 10 Juli 1556 og 18 Okt. 1561 var han nærværende paa Kongens Rætterthing i Odense.⁷⁾ D. 15 Jan. 1569

¹⁾ l. c. S. 244.

²⁾ l. c. S. 246. Rimeligviis er Knud Mikkelsen senere oftere bleven brugt i offentlige Betjeninge; men, da Trykningen af „Tegnelse over alle Lande“ i D. Mag. ikke er rylket videre frem, kunne vi deri ikke følge ham længere.

³⁾ L. Bøder l. c.

⁴⁾ Bed.=Sim. II, 2, 80 f.

⁵⁾ Aftskifter I, 180 ff.

⁶⁾ Bed.=Sim. Rugaard I, 2, 112.

⁷⁾ Kolderup=Rosenvinges Gl. Domme II, 147, 160; I, 301.

var han paa Domstuen i Odense med at affige en Dom, hvorved Indtægten af Helligkors-Bikaries Gods tilkjendtes Sognepræsten i Afsens.¹⁾ 1580 skjødede han en Jord og Grund i Nedergade til Hans Frakjer, Borger i Odense.²⁾ I en fgl. Befaling (dat. Koldinghuus 171580) nævnes Knud Mikkelfsens Gaard iblandt de Gaarde i Odense, hvori der skulde indlægges Gjester, der kom til Byen i Anledning af de forestaaende Forlehningshøitideligheder. Og seer man deraf, at han ikke selv var forstrevet til Odense i denne Anledning;³⁾ rimeligviis var han for gammel til at deeltage i sliq Stads, der ikke gif af uden Strabadser og Sviir. Han har ogsaa, formodentlig noget efter 1580, affkjøbt Ole Bager Bispegaarden paa Odense Torn, hvilken gif i Arv til hans Børn.

Knud Mikkelsen var to Gange gift: først med Kirstine Alguds datter. Hvor hun stammer fra, har jeg ingensteds fundet nogen Underretning om; men, da der 1552 nævnes en Peder Algudsen,⁴⁾ Bøbner, til Nordstov (i Gjestev Sogn i Fyen), skulde jeg formode, at hun muligviis kan have været hans Søster; hvorved det da tillige vil blive forklarligt, hvorledes Nordstov er kommet til Akeleierne; idet nemlig Knud Mikkelsen kan have faaet denne Gaard med sin Hustru, hvis bemeldte hendes Broder er død barnløs. Fru Kirstine skal

¹⁾ Aktstykker I, 140.

²⁾ Hofmans Fund. V, 181.

³⁾ Ved.=Sim. Odense III, 15.

⁴⁾ Aktstykker I, 177, 179. Af andre Personer, der bare lignende Navne, har jeg truffet paa Niels Algudsen (Reg. dipl. I, 678 Nr. 6248), Peder Algudsen til Nedergaard paa Langeland (Hofm. Fund. V, 183) 1496, Algud Pedersen 1536 (D. Mag. 3 R. VI, 56), Fru Ane Alguds (Ved.=Sim. Grevefeiden S. 115), Algud (Ved.=Sim. Odense II, 2, 61). Hvorledes Slægtstabet er imellem dem, eller om der er noget, vides ikke.

forresten have ført tre Regnbuer i sit Baaben.¹⁾ Salminde= lighed nævnes der ingen Børn af hendes Ægteffab med Knud Mikfelsen; og jeg føler tilfulde det Mislige i, med de til min Raadighed staaende Hjelpekilder at prøve paa at sammen= flikke Stamtafler. Dog vil jeg her gjøre opmærksom paa, at jeg i et Par Manuscripter²⁾ har fundet følgende Anteg= nelse: Søndagen 9de Novbr. 1589 stod Mikfel Knudsens Begravelse i hans Sognekirke Vesterløff. I Gjesteleu Sogn har der, saavidt vides, aldrig ligget nogen anden Herregaard end Nordstov. Mon da ikke denne Mikfel Knudsen stulde være en Søn af Knud Mikfelsen og Fru Kirstine Alguds? Herimod synes at tale den Omstændighed, at Nordstov alle= rede før 1589 rimeligvis eiedes af Gabriel Knudsen, Knud Mikfelsens Søn af andet Ægteffab.³⁾

Knud Mikfelsens anden Hustru var Fru Margrethe Urne, der formodentlig var en Datter af Just Urne, Lehnsmænd paa Harritslevgaard i Fyen 1523,⁴⁾ og Fru Mar=

1) Elisabeth Bryffes Slægtebog i Karen Brahes Bibliothek i Odense, Blad 505. Baabnet ligner Albretsens, Algrevesens eller Griims i Adelsler. I, 7, 8, 194 Nr. 2.

2) Nr. 299 og Siler Brokkenhuns's Antegnelser i Poul Ebers Kalen=endarium (S. 447) i Karen Brahes Bibliothek.

3) Dette erfare vi af Liigprædikenen over hans Datter, Margrethe Gabrielsdatter, hvori der siges, at hun er født 1583 paa Nordstov. Stulde derfor min ovennævnte Formodning være rigtig, maae Mikfel og Gabriel Knudsen have eiet Gaarden sammen indtil den Førstes Død.

4) N. D. Mag. VI, 280. Han var 1534 meget ivrig i at bringe Hertug Christian Underretning om hans Valg til Konge af den fynske Adels Hjalpe, men valde kort efter i sin Trofald mod ham og maatte rømme Landet som den, der holdt med Kongens Fjender (Sechers Danste Herregaarde 11 Bind: Harritslevgaard). Forresten gjør Lengnick (Stamtafle over Familien Aleleie) Marg. Urne til en Datter af Hr. Christian Urne til Gulring og Fru Sophie Lunge; men er denne Christian Urne virkelig død allerede

grethe Andersdatter Timand. Af dette Ægteſtab kjende vi 2 Sønner og 1 Datter.

Knud Mikſſen døde paa Skinnerup Fredag Morgen d. 15 Novbr. 1588 og blev begravet Tirsdagen d. 19 Decbr. i Kjølstup Kirke,¹⁾ hvor ogsaa begge hans Fruer hvile.²⁾ Der har forhen været et Epitaphium over dem i Kirkens Chor;³⁾ men det findes der nu ikke mere og er formodentlig blevet borttaget ved en Reparation af Kirken i Begyndelsen af dette Aarhundrede.⁴⁾

Mikkel Pedersens og Fru Magdalene Drages Døtre⁵⁾ ere:

Kirstine Mikſſedatter, gift med Niels Sandberg til Løistrup i Fyen, en Søn af Henrik Sandberg og Fru Berthe Emiksdatter, der eiede denne Gaard omtrent fra Midten af

---

1466 (Hofm. Danſke Adelsmænd III, 271 Tab.), kan han ikke være Fader til Fru Margrethe. Iøvrigt har Elisabeth Brøſte (Blad 504) følgende Stamtable, ſom jeg vil meddele til Sammenſigning med Hofmans:

Lille Hr. Niels Urne til Hverringe.

|
Christen Urne,

g. m. Sophie Andersdatter Gode.

|
Juſt Urne,

g. m. Margrethe Andersdatter Timand.

|
Margrethe Urne,

g. m. Knud Mikſſen.

¹⁾ Mſtr. Nr. 299; Eifer Brokkenhuus's Antegn. S. 455 og 497.

²⁾ Mummens St. Knuds Kirke S. 119.

³⁾ Atl. VI, 567 Anm. a; 639.

⁴⁾ ifølge Meddelelse fra Pastor Chr. Friis i Kjølstup.

⁵⁾ I sine Monum. et Inscript. Othin., uberioribus historicis et geneal. illustratæ notis (i det Igl. Bibliotheks Ny Igl. Saml. Nr. 739, 4to) ſiger Jens Bircherod, at Kirstine var gift med Niels Tierenſen til Løistrup, og kalder den anden Datter Dorothea, gift med Landdommer Jakob Brokkenhuus i Fyen.

16de Aarhundrede og skal have opbyggt den. Han blev begravet i Rønslinge Kirke $\frac{3}{4}$ 1577.¹⁾ Fru Kirstine døde $\frac{1}{2}$ 1592 og blev begravet sammesteds $\frac{2}{3}$.²⁾ Deres Tiigsteen har forhen ligget i Kirken.³⁾ De havde en Søn, Mikkel, som skal være død ugift (1616);⁴⁾ hvorpaa Tøisstrup arvedes⁵⁾ af hans Søster,⁶⁾ Magdalene,⁷⁾ som $\frac{2}{7}$ 1581 holdt Bryllup der paa Gaarden med Oluf Gaas († 1618) til Veistrup i Fyen,⁸⁾ adlet af Kong Christian d. 3die, en Søn af Biskop Hans Gaas i Throndhjem og Marine (Marie) Berilsdatter.⁹⁾ Niels Sandberg og Fru Kirstine havde endnu en Datter, Ingeborg (Inger), som $\frac{1}{4}$ 1588 blev gift med Jakob Norby til Uggerslevgaard, men allerede $\frac{1}{2}$ 1589 blev begravet i Uggerslev Kirke.¹⁰⁾

Karen Mikkel@datter, gift med Jens Baad til Tidseholt i Fyen, som omtales 1554, 1555 og 1588¹¹⁾ og skal være

¹⁾ Adelsmagazin I, 94.

²⁾ l. c. S. 96, 105.

³⁾ Adelsr. Nr. III, 1018. Dette Nr. er sammenarbejdet af Theodor E. Adeler til Lyflesholm, Amtmand over Nyborg og Tranekjær Amter, af Indberetninger fra disse Amters Herregaardseiere og Præster, ifølge Kancelliskrivelse af $\frac{1}{2}$ 1743. Det Exemplar, jeg har brugt, eies for tiden af Justitsraad D. Lindegaard til Lyflesholm.

⁴⁾ Att. VI, 707 tilføjer: 38 Aar; hvilket ikke kan stemme med Faderens Dødsaar (1576).

⁵⁾ l. c. III, 595.

⁶⁾ l. c. S. 594: Fæster.

⁷⁾ l. c. S. 818: Kirstine.

⁸⁾ Nr. 299 og Eiler Brokkenhuus S. 288. De ligge formodentlig begravet i Frue Kirke i Svendborg (Kirkehift. Saml. III, 652).

⁹⁾ Saml. til Fyens Hist. og Topographi I, 189 Anm. 2. Hans Gaas var senere gift med Benedit. . . (Fyenske Tidsskr. for Lit. og Kritik III, 103).

¹⁰⁾ Nr. 299 og Eiler Brokkenhuus S. 277 og 496.

¹¹⁾ Aftstifter II, 19, 169; Wielandt S. 315; Att. III, 593. Det fibstansførte Aarstal kan dog ikke være rigtigt, hvis han er død 1586.

begraven i Veistrup Kirke †¹1586.¹) Fru Karen skal have bygget endeel paa denne Gaard.²) Deres Søn, Kjeld Baad, døde i Febr. 1608 som Slægtens sidste Mand. Han var gift med Berthe Grubbe,³) en Datter af Laurits Grubbe og Hilleborg Bille; de havde en Søn, Jens, som døde ugift før Faderen.

En tredje Datter, hvis Navn ei kjendes, var gift med Hans Skinkel⁴) til Gjerfkov⁵) og havde en Datter, Dorthé, som 1636 folgte Kongen 2 Gaarde i Drigstrup, hvilke bleve lagte til Skinnerup Gods.⁶)

¹) Mstr. Nr. 299: en Torsdag; derimod skriver Eiler Brokkenhuus (S. 412), at det var Torsdagen †¹1585.

²) Adeleris Mstr. I, 192; Hofm. Fund. VI, 7.

³) Ifølge Elisabeth Brynke (B. 279) var hun først gift med Otte Straale, en Søn af Peder Straale til Torpegaard og Ane Skinkel. Efter Kjeld Baads Død giftede hun sig, 70 Aar gammel, for tredje Gang med en Holfstener, Ulrik Pens.

⁴) Lengnick's Stamtafle.

⁵) en nu nedlagt Herregaard i Skeby Sogn i Fyen.

⁶) L. Becker. I en Fortegnelse fra 1638—39 over Adelens Hartkorn i Fyen ansættes Hfr. Dorette Skinkel til 33½ Td. ½ Alb., ½ Dl. (Bed.=Sim. Sorgen Brahe S. 152).

VI.

Udsigt over Fyens Stifts litteraire Selskabs Virksomhed.

Et Foredrag i Anledning af Selskabets Halvtredsinde-
tyvende Aarsdag den 17de Mai 1865

af

Biskop Dr. C. T. Engelstoft.

Idag for 50 Aar siden samlede i Stiftsbibliothekets daværende Gaard paa Vestergade (Nr. 250) 18 Mand som Stiftere af det Selskab, der nu har gjennelevet et halvt Aarhundrede; de vare: Greve Ahlefeldt Laurvig, Stiftamtmand Cederfeldt Simonson, Greve Reventlou til Brahetrolleborg, Biskop Plum, Stiftsprovst Tetens, Stamhuusbesidder Hofmann, Oberstl. H. Guldberg, Major Bardenfleth, Rectorerne Heiberg og Rohde, Overlærer Biørn, Amtsprovst Lütken, Sognepræsterne Paludan-Müller i Kjerteminde, Knap i Haagerup, Provst Bredsdorff i Besterstjerne (begge tillige Directører for Trolleborg Seminarium), Steenbuch i Sønderfj, senere ved Frue Kirke i Odense, og Andresen i Bogenf, samt Regimentschirurg J. N. Jacobsen; foruden dem lode 4 Fraværende deres Navne underskrive, nemlig Geheimeraad Bülow til Sanderungaard, Greve Wille-Brahe, Professor Andresen, Sognepræst i Bispenberg, og Adjunct Müller i Odense. De vare samlede til at danne en Forening

til Videnskabeligheds Fremme og stiftede den under Navn af „Fyens Stifts litteraire Selskab“ ved at vedtage et Udkast til Love og udbede sig, at Stiftets Gouverneur vilde overtage Præsidiets for Selskabet. Hvo der havde sammenfaldt dem og fra hvem Ideen til et saadant Selskab var udgaaet, ere Spørgsmaal, der nu ikke staae ganske klart. Ved Biskop Plums Død blev det udtalt i Selskabets Møde den 29de Jan. 1834, at han i Forening med flere udmærkede Mænd havde oprettet Selskabet; men ligesom samme Udtalelse nævner Pal. Müller i Kjerteminde og Lütken i Rumbj by først blandt hans Medarbejdere, saaledes er der Grund til at antage, at disse to Mænd have været de, der først have undfanget Tanken og forhandlet dens Udførelse. Tilfældet har bevaret et Par Breve fra Pal. Müller til Lütken, som vise, at virkelig disse to Mænd allerede to Aar tidligere havde udkastet Planen til et saadant Selskab*). Ved en Samtale i Rynkeby Præstegaard engang i Mai 1813 meddeelte Lütken sin Embedsbroder denne sin Idee, og Müller greb den med Interesse. Det skulde være et Selskab i Lighed med det skandinaviske Litteraturselskab i Kjøbenhavn; Medlemmernes Arbejder skulde forelæses, diskuteres og, naar de dertil fandtes egnede, udgives i Selskabets Tidsskrift; de fornødne Udgifter skulde fordeles paa Medlemmerne. De tvende Mænd vilde indbyde 10 til at være Stiftere og isøvrigt alle videnskabelige og andre Notabiliteter i Stiftet. De vilde overdrage Præsidiets til Geheimeraad Bülow til Sanderumgaard, hvem Ingen i Stiftet vilde kunne gjøre denne Plads stridig; han blev allerede den 10de Juni 1813 indviet i deres Plan

---

*) Brevene ere tilfillede det lit. Selskab ved dets Medlem Professor C. Paludan Müller i Nyløbing.

og indvilgede ogsaa efter nogen Undskyldning i at overtage den ham tiltænkte Tressstilling. Derefter have sandsynligviis Begivenhederne i det uheldige Aar 1813 standset Sagen paa dette første Trin; Planen eller Udkastet til Lovene var færdig i November 1813, men Sagen forblev endnu de tre Månds Hemmelighed. I Løbet af det næste Aar blev dog idetmindste Biskop Plum indviet i den; i November 1814 vare alle Indbydelsesbrevene færdige, og en Sammenkomst var berammet paa Sanderumgaard. Da standsede Sagen atter pludselig, Mødet blev affagt, og det Næste, vi veed derom, er det constituerende Møde d. 17de Mai 1815. Den Gang var Prinds Christian Frederik faa Uger før udnævnt til Gouverneur, og Valget af ham til Selskabets Præsæs laae saameget nærmere, som han var vendt tilbage fra Norge med en stor Popularitet. Haabet om hans betydningsfulde Medvirking til Selskabets Formaal blev heller aldrig stuffet, medens den først paatænkte Præsæs grundlagde Selskabets Formue med en Gave af 1000 Rbdl. og Tilsagn om en Præmie af 200 Rbdl.

Den constituerende Forsamling forelagde sin Præsæs Lovudkastet til Stadfastelse og valgte to Comiteer, af hvilke den ene skulde indbyde de øvrige Mænd i Stiftet, som kunde forventes at ville medvirke til dets Formaal og som alle Stifterne skulde bringe i Forflag. Den høie Præsæs tilstillede Selskabet allerede under 15de Juni sin Betænkning og sine Endringer i Lovforslaget, og viste Selskabet den Interesse at møde ved dets næste Forsamling den 30te Juni, uagtet han først tiltraadte Gouvernementet et halvt Aar senere. Paa dette Møde fik da Lovene deres første Stikkelse, der med nogle faa enkeltviis vedtagne Forandringer bestod til 1838 og i det Bæsentlige bestaaer endnu. Vi skulle ikke her for-

dybe os i de altid meest formelle Spørgsmaal, der derved kom i Bevægelse og fik deres Afgjørelse; Hovedformaalet var stedsde det samme: at fremme videnskabelig Virksomhed hos Medlemmerne og literaire Foretagender til Oplysnings og Videnskabeligheds Befordring. Hellere ville vi følge Selskabet i dets Virksomhed for disse Formaal.

Det vidner om Stemningen*) og giver et ikke lidet hæderligt Bidrag til Tidsalderens Characteristik, at der strax ved Selskabets Begyndelse i det første Aar indtraadte 73 Mænd i dette Selskab, som bl. A. meget strengt paalagde de ikke overordentlige Medlemmer at yde aandelige Bidrag; det pecuniaire, for hvilket de tegnede sig for Aaret 1816, var 789 Rbdl. N. B., og det aandelige tilflød saa rigeligt, at der til det første ordentlige Møde den 30te Juni vare anmeldte ikke mindre end 7 Foredrag: de fire bleve holdte den første Dag af Pal. Müller, Professor Andresen, Major Høeg-Guldberg og Biskop Plum; de tre andre den næste Dag af Adjunct Müllert, Provst Burchardi paa Als og Sognepræst Brolund i Langaa. Den 5te Septbr. holdtes fire, 3die Jan. 1816 fem og 7de Mai sex, altsaa i eet Aar 22, og i de første 5 Aar var der laast 52 Afhandlinger, af hvilke 18 vare afgivne til Archivet; overhovedet holdtes indtil 1834 neppe tre Møder uden Foredrag. De, som under denne Form have været virksomme for Selskabet og maaskee just ved det tildeels have været foranledigede til at betrede den Forfatterbane, der har givet dem Navne i vor Litteratur, have været, foruden de Navnte: Sognepræst Lund i Landet, Egede Saaby i Udby, Fabricius i

---

*) Kun G. L. Bände, der ikke blev indbudt til Deeltagelse, sees i Aviserne at have critiseret og dadlet Selskabet.

Tranefjær, Møller paa Thosing, Amtsprovst Holm, Provst Seidelin i Dreslette, Major Bardenfleth, General-lieutenant Suel, Amtsprovst Bedel, Amtsprovst Lütken, Provst Bredsdorph, Sognepræst Olivarius i Skjellerup, Knap i Trolleborg, Ipsen i Svendborg, Bang i Horne, Birch i N. Abn, Rector Heiberg, Rector Biørn, Rector Rohde, Professor Heise, Justitsraad Haste, Adjunct Hanck, Sognepræst Bredsdorph i St. Jørgensgaard, From i Norup, Bastholm i Slagelse, Hornshld i Assens, Boesen i Vigerslev, Glerup i Føns, Brandt i Gamborg, Steenbuch i Odense, Secretair (Geheime-Statsraad) Adler, Stamhuusbesidder Hofmann (Bang), Proprietair Mourier, Lieutenant (Conferentsraad) Raffn, Statsraad Bedel Simonsen, Lærer Krag i Faaborg, General Lemezau, Sognepræst Krag i Gjeldsted, Biskop Faber, Catechet Kohen, Provst Rohmann og som Gæst Zhlenschläger. Alle disse ere døde; af de Aulevende kunne tilføies: Dr. Kalkar i Gladfaxe, Professor Paludan Müller, Selskabets næstældste Medlem, Provst Heiberg, Biskop Laub, Pastor Rosod Hansen, Provst Lassen, Dr. L. Helweg, Professor Heinrichsen, Adjunct Faber, Cantor Mumme, Klokker Jensen, Pastor Crone, Overlærer Sic, Capitain Lehmann, Baron Blixen-Finecke, Stamhuusbesidder E. Hofmann (Bang), Pastor Strøm, Apotheker Pøge, Oberst Bülow, Pastor E. Hansen, Adjunct Broberg og Forfatteren af denne Beretning.*)

*) Betragtet som Medlemsliste kan denne Række af Navne suppleres med følgende, for største Delen overordentlige Medlemmer: Selskabets eneste Medlem fra 1815 er Zubellæreren Consistorialraad Lassen i Strup; af Afdøde foruden Stifterne forekomme i Forhandlingsprotocollen: Grev Schaffelisky de Muckadel til

Efter den oprindelige Plan skulde et Udvalg af disse Foredrag udgives som Selskabets Tids- eller Aars-Skrift; men denne Plan blev opgivet 1820—21, og Selskabets Kræfter fik en anden Anvendelse, som mulig ogsaa har været nyttigere og alligevel tilstedte at fremme Udgivelsen af de vigtigste af disse Arbejder. Men selv de Arbejder, der enten endnu hvile i Selskabets Archiv, eller kun ere blevne forelæste i det, kunne have bragt mangen Frugt ved de Tanker, de have sat i Bevægelse, og enkelte af dem skulle vi nævne i det Følgende som dem, der have givet Stødet til betydningsfulde Foretagender.

Fædrelandskjærlighed og Folkeoplysning indtog tidlig en betydelig Plads ved Siden af Selskabets videnskabelige Formaal: dets første Foretagender vare baarne af dem. I Mødet den 7de Mai 1816 foreslog Gouverneurens Secretair Adler, at Selskabet skulde understøtte Udgivelsen og Udbredelsen af Grundtvigs Oversættelse af Saxo og Snorro. Selskabet besluttede strax at anvende 500 Rbdl. af sine Midler dertil og at vælge en Comitee, som skulde lede Indsamlingen af frivillige Bidrag til dette Nationalværk. Over 4000 Rbdl. tilveiebragtes i Aarenes Løb, og en levende Interesse for dette Foretagende vedligeholdtes ved Comiteens Beretninger; som Erkjendelse af den store Andeel, Selskabet

---

Arrestov, Amh. Amtmand J. Benzou, Oberst Lønborg, Oberst Heide, Amtmand Raupau, Stifantmand Castenskjold, Baron Holsten, Amh. Sehested-Zuel, Oberstl. Abrahamson, Amtmand Schumacher, Baron Schubart, Grev Holstein til Holsteinborg, Statsraad Reimuth o. fl. Prinds Frederik Carl Christian indtraadte 26de Aug. 1839. Desuden har Selskabet haft enkelte contingentfrie Væresmedlemmer: Henderson i London, Bastholm i Slagelse, Øhlenschläger og Friherre Gråberg af Hemsö i Florents.

havde i det, modtog det ogsaa 300 Crp. til Uddeling i Stiftet, 1832.

En Afhandling af Sognepræst Bang i Horne om Nødvendigheden af en autoriseret Læsebog (eller Lærebog i de almeennyttige Kundskaber), som oplæstes den 27de Jan. 1817, foranledigede Selskabet strax til de virksomste Skridt. Afhandlingen blev trykt (Odense 1817), og samtlige Medlemmer opfordrede til at afgive Betænkning; 31 fulgte Opfordringen med alle de indbyrdes Modsatninger, som forskjellige pædagogiske Standpuncter maatte medføre. Paa Prindsens Forslag besluttedes at udsætte en Præmie for en passende Læsebog for Almuestolerne især til Brug for Børnene i øverste Klasse. Priisbelønningen var 300 Rbdl., hvortil et unævnt Medlem fæiede en anden af 200 Rbdl. for den næstbedste. Frugten blev de tre bekendte Læsebøger, Lütkens, Bircks og Göttsches, idet Selskabet ogsaa understøttede den sidste med 100 Rbdl. I 20 Aar have de saagodtsom alene været Midlerne til mangfoldig Kundskabs Udbredelse i Folket, og de ere endnu i udbredt Brug.

Disse vare Selskabets første Frugter i dets Virksomhed udad til; der flutter sig en saare lang Række af andre Skrifter, som ere fremkomne ved dets Hjælp, til denne Begyndelse. Jeg kan kun nævne de fleste i Korthed: Froms Oversættelse af Lucians Dialoger, Odense 1823; Krags Oversættelse af Aristophanes 1 Deel, Od. 1825 (Forfatterens Død 1827 afbrød Fortsættelsen); Heises udvalgte Dialoger af Plato, 3 Dele, Kbh. 1830—38; Raffns Tomsvitings-Saga, Kbh. 1824; Plums valgte Stykker af den græske Anthologie, Od. 1828. Ved Subscription understøttede Selskabet samtidig Fibigers metriske Oversættelse af Iliaden,

Rbh. 1827, og Bredsdorffs Begyndelsesgrunde af Geognosien, Rbh. 1827.

I Aaret 1829 aabnede sig en ny Vei for Selskabets Virksomhed. Allerede oftere vare topographiske Arbeider forekomne blandt Foredragene, saaledes af Lund om Taasing, Olivarius om Hindema, Bedel om Skaarup, Bredsdorff om St. Jørgensgaard; men i Aaret 1829 forelæste Bedel Simonsen sin Afhandling om Nytten og Nødvendigheden samt den hensigtsmæssigste Indretning af historiske Topographier. Selskabets Præsæs knyttede dertil en Opfordring til Geistligheden at arbeide for Sognetopographier. Bedel Simonsens Afhandling blev trykt og udspreedt i 600 Exemplarer. Kort efter meddeelttes det, at Kongen havde tilladt Prof. Raffn at forstaafe Enhver, hvad der maatte ønskes i dette Niemed fra Geheime-Archivet og andre kjøbenhavnske Archiver, samt at Adj. Pal. Müller tilbød samme Tjeneste for de Odense-Archivers Vedkommende. En stor Mængde Arbeider og Forarbeider bleve derved fremkaldte, nogle forelæstes i Selskabet, saasom Boesens over Vigerslev og Bøflinge Sogne, Seidelins over Dreslette, som findes i et stjønt illustreret Exemplar ved Præstefaldet og i Copie i Bispearchivet, Edsbergs om Sønderlø, Valklevs om Haarslev Sogn, Bobergs over Bogense (1835), Krags over Gjeldsted og Rørup Sogne (1844) og Lassens Beskrivelse over Qværndrup Kirke og dens Monumenter, (1848) foruden flere af Bedel Simonsens egne mange Arbeider af denne Art. Endeel ere udgivne, andre turde endnu henligge i et og andet Archiv, men under forstjellige Former er denne Virksomhed vedblevet at staae som et vigtigt Formaal for Selskabet.

En anden Retning betegnede sig ved Udgivelsen af Dr.

Kalkars Tale: Folkeoplysningen er Statens sikreste Varn, Odense 1830, og Uddelingen af Saxo og Snorro til samtlige Sogne, som alene skulde betale Indbindingen, samt i Stiftsprovst Fabers Forslag om Udfattelse af en Præmie for en Afhandling om Bibelens Vigtighed og rette Anlæg, som foranledigede saavel Rohmanns Skrift, der udgaves af Selskabet 1834, som Fabers, der understøttedes med 200 Rdl.

Bed denne Tid mistede Selskabet sin ædle, høitfortjente Vicepræsæs, Biskop Plum, som var bleven udnævnt af Præsæs ved Selskabets Stiftelse og i næsten 20 Aar i Forbindelse med ham havde styret dets Forretninger og ledet Møderne, naar Præsæs ikke selv var tilstede. I hans Sted traadte Biskop Faber den 4de Sept. 1834. Kort efter understøttedes Dr. Kalkars exegetiske Haandbog til det Gamle Test., hvoraf 1ste Bind og 2 Hefter af 2det udkom, Kbh. 1836—38, med 250 Rdl.; af hans Efterretning om Odense Bnes Bibliotheker (Odense 1836) blev taget endeel Exemplarer (til de tilstedeværende Medlemmer, som vare 21); Bilsters Oversættelse af Akiaden (Kbh. 1836) blev fremmet ved Subscription paa 25 Exp., og Muus's Overs. af Polycarps og Ignatii Breve samt Justinus Martyrs Apologier (Kbh. 1836) med 125 Rdl. De sidstnævnte Understøttelser fremkaldte imidlertid en Tvivl om det Berettigede i denne Anvendelse af Selskabets Midler, og det blev derfor i Mødet den 29de Aug. 1836 vedtaget, at Lovens § 10 burde overholdes, ifølge hvilken kun Selskabets egne Medlemmer have Adgang til Understøttelse, ialtfald med Undtagelser, som Selskabet paa særlig Andragende maatte indrømme.

Dets Midler havde ogsaa dengang en nærmere Anvendelse i det fortjenstfulde og smukke Foretagende, hvortil

et Forslag af Dr. Rask gav Anledning, Udgivelsen af „Stemmer fra Reformationstiden,“ Od. 1836, som er enhver Elsker af Fædrelandets Litteratur og Historie velbekendt. Det var det første Skrift, Selskabet udgav i sit eget Navn, og blev det, ved hvilket dets Optrædelse blandt Indlandets og Udlandets lærde Samfund blev indledet. Paa Skriftet selv havde foruden Udgiveren Selskabets høie Præsæs væsentlig Indflydelse: han bestemte, at det skulde forsynes med et Facsimile af Tausens Haandskrift, og at det skulde trykkes med danske (eller gothiske) Bogstaver, „da udenlandske Lærde, som interessere sig for vort Sprog og vor Litteratur, kunne ikke være ubekendte med de gothiske Bogstavformer.“ Han selv forfattede Dedicationen til Kongen. Skriftet blev sendt til Selskaber og Autoriteter i Fædrelandet og Udlandet, navnlig Norge og Tydskland.

Efterat Selskabet endnu havde nnderstøttet Udgivelsen af P. A. Müllers *Macchiavelli og Cola Rienzi*, Od. 1838 og 39, besluttede det efter Forslag af samme virksomme Medlem at foretage en Udgivelse af de Actstykker til den danske Histories Oplysning, som forefandt i Fyen. Denne Tanke blev strax modtaget med stor Interesse, Gouverneuren udstedte Circulairer til alle civile og geistlige Autoriteter, til Grever, Baroner og Stamhuusbefiddere om at meddele, hvilke saadanne Documenter de maatte have; og mange flere hensigtsmæssige Foranstaltninger bleve truffne til det værdifulde Værks Tilveiebringelse, som udkom i tvende Samlinger af „Actstykker til Oplysning især af Danmarks indre Forhold i ældre Tid,“ Odense 1841—45.

Præsidiet var imidlertid gaaet over til Kronprinds Frederik Carl Christian, hvem Selskabet i Mødet den 12te Dec. 1839 eenstemmig valgte til sin Præsæs. At ogsaa han

omfattede Udgivelsen af Actstykkerne med særlig Interesse, er en Selvfølge. Men medens dette Arbejde forberedtes, udvidede Selskabet sit Blik til et nyt, indbydende Foretagende. Allerede fra Begyndelsen af havde Selskabet tilfattet at udgive et Tidsskrift af Medlemmernes Arbejder, og der havde ogsaa engang været tænkt paa ved Hjælp af et saadant at udbrede Kundskab om Fædrelandets og selv Udlandets Literatur. Nu blev det foreslaaet af Past. Rohmann at udgive et Tidsskrift af almeenvidenskabeligt Indhold, i hvilket vel Medlemmernes Bidrag skulde have Fortrin, men som iøvrigt skulde staae aabent for Alle. Selskabet valgte Redacturen og førte Tilsyn ved en Comitee; men indtog væsentlig dog kun den samme understøttende Stilling som ved Forfatteres Skrifter, der attraaede Understøttelse: det dækkede Entreprisens Understud ved 2 à 300 Rdl. aarlig. Tidsskriftet „for Literatur og Critik“ bestod i 6 Aar, 1843—48, redigeret først af P. L. Müller, senere af E. Helweg. Dette gav Anledning til, at Selskabet ansøgte og erholdt det første Bidrag af Statskassen, 150 Rdl. aarlig i tre Aar. Paa samme Tid understøttede Selskabet Mummés Beskrivelse af St. Knuds Kirke, Odense 1844, med 180 Rdl., medens en Opfordring af Kronprindsen satte det i en betydningsfuld Virksomhed. Han foreslog nemlig at tilveiebringe en paa local Undersøgelse grundet Fremstilling af Slaget paa Lynbjerg, et Bink, som blev Udgangspunctet for følgerige Forskninger; thi da hverken Stedet eller de nærmest tilgængelige Archiver afgave nogen Oplysning, besluttede Selskabet at lade samle fra fjernere Steder hvad der kunde findes om denne for Danmark saa afgjørende Begivenhed i Thy. Kronprindsen understøttede sit Forslag med Tilfagn om 100 Rdl. i 5 Aar, og Selskabet stillede 3—400 Rdl. til Comiteens Raadighed.

Om selve Slaget fandtes Lidet, men desto Mere om den hele Epoche: Frugten blev den af Selskabet i to Bind udgivne Samling af „Actstykker til Nordens Historie i Grevefeidens Tid“, Odense 1850—53, og en senere Frugt, hvori dog ikke Selskabet har Deel, er blevet Udgiverens (Paludan Müllers) fortrinlige Fremstilling af „Grevefeidens Historie“ Kbh. 1853—54. Et saadant Foretagende vilde have oversteget Selskabets Kræfter, dersom det ikke havde opnaaet en fortsat Understøttelse af Statskassen i 6 Aar (1849—51. 1853. 1855—56): dets Præsæs, som nu var dets Protector, fulgte dets Gjerning med Velbehag. Derfor kunde Selskabet endnu ved Siden deraf fortsætte sin vante Virksomhed; det understøttede Mummæs Skrift: Begivenhederne i Fyen under Spaniernes Ophold, Odense 1848, til hvis Udarbeidelse ogsaa Gouverneuren aabnede Forfatteren alle fynske Archiver; det udsatte et Priisspørgsmaal 1850 om de fornødne Forandringer i Borger- og Almueskolevæsenet ifølge Fædrelandets nuværende Statsforfatning, hvorved fremkaldtes Børresens Skrift under denne Titel, Kbh. 1851; det understøttede Crones Udgave af Jac. Madsens Visitatsbog, Odense 1853, Heibergs Kingos Levnetsbeskrivelse, Odense 1852, og Mummæs Bidrag til Odense Byes Historie, Odense 1857, ligesom det har understøttet flere Videnskabsmands Forarbejder til historiske Værker.

Dette er Fortidens Gjerning. For Diebliffet famler sig den udadgaaende Virksomhed i vort historisk-topographiske Tidsskrift, der forhaabentlig ved sin Begrændsning og den almindelige Deeltagelse tør see en god Fremtid imøde; men Selskabet er ogsaa beredt paa at aabne den anden Række af et Tidsskrift af almindeligere Indhold, saasnart Medlemmernes Arbejder vilde opfordre dertil. Det er en anseelig

Fortid, vi have taget i Arv, og det vækker mange Tanker at see tilbage paa Aarenes lange Række og de mange For-gjængerens Idræt: med Tak ville vi mindes dem og lade det være ogsaa vort Forsæt at give et godt og frugtbart Værk i Arv til dem, som skulle afløse os.

Hvor stor og betydningsfuld end denne Selskabs Virk-somhed har været, er den dog ikke det Eneste, Selskabet har udrettet. Hvor Kjærlighed til Fædreland, Videnskab og Op-lysning samler en Kreds af Mænd, vil manges en Paa-virkning paa Livet udenfor den uvilkaarlig indstille sig. Et videnskabeligt Selskab i en Provindsstad faaer saameget mere Anledning til at udøve saadan Indflydelse, jo mere det staaer som den eneste Samling af Videnskabsmænd paa Stedet. Saaledes er det utvivlsomt, at Selskabet har bidraget ikke lidet til, at Stiftsbibliotheket, som først blev grundlagt 1813, har faaet en saa stor Betydning, som det har. Det tænkes idetmindste af Plum og Bülow i en nær Forbindelse med Selskabet; dets Tilvæxt anmeldtes i Møderne, og Med-lemmerne forøgede det; det gav Plads til Selskabs Bøger, og tilsidst kom en fast Overenskomst istand, at begge i For-ening skulde indkjøbe Bøger for 50 Rdl. aarlig, som blive Stiftsbibliothekets Eiendom. Da Bülow grundlagde et oldnordisk Museum ved Bibliotheket, skete det gennem Selskabet, og hans testamentariske Gave af 16,000 Rdl., som endnu ikke er faldet, skal berede Bibliothek, Museum og Selskabet Bolig under Tet.

Den første Idee til Læseforeningen er ogsaa ud-gaaet fra Selskabet: foranlediget af et Forslag af Stam-huusbesidder Hofmann om en Forandring, hvorved Stifts-bibliotheket kunde stifte mere Nytte, udkastede en Komitee 1834 en fuldstændig Plan til et Læseselskab for Odense og Omegn i

Righed med Athenæum i Kjøbenhavn; der skulde anvendes 50 Rdl. aarlig af Selskabets Midler og 25 Rdl. af Stiftsbibliothekets, ydes Bøger tillæns fra de forskjellige Bibliotheker og fra Private. Men Forslaget mødte dengang ikke megen Gjenklang fra Borgerkabets Side; først 4 Aar efter kom Tanken til Udførelse; men Kæseforeningen dannede sig da uden Forbindelse med det literaire Selskab. I de sidste Aar har Selskabet stræbt at virke for et lignende Maal ved de populære Forelæsninger, det har foranstaltet.

I det Hele maatte et videnskabeligt Selskab afgive et Støttepunct for alle aandelige Interesser. Bibelselskabets Sag blev 1816 anbefalet dets Medlemmer, og Benyttelsen af de udbredte Bibler befordret ved dets ovennævnte Priisspørgsmaal. I Selskabet søgte Videnskabernes store Mæcenat Bülow Veiledning for sin beredvillige Bistand til Skrifteres Udgivelse, saaledes Præsten Saabys Esterretninger om Grønland, der senere ere blevne oversatte baade paa Svensk, Tysk og Engelsk. I dette forelagde P. L. Müller sin Undersøgelse af Indskriften paa St. Knuds Kirke og af St. Knuds Helgenfriin, Kronprindsen Undersøgelsen af Christine Munks Gravcapel; mærkelige Fund af Oldsager indberettedes dertil: fort, alt hvad der havde Dieblikkets Interesse, kunde her drøves mellem videnskabelige Mænd. Endelig samler Selskabet et ikke ubetydeligt Bibliothek ved de mange Skrifter, det modtager fra Norge, Tyskland og Frankrig, saavel som de Manuscripter, det ikke undlader ved Velighed at erhverve.

Ved Siden af al Virksomhed udadtil har et Selskab som dette ogsaa sin store Betydning for Medlemmerne selv; den Aand, som besjæler Alle, vinder i Styrke, Klarhed og Liv ved Forening og Samvirken. Det er muligt, at de første

Stiftere af Selskabet have i denne Henseende lagt an paa en mere udformet Samvirken og gjensidig Paavirkning, end der lod sig opnaae. I Planen af Rütken og Paludan Müller var der Tanker, som i de ved det første Møde antagne Vedtagter formuleredes saaledes, at det var Selskabets Formaal „at fremkalde en virksommere Meddelelsesuand imellem de Mænd i Stiftet, som elske Videnskab“, og ved Siden af originale Udarbejdelser tillige „at meddele hinanden interessante Extracter og Excerpter af Enhvers Lecture“, samt at en dertil nedsat Comitee „skulde udvælge de i Fædrelandet udkommende Skrifter, hvis Prøvelse kunde interessere Selskabet“, idet Medlemmerne deri havde Opfordring til at forfatte Bedømmelser, der ligesom Afhandlingerne skulde oplæses, prøves og, naar de kjendtes egnede dertil, udgives i Selskabets Tidsskrift. (Et Slags Forbillede for det 14 Aar senere stiftede Maanedsskrift for Literatur). Med Afhandlingerne af Medlemmerne var det ligeledes paatænkt, at de skulde enten bedømmes af en nedsat Comitee eller dog discuteres efter Oplæsningen, forinden de bestemtes til Optagelse i Tidsskriftet, hvori Selskabet overhovedet vilde lade „sine fortrinligste Arbejder“ trykke — det benævnte dem betegnende som sine. Men disse Bestemmelser bleve væsentlig forandrede af den nys valgte Præsæs: han udstrog Alt hvad der angik den bedømmende, critiske Virksomhed, skjønt der allerede paa det constituerende Møde var dannet en Comitee til at udvalge de Skrifter, der først skulde prøves,*) og da man i 1817 gjorde Forberedelser til at lade Vedtagterne gaae over til Love, blev der af alt dette kun den ene Bestemmelse tilbage at gjøre Meddelelser og Ex-

*) Den bestod af Tetens, Plum og Heiberg.

tracter af interessant Lecture, som ogsaa endnu antydes i de nuværende Loves § 1. De fjeldne Sammenkomster, som man vedtog, 4 ordentlige aarlig og, dersom Præsæs fandt det fornødent, to overordentlige om Sommeren, lagde allerede en stor Hindring i Veien, og selv fire Aarsmøder bleve ikke længe holdte, fra 1821 kun tre og fra 1825 til 1838 kun to, det ene i Januar, det andet i Juni ved Landemødet, ved hvilket sidste Præsæs da alene var tilstede. De factiste Forhold gave Selskabet en anden roligere, men ogsaa af de veglende Individualiteter mere uafhængig Retning. Det blev foreslaaet 1836 at optage de tvende Sommermøder og bestemme dem til literaire Discussioner; men det hører til den Slags Ting, som maa komme af sig selv, og Veien ligger stedse aaben, naar Medlemmerne ville, ligesom den da heller ikke fjeldent er betraadt, og enhver Meddelelse eller Foredrag allerede yder et Moment til Aandens Liv.

Der kunde endnu være Meget at berette, dersom jeg her skulde behandle Selskabets Historie; alene Lovenes Historie vilde føre mig vidt;*) Selskabets Omfang, som har vaxlet mellem 73 (i det første Aar) og 47 (i 1849) og nu er 63 contribuerende Medlemmer, de Manges Arbeider i dets Møder og Tilhørernes veglende Tal, som i de bedste Tider steg til 20—30, og saameget Andet vilde føre ud i Enkeltheder, som ikke kunne interessere. Jeg vil indstrænke mig til at minde om det fyrstelige Præsidium's fremskyndende, understøttende og, naar det behøvedes, mæglende Indflydelse, hvorpaa flere Exempler allerede i den ovenstaaende Overfigt

*) At der i dem staaer, at Afhandlinger kunne forelæses paa Tydsk, hidrører fra en Tilføielse af Præsæs 1815, der støttede den paa, at det videnskabelige Sprog paa Nis, som dengang hørte til Stiftet, var Tydsk.

ville være kjendelige, og jeg bør minde om de Mænd, som i de 50 Aar have ydet Selskabet deres Bistand til dets Anliggendes Fremme: Kassererembedet er blevet forvaltet af Adjunct Hans til 1821, Pastor Viberg til 1827, Major Vardenfleth til 1831, Etatsraad Reimuth til 1842, Districtsløge Esbensen til 1850 og siden af den nuværende Kasserer. Secretariatet, som først seent blev oprettet, har været udført af Adj. Hofod Hansen til 1849, Adj. Faber til 1850 og siden af den nuværende Secretair. Ved Præsidiets Ophør valgtes Professor Dr. Paludan Müller til Formand, derefter Biskop Gad. Jeg nævnte her atter det Navn, som ogsaa blandt Forfatteres Navne fremfor alle er knyttet til Selskabet: jeg kan ikke ønske det bedre, end at det stedse maa finde styrende og arbejdende Medlemmer som de Nævnte; da vil det under Forsynets Varetægt længe kunne yde sit Bidrag til Sandheds og Oplysnings Udbredelse og det aandelige Livs Væxt. Det skee!

VII.

Åsøns Provsti i Tiden efter Reformationen.

Af Holger Fr. Rørdam.

I første Bind af disse Samlinger (S. 203—13) har jeg meddelt nogle Efterretninger om Åsøns eller Tofte Provsti især i Tiden nærmest forud for Reformationen¹⁾. Det var

¹⁾ Jeg benytter Lejligheden til her at meddele nogle Tillæg og Rettelser til min tidligere Afhandling: Istedensfor at der S. 203 siges, at den geistlige Jurisdiktion i Odense Stift var fordelt mellem tvende Provster, burde der have været sagt: i Fyen; da det er en vitterlig Sag, at der var særegne Regnskabsprovster paa de større Der, som i Middelalderen hørte til Odense Stift. Exempelvis kan saaledes anføres: Herman, Provst paa Femern 1307 (Suhms Hist. XI, 549), Ingemar, Provst paa Laaland i Slutningen af 12te Aarhundrede (Ser. Rer. Dan. IV, 291, 325, 383), Peder Gammel, Provst sammesteds 1345 (Suhms Hist. XIII, 804). Magister Ivar, Provst paa Falster 1220 (Ny kirkehist. Saml. III, 77). Til de S. 204 omtalte Provster i Tofte kunde føjes: Ubaldus som nævnes i et Pavebrev af 1244 (Ny kirkehist. Saml. III, 88 f. 92 f.), Christiern 1348, der tillige var Kannik Lund (Suhms Hist. XIII, 814). I Langebeks Diplomatarium findes et ret mærkeligt Brev fra M. Peder Berilsen til Provst Hans Hanssen, dat. 6te April 1523, men det er for langt til her at optages. Forøvrigt har jeg ogsaa senere fundet om Peder Berilsen, at han 1510 blev immatrikuleret ved Kjøbenhavns Universitet, og at han 1517 var den rostkildste Biskops, Pape Urnes, Sekretær samt derhos offentlig Notar (Ny kirkehist. Saml. III, 291).

dengang min Hensigt lejlighedsvis at omtale dets senere Skjæbne, da jeg havde fundet endel Bidrag til Oplysning i denne Henseende; men Omstændighederne medførte, at jeg maatte udfatte dette Foretagende. Naar jeg nu meddeler, hvad jeg har fundet, da er det ikke i den Tanke, at det er af særdeles Vigtighed. Men jeg antager dog, at det, set bort fra den lokalhistoriske Interesse, slige Oplysninger kunne have, ikke er uden Betydning, ialfald eksempelvis, nærmere at undersøge, hvorledes det gik med noget af det meget Kirkegods, som ved Reformationen blev inddraget under Kronen, saa meget mere som vi idethele savne sammenhængende Efterretninger i denne Henseende.

Det var et overordentlig rigt Bytte, der tilfaldt Kronen efter Reformationskampens Tilendebringelse. Bispestolenes, Klostrenes og andre kirkelige Stiftelses og Embeders Gods og Ejendomme bleve erklærede for god Pris og inddragne. Var dette Gods nu blevet anvendt paa en Maade, der i nogen Maade havde svaret til dets oprindelige Bestemmelse, og fremforalt til Fremme for Folkets menneskelige og kristelige Oplysning, som i Papismens Tid havde været saa forfømt, da vilde der intet med Tøje kunne have været at indvende mod Regjeringens Forholdsregler, selv om man altid maatte misbillige den Vold, der anvendtes mod de gamle Bisper. Men det var jo meget langt fra, at noget saadant

---

Om Niels Berilsen (S. 215) forekommer der nogle Efterretninger hos Bedel Simonsen, De danske Ruder. I, 226, og i Norske Samlinger udg. af Chr. Lange. II, 486 Not. Den S. 202 omtalte Mester Thomas Hogle var Bartsfjær (Danske Mag. 4 Række I, 65). Endelig bør følgende Trykfejl rettes: S. 189, Lin. 1: 1513, læs 1503. Emsf. Note 2, Lin. 3: 1519, læs: 1549. S. 237, Lin. 1: hendt, læs: håndt. S. 239, Lin 13: befalet, læs: befalet.

blev Tilfældet. For Almuens kristelige Oplysning blev der gjort lidet, for dets folkelige Oplysning slet intet. Og det var saa langt fra, at de Mænd, som ved Ordets Forkyndelse havde været virksomme for Reformationens Udbredelse, idethele spandt Silke eller høstede nogen verdslig Løn for deres Arbejde, at vi tvertimod i Tiden nærmest efter Reformationen høre bitre Klager over, at Præsterne neppe havde det tørre Brød, saa ingen gad holde sine Børn til Studeringerne, der i de fleste Tilfælde ikke bragte nogen anden Frugt end Armod og Nød¹⁾. Først lidt efter lidt blev der raadet Bod paa de værste Mangler i denne Henseende; men for Folkeoplysningen blev der intet gjort. Almueundervisningen indskrænkede sig, Præsternes Prædikener fraregnede, i de fleste Tilfælde til, at en Skoledreng fra den nærmeste Kjøbsted, efterat have sunget i Kirken om Søndag Formiddag, forsaavidt han ikke var med til Barfæl- eller Begravelsesgilde hos en af Bønderne om Eftermiddagen, samlede Sognets Børn paa Kirkegaarden eller i Baabehuset og opramsede Luthers Katekismus for dem, saalænge til noget af den hang paa. I alle Sogne, der laa i en Afstand af indtil to til tre Mile fra Kjøbstederne, havde man ingen andre Skolelærere end flige „Løbedegne“, kun i de fjernere Sogne var der „Sædedegne“, hvis Virksomhed for Almuens Oplysning

¹⁾ Et mærkeligt Andragende til Regjeringen fra Danmarks Bisper og Kjøbenhavns Professore (dat. Hæsnæ, hebdomada Simonis et Judæ apostolorum 1540), som jeg forbeholder mig ved en anden Lejlighed at meddele (jfr. Krug, R. Christian den Tredies Hist. Overf. I, 224, Not. p), giver et lidet gladeligt Indblik i denne Tingenes Tilstand, der oftere ogsaa var Gjenstand for Dr. Johan Bugenhagens indtrængende Forestillinger til R. Christian den Tredie (Schumacher, Gelehrter Männer Briefe an die Könige von Dänemark. I, 12—13, 24, 59.)

dog fordømte indskrænkede sig til den samme Fremfigning af Katekismus Søndag Eftermiddag. Hvad Børnene forøvrigt lærte, saafom Læsning, bibragtes dem af Forældrene; thi forsaavidt disse selv vidste noget, delte de ærligt med deres Børn, hvad de havde.

Men nu Bispegodsset og Tienderne, Klostergodsset og det øvrige forhenværende kirkelige Gods, som blev inddraget under Kronen, hvorledes gik det da dermed? Et almindeligt Svar kan ikke gives paa dette Spørgsmaal. Det fandt en meget forskjellig Anvendelse, som paa ethvert Sted kræver særegne Undersøgelser, og ingen har, som sagt, endnu forsøgt at give en paa nøjagtige Specialundersøgelser grundet almindelig Oversigt. Noget kom ad forskjellige Omveje i Tidernes Løb ganske dist tilbage til en Anvendelse, der ikke laa fjern fra dets oprindelige Bestemmelse. Adskillige Konge- (= Bispe-) Tiender bleve henlagte til Skoler, Præstekald, Universitetet og Kommunitetet. Den hidstnævnte Stiftelse kan vel overhovedet betragtes som udelukkende grundet paa forhenværende Kirkegods. Skolekloster blev, ved Herluf Trolles og Birgitte Gøyes Gave, til Herlufsholm Stiftelse og Skole. Men det var forholdsvis kun en ringe Del, der saaledes middelbart eller umiddelbart kom Folkeoplysningen tilgode eller henlagdes til Hospitaler og milde Stiftelser. Den største Del blev gjort til Forleninger, som Adelen fik, men ikke sjældent „kvit og frit“ ad gratiam (= saalænge til Kongen bestemte anderledes) eller paa Livstid, hvorved altsaa Staten ingen Indtægt havde af Godsset, saalænge en saadan Forlening varede. Smaalen (enkelte eller flere Bøndergaarde sammen) bleve ogsaa givne til borgerlige Personer, især kgl. Hofbetjente, som Gunstbevisning, eller som en Del af deres Løn, eller som Pension. Ingen vidste at stræbe bedre til sig, end de, som

ved deres Stilling kom i et umiddelbart Forhold til Kongens Person, saasom Kanslere, tyske og danske Sekretærer og Rancellitjenerne. Naar man gennemløber den Mæsse af Udfærdigelser om Ven og Gaver til flige Rancelliembedsmænd, som de ældste Rancelliregistranter indeholde, da faar man et Indtryk af, at disse Mænd ikke forgjeves førte Pennen i Rancelliet. Navnlig synes de tyske Kanslere og Sekretærer at have forstaaet at gjøre deres Stilling frugtbringende. De kom gjerne herind uden andet end høist et adeligt Navn og nogle Kundstaber i Rømerretten, men endte almindelig som Gjere af en eller flere Herregaarde. K. Christian III sagde engang: „Forstrifter (Løstebreve paa Forleninger og geistligt Gods) og Supper ere godt Kjøb ved Hove“¹⁾, og det lader sig ikke negte, at det ofte har Karakteren af, at det tidligere Kirke-gods i den første Tid efter Reformationen kastedes som i Grams blandt de kongelige Rancellitjenerne, saa det gjaldt om, hvem der først kunde faa Held til at rive det til sig. Det havde intet kostet, og man var derfor heller ikke sparsom med at give det bort.

Paa denne Maade gif det da ogsaa med Provstiet i Afsens. Da Provst Hans Hansen 1523 drog bort med Christiern II benyttede Frederik I sig allerede dengang af Lejligheden til at inddrage Provstiet under Kronen, som andet forbrudt Gods — i og for sig en yderst vilkaarlig Fremgangsmaade, da Provstiet jo ikke var Hans Hansens Privat-ejendom, men et kirkeligt Beneficium — hvorpaa han forlenede sin tyske Kansler Wolfgang Utenhof dermed. Men da Provsteforretningerne endnu bestod, og det naturligvis ikke var Utenhofs Lejlighed at besørge disse, resignerede (s: folgte)

¹⁾ Heinze, Kielisches Magazin. II, 166.

han 1525 med kongelig Stadsfæstelse Provstiet til M. Peder Berilsen, der, som det alt er omtalt i den tidligere Afhandling, beholdt det til sin Død 1537. Derefter fik den kongelige Indsættelse Sekretær Caspar Fuchs d. 19 Maj s. A. Forleningsbrev paa „Kronens Prælatur og Provsti i Afsens med Provstegaard, Tjenere, Gaarde, Gods og al anden Rente og rette Tilliggelse.“ Forleningen var givet ham paa Livstid, men strax efterat han havde faaet den, var der Handelsmand hos ham, som søgte at købe ham den af ligesom en anden Vare. Den 8 August 1537 skrev nemlig Niels Berilsen, Eske Bilde's Foged paa Balden, til sin Herre: „Kjære Eske, er mig til videndes vorden, at Anthonius Brnste (senere Rigskansler) handler med Caspar Fuchs om det Provsteri i Afsens; kjære Eske, beder jeg eder for Guds Skyld og min fattige Tjeneste, at I ville handle med forskrevne Caspar Fuchs om samme Len, eller jeg maatte komme ned til Eder, naar I selv tykkes, at I vilde ikke forgjætte mig“¹⁾). Maaſte har Caspar Fuchs imidlertid holdt sit „Provsteri“ i temmelig høj Pris; nok er det, at han beholdt det i sin Livstid. Da der ingensteds findes noget samlet om denne Mand, der i sin Tid var af ikke ringe Betydning, skal jeg hidfatte, hvad jeg har fundet om ham, skjønt hans Virksomhed med Hensyn til Provstiet vel neppe har bestaaet i andet, end i at have Indtægterne af Godset, medens dette bestyredes af en Foged, og Præsten ved den til Provstiet henhørende Kirke Samtøfte hørte Kirkeregnſtaberne i Vaagherred og saaledes besørge de egentlige Provsteforretninger.

At Caspar Fuchs var en Indsætter, viser hans Navn, men forresten vide vi intet nærmere om hans Herkomst.

¹⁾ Se disse Samlingers 1ste Bind, S. 236, 243—44.

I sit Vaaben førte han en springende rød Ræv i gult og blaat Felt. Han havde allerede tjent K. Frederik I, der til Løn for hans Tjeneste havde givet ham Løfte om Kirken i Højer, der dengang laa i Ribe Stift¹). I Kong Christian III.s Tjeneste havde vi først truffet ham som tydsk Sekretær 1536, altsaa Aaret før han forleenedes med Provstiet i Afsens. Kort efterat han havde faaet denne Forlening, maatte han søge at værne om den ved at erhverve sig et kongeligt Brev paa, at ingen maatte befatte sig med noget af det Gods og Ejendom, som laa til Provstiet i Afsens, og besønderligen med Ørsted Kirkeby²). Som kongelig Sekretær benyttedes han i en Mængde Sendelser til fremmede Stater og Fyrster. Han skal ialt have været brugt i tretten Ambassader, et Tal der snarere er for lavt end for højt, hvilket tyder paa, at han var en duelig Mand i det diplomatiske Fag³). Vi kunne, uden at indlade os paa vidtløftige Undersøgelser om en Sag, der mindre hører til vort Emne, nævne følgende Statsfendelser, der betroedes ham: 1537 var han tilligemed Melchior Ranzow i Brnshel, hvor han afsluttede en treaarig Stilstand imellem K. Christian III og det burgundiske Hof⁴). Aaret efter var han i Hamborg for at bevæge denne Stad til at hylde Kong Christian som dens Overherre. 1539 var han med Wulfgang Utenhof i en Sendelse til det sachsiske og det hessiske Hof⁵). I Slutningen af samme og i Begyndelsen af det følgende Aar var han med Hr. Ove Lunge, Godste Ranzow og Peter Svave

¹) Se det nedenauførte Brev af 1554 (S. 271—72).

²) Danske Mag. 3 Række. VI, 133 (jfr. S. 37).

³) Hofman, Danske Adelsmænd. II, 303.

⁴) Paludan-Müller, Aftenskrifter til Nordens Hist. i Grevefejdens Tid. II, 311—12.

⁵) Krag, Christian den Tredies Hist., Dverj. I, 184, 199.

i Gent for at underhandle med Regentinden i de burgundiske Lande om Fornælse af den ovennævnte Traktat¹). 3 Maj 1540 var han med Hr. Eske Bilde og Peter Svave atter udsendt for at underhandle med den tydske Keiser, med hvem han tilligemed tre andre danske Sendebud, nemlig Hr. Anders Bilde, Wulfgang Utenhof og Peter Svave, paany plejede Underhandlinger paa Rigsdagen i Regensburg 1541²). 3 Forening med Hr. Johan Rantzov, Knud Rud og Andreas Barby var han 1542 affærdiget til Bremen, og Aaret efter med Hr. Johan Rantzov, Hr. Eske Bilde og Peter Svave til Campen i Nederlandene i Anledning af fornæbde men resultatløse Underhandlinger med den tydske Keiser³). 3 Aaret 1543 synes han ogsaa at have ført Underhandlinger med Hamborgerne om Handelsanliggender⁴). Endelig var han 1544 en af de fire danske Udsendinge, som affluttede Traktaten i Speir, der gjorde en Ende paa de langvarige Stridigheder og Underhandlinger med Keiseren og sikrede K. Christian III i rolig Besiddelse af den danske Krone⁵). Af senere Statsføndelser, der betvoedes Caspar Fuchs, kan endnu nævnes, at han 1547 var affærdiget med fire andre danske Herrer til Myrberg for at mægle mellem Keiseren og de betrangte protestantiske Fyrster, og at han 1548 i Brnsfel atter underhandlede med Keiseren om K. Christian III.s og hans Brødres Velening med Holsten⁶). Det Løste, Fuchs havde faaet af K. Frederik I paa Kirken i Højer, indfrieedes

1) Fed. Svaves Levnet vel Sandvig. S. 19. Krag, a. Str. I, 210.

2) P. Svaves Levnet, S. 20. 22. Krag, a. Str. I, 225.

3) Krag, anf. Str. I, 247, 262. P. Svaves Levnet, S. 28.

4) Danske Mag. IV, 60.

5) Krag, anf. Str. I, 269. P. Svaves Levnet, S. 29.

6) Krag, anf. Str. I, 302. 313.

først i Aaret 1554, da den hidtilværende Præst Hr. Svend Jensen døde, og det skete da paa den Maade, at Menigheden med Fuchses Samtykke kaldte en anden Præst, Hr. Johan Christensen, der imidlertid ikke fik alle Indtagterne af Kaldet, men kun en mindre Del af samme, medens Fuchs oppebar Resten, uden iøvrigt at have noget med Embedet at gjøre, hvilken Overenskomst stadfæstedes af Hertug Hans den Ældre, der paa den Tid var Landsherre i Lønder Len, efterat han først havde ladet den ny Præst prøve af sin Provst og Hofpræst M. Tørgen Boie¹). — I de senere Aar af

¹) Da det Brev, Hertugen herom udsedte til sin Lensmand i Lønder, baade indeholder Beviiset for, at Caspar Fuchs allerede havde tjent K. Frederik I, og giver Oplysning om det geistlige Forleningsvæsen idethele, hid sættes det efter Originalregistranten, idet der forøvrigt henvises til Suhms Nye Samlinger I, 69, hvoraaf man ser, at K. Christiern II tidligere (1514) havde forlenet sin Sekretær, M. Gotstall Eriksen, med Kirken i Højer:

An Otto von Lynenn, Amptman zu Lutken Lundern,
die pfarkirche Hoyer bolangenn. Actum Coldingen denn
21 Julij Anno etc. 54.

Johanns etc. Erbar lieber getrewer. Wenß die Kirche Hoyer nach Ern Schwenne Jensen thollichen abgangß Caspar Fuchsen die zeit seines lebens von vnserm seligenn hernn vund vater konnigß Fridrichenn vorschriebenn, vund gedachter Caspar Fuchs Ern Johann Christensen, der vunn den Caspelleuthen daselbst geschett, dieselbe Kirche gegunnett vund vnß volgendes, das wir Ime dieselben gnediglich auch gunnen muhtenn, vndertheniglichen pitten vund ersuchen lassenn. So haben wir den gedachten pastorenn durch vnsernn propst vund hoffpredigern Ern Georgen Boyenn, ob er geschickt genuch darzu wesen muht, zuerfahren, examinirenn vund verhöreenn lassenn, vnd weiß wir danne durch denselbenn voriicht werdenn, das er gelert vund geschickt genoch, dieselbe kirch zuerwaltenn vund vorzustehen, so sinndt wir damit, das er daselbst ann stadt vund vunn wegen Caspar Fuchsen dieselbe kirche Hoyer inne habenn, vnd den armen vnderthanenn das wordh Gottes predigen vund furtragen muge, in gnadenn zu frieden. Beuelen dir demuach mit ernst, du wollest gedachten Johann Christensen zu einem kircherenn zu Hoyer insetzen, vnd

R. Christian III.s Regjering synes Caspar Fuchs ikke at være bleven brugt saa meget i Statsfendelser som tidligere, ligesom det heller ikke er mig bekendt, at R. Frederik II har benyttet hans Tjeneste paa denne Maade. Provstiet i Afsens beholdt han imidlertid til sin Død, der indtraf i de nærmeste Aar efter 1571. Den i R. Frederik III.s Historie bekendte Generalmajor Adolf Fuchs, Korfits Ulfelds strange Bevogter, der blev drabt 1662 ved højlys Dag paa offentlig Gade i Brügge af en af Ulfelds Sønner, siges at nedstamme fra Caspar Fuchs¹⁾.

Efterfølgeren i Provstiet var ligeledes kgl. tydsk Sekretær og fik denne Forlening som en Del af sin Løn, saaledes som følgende Kongebrev viser²⁾:

„Vi Frederik den Anden osv. Gjøre alle vitterligt, at efterdi vi have undt og forlent os elskelige Elias Eisenberg, vor Sekretær, med Provstiet udi Afsens, det at maa bekomme, naar os elskelige Caspar Fuchs, som samme Provstiu i Være haver, er død og afgangen, da have vi af vor sønderlige Gunst og Naade undt og tilladt, og nu med dette vort aabne Brev unde og tillade, at forskrevne Elias Eisenberg aarligen maa bekomme af vort Slot Kjøbenhavn af Loftet 2 Væster Korn³⁾ og dennem nyde og beholde, til saa-

weill er das ampt wie cristlich vnnnd geburlich recht vormalte, dabej vnsernthalben schutzen vnd hanthabenn, daran geschicht vnserer zuuerleffige bouelichs meynunge, in gnaden hinwiederumb zubebedenkenn. Datum etc.

¹⁾ I Hofmans Danske Adelsmænd II. 303 siges, at Generalmajor Fuchs var en Søn af Caspar Fuchs, hvilket efter Tiden er umuligt. Om hans tragiske Endeligt findes Efterretninger i Danske Mag. 3 Række. I, 280,

²⁾ Meddelt efter Udløstet i Gehejmearkivet.

³⁾ En Væst Rug var 40½ Tønde, og en Væst Byg 49½ Tønde.

længe forstrevne Provsti i Ålbens falder og ledigt bliver; og naar forne Elias Eisenberg forne Provsti bekommer, skal han forne 2 Læster Korn derefter ikke æfte eller opbare. Bedendes og bydendes vor Lensmand paa forne vort Slot Kjøbenhavn, at han aarligen lader fornøje forne Elias Eisenberg forne 2 Læster Korn af Løftet, til saalænge han forne Provsti bekommendes vorder, eftersom forstrevet staar, og ikke længer. Frederiksborg 9de December 1571¹⁾.

Da bemeldte Elias Eisenberg var en Mand af Indflydelse i sin Tid og efterlod en ret anseelig Efterflagt her i Landet, skal jeg nærmere oplyse hans Livsforhold¹⁾. Han var født 1534 i Halle i Sachsen af en borgerlig Familie. 1562 fik han Tjeneste i K. Frederik II.s tydske Rancelli. Under den nordiske Syvaarskrig og senere blev han meget hyppigt benyttet i diplomatiske Sendelser. Saaledes var han i Begyndelsen af Aaret 1564 i Danzig og Pørsen, og senere hen i samme Aar ledsagede han et større dansk Gesandtskab til Klostok, hvor Kejseren og andre tydske Fyrster vilde have mæglet Forlig mellem Danmark og Sverig, hvilket dog ikke blev til noget, da de svenske Sendebud udeblev, skjønt man ventede i 10 Uger efter dem²⁾. Da Eisenberg ved disse Sendelser havde godtgjort sin Brugbarhed, fik han samme Aar Bestalling som egl. tydsk Sekretær. I sin i den Anledning udstedte Revers, der er dateret 15 December 1564, forpligtede han sig til at forblive i den danske Konges Tjeneste sin Livstid og paa enhver Maade søge at fremme Rigets Bedste, og afværge, hvad der kunde være det til Skade³⁾.

¹⁾ De Oplysninger, som Indskriften paa hans Ligsten i Klostilde Domkirke indeholder (Marm. Dan. I, 28—29, Steen Friis, Klostilde Domkirke bestreoven. S. 218—19), afgive de kronologiske Holdepunkter.

²⁾ Danske Mag. IV, 201.

³⁾ Orig. i Gehejmearkivet.

Istedenfor at opregne de forskjellige Sendelser, hvori han brugtes under Krigen med Sverrig, skulle vi hidsette den Generalkvittering, som Kongen 1570 gav ham for rigtig afslagt Regnskab over de Penge, han havde erholdt i Rejseomkostninger. Heraf fremgaar nemlig ogsaa, hvilke Kejser han havde foretaget, tillige indeholder Stykket uforkastelige Bidrag til Oplysning om forskjellige Forhandlinger med fremmede Stater, der førtes i disse Aar:

„Vi Frederik den Anden osv. Gjøre alle vitterligt, at os elskelige Elias Eisenberg, vor Sekretar, haver berettet for os, at han haver gjort vore Rentemestere, os elskelige Jochim Beck, Otte Brockenhus og vor Rentestriver Peder Hansen, Rede og Regnskab for hvis Dalere og Pendinge han haver opbaaret af dennem og andre efter vor Befaling og igjen udgivet og fortæret paa adskillige Rejser, som han udi vore og Rigens Bestillinger haver været udi affærdiget uden Riget, hvor paa han nu haver haft for os forne vore Rentemesteres og Rentestriveres Kvittanser, som de under deres Signeter have udgivet og med egne Hænder understrevet. — Først fire forne Jacob Becks Kvittanser, lydendes Ord fra Ord som her efter følger. Den første: Jeg Jochim Beck til Forslev gjør alle vitterligt, at ærlig og højlærd Mand Elias Eisenberg haver nu gjort Regnskab og klar Bæfted for 200 enfende tndste Dalere, som han af mig her paa Rentekammeret annammede; sammeledes for 50 enfende Dalere, som han af Stefan Væs annammet havde, som er tilsammen 250 Dlr., hvilke han til Fortæring og Omkost [annammede] paa den Rejse, han var forskikket udinden til Danzig og Prøissen om Hjælp med Skibe inod de Svenske. Og befindes, at forne Elias haver forne Sum Dalere fortæret og forrejist paa samme Rejse frem og tilbage, saa at han intet deraf skyldig bliver,

efter hans overantvordede Register og Regnskabs Lydelse, som han med hans egen Haand understrevet haver. Datum Kjøbenhavn den 14 Aprilis Aar 1564, under mit Signet. — Den anden: Jeg Jacob Beck til Førslev gjør alle vitterligt, at ærlig og højlærd Mand Elias Eisenberg haver nu gjort Regnskab og klar Bæsted paa hans Udgift af 50 tyndste Dalere, annammet efter Kongl. Maj.s Befaling af Hans Rottman og Blasius Eckenberg til Omslaget udi Rendsborg; sammeledes for 146 Mark danske Klippinge, annammet af mig, og befindes, at forne Sum Dalere og danske Pendinge ere udgivne og fortærede paa samme Rejse frem og tilbage igjen hid til Kjøbenhavn, saa at forne Elias deraf intet skyldig blev (ofv.). Datum Kjøbenhavn den 6 Aprilis Aar 1565. — Den tredje: Jeg Jacob Beck til Førslev gjør alle vitterligt, at ærlig og højlærd Mand Elias Eisenberg haver nu gjort god Rede og klar Bæsted paa hans Udgift af 25 enkende tyndste Daler, som han af mig annammede efter Kongl. Maj.s Befaling, og for 100 enkende Dalere, han efter Kongl. Maj.s Skrivelse bekommet havde af Blasius Eckenberg¹⁾ udi Flensborg til Fortæring og Omkostning paa denne Rejse, han nu var forstiftet til Lante Holsten til Hans Blome om et Antal engelsk Vagen til Krigsfolkets Behov, at befordre fra Hamborg og til Lübeck og siden fremdeles til Kjøbenhavn, og derefter strax til Rechtsdag udi Lante Holsten med Hertug Hans og Hertug Adolf udi Slesvig. Da befindes, at forne Elias haver forne 125 Dlr. fortæret (ofv.). Datum Kjøbenhavn den 3 Julii Aar 1565. — Den fjerde: Jeg Joachim Beck til Førslev gjør alle vitterligt, at ærlig og højlærd Mand Elias Eisen-

¹⁾ Denne Mand, der er bekendt ved sin Overjættelse af Tyndste Lov, blev senere Elias Eisenbergs Svoger (se Slesvigske Provindsial-efterretninger IV, 350).

berg haver nu gjort god Væsteb med klart Register paa hans Udgift af 50 Daler, som han annammet havde af Eggert Ulfeld, Kgl. Maj.s Kammerjunker; sammeledes for 100 Daler, som han paa Kongl. Maj.s Vegne annammet havde af Børgen Barnekov til Fortæring og Omkost paa den Reise ind udi Lante Holsten, Pommern og Mecklenborg, som hannem var befalet af Kongl. Maj. at beverbe om Keinsfeld Klosters Gods, i Pommern og Mecklenborg liggendes; og befindes, at han forn^e 150 Daler haver fortæret (osv.). Datum Kjøbenhavn 19 Februarii 66. — Dernæst en Kvittans, som forn^e Otte Brockenhus og Peder Hansen udgivet og med egne Hænder underskrevet haver, Indendes Ord for Ord, som her efter følger: Vi efterskrevne Otte Brockenhus til Volderslev¹), Kgl. Maj.s Rentemester, og Peder Hansen, Rentestriver, gjøre alle vitterligt, at ærlig og vellærd Mand Elias Eisenberg, Kgl. Maj.s Sekretær, haver gjort Rede og Regnskab for hvis Pendinge han paa Kgl. Maj.s Vegne haver opbaaret paa adskillige Rejser, han efter højbemeldte Kgl. Maj.s Befaling haver været affærdiget, efter hans overgivne Regnskabs Indelse. Først Anno 1566 til Lante Holsten om den Skat, som han forhandlede af Kjøbstederne; fik til Tæring af mig, Otte Brockenhus, den 1 Apr., 30 enfende Daler, som han paa samme Rejse haver fortæret og udgivet, og desforuden af hans egne Pendinge forlagt og fortæret 47 enfende Daler, 34 Mark 12 Sk. danste, som hannem blev betalt ved mig, Peder Hansen, den 5 Febr. 67 med 175 Mk. 8 Sk. danste; og dermed er samme Eisenbergs Regnskab fuldgjort. Stem blev forn^e Eisenberg udi samme Aar affærdiget til Prøjsen imod det Tusinde Heste, Poul Wobitzer havde an-

¹) 3 Fyn. Han døde 1 Juni 1594 (Marmora Danica I, 28).

taget, og udi en anden Rgl. Maj.s Handel, hannem befalet var, og fik til Læring paa Frederiksborg d. 20 Maj af Eggert Ulfeld 100 enfende Daler, Stykket regnet for 26 f lnhst; gjør udi gamle Dalere 84 Dlr. minus 4 f . Hvilke forne Dalere han udi lige Maade paa samme Rejse fortæret haver, og dertil af hans egne Pendinge udgivet 187 gamle Daler, 14 Mk. danste, som hannem ved mig, Peder Hansen, betaltes d. 2 Sept. udi samme Aar med ny Dalere, og paa hver Daler 4 f lnhst Daggjeld, som beløb tilsammen 211 ny Dalere, 14 Mark danste. End udi samme Aar forskiftet til Hertugen af Prøjsen for den Uenigheds Skyld, som det gamle og ny Raad imellem var, og desligeste til Danzig, der han der forhandlede de 20000 Daler; og paa Nyborg annammede til Læring d. 18 Sept. af Eskil Gøne 200 ny Dalere, Stykket for 28 f lnhst, gjør udi gamle Dalere 180 Dlr. 20 f lnhst; hvilke forne Dalere han udi lige Maade efter hans Regnskabs Lydelse fortærede, og dertil af hans egne Pendinge forstrakte 164 enfende Daler 21 f lnhst, 30 Mk. 8 f danste, som hannem er udi lige Maade paa tvende Tider, d. 22 Febr. og 21 Juni 67, med 100 enfende Daler og 223½ Mk. 4 f danste ved mig, Peder Hansen, afbetalte. Nok Anno 67, der han blev forskiftet til Danzig om det store Skib og anden magtpaaliggende Handel, d. 22 Febr., og da af mig, Peder Hansen, annammede til Læring paa samme Rejse 100 ny Daler, Stykket for 31 prndst Großer; gjør 94 gamle Daler minus 2 Großer, og desforuden efter forne hans Regnskabs Lydelse paa samme Rejse fortæret 203½ enfende Daler minus 2 Großer, 24 f lnhst, 33 Mk. 12 f danste, som jeg hannem paa Rgl. Maj.s Begne den 21 Juni 67 afbetalt haver. Item udi samme Aar, den 1 Aug., er igjen forskiftet til Kongen af Polen, og der fik af mig til Læring 500 en-

kende ny Daler, Stykket regnet for 28 ß lnhft, gjør 451 gamle Daler 19 ß lnhft, som han paa samme Rejse fortærede, og til forlagde af hans egne Pendinge 135 Dlr. $10\frac{1}{2}$ ß lnhft, 15 Großer 2 Å polst, 10 Großer 5 Å lettouft, 48 Mk. 13 ß danst, som hannem med 135 ny Dlr. 3 Ort $10\frac{1}{2}$ ß lnhft og 48 Mk. 13 ß . danst, ved mig, Peder Hansen, afbetalt d. 11 Sept. 68. End blev forne Eisenberg forskiftet til Hertug Magnus udi Vifland og til Kongen af Polen, og dertil paa samme Rejse af mig, Peder Hansen, medgivet 300 gamle Daler, d. 5 Apr. 68, hvilken forne Summa Dalere forne Eisenberg haver udgivet efter hans overgivne Regnskabs Lydelse, og dertil forlagt $135\frac{1}{2}$ Dlr. $6\frac{1}{2}$ Großer 3 Å lettouft, $12\frac{1}{2}$ ß lnhft og 63 Mk. 8 ß , som hannem og betalt ved mig, Peder Hansen, d. 31 Okt. 68 med 36 ny Daler og 63 Mk. 8 ß danst. Og dermed ere alle forne Elias Eisenbergs Regnskaber, som han fra sig antvordet haver, fuldgjort, saa Rgl. Maj. hannem deraf aldeles intet ydermere er bleven skyldig. Til ydermere Vidnesbyrd have vi trykt vores Signeter her neden for. Givet paa Kjøbenhavn Slot den 17 Augusti Anno 1570. — Da efterdi det befindes, at forne Elias Eisenberg efter forne hans Register og Regnskab, saa og vore Rentemesteres og Rentefrivers Kvittansers Lydelse, han fra sig overantvordet haver, aldeles intet deraf at være bleven os skyldig: lade vi forne Elias Eisenberg og hans Arvinger kvit og fri for al ydermere Krav, Tiltale eller Eftermaning af os eller vore Efterkommere, Konninger udi Danmark, for forne Dalere og Pendinge, Indtægt og Udgift, efter forne hans overantvordede Register, Regnskabs og Kvittanses Lydelse udi alle Maader. Givet Frederiksborg 29 Augusti Anno 1570.¹⁾)

¹⁾ Register over alle Lande. 10, 333—38.

Senere gjorde Elias Eisenberg endnu flere Rejser, deriblandt to til Storfyrst Ivan Wafiliewitz i Moskow 1571 og 1575. Rejser til Rusland vare paa den Tid forbundne med store Farer og Besværligheder, saa det ikke er underligt, at disse tvende Rejser fremhæves i hans Gravskrift som de mærkeligste Foretagender i hans Liv¹). — Hvad nu hans Forhold til Provstiet i Aæsens angaar, da fik han 1568 følgende Brev derpaa:

„Vi Frederik osv. Gjøre alle vitterligt, at efterdi vor Sekretær, os elskelige Elias Eisenberg, haver sig forpligtet udi hans Livstid at ville blive her udi vort Rige Danmark og sig udi vor Tjeneste troligen lade bruge, eftersom hans Reversal, han fra sig givet haver, ydermere formelder, da haver vi af vor sønderlig Gunst og Naade undt og tilladt, og nu med dette vort aabne Brev under og tillader, at dersom han os elskelige Caspar Fuchs's Død overlevendes vorder, at han da strax maa bekomme det Provsti udi Aæsens, som forne Caspar Fuchs nu med forlent er, og det med Bønder, Tjenere og al den Rente og rette Tilliggelse have, nyde, bruge og beholde udi hans Livstid og saa længe han lever, eftersom forne Caspar Fuchs det nu for hannem udi Bære haver; dog saa at han skal holde Godsset, til samme Provsti liggendes, under god Hævd og Magt, og Bønderne, der paa boendes, ved Lov, Skjel og Ret, og ingen af dem uforrette mod Loven, eller med nogen ny Indfæstning og anden usædvanlig Paalæg besvære, og ikke heller forhugge eller forhugge lade nogen de Skove, der tilliggendes er, til Upligt i nogen Naade. Frederiksborg 24 Martii 1568²).“

¹) *Marmora Danica* l. c. I Sjæl. Registre. 12, 66 ff. findes Kvitteringer for de Udgifter, han havde haft paa disse og andre Rejser, jfr. Sjæl. Tegn. XII, 300.

²) Registre over alle Lande. 10, 144—45.

Imidlertid blev Ventetiden temmelig lang for Elias Eisenberg, saa han, som ovenfor er omtalt, 1571 fik en Erstatning, saalænge til han virkelig kom i Besiddelse af Provstiet, hvilket formodentlig dog er sket i de nærmest følgende Aar. Desuden erholdt han Tid efter anden andre anseelige geistlige Forleninger. Først fik han Bentebrev paa et Præbatur i Roskilde Domkapitel, men da det varede temmelig længe, inden noget saadant blev ledigt, fik han d. 30 Juli 1579, forat han ikke skulde bide forlænge, Forleningsbrev paa et Kannikedomme sammesteds, der var ledigt efter Otte Emmichsen¹⁾. Da den hidtilvarende Domprovst i Roskilde Kapitel, Nigraad Hans Skovgaard, imidlertid døde i Sommeren 1580, fik El. Eisenberg d. 25 Juli s. A. Forleningsbrev paa Provstiet i Roskilde mod at opgive det Kannikedomme, han tidligere havde faaet²⁾. Som Domprovst blev han en af Universitetets saakaldte Conservatorer. Aaret efter (22 Juni 1581) fik han desuden Bentebrev paa det første Kannikedomme, der blev ledigt i Roskilde³⁾. Saaledes var han unegtelig vel aflagt, og da der 1583 paa Grund af hans Svagelighed bevilligedes ham Afsked af Statstjenesten, beholdt han alle sine Forleninger som Pension, og tog i sine syv sidste Aar Bolig i en af de Residenser i Roskilde, der laa til hans Præbender sammesteds⁴⁾.

I sin Stilling som Besidder af Provstiet i Afsens havde han 1586 en Strid med Beboerne af Gamtofte Sogn og de lokale Autoriteter angaaende Patronatsretten til Gamtofte Kirke. 1585 døde nemlig Sognepræsten her, Hr. Anders

¹⁾ Sjælandste Registre. 12, 42—43.

²⁾ Sjælandste Registre. 12, 100.

³⁾ Sjælandste Registre. 12, 170.

⁴⁾ Gravskriften i Marm. Danica l. c.

Maas¹⁾, og da Eifenberg ikke var Ejer af Gamtofte Kirke-
tiende, vilde Lensmanden Axel Brahe ikke erkjende, at han
hadde Ret til at beftikke en ny Præft, og Herredsprovsten i
Baag Herred præfenterede derfor, uden at erhverve Eifenbergs
Samtykke, en Person til Kaldelse af Menigheden. Imid-
lertid Inffedes det Eifenberg ved Henvendelse til Kongen at
hørde fin formentlige Patronatsret, faaledes fom følgende
Kongebreve nærmere vife²⁾:

1.

M. Niels Jespersen, Superintendent, fik Brev Gamtofte
Sogn, hvortil Elias Eifenberg haver Jus patronatus,
anrørendes, ut sequitur.

Frederik den Anden etc. Vor sonderlig Gunst tilforn. Vid,
at os elskelige Elias Eifenberg haver underdanigst ladet give os til-
kjende, hvorledes at til det Provsti ubi Afsens, fom han med for-
lent er, skal ligge en Kirke og Sogn hart ved Afsens, kaldes Gam-
toft, over hvilken han fom Provst saavelsom hans Formænd, der
med samme Provsti have været forlent, have Jus patronatus,
og beklager, at efter den Sognepræsts Død og Afgang, fom
til des haver været ved samme Sogn, skal Herredsprovsten
sig have understaaet Sognefolket en anden Person at præsen-
tere og om deres Kald til hannem anholdet, forstrevne Elias

¹⁾ Bloch, Den fynske Geistligheds Hist. II, 224. Som en Mærke-
lighed kan det anføres, at Kongen besatte Degneembedet i Gam-
tofte, faaledes fom følgende Brevudtog viser: „Poul Bangs, Borge-
mesters i Afsens Søn, Hans Bang, fik Kgl. Maj.s Brev, at være
Sogneegn til Gamtofte Kirke, og deraf opbære, nyde og beholde
den Degnerente og Rettighed, deraf ganger, og Sogneegnene med
Rette tilkommer og bør at have; dog saa at han skal være pligtig
at gjøre Sognefolket sliq Tjeneste inden Kirken og uden, fom en
Sogneegn sit Sognefolk bør at gjøre. Frederiksborg 12 Sept.
1571“ (Reg. v. a. L. 10, 193).

²⁾ Fynske og Smaalandske Tegnelser. I, 409—10.

Eisenberg aldeles uvitterlig; hvorudinden han mener sig at ske forkort imod hans Jus patronatus. Da efterdi at Jus patronatus til forstrevne Sogn altid skal have fulgt til forstrevne Provsti ubi Afsens, bede vi eder og ville, at I forordne, at forstrevne Elias Eisenberg derimod ikke ske forkort, og dersom noget er foretaget eller ske derimod, hannem uvitterligt, at I da forordne, at det igjen affaffes, saa hannem sin Ret og Rettighed derudinden bliver uforhindret og uforringet. Vi ville os naadigst til forse, at han sig vel skal lade være anliggende at skaffe dertil en saadan Person, som for sin Være eller Levnet skal ikke findes straffelig, hvorfor I eder herefter ville vide at forholde. Dermed etc. Actum Kronborg 5 Februarii Anno 1586.

2.

Axel Brahe fik Brev forne Gamtofte Kirke anrørendes,
ut sequitur.

Frederik osv. Vor Gunst tilforn. Vid, at som vi naadigst have undt og forlenet os elskelige Elias Eisenberg Provstiet udi vor Kjøbsted Afsens med al Rette og Rettighed, der tilhører og hans Formænd for hannem haft have, og samme Provsti altid haver haft Jus patronatus til Gamtofte Kirke der udi Sogn med Præster at indsætte, Præstegaarden og Kirkens Zorder at forbedre og forvalte og udi andre Maade. Da lader forne Elias Eisenberg os underdanigst give tilkjende, at nu samme Kald er ledigt, skal en Part Sognemændene sig ville understaa efter deres eget Tynke samme Kirke med en anden Præst at forsørge, hans Ret og Rettighed dertil ikke uden ringe Forfang og Afbræk. Tilmed skal og af dig ske derpaa nogen Hinder, af den Aarsag han ikke haver Tienden, og [du] mener, hannem derfor ikke dertil at have Jus patronatus eller Frihed at sætte efter sit Tynke der Præst udi. Da

efterdi vi forfare, at den Frihed haver tilforn hørt dertil og fulgt hans Formænd af Arildstid, og vi den Rettighed, imod vort Brev, hannem ikke betage ville, bede vi dig og ville, at naar han dig med dette vort Brev lader besøge, du da imod samme hans Frihed ikke gjør hannem nogen Forhindring eller Indpas, jo at maa sætte der en Præst ind, hvem han vil og af Superintendenten er examineret og til samme Kald kjendt duelig. Dermed etc. Actum Kronborg 27 Martii 1586.

3.

Menige Sognemænd udi Gamtofte Sogn finge Brev,
lydendes, ut sequitur.

Vi Frederik osv. Hils eder alle menige Sognemænd ædel og uædel, som bygge og bo udi Gamtofte Sogn udi vort Land Fyn, hjærtligen og evindeligen med Gud og vor Raade. Bid, at som vi forfare, at Jus patronatus og Rettighed til Præster at sætte udi forne Gamtofte Sogn skal stedse have været under Provstiet udi vor Kjøbstad Åsens, da lader os elftelige Elias Eisenberg, som vi naadigst med samme Provsti forlenet have og derfor til samme Frihed og Jus patronatus til forne Kirke er berettiget, os underdanigst berette, hvorledes at nu samme Kald er ledigt, skal en Part eder sig ville understaa samme Kirke efter eders Lykke med en anden Præst at forsørge, hans Ret og Rettighed dertil ikke uden Forsang og Afbræk. Da efterdi vi ikke ville have hannem udi nogen Maade betaget hvis Jus patronatus eller anden Rettighed, som til forne Provsti hører, og hans Formænd for hannem haft have, lade vi eder alle og hver særdeles strængeligen byde, at I retter eder efter at annamme og holde den Person for eders Sognepræst og Sjælesørger, som forne Elias Eisenberg dertil kaldendes og forordnendes og udi samme Sogn indfættendes vorder, og af Superintendenten bliver kjendt til

samme Kald stikkelig og duelig efter Ordinansen. Givendes og gjørendes hannem hvis Tiende og anden Præsterente og Rettighed, I hannem med Kette pligtige ere. Saa fremt nogen eder stiller sig herimod modvillig, I da ikke ville derfor stande til Kette, som vedbør. Herefter I eder kunne vide at rette. Ladendes etc. Actum Kronborg 28 Martii Anno 1586.

Nu bestiftede Eisenberg da den hidtilværende Kapellan ved Graabrødre Kirke i Odense, Hr. Poul Enevoldsen, forsvrigt en slink og duelig Mand, til Præst i Gamtofte, og det lykkes formodentlig ogsaa denne snart at forsone Stemningen imod sig ved at ægte Formandens Datter. Ligesom Formændene i Embedet formodentlig alt havde gjort, besørgede Hr. Poul Enevoldsen Regnskabsprofstens egentlige Forretninger, idet han hørte Kirkeegnstaberne i Baag Herred. Biskop Jakob Madsen, der omtaler dette, beretter tillige, at der 1589 var 27 Tjenere (Bøndergaarde) i samme Herred, som laa til Provstiet, af hvilke Eisenberg altsaa oppebar Landgilde, Indfæstning og anden Herlighed¹⁾.

Elias Eisenberg døde 30 April 1590, 56 Aar gammel, og blev begravet i Roskilde Domkirke. Hans Hustru Thale Holste, der formodentlig var fra Flensborg og som han ægtede 1573, overlevede ham († 8 Febr. 1612) med sex Børn, blandt hvilke vi kunne nævne Sønnerne: Peter, der 1603 studerede i Bittenberg og senere paa forskjellige andre Steder, og døde i Frankrig²⁾; Elias, der først blev Professor ved Universitetet

¹⁾ M. Jac. Madsens Visitatsbog udg. af Crone. S. 318. 342—43.

²⁾ Han er Forfatter af „Itinerarium Galliae et Angliae. Reisebüchlein, darinn die Reise in Frankreich vndt. Engellandt vndt was an den vornembsten Dhrtern dieser beyden loblichen Königreichen Denkwürdiges zu sehen, beschriben ist durch Petrum Eisenberg Danum. Leipzig 1614.“ 12. Den er tilegnet Kasper Markdanner til Søgaard, Hovedsmand paa Kolbinghus, med hvis Sønner, Frederik

i Rjøbenhavn og senere Sognepræst i Bøkker og Dnsberg og Provst paa Samssø († 1635); Frederik, der fik et af de bedste Vikarier i Roskilde Domkirke i Fadder gave af K. Frederik II, og som studerede i Marburg 1604, og senere levede i Holbæk; og endelig Frants, der studerede med Broderen i Marburg 1604¹⁾. Datteren Anna var først gift med Biskop D. Peder Jensen Vinstrup og senere med dennes Eftermand paa Sjælands Bispesæde, D. Hans Poulsen Resen.

Efter Elias Eisenbergs Død blev den kongelige Sekretær Jakob Hardenberg til Matstrup forlenet med Provstiet i Ålfens „kvit og fri ad gratiam“, i hvilken Anledning Provstetjenerne erholdt følgende fgl. Befaling:

„Christian den Fjerde osv. Hilsen eder menige Bønder og Tjenere, som ligge og tjene til Provstiet udi vor Rjøbsted Ålfens, og afgangne Elias Eisenberg til des udi Bære og Forsvar haft haver, evindeligen med Gud og vor Naade. Vi bede eder alle og hver særdeles strængeligen hnde, at I retter eder efter strax herefter at svare os elskelige Jakob Hardenberg, vor Sekretær, givendes og gjørendes ham og ingen anden paa vore Begne eders aarlige Landgilde, Gjæsteri, Sagefald, Hgt, Arbejde og al anden Rente og Rettighed, som I af Årildstid gjort og givet have til Provsten der sammesteds. Roldinghus 23 August 1590.“

Jakob Hardenberg var en Søn af Erik Hardenberg til Bedtofte, Skovsbo og Matstrup († 1604) og Hustru Anne Rønno. Da han skrev sig „til Matstrup“ i Faderens Leve-

---

og Hans han rejste udenlands. I Fortalen beder Forf. Læseren at bære over med Stilen: „weil die Deutsche Sprache mir eine frembde vnd nicht eine angebohrne Sprache ist“, — Ord, der ere ret mærkelige, naar vi erindre hans Herkomst.

¹⁾ Haandskrevne Optegnelser om Roskilde Kapitel, Thottste Saml. 2041. 4, og Lars Holgersens Stambog fmsl. 553. 8.

tid, maa han rimeligvis have været Medejer af denne Gaard, skjønt Faderen forøvrigt overlevede ham. Selv var han gift med Maren Skram. I Anledning af Provstiet havde han nogen Strid med Elias Eisenbergs Arvinger angaaende Udliveringen af Adkomstdokumenterne, navnlig det Brev, hvorved Patronatsretten til Gamtofte Kirke var tilfikkret Besidderen af Provstiet. Herom haves følgende Kongebrev¹⁾:

„Til Christoffer Barsberg at lade fordre nogen Breve hos Elias Eisenbergs Hustru, det Provsti udi Afsens anrørendes, ut sequitur.

Christian IV. Vor Gunst tilforn. Vid, eftersom os elst. Jakob Hardenberg til Matstrup, vor Mand og Tjener, underdanigst for os haver ladet berette, hvorledes der skal findes nogen Breve hos sig. Elias Eisenbergs Hustru og hans Arvinger, som det Provsti udi Afsens og dets tilligende Gods og Ejendom, han naadigst af os er med forlent, skal være anrørendes, iblandt hvilke Breve der og skal findes et paa et Jus patronatus til en Kirke, han underdanigst selv har forhvervet, med andre flere Breve, som forne Elias Eisenbergs Hustru og hans Arvinger, samme Gods anlangendes, bør fra sig at levere. Thi bede vi dig og ville, at naar du hermed besøges, du da paa vore Begne tilholder forne Elias Eisenbergs Hustru og hendes [Medarvinger], at de endelig levere fra dennem og til forne Jakob Hardenberg eller hans Fuldmægtige hvis Breve, som i saa Maade findes, og forne Gods er anrørendes, saa fremt hun og hendes Medarvinger derfor ikke tilbørlig ville stande til Rette. Hermed etc. Actum Hafniæ 16 Maj Anno 1595.“

Senere opkom det Stridsspørgsmaal: hvem der havde Ret til at bortfaste Gamtofte Kirketiende, enten Stiftslens-

¹⁾ Sjællandste Tegnelser. XVIII, 434—5.

manden i Odense, hvem saadan Rettighed ellers tilkom paa Kongens Vegne paa Kronens Gods, eller Provsten i Afsens. I denne Sag var det, til Forstjæl fra den tidligere Strid om Patronatsretten til Gamtofte Kirke, Bønderne i Sognet, som søgte at hævde Provstens formentlige Ret, skjønt det ganske vist nærmest var deres egen Interesse, de dermed søgte at fremme, og det var en Tilfældighed, at denne faldt sammen med Provstens. Noget nærmere om Sagen erfares af følgende Kongebrev til Stiftslensmanden Knud Rud:

„Christian IV. V. s. G. t. Vid, at Kirkeværgerne udi Gamtofte Sogn, udi Baagherred liggendes, paa deres egne og menige Sognemænds Vegne underdanigst til os have suppli- ceret, beklagendes at Kirkens Anpart Korntienden af forstrevne Sogn efter afgangne Christoffer Bangs udi Odense hans Død skal af dig være bortfæst til en ved Navn Jens Jørgensen Bang, uanset en saadan Rettighed skal altid have fulgt den, som med Afsens Provsti har været forlent, og som de underdanigst berette, samme Tiende efter vor naadigste Forordning ikke til Ting at være tilbøden dennem, som deraf mest vilde give, formene de dennem derudinden at være brøstholdne, eftersom du af indlagte deres Supplication ydermere har at forfare, da bede vi dig og ville, at du med første Lejlighed dig derom imod os erklærer, af hvad Aarsag saadant skal være fæst, paa det vi kunne lade give tilbørligt Svar, naar de derom videre hos os lade gjøre Anfordring. Kjøbenhavn 18 Februar 1601.“

Jacob Hardenberg beholdt Provstiet til sin Død, der indtraf i Slutningen af Aaret 1602²). Derefter blev den

¹) I „Overflag paa al Rigens Indtægt og Udgift, som er gjort og tilsamendragen d. 24 Decbr. 1602“ (Schlegel, Samml. zur Dän. Geschichte I, 1 S.), bemærkes der (S. 48): „Jacob Hardenberg

kongelige Sekretær Jørgen Brockenhus til Rynkebyggaard d. 23 December f. A. forlent med Provstiet i Afsens „med Bønder, Tjenere og al des Rente og rette Tilliggelse, baade med Kirkeegnskab og anden Herlighed, at have, nyde, bruge og beholde kvit og fri ad gratiam.“ Den sædvanlige Forpligtelse føjedes til: „dog skal han holde Bønderne, der tilliggendes ere, med Lov, Skjel og Ret, og ingen af dennem uforsrette mod Loven, eller med nogen ny Indfæstning eller anden usædvanlig Paalæg besvære, og ikke forhugge Skovene til Upligt¹⁾.“ Kronen fik altsaa ligesaa lidt nu som tidligere nogen Indtægt af Penet, men dette betragtedes formodentlig som en Del af den kgl. Sekretærs Embedsløn. Det lader imidlertid til, at Jørgen Brockenhus har haft Banstselighed med at faa denne til at flaa til, hvilket ikke var saa underligt, da han havde store Planer, som man ser af en kgl. Bevilling, han d. 1 Maj 1602 fik, paa at lade grave og søge efter Erts i Danmark og Norge, „hvor han det i begge Rigerne paa vor og Kronens Grund og Ejendom finde kan, og maa han samme Erts lade udhugge paa belejlige Steder og derhos lade bygge Smeltehytter.“ En Tiendedel af Udbyttet skulde tilfalde Kronen²⁾. Men denne er neppe bleven rigere ved sin Part, da vi se, at Brockenhus senere befandt sig i en saadan Pengeforlegenhed, at han for at klare en Gjæld, han var kommen i til Hans Povist, med kongelig Tilladelse maatte overdrage Provstiet i Afsens til denne, saaledes som det erfares af følgende kgl. Befaling til H. Povist om

---

haver Afsens Provsti kvit og fri ad gratiam.“ Han maa dog være død idetmindste et Par Dage tidligere, da Estermandens Pensbrev er udstedt d. 23 Decbr. f. A.

¹⁾ Fjnske Registre, Nr. 3.

²⁾ Sjællandste Registre. 14, 366—67.

at gjøre Jørgen Brockenhus Regnskab for hvad Provstiet havde indbragt i de Aar, han havde haft det¹⁾).

„Til Hans Bøvisk.

Christian IV. V. G. t. Vid, at eftersom du for nogen Tid siden har bekommet vor naadigste Bevilling at maatte nyde Afsens Provsti, som vi naadigst har forlent os elskelige Jørgen Brockenhus, vor Mand, Tjener og Befalingsmand udi Halsnø Kloster og Hardanger Len, og det formedelst at forne Jørgen Brockenhus skal have været dig en Summa Penge skyldig, at du derved kunde komme til din Betaling; og forne Jørgen Brockenhus nu underdanigst for os har be- rettet, at han er udi Mening, dig næsten at være kommen til din Betaling, derfor er underdanigst begjærendes at maatte komme til Regnskab med dig og nyde forne Provsti igjen, med Er- bydning, at dersom han videre kan findes at blive dig skyldig, end du allerede af forne Provsti bekommet haver, da det strax til dig at erlægge. Thi bede vi dig og ville, at du hannem steder til Regnskab med dig, og dersom han videre findes at være dig skyldig, end du af forne Provsti bekommet haver, da det at lade hannem til dig efter hans Erbydelse afslægge, og dersom du videre haver oppebaaret, end dig med Rette bør, da det fra dig til ham igjen udlægge, og til han- nem overantvorder Kirkerens Regnskaber, som du forhørt haver, og siden ham forne Provsti fri og ubehindret følge efter hans Forleningsbrevs Endelse. Kjøbenhavn 15 Sep- tember 1618.“

Jørgen Brockenhus var ikke mere lgl. Sekretær, men Forleningen, han som saadan havde faaet paa Provstiet, uden Forpligtelse til at svare nogen Afgift af det, beholdt han lige-

¹⁾ Efter Udkastet i Danske Saml. 602 i Geh.-Arkivet.

fuldt paa de samme Vilkaar, saalænge han levede. Dette er et Exempel blandt flere af lignende Art, som tilbøde sig, paa hvorledes det gik med mange af Kronens Len, der blev Beneficiær for Adelen, uden at Staten havde nogen Nytte eller Indtægt af dem. Om Jørgen Brockenhuses personlige Forhold lader sig opløse følgende: 1620 arvede han Seebbergaard (Seebberkloster) i Viborg Stift, som han senere skrev sig til. Halsnø Kloster og Hardanger Len i Norge, som han havde faaet i Forlening paa Afgift 1606, beholdt han ligesom Provstiet i Afsens til sin Død 1634¹⁾. Hans Hustru Margrete von der Lühe overlevede ham; deres Søn Johan Brockenhus arvede Seebberkloster, men Sønnensønneren Peder Brockenhus synes i visse Maader at have slægtet Farfaderen paa, da han skal have ruineret alt, hvad han ejede — ikke ved at grave, men at gjøre Guld²⁾.

Allerede før Jørgen Brockenhuses Død havde den kongelige Dansemeester Alexander von Kyckelsom³⁾, d. 17 Maj 1630, faaet Brevet paa, at han, naar Brockenhus døde, skulde blive forlenet ad gratiam med Provstiet i Afsens. Dette skete da ogsaa, og d. 23 Marts 1635 fik han Følgebrev til Bønderne, der laa til Provstiet, om at de skulde yde ham den sædvanlige aarlige Landskyld og anden Rettighed. Men da der var forbeholdt den forrige Besidders Enke Naadensaar af Provstiet, fremkaldte dette en Strid, der først endelig afgjordes ved følgende kongelige Befaling⁴⁾:

1) Danst Atlas. V, 91. Lange, De norske Kloster, 2 Udg. S. 270.

2) Danst Atlas a. St. I et Brev fra 1643, som nedenfor skal meddeles, anføres Otte Brockenhus til Seebberkloster — formodentlig som Medrejer.

3) Navnet skrives paa forskjellige Maader: Kyckelsom, Kyckelsaum, Kyckels osv.

4) Sjæl. Tegnelser. XXVI, 229.

„Alexander von Ryckels sit Brev

Christian IV. B. G. t. Bid, at efter som os elskelige Fru Margrete von der Ene til Seberkloster, afg. Sorgen Brodenhusens Efterleverste, underdanigst sig beklager, hvorledes du endnu ikke skal have efterkommet den Dom, som dig og hende (belangendes Naadsensaar) er imellem gangen: da bede vi dig og naadigst ville, at du nu strax samme Dom og det Svar, som dig senesten af os paa din underdanigste Supplication er givet, skal fuldgjøre, som var, Dommen at efterkomme, baade i det visse og uvisse, samt for hvis anden Interessé og Skade, forskrevne Fru Margrete lidt haver nu i to Aars Tid, du Rente og Hovedstol skal have indeholdt, hende at staa til Rette. Glückstad 22 Oktober 1637.“

Alexander Ryckelsom omtales 1626 som Dandselærer ved Sorø Akademi¹⁾, senere blev han Dandsmester for Christian IV.s Børn med Kirstine Munk, Grev Baldemar Christian og hans Søstre. Der var noget underligt i at give en Dandsmester en Forlening, der medførte Forpligtelse til aarlig at afhøre Kirkeregnstaber og fungere som Kirkepatron, imidlertid var Ryckelsom af de literære Dandsmestere og optraadte som Forfatter ikke alene i sit eget Fag, men ogsaa i det pædagogiske; han udgav nemlig ikke blot „Bedeutung des Ballets, so Herzog Friederich bey dem prinzlichen Benlager repräsentiren wirdt. Rphgn. 1634. 4“, men ogsaa „Luthers liden Catechismus paa Latin, Fransk, Tysk og Dansk. Kbhvn. 1633“²⁾. Det sidste Skrift har maaske været en Lærebog for hans høje Elever. Skjønt han altsaa ikke var nogen almindelig Dandsmester, følte man dog, at det ikke godt gif an, at lade ham, der var en Udlænding og

¹⁾ Tauber, Udsigt over Sorø Academies Forfatning. S. 47.

²⁾ Worms og Nyerups Literaturlexica.

ubekjendt med saadanne Forhold, alene raade med saamange Kirkers Anliggender, hvorfor der blev overdraget Fjns Biskop et Medopsyn i denne Henseende, saaledes som følgende Kongebrev viser¹⁾):

Alexander von Rynckelzaum fik Brev hans Provsti anrørende.

Christian IV. B. G. t. Eftersom vi naadigst dig et Provsti der udi vort Land Fyn, som afg. Sorgen Brockenhus med forlent var, bevilget have, og er at befrngte, at du som en fremmed, eller din forordnede Fuldmægtig, ikke skal have med Kirkerne, under forn^e Provsti horige, den Opsyn, at de til deres Fornødenhed tilbørligen skal kunne forestaa: da have vi naadigst befalet os elstelige D. Hans Michelsen, Superintendent over Fjns Stift, dermed nu ogsaa at have Opsyn, at Kirkerne jo tilbørlig, al Uordning dermed at forekomme, til deres Fornødenhed forsynes, hvorefter du ogsaa af hofsøjede til forn^e D. Hans Michelsen overleverede Befalings Kopi videre haver at fornemme og dig herefter at rette²⁾). Roldinghus d. 24 Martii Anno 1635.

Med Hensyn til Al. v. Rynckelsoms Virksomhed for de til hans Provsti hørende Kirker kan forøvrigt bemærkes, at han indgav Andragende til Kongen om, at endel af dem vare bræstfældige og krævede Forbedring, men at flere saavede Forraad til af egne Midler at foretage de nødvendige Reparationer, hvorfor han foreslog, at de mere formuende Kirker i Provstiet maatte komme de trængende til Hjælp. I den Anledning restriberedes der d. 6 Januar 1636 til Hr. Tøngen Brahe, Lensmand paa Hagenskov, og Fjns Biskop, at de skulde anstille Undersøgelse om, hvilke Kirker der vare saa forarmede,

¹⁾ Fjnske Tegnelser. IV, 323.

²⁾ Brevet til Bispen indeholder kun den samme Befaling til at føre et Medtilsyn med Kirkerne.

at de ikke af deres egne Indkomster kunde forfærdiges, og siden paalægge de andre Kirker, hvormeget de skulde nyde til Hjælp. Da Ryckelsom ogsaa havde givet tilkjende, at afgangne Jørgen Brockenhusens Fogeder og Fuldmægtige, som havde forvaltet Provstiets Gods for ham, nemlig Hr. Povl Enevoldsen (den tidligere omtalte Præst i Gamtofte), Enevold Povlsen (dennes Søn) og Christian Bang, havde udlaant endel Penge af Kirkerne's Indkomster, og deraf mulig adskillige til uvisse Folk, hvorved Kirkerne i Længden kunde lide Tab, saa skulde Hr. Jørgen Brahe tiltale samme Personer, „at de samme Kirkepenge, saa mange enhver i sin Tid har udborget og udlaant, endelig til en vis Tid, der forelægges dem, skaffe tilstede, eller og derfor stille nøjagtig Caution og Vorgen, paa det Kirkerne ikke skulle lide nogen Skade deraf!“.

Heri viser sig altsaa en Driftighed fra Ryckelsoms Side i at varetage Kirkerne's Interesse; men den samme Egenstabs viste han i ikke ringere Grad, hvor det gjaldt hans egen Fordeel. Thi efter at være bleven forlenet med Åsøens Provsti finde vi ham ivrig beskæftiget med at udvide sig paa forskjellig Maade. Den 18 Februar 1637 fik han paa Ansøgning tgl. Tilladelse til, „at maatte selv stede sig Gamtofte Kirketiende, liggendes udi vort Land Fyn under Åsøens Provsti, for en tilbørlig Fæste og sædvanlig Afgift, naar den ledig bliver; dog at Bønderne ikke besvares med ny Paalæg, og ikke tilholdes at age udenfor Herredet“. Senere tilkjøbte han sig en jordeggen Bøndegaard i Stubberup By i Baag-

¹⁾ Fjnske Tegnelser. IV, 367—68. D. 8 Marts 1640 fik Alexander v. Ryckelsom Bevilling paa, at Kirkerne i hans Provsti hver maatte bidrage 1 eller 2 Daler til Bedtøfte Kirke, der var brøstfaldig (smst. V, 54—55).

herred, under Hagenstov Len. Da han nu gjorde Forestilling til Kongen om, at Gaarden laa midt iblandt Afsens Provstis Tjenere, og begjærede, at det maatte bevilliges ham, at disse maatte gjøre tilbørligt Arbejde til denne Gaard og dermed affortes i hvad de plejede at udgive i Arbejdspenge (til Lensmanden paa Hagenstov), saa erholdt han d. 14 Maj 1642 Tilladelse til at maatte bruge Afsens Provstis Tjenere til fornødent og tilbørligt Arbejde ved bemeldte jordegne Gaard, og at Bønderne maatte forfsaanes for hvad de hidtil havde udgivet til Arbejdspenge¹). Bønderne blev altsaa nu paa denne Maade hoveripligtige til denne Gaard, som Alex. v. Rindelsom vistnok havde til Hensigt at benytte som Bolig, hvortil den laa bekvemt midt iblandt Provstiets Tjenere. Derfor søgte han ogsaa at faa Gaarden, saavidt muligt frigjort fra dens Forpligtelser til Kronen. Han indgav et Andragende, hvori han, støttende sig til sin lange Tjenestetid, anholdt om, at der maatte blive fastsat en vis Pengeafgift istedenfor hvad Gaarden ellers skulde yde til Kronen, og at den maatte forfsaanes for nyt Arbejde og anden Besværing og Paalæg. I den Anledning fik Hr. Jørgen Brahe d. 23 Novbr. 1642 fgl. Befaling, at da det var bevilliget Alex. v. Rindelsom, at han og hans Hustru, som han nu havde, aarlig maatte give en vis Sum Penge istedenfor alt det, som skulde ydes af Gaarden til Kronen, hvad det og kunde være, og begge for deres Livstid være forfsaandede for Ægt, Arbejde og anden Besværing, Bestillinger og Paalæg, saa skulde Lensmanden nu lade sætte og tagere, hvad de burde give i Penge aarlig af samme Ejendomsgaard, og siden opbære den Sum, der saaledes blev bestemt, men forøvrigt holde dem fri for alle Ydelsler, Besværinger og Paalæg, „dog naar Skat paabydes,

¹) Fynske Registre. 4, 278.

skal de, efterfom de eragtes gode at være, lige med andre vore og Kronens Tjenere den udgive¹⁾“. Siden, da Alex. v. Rhælsom vilde opføre ny Bygninger paa Gaarden, indgav han Andragende om, at Bispenbjerg eller Thurup Kirkelade maatte overlades ham for Betaling, forat han kunde benytte Materialerne til Bygningen; i den Anledning fik Lensmanden i Odense, Henning Walkendorf, og Bispen i Fyn Befaling at undersøge, om nogen af disse Kirker kunde undvære sin Kirkelade, i saa Tilfælde skulde de overlade ham den for tilbørligt Vederslag²⁾. Inden han tog ret fat paa Bygningen, vilde han dog sikre sig selv og sine Frugten af den. Derfor indgav han, utrættelig som han var, et nyt Andragende, hvori han forestillede, at naar han nu betydeligt forbedrede Gaardens Bygninger, kunde det jo ske, at nogen af Adelen, som Gaarden laa belejlig, kunde mageskifte den til sig fra Kronen. Han begjærede derfor, at den altid maatte blive ved Kronen og ikke mageskiftes bort. Ansøgningen bevilligedes, og d. 3 Marts 1643 fik han, hans Hustru og Børn efter ham, Løfte paa, at de maatte beholde Gaarden i Stubberup, uden at den ved Mageskifte skulde bortskiftes fra Kronen³⁾. Saa vidt kom han; men Frugten af sine ivrige Bestræbelser kom han ikke selv til at nyde, da han døde samme Aar.

Hans Eftermand i Provstiet blev Henning Pomisch til Hollusgaard. Om dennes Forlening dermed have vi fundet et Brev fra Kansler Christen Thomesen Sehested til den kgl. Sekretær Otte Brockenhus, der hid sættes til Oplysning om, hvorledes det gik til ved slige Forleninger⁴⁾.

¹⁾ Fjnfte Tegnelser. V, 218.

²⁾ Fjnfte Tegnelser. V, 227—28.

³⁾ Fjnfte Registre. 4, 305.

⁴⁾ Orig. i Gehejmearkivet, Topograf. Saml., Årsens.

„Min ganste venlige Hilsen, altid forsendt med vor Herre. Kjære Otte Brockenhus, synderlig gode Ven. Næst min venlig Hilsen og Erbydelse til alt godt, giver jeg eder venligen at vide, at efterfom Henning Pomisch mig har tilskrevet, at det Provsti udi Afsens, Alexander Dandsfemester, som nu ved Døden er afgangen, har været med forlenet, nu vacerer, og han det underdanigst igjen er begjærendes at maa bekomme, hvorfor jeg beder eder, at I Hs. Kong. Mj. paa hans Begne ville tiltale, at han naadigst igjen det maa unde, efterfom han er den første, som har Expectants-Brev paa gejstligt Gods; og tilskiffes eder derhos et Brev derpaa, om det ham bliver bevilget, at I mig det underskrevet og forseglet ville igjen tilstikke. Vil hermed have eder Gud almægtigste befalet.
Hafnia den 16 Septembris Ao. 1643.

Ch. Thomsen,
mpp.“

Udskrift: „Erlig og velbyrdig Mand Otte Brockenhus til Seebertkloster, Kong. Maj.s Sekretær, min sønderlig gode Ven.
Glücksstadt.“

Kanslerens Begjæring blev strax opfyldt; thi allerede d. 22 September 1643 fik ovennævnte Henning Pomisch Forlening paa Provstiet, „kvit og fri ad gratiam“, efter den sædvanlige Form, ligesom hans Formand havde haft det¹⁾. Denne Mand, der ved Ægteskab med Karen Marsvin, Enke efter Erik Bors, var bleven Ejer af Høllufgaard²⁾ og tillige ejede Barlosegaard, fik den 7 Novbr. 1646 Bestalling som Landsdommer i Fyn, efterat han siden 1640 havde fungeret som saadan i Sager, hvori de daværende Landsdommere selv vare interesserede. I dette Embede forblev han til 1661.

¹⁾ Fynske Register. 4, 324.

²⁾ Danske Atlas. III, 472.

Han opførte sig 1651 en Hovedgaard i Bejlby Sogn i Bends Herred (formodentlig Billeshave) og erhvervede i de følgende Aar en Del Tordegods i dette Herred ved Mageffikste med Kronen. 1654 ansøgte han om at erholde Patronatsret til Bejlby Kirke, hvorfor Iver Bind og Bispen i Fyn fik Befaling om at erklære sig herover. Efter Slaget ved Nyborg 1659 blev han og Sten Bille beftikkede til Landkommisærere i Fyn¹). Hvad hans Provsti angaar, da fik han d. 18 April 1646 Bevilling paa, at Bønderne under Afsens Provsti, forsaavidt de hørte til Baag Herred, maatte gjøre ham „Hovning“ og Arbejde til hans Gaard Barløsegaard, ligesom de havde gjort hans Formand, dog skulde han efter egen „Erhndelse“ afforte dem de Penge, som de hidtil plejede efter Tordebogen at udgive for Hovning og Arbejde²). Maaſte var det ogsaa med Hensyn til dette Præcedens, at han 1652 fik Bevilling paa, at Landsdommeritjenerne i Odense Herred maatte gjøre Hoveri til hans Gaard Hollufgaard³). Da han 1646 havde indsendt en Designation til Regjeringen over de til Afsens Provsti hørende Kirkers Beholdning og Brostfældighed, og det befandt, at en Del af Kirkerens Beholdninger endnu var udsat paa uvisse Steder, fik han en streng Tilrettevisning, fordi han havde ladet Pengene staa saa længe paa disse Steder, og Paalæg om at indkræve dem, saa fremt han ikke selv vilde staa til Ansvar for dem⁴). Senere oplystes det, at Alex. v. Knckelsoms Foged, Peder Marquardsen, endnu havde Brevene paa en Del af de udlaaente Penge i Forvaring, hvorfor denne fik Befaling snarest muligt at indfordre

¹) Fynſke Tegnelser. VII, 91. 169. 312. 373.

²) Fynſke Tegnelser. V, 381.

³) Fynſke Tegnelser. VII, 109.

⁴) Fynſke Tegnelser. V, 402—3.

Pengene og overlevere dem til Henning Powisch¹). Forøvrigt havde denne langvarige Stridigheder med sin Formands Arvinger om Raadensaaret af Provstiet; Striden endte først ved Dom, og denne maatte endda ovenikjøbet skjærpes ved en kgl. Befaling til H. Powisch om at efterkomme Dommen²).

Efterat Fyn siden Grevefejden ikke havde været hjemføgt af nogen Fjende, kom den forfærdelige Svenskerkrig 1657—60, der førte en Glendighed og Ødelæggelse over Landet, om hvis Omfang man nu neppe kan gjøre sig noget Begreb. Naturligvis gik Afsens Provstis Tjenere ikke fri i den almindelige Ødelæggelse, thi af 43 Gaarde og mindre Steder, som idet hele hørte under Provstiet, laa de 30 efter Krigen dels fuldkommen øde, dels forarmede i den yderste Grad og med nedbrudte eller opbrændte Bygninger, og dog var der andre Egne af Landet, der havde lidt endnu mere end den Egn af Fyn, hvor Provsten i Afsens havde sine Tjenere. 3 Maj 1661 indleverede Henning Powisch i Rancelliet en Fordebog over Provstiets Gods, der baade oplyser, hvad dette tidligere havde hudet Provsten, og hvorledes dets Tilstand nu var.

Et Udtog af denne Fordebog, der ogsaa giver os en forønsket Oplysning om, hvilket Gods der hørte til Afsens Provsti, maa finde Plads her³):

Baag Herred.

Sandager Sogn.

Ræs: 3 Tjenere eller Gaarde (deraf 1661 1 øde, 1 afbrændt).

Sandager 10 (3 øde og meste Delen alle Husene af-

¹) Fjnske Tegnelser. VI, 17. Befalingen er dateret 2 December. 1648.

²) Fjnske Tegnelser. V, 467.

³) Efter Originalen, som findes i Gehejmearkivet.

brudte, 2 afbrudte, 1 ganske forarmet, 1 nylig besat og ubesaaet i Sommeren 1661).

Torup 2 (1 øde og en Del af Husene afbrudte, 1 brøstfældig).

Tanderup Sogn.

Hjorte 2 (1 ubesaaet og brøstfældig).

Gimtekjær 3 (1 meget brøstfældig, 1 dels afbrændt, dels højt brøstfældig, 1 ganske forarmet og tildels nedbrudt).

Effelund 1 (ubesaaet og Husene tildels nedbrudte).

Rjerte Sogn.

Drøshjerg 1.

Ørsted Sogn og By 3 (1 ubesaaet i Sommer).

Gamtofte Sogn og By 1.

Sønderby Sogn og By 1 (forarmet og tildels nedbrudt).

Rjerum Sogn.

Ebberup 1 (øde).

Saltøft 3 (1 øde, 1 ganske afbrudt og øde, 1 forarmet og tildels nedbrudt).

Thurup Sogn og By 1 (ubesaaet og Gaarden ganske brøstfældig).

Odense Herred.

Fangel Sogn og By 1 (øde).

Bends Herred.

Vejlby Sogn.

Korslev 1.

Vejlby 1 (afbrudt og øde).

Kustrup 1 (afbrudt og øde).

Kavslunde Sogn.

Skrillinge 1 (ganske afbrudt og øde).

Kavslunde 1 (en Del af Husene afbrudte).

Boldby 1.

Gjeldsted Sogn.

Lionge (Lunge) 1.

Udby Sogn.

Bibn 2 (1 ganste forarmet).

Balsløv Sogn og By 1 (en Del af Husene nedbrudte og ellers øde).

Desuden hørte til Provstiet „Provstejorderne, som tilforn have været brugte til Provstens Residens, som har været udi Afsens“ (deriblandt „Provsteengen ved Gamtofte Kirke“ og „en Provsteeng ved Sandager Aa“). Endvidere følgende Skov:

„I Ørsted findes Skov til tre Gaarde, regnes til 10 Svin“ (Oldensvin).

„I Torup findes Skov til 1 Gaard, regnes til 6 Svin.“

„Bispenbjerg Kirkeskov er agtet for 60 Svin.“

Den samlede faste Indtægt af Bondegodset og Provste=gaardens Jorder var (før Krigen) 5 Dlr. 2 Mk. 14 $\frac{1}{2}$ Land=gilde= og Erritspenge, 28 Td. 6 Skp. Rug, 192 Td. 3 Skp. Byg, 18 Td. 6 Skp. Havre, 5 $\frac{1}{2}$ Td. Smør, 1 Volgalt, 1 Foderøxe, 26 Fødenød, 4 Lam, 33 Gjæs, 96 Høns, 3 Dl og 30 $\frac{1}{2}$ Eg, 8 Td. 2 Skp. Gaasehavre, 25 Dlr. Gjafteri=, Tærste= og Indpenge. Hvilket tilsammen regnedes for 325 Td. 2 Skp. 1 Fjerd. 1 Alb. Hartkorn, idet nemlig i Land=gildeafgifter 1 Td. Hartkorn regnedes som svarende til 1 Td. Rug, ell. 1 Td. Byg, ell. 2 Td. Havre, ell. $\frac{1}{7}$ Td. Smør, ell. $\frac{1}{3}$ Volgalt, ell. 1 Foderøxe, ell. $\frac{1}{2}$ Fødenød, ell. 6 Lam, ell. 12 Gjæs, ell. 24 Høns, ell. to Mark Landgildepeng, ell. 24 Svins Olden. 1 Snes $\frac{1}{2}$ Eg regnedes for 4 Alb. Hartkorn. Men Gaasehavre, Gjafteri=, Tærste= og Indpenge regnedes ikke med i Hartkornet. Hartkornet er naturligvis

det gamle før Matriculeringen i Christian V.s Tid, og forholder sig til det nyere omtrent som 8 til 5.

Dette var altsaa de visse Indtægter, som Provsten havde af Godset, før det blev ødelagt ved Krigen; hertil kom endnu de uvisse, saasom Indfæstning, Sagefald, Forlov o. a. og desuden Høvtjenesten, som de sidste Provster nød af Bønderne; endvidere hvad Kirkerne betalte Provsten for aarlig at høre Kirkeværgernes Regnskaber. Dog har hver Kirke neppe betalt mere end et Par Daler aarlig.

Vi have, saavidt vides, ingen Fortegnelse over de Kirker, der forterede under Afsens Provsti. Alle Kirkerne i Baag og Bends Herreder have dog sikkert hørt hertil; men det er mueligt, at der var flere. Før Reformationen har Provstiets Omfang ialfald vistnok været endel større. Det bør maasse bemærkes, at der, foruden Regnskabsprovsten, efter Reformationen ogsaa var en sædvanlig Herredsprovst i Baag Herred.

Da Henning Powisch døde 1664, bleve Provstiets Kirker med Hensyn til Regnskabsvæsen m. v. henlagte under Stifts-skriveren i Odense, der havde de øvrige Kirker i Stiftet, som ikke vare Patronatskirker, under sit Tilsyn. Herom have følgende Kongebrev¹⁾:

Rasmus Andersen, Stifts-skriver, at antage sig Afsens Provstis Kirker.

F. Itius. B. N. f. Vor naadige Vilje og Befaling er, at du til Philippi Jacobi Dag forstkommendes antager de Kirker under Afsens Provsti, som afg. Henning Powisch hidindtil haver med været forlenet, og dig med samme Kirkers Inspection at forholde efter den Befaling, som dig om de andre Kirkers Inspection given er. Hafnia d. 2 April 1664.

¹⁾ Fjnske Tegnelser. IX, 136.

Provstiet blev ikke mere givet i Forlening, men henlagdes under Hagenskov Amt, der ifølge fgl. Restrikt af 11 April 1668 fik Navn af Åsøens Amt. Forøvrigt udlagdes Godset næsten altsammen til Generalproviandmesteren i Fyn, Hans Willumsen, for Fordringer, han havde paa Kronen for Forstrækning i Krigens Tid¹⁾. En Gaard i Vejlbj blev udlagt til Lectoren i Odense. Godsets senere Skjæbne vedkommer os forøvrigt ikke her, hvor vi kun have med Åsøens Provsti at gjøre — og det ophørte at bestaa fra denne Tid.

Hovedhensigten med denne Undersøgelse var at vise, hvorledes det gik med et af de anseeligere kirkelige Len, som ved Reformationen bleve inddragne under Kronen. Og her ligger Resultatet altsaa klart for Dagen: I de 127 Aar nærmest efter Reformationen gik Åsøens Provsti i Forlening til ukirkelige Personer — kvit og fri — altsaa uden at Kronen havde nogen direkte Indtægt af Lenet i al denne Tid, og uden at Kirken havde anden Gavn deraf, end den, at Kirkevegnstaberne i endel Sogne bleve afhørte og et vist Tilsyn med Kirkerne Tilstand førtes, hvilket imidlertid kunde have været udrettet ved betydelig ringere Midler. Biskop Børgen Sadolin havde i sin Tid udtalt det som sin indstændige Begjæring, at Provstiet i Åsøens maatte blive perpetueret til en Hospitalsmester, der skulde bo i Odense, ligesom Provsten i Åsøens i den katolske Tid „havde holdt fattige Folks og Klerkes Gjæsteri²⁾“.

¹⁾ For hvem, der kunde ønske at vide noget mere om Hans Willumsen, skal jeg bemærke, at han i sin Tid var en ikke uheldig Digter, sjønt man forgjæves vil søge hans Navn i vore Literaturlexica, og at han døde d. 27 Oktober 1671. Noget nærmere om ham findes i mit Skrift, *Arrebos Lenet*, S. 234—35, og i *Ny kirkehist. Samlinger*, I, 570—72, hvor ogsaa en Prøve paa hans poetiske Bearbejdelser af Davids Psalmer er meddelt.

²⁾ Dokument i Fyns Bispearkiv, som jeg dog fik at se for sent til at benytte det paa sit Sted. Herved stadfæstes, hvad jeg tidligere

Men der blev ikke taget noget Hensyn til denne Begjæring. Var det sket, vilde Provstiet ganske anderledes være kommet til at opfylde sin Bestemmelse, end Tilfældet nu blev.

I det foregaaende er et Par Gange omtalt Hr. Poul Enevoldsen, Præst i Gamtofte, som en Tid var Provstens „Foged og Fuldmægtig“; om denne beretter Bloch, at han efterlod sig et Haandskrift, der blev solgt 1726 paa Rostgaards Auktion¹). Da det maaske kan interessere en og anden at erfare noget nærmere om Indholdet, vil jeg bemærke, at Haandskriftet endnu er bevaret i det kgl. Bibliothek, Thottske Samling, 1509. 4. Titelen lyder: „Farrago et synopsis rerum, gestorum, apophtegmatum, sententiarumque aliquot memorabilium, quæ Deus, natura, homines industrii singulis decem numeris cardinalibus assignata distinxerunt. Illis iucunda lectu, quos per otium ab aliis seriis negociis istiusmodi rapsodica et ludicra legere delectat. Passim convasata per Paulum Enualdum, ecclesiasten Gamtoftensem.“ Skriftet, der synes at være samlet ved Aarene 1607—8, indeholder alleslags rimelige og urimelige Ting paa Latin og Dansk. Størst Opmærksomhed fortjener en ikke ringe Mængde danske Ordsprog, der ere indførte deri²). Desuden findes her adskillige danske Psalmer, som Hr. Poul Enevoldsen har forfattet eller lempet efter ældre, samt nogle rimede Børdbønner og andre Bønner, som han har skrevet for sine Børn. Blandt Psalmerne findes ogsaa Davids 27de Ps., „udsat paa Danske Rim under Velb. Sorgen

(I, 222) har udtalt som en rimelig Formodning, at Provsten i Tofte var Forstander for Hospitalet i Afsens.

¹) Den sjeneste Geistligheds Hist. I, 709.

²) Se Molbed, Danske Ordsprog. Fortalen, S. XLVI.

Brockenhusis Navn aff P. G. De siungis vnder de Moder, som Konning Friderichs den andens Wife: Mit Haab oc Trøst oc all tillid etc., siunges met." Den begynnder: „Jesu mit liuff och Salighed." Versenes Begyndelsesbogstaver danne Navnet Sorgen Brockenhus. Som det vil erindres, var denne Mand forlenet med Afsens Provsti, og Hr. Povl Enevoldsen var hans Fuldmægtig.

Det kunde ogsaa endnu bemærkes, at det Stridspunkt, som der var mellem Stiftslensmanden i Odense og Besidderen af Afsens Provsti, angaaende Retten til at bortkøbe Kirketienderne ved de til Provstiet hørende Kirker, i Sorgen Brockenhuses Tid afgjordes saaledes ved et Kongebrev af 19 Februar 1605, at „Jus patronatus“, som denne Ret kaldtes, tilkjendtes Provsten. Samme Provst udvirkede ogsaa en fgl. Befaling (af 3 December 1621), hvorved det paalagdes Fæsterne af disse Kirketiender i Baag og Vends Herreder at levere deres Afgift i den nærmeste Kjøbsted, medens de hidtil kun havde villet yde den hos Kirkeværgerne i Sognene selv¹⁾.

¹⁾ Fjunde Registre. 3, 114. 443.

IX.

Johan Henrik Tauber

som Rector ved den latinske Skole og Professor ved
Gymnasiet i Odense fra 6te October 1781 til
1ste November 1787.

Udtog af hans Dagbogs 2det og 3die Bind.

Meddeelt af
Prof. Heinrichsen.

~~~~~

I Bloch's og Næraes fynske Geistligheds Historie 1ste B. S. 432 ff. findes en Levnetsbeskrivelse af den bekendte Skolemand Johan Henrik Tauber, forfattet af ham selv; men den gaaer kun til 1787, da han fra Rector ved Skolen og Professor ved Gymnasiet i Odense gik over til Rectoratet i Koeskilde, og tillige skildrer den mest hans videnskabelige Studier og hans Livs ydre Sider, men indeholder, som begribeligt er, meget Lidet om Beskaffenheden af hans Embedsgjerning. Betydeligere Bidrag til en Charakteristik af ham som Skolemand og den Indflydelse, han havde paa Tilstanden i de Skoler, hvilke han forestod, have tvende af hans Disciple givet, nemlig hans Svoger Professor Gregers Begtrup i „Danst Litteraturlidende“ for 1816 Nr. 7 og Etatsraad Rector Søren Bloch i „Bidrag til Koeskildes Domkirkes Historie“ 1ste Hefte S. 71 ff. og 2det Hefte S. 69 ff. Tydeligst fremtræder dog

denne Mand's Personlighed og pædagogiske Grundsætninger i hans Dagbog, i hvilken han, som Begtrup siger, „optegnede sit Livs Gang og særegne Forhold, og betroede til den Livets Glæder og Sorger, Diebliffets og Phantasiens Indtryk, Anden af det Læste og hans Breve.“ Denne Dagbog — som han begyndte at føre kort efterat han var kommen til Røskilde, men hvori han ogsaa har optaget sit foregaaende Livs Begivenheder — bestaaer af 14 tykke Dvaribind, hvoraf de fleste nu opbevares i Aalborg Stiftsbibliothek, og den er bleven det større Publicum bekendt ved den interessante Skildring af Taubers Skoletid og academiske Liv, som Hr. Adjunct Wulff har uddraget deraf og meddeelt i „Dansk Maanedsskrift“ 1863 S. 434 ff. og i de første Hefter af 1865. Ved samme Hr. Adjunct Wulff's velvillige Bistand har jeg erholdt til Laans de tre første Bind af dette Haandskrift, som foruden hans Ungdomshistorie indeholde Skildringen af hans Liv og Virksomhed som Rector i Horsens og Odense. Dagbogen er anlagt efter en meget bred Plan; allerede at gjeennemlæse alle de uendelig vidtløftige, for ikke at sige udtværede, de samme Gjenstande idelig gjentagende Beretninger om hvad han gjorde, sagde, læste, skrev, tænkte, nød og led, imedens han var i Odense — har været meget møisommeligt og trættende; affkrevet har jeg kun, hvad jeg antog at have nogen Interesse for Publicum. Jeg har da forbigaet det Meget, som vedkommer hans Person, Klager over legemlig Skrabelighed, Yttringer af mismodig og pirrelig Stenning, endvidere Fortællinger om hans huuslige Liv, de i hans Huus optagne Frænders og Disciples Forhold, Expectationerne om hans oeconomiske Sager, overhovedet ogsaa saagodtfont alle Breve og Forhandlinger om reent private Anliggender, ligeledes de Sider af hans Embedsvirksomhed, som angaae Gods- og Pengebestyrelse, Vidnesbyrd om Dimittender,

Tanker og Planer om mange Ting, som gjærede hos ham uden at træde frem til klar Ansuelighed, og Andet af lignende Art, og jeg har saa godt som ene indskrænket mig til at fremdrage de Foranstaltninger og Forslag, Tanker og Taler, som vise, i hvilken Aand han virkede for Skolen og Gymnasiet, hvilke Grundsætninger han søgte at gennemføre i Underviisning og Opdragelse og hvilke Kampe han havde at bestaae i sine Bestræbelser for at gjøre dem gjeidende. Som Skolemand stod han dengang med sin ved Basedows og Campes Ideer befrugtede Aand langt over vort Lands daværende Skoleverden. Han ivrede stærkt imod den eensidige Bearbejdelse af Hukommelsen, men ledede sine Disciple til selv at tænke, og han stræbte ved Underviisningen ikke blot at bibringe dem Kundskaber, men ogsaa at forædle deres Aand og føre dem til Sædelighed. Han søgte at nære Følelsen for Ære og Mennekeværd, omgikkes dem med stor Venlighed, og naar han maatte irettesætte og straffe, skete dette aldrig med Haardhed og Bitterhed, men med en blid Alvor, der trængte til Hjertet, ofte blot med et Blik eller nogle faa Ord, og saadanne Midler gjorde desto mere Indtryk maaffee just derved, at denne Maade at behandle Disciple paa var usædvanlig i de Tider; for Anvendelsen af legentlige Straffe havde han stor Modbydelighed og gjorde næsten aldrig Brug af dem; beskæmmende Straffe affkydede han som aldeles stadelige og demoraliserende. En af hans ældre Disciple, Biskop Hjort i Ribe, skildrer ham saaledes i et Mindedigt:

Han spejdede med Falkesyn
 De Unges Anlæg, Lyst og Nemme.
 Hans Dabel traf som Himlens Lyn
 Og maatte Last og Raadhed stræmme.
 Men Dydens Spire han med Held
 Opvoktede i hver en Sjæl,
 Og viste grant, at ædle Sæder
 Alene hævede Lærdom Hæder.

Jøvrigt indeholde de ovennævnte to Biographier af hans Disciple flere speciellere Antydninger om Fortrinene og ogsaa om nogle Mangler ved hans Underviisningsmethode, og jeg vil da blot endnu tilføie, at han lagde megen Bøgt paa Smagens Uddannelse efter Datidens Maalestok, deels igjennem Læsningen af de gamle Classikere, deels ogsaa ved at opmuntre sine Disciple til udenfor Skoletiden at gjøre sig bekendte med de nyere Sprogs Litteraturer og ved selv for en Deel at veilede dem dertil; i Skolen selv gaves ingen Underviisning i fremmede Sprog, men der drev han meget paa, at Disciplene bleve øvede i Udarbejdelser i Modersmaalet, hvilket ellers forsømtes til det Utrolige, endstjøndt det var paabudet i Forordn. af 11 Mai 1775. Denne Forordning med sine mere humane Bestemmelser var ham en betydelig Støtte i hans Bestræbelser for at indføre flere Forandringer og Forbedringer i de Skoler, han bestyrede, og han fremhævede derfor i offentlige Taler og i Forhandlinger med sine Medlærere ofte Nødvendigheden af dens nøiagtige Efterlevelse. Men han stod dog temmelig ene med sine Ideer og forstodes af faa af sine Medlærere; medens han var iblandt dem og især naar de underviste ikke paa deres Kammer, men i Skolestuen, fik han dem vel faa nogenlunde til at føie sig efter ham, især hvad Behandlingen af Disciplene angik; men efter hans Bortgang fra Horsens og fra Odense kom den gamle Glenbrian tilbage og holdt sig der omtrent til Reformen 1802. Skylden for disse Tilbagefald tillægger Tauber selv sin Eftermand i begge disse Skoler, Ole Kraft, dog vel med Uret: de laae i hele Skolevesenets og Lærerstandens daværende Tilstand. En stor Deel af hans Ideer kom først til almindeligere Anvendelse efter Reformen tildeels igjennem hans Disciple, af hvilke den i Skoleverdenen mest bekendte, Etatsraad Rector Søren Bloch havde rig Leilighed til deres Udførelse i de tre

Skoler, ved hvilke han virkede over et halvt Aarhundrede, og allerførst her i Odense.

Det er en Besynderlighed ved denne udmærkede Skolemand, at han ikke ret kunde lide sin Skolemester=Stilling. Tauber klager i sin Dagbog idelig over det Brødsomme, det legemlig og aandelig Opflidende ved Skolevirksomheden og føler sig bestandig forfulgt af den trykkende Tante, at han har forfeilet sit Maal. Tingen er, at han ved Universitetet havde lagt sig efter Exegetik, og som Decanus ved Communitetet med Bisfald holdt offentlige Forelæsninger over den bibelske Fortolkningskunst. Dette Studium tiltalte ham i høi Grad, og han fortsatte det hele sit Liv igjennem; ved dette Studium og de Prøver paa Dygtighed deri, som han havde aflagt ved sine Forelæsninger og Smaaafskrifter, troede han at have banet sig Veien til en theologisk Docentpost ved Universitetet eller dog Ret til at concurrere med theologiske Candidater til Præstefald, skjøndt han ikke endnu havde Attestats. Til hans store Misfornøielse blev denne Ret ham negtet, vel mindre paa Grund af manglende Examen, endsskjønt denne Omstændighed formelt blev gjort gjeldende imod ham (Dispensation i denne Henseende var ikke uden Exempel), men vistnok nærmest, fordi man tvivlede paa hans Orthodoxie, og det kan ikke negtes — hvad der ogsaa vil kunne sees af flere Steder i de nedenfor anførte Partier af hans Dagbog — at han heldede stærkt til den rationalistiske Retning. Efterat han længe havde ventet paa Ansættelse ved Universitetet og han under et Besøg i sin Fødeby Aalborg var falden i en haard Sygdom, søgte en af hans Venner for ham Rectoratet i Horsens, hvilket han ogsaa fik. Men derfor opgav han ikke sin Yndlingsplan, underkastede sig, for at bortrydde en væsentlig Anstødssteen, Attestats, imedens han var Rector, vedblev at søge theologiske Poster og deriblandt, kort inden han forlod Horsens, Præstefaldet i

Aarhuus. Rectoratet i Odense søgte han mere efter sine Bønderes Tilskyndelse end efter eget Ønske og var ilde tilmode ved at have faaet det. Denne Higen efter academiske eller geistlige Embeder tiltog stærkt, imedens han i Odense led under forskjellige andre Tryk; først søgte han Provstiet ved Klosteret, siden efter Rannestad's Død Capellaniet ved St. Knuds Kirke i Forbindelse med Rectoratet i Theologien ved Gymnasiet; senere stræbte han at blive Professor designatus i Theologien ved Universitetet, og endelig søgte han 1786 Stiftsprovstiet i Ribe: Alt forgjæves, idet de formaende Mænd, til hvilke han henvendte sig med sine Bønner og Klager (bl. A. Biskop Valle) henviste ham til Skolekaldet som et *Hic Rhodus, hic salta*. De særegne Tryk, hvorunder han, som man seer af hans Dagbog, led i Odense, vare fornemmelig hans Embedes ringere Indtægter under forsøgt Arbeide; han siger, at han ved Forslyttelsen til et dobbelt Embede i Odense tabte 200 Rbd. aarlig og Behageligheden af fri Bolig, og at han først der lærte at kjende, hvad det var at kæmpe med Næringsforger. Desuden følte han sig lidet tilfredsstillt ved sin Virksomhed ved det hændende Gymnasium og kunde ikke gjøre sig fortrolig med Tonen i det selvstændige Liv i denne Fyens Hovedstad med dens Overdaadighed og Bellevernet. Endelig plagedes han mere der end andensheds af legemligt Udebefindende, der næredes ved hypocondriske Griber og ikke sjældent for længere Tid gjorde ham uskikket til at læse paa Skolen eller besørge anden Embedsgjerning. Men selv efterat han var kommen i en bedre oeconomic Stilling i Koeskilde og under behageligere Forhold der, ophørte ikke denne Uro i Sindet og hans Klager over ikke at være paa sin rette Hylde. I sin Autobiographie, som er skrevet 1787 efter hans Forslyttelse til Koeskilde, udbryder han: „I den svækkede Alder, paa Feldningen af min Levetid begynder jeg nu tredie Gang

som forfra"; dog var han dengang kun 44 Aar gammel, virkede derefter som Skolemand endnu i 21 Aar og døde 1816, 73 Aar gammel. Men han havde dog neppe været to Aar i Roeskilde, da han atter tænkte paa et theologisk Embede. I et Brev til Oluf Worm dat. 10 October 1789 (Horsens Program 1844 S. 26) siger Prof. Andreas Gamborg: „Som jeg hører, søger Prof. Tauber at blive Professor theologiæ her ved Universitetet,“ og han lægger til: „Med al den Agt, jeg skylder ham, maa jeg sub rosa sige: Jeg troer ei han nogenfinde bliver fornoiet, hvor han end i Verden maatte vandre.“

Mandagen henimod Aften Klokken 3, da Professor Anders Chaise og for min Regning leiede Heste vare komne, drog vi i Vand [fra Munkbo] og kjørte lige ned til vor leiede Bopæl, i hvilken min Salig Formands Datter modtog os og beværtede med Prof. Ancher, Professor Holm og Mag. Sibbern¹⁾, hendes Curator, samme Aften. Endeel Fremmede fra Byen kom endog samme Aften for at lykønske vor Ankomst, iblandt Andre Conrector Prof. Holm, som med en uforstilt Venlighed og en egen Ævnhed, som ingen Foldes af Modesproget havde rynket, saaledes hilfede mig: „Velkommen, min kjære gode Fader! Tænk ikke, at jeg misunder ham det Fortrin for mig; jeg er en gammel strøbelig Mand, som trænger til Hvile, og derfor oprigtig glæder mig over, at en ung frisk Mand, som han er, kom mig i For-

¹⁾ Den første af disse Mænd var Stiftsprovst, den anden Conrector, den tredje dengang øverste Hører og Rectors Vicarius, fiden Conrector.

veien. Jeg har hørt saa meget Godt om ham og vil kun bede, at han vil være min Ven.“ Det var Hjertesproget, han talte; thi Hjertet laae ham paa Tungen; han viste den samme aabenhjertige Ærlighed imod mig i sit hele Liv. Dagen derpaa gik jeg, ledsaget af Prof. Ancher, til Biskoppen, som med den ham naturlige Venlighed modtog mig, og gik derpaa omkring til en Deel Bekjendtere af Professorerne. Skoledisciplene kappedes om den Ære at maatte blive brugte til at have Opsigt med mit Løi, som blev opført, og følge med Bognene, at Intet skulde tabes.

De rødsfulde Fortællinger, som Rngtet allerede i Horsens havde bibragt mig, om Skolens Forfaldenhed, om een Uorden paa den anden, om Disciplenes Rnggesløshed, om de bestemmende Straffes gængse Brug, som i Krigsstanden, om Nogle's Udviiisning, efterat de havde udstaaet Skoleret og havde faaet i Biskoppens og Anchers Nærværelse, under Subrector Mag. Sibberns Formandskab, ved ham og Hørrerne ikke alene Haandtager, men endog et Børneprodukt, som i de danske Skoler, Adskilliges Hjemviiisning efter Examen, Skoledisciplenes Vaner at spille deres Tid ved Sviir og Sværmen, Byens Ringeagtelse for Skolen med Mere — alt dette tumlede om i min Sjæl, opluede mit Mod til forsynlig Modstand og stemte mig til at fatte en Plan, som jeg efterhaanden vilde udføre. Jeg umagede mig for at lære at kjende alle Lærere, for at drage dem ind med mig i fælles Virksomhed til min Hensigts Udførelse, og overtænkte, fra hvilken Kant jeg skulde gribe Sagen, hvorledes jeg bedst til min og Skolens Fordeel kunde stemme Lærerne og vinde baade dem og min hele Skoleungdom. Jeg fornægtede alle de ufordeelagtige Tanker, jeg havde indsamlet eller man havde paanødt mig om Læreren og Lærlingens Ufuldkommenheder,

erkjendigede mig om Indretninger og Ræremaaden, beholdt af begge Dele faa Meget, som var rigtigt og hensigtsmæssigt, og hvad der ved Elden var stadfæstet og hævdet, endstjændt det ikke vandt mit Bifald, indtil jeg efterhaanden kunde indliste noget Bedre i deres Sted. Jeg lod mig Alting fortælle og forevise og undersøgte eller efterspurgte Alt, lod mig aldrig mærke, hvad Brug jeg vilde gjøre deraf, men fattede min Beslutning og udførte den, naar Tid kom uden Raadgiver, offentlig, dog dulgte jeg aldrig mine Grunde, naar jeg troede, at ikke Enhver kunde af sig selv gjette de rette.

Det første Fjerdingaar, naar jeg undtager mine fastsatte Ræsetimer og nogle Timer om Morgenen og Aftenen til Forberedelse og mit Livstudiums Pleie, bortødsledes i den forroste Selfabelighed enten hos mig selv eller hos Andre, mod hvilken Strøm jeg ifkun langsomt kunde sætte Dæmninger, for ei at nedsatte min Værd og lægge bjerghøie Hindringer i Veien for mine offentlige Bestræbelser: kort sagt, jeg maatte lægge mig en stor Portion Laalsomhed til og for en kort Tid handle imod mine Grundsætninger, for at tilliste mig eller Tid til anden tilkæmpe mig Uafhængighed og en fri Brug af min Selvstændighed. Jeg søgte paa denne Wei at lægge Grund til min offentlige Credit og ved Eftergivenhed at tilkjøbe mig fri Raadighed. Sindighed og Klogskab ønskede jeg at kunne forbinde med Føielighed i det Mindre og i de private Anliggender, for at faae Lov til at handle uden Indsigelse og Forsang i det Offentlige — i hvilket jeg ikke oprettede noget Statsraad uden i vigtige Tilfælde, da jeg lod mine Udkast til Forbedringer circulere til alle Ræreres Bedømmelse og derved vandt, at jeg ei foreskrev dem andre Love end de, som de selv godvillig havde samtykket, fordi de ikke

efter min Opfordring havde det Mindste at erindre, men ønskede dem bekendte og efterlevede.

Da jeg nu troede mig i Stand til at kunne samle mine Tanker for at arbejde paa min Indtrædelsestale, gik jeg Torsdagen d. 12te October til Biskoppen for at forhøre, om han havde fastsat nogen Tid til min Indsættelse. Jeg ønskede gjerne, at det skete næstkommende Mandag, svarede han. Jeg derimod bad, om det ikke maatte opsættes indtil Torsdagen i samme Uge, da jeg slet ikke havde havt Ro til at tænke paa nogen Tale. Han svarede: Jeg har for længe siden min Tale færdig, og den bliver paa Dansk efter Manges Anmodning: jeg seer gjerne, at det bliver tilkommende Mandag. Jeg svarede: det vil koste mig altfor nedbrydende et Arbejde, da jeg ikke engang har valgt mit Stof og endnu ikke tør anspænde mig for stærkt. Biskpen blev paaftaaende i sin Beslutning, og da jeg den Gang ikke kjendte Manden, men mistænkte ham for, at han vilde stifte frem med Biskpen imod en fremmed Mand for at lade mig føle hans Blydemygt som min Øvrighed eller braadde mig med sine udvortes Fortrin, blev jeg lidt kort for Hovedet, svarede strax: Ja, fiden det er Dem saa meget om at gjøre, at det endelig skal skee paa Mandag, saa skal det og skee paa Mandag. Jeg hastede bort Klokken lidt over 4 Torsdag Eftermiddag til mit Hjem, gik strax op paa mit Kammer, gjennembladede mine Excerpter eller Udkast eller Opgaver til Talestof i Skolesager, valgte og forkastede og blev den Dag ikke enig med mig selv, hvad jeg vilde give Fortrinet. Fredag Formiddag blev jeg hindret ved adskillige Besøg. — Jeg fik fat paa Skoleforordningen, fik det Indfald at commentere over den og betragte den fra sin brugbareste Side for at gjøre Lærere og Lærlinge opmærksomme paa dens sande Værd. Nu fæstede

min Tænkedrift fast Ford: Jeg omgrændsede mit Taleæmne om den sidste allernaadigste Skoleforordnings uskatteerlige Værd, fordi den giver en Skolelærer de ønskeligste Leiligheder til at vise sig i alle hans Embedstrin som en ædeltænkende Menneſkeven og en søm Fader for den ham betroede Ungdom. Biskop Ramus holdt en Tale ved min Indsættelse til Rectorembedet i den latinske Skole i Odense d. 15 October 1781, som ved Trykken er kommen i Mængdens Hænder, i en talrig Forsamling af Høie og Lave, som Dagen tilforn vare indbudne ikke af Hørerne, som frembød sig til denne Forretning; men jeg frabad mig den Ære, som skulde grundlægges paa mine Medlæreres Bekostning, og paa den Grund hellere foreslog, at tvende af Skolens Disciple af den øverste Lectie, eller ifald Byens Omkreds og Størrelse udfordrede tvende Par, maatte træde i Høernes Sted, da jeg ei ansaae det velanstændigt, at bestiftede Skolelærere skulde agere Bedemænd. Det var den første Reformation af mig. — Da Biskop Ramus med den ham egne Sødtaleshed¹⁾ havde holdt en dansk Tale og i Indledningen gjort Undskyldning eller fremlagt Grunde, hvorfor han valgte Modersmaalet, og i det Meste af Talen selv hædret min Formands, som hans egen Lærers Minde, traadte jeg op med min Æsterslet, som uforanderlig Ord til andet, som den blev holdt, blev bekjendtgjort ved Trykken. Over en og anden Post i denne Tale maa jeg omstændeligere forklare mig. Skolens Trang til Op-

¹⁾ Dette seer ud som et Spotteord, men er vel meent; i sin Tiltrædelsestale S. 6 siger han om Biskoppen og hans Tale i Modsetning til sin egen: „da en Mand, ved sine Fortjenester og uefterlignelige Sødtaleshed lige høitagelsesværdig, saa tilstrækkelig har tilfredsstillet Deres Længsel, at han har gjort min Tale, som en Æterhøst, unødvendig.“

mærksomhed paa den sidste Skoleforordning, endeel Disciplers raae og udhyrkede Bafen og usædelige Opførsel stemte mig til at vælge saadant et Æmne. Jeg søgte derfor at forshne mig og mine Medlærere med de bedste Baaben, Forordningen anpriste til at blive Belgjørerere og Fædre imod Lærlingens Forstand og Hjerte. Iblandt andre Tildragelser havde een især gjort et føleligt Indtryk paa mig: en overdreven Haardhed og Strengthed fra Lærernes Side, og en utilgivelig og uforsvarlig Overgivenesshed og Ryggesløshed fra Disciplenes Side. Svirefælskaber havde forført mange, og nogle Disciple havde drevet deres Egegyldighed og Foragt for Religionsøvelser til den Høide, at de engang den samme Dag, de havde været til Skrifte, samledes til Svir, og hele Natten igjennem, uden at tænke paa Dagens Høitidelighed og den følgende Dags Vigtighed, døsfige, næsten berusede mødte om Fredagen i Kirke for at helligholde Jesu Døds Minde. Som de sad for Alteret og modtog selvstændig Brød og Viin efter Christi Indstiftelse, for at gjøre Jesu Ermindelse uforglemmelig, forpligte sig til at efterleve denne udødelige Mennekestevens usfatteerlige Lære, som han stadfæstede med sin Død, og glæde sig paa denne Christnes Frydefest over de blide Udsigter, der aabnedes ved Guds Plans Udførelse ved Jesu til Mennekestægtens evigvarende Fordele, og tillige at gjøre høitideligt Løfte at udøve, efter Sjælen i Christendommen, en almindelig og virksom Mennestekjærlighed — under denne høitidelige Handling vender en Discipel sig ved Alteret mod hans Meddisciple med saa hødelige Ord, at Præsten kunde høre det: „Nei da var den Viin, vi smagte i Nat, langt bedre“. Denne Discipel Hvidberg, som til Straf maatte udstaae Skoleret og see sig forviist af Skolen, var ellers et guddommeligt Hoved, som havde Anlæg til at blive noget overordentligt,

men havde misbrugt sine Evner, og under alle Forsøg ikke stod til at forbedre eller redde. — Han træder tiere op paa Skuepladsen.¹⁾ — Denne sorgelige Tildragelse paalagde mig den Vidtløftighed i at udbrede mig over Forordningens Bud ved alle Leiligheder at indskarpe Christendommens Sandheder, især ved Forberedelsen til den hellige Nadvere. Derfor maatte jeg være kortere i at anvise Lærere og Lærlinge, hvorledes de, hver paa sin Side, kunde ifølge Forordningen, befordre fælles Fordeel og Hensigter. See Talen selv.

Den Dag, Talen blev holdt eller min Indsættelsesdag, holdt Bissen et Gjestebud for alle Professorer ved Gymnasiet: ret et Odense Gjestebud med 10 til 12 Retter, foruden de saakaldte socratiske Retter; thi blot Mandspersoner vare indbudne. Jeg blev nu mere bekendt med mine Medembedsmænd og samlede mig Kundskab om deres Tankemaade i offentlige og private Anliggender, og da de syntes at vise en Slags Tilbageholdenhed i deres lærde Forraads Meddelelse i Omgang med mig som Fremmed og viste mere Færdighed i at sørge for deres Gane og Mave eller rettere sagt for dens Smag i en egentlig Forstand, saa faldt jeg paa at drømme om store Fordele af deres Omgang for min Forstand og mit Hjerte for Fremtiden, da jeg formodede, at enhver i sit Fag var et levende Bibliothek og et heelt Academie. Jeg samlede derfor næsten daglig Næring til Fordybelse i denne søde Drømmen, og derfor kunde skrive det Indbydelseskrift, som kom ud til Kongens Fødselsdag om deres lykkelige Kaar, som ere Lærere ved Gymnasier og

¹⁾ Den Begivenhed, hvortil der sigtes i Ovenstaaende, er vist den samme, hvorom der er berettet i Progr. f. 1859 S. 33 ff. Den Discipel, som her og andensteds i Dagbogen kaldes Hvidberg er da vel den i Skoleretsagen implicerede P. Wiberg.

Academier: hvorom nedenfor. Ugen derpaa eller Mandagen derefter begyndte jeg mine Forelæsninger for Gymnasisterne med en liden latinsk Tale. Gymnasisterne var Frederik Rannestad, Peder Næraae, Johannes Petrus Dreyer, Frederik Schrøter, Peder Welling, og for disse fem Opdraglinger læste ligesaa mange Professorer. Jeg valgte mig som Professor i Philologien, der deelte Arbeidet paa Gymnasiet og Lønnen med Conrectoren, det Poetiske, og havde den Forretning at vedligeholde hvad Gymnasisterne havde deri lært i Skolen og bringe dem til større Modenhed og Fasthed: hvad jeg ikke læste i Skolen, læste jeg paa en anden og fuldkomnere Maade paa Gymnasiet. Det første Aar læste jeg Horatii Ode, fordi jeg ei endnu havde læst dem i Skolen, og de nærværende Gymnasister ikke havde hørt dem efter min Maade. De havde ingen Smag paa det Skønne, ikke fordi de manglede naturligt Anlæg, men fordi det ei var opvakt hos dem — og endog kunde de fleste gjøre danske og latinske Vers eller lodde fattige og platte Tanker sammen til Riim — De vilde nødigt taale nogen Reformation — Indhold, Planen udviklede jeg for dem af hver Ode, oversatte poetisk, nedsatte Tankerne, for at gjøre den poetiske Paaklædning og Udprydelse desto bestueligere.

Den 25 October begyndte jeg Læsningen paa Skolen. Jeg taalte alle Vedtægter, indtil jeg efterhaanden kunde afkræfte dem, undtagen een, som Subconrector Sibbern dog i Forveien forgjæves havde talt Ordet for; denne Vedtægt var, at Custos, hvis Forretning 4de og 5te Lecties Disciple i deres Orden og Tour paatog sig, skulde daglig ved Læsningens Begyndelse levere Rector og Conrector et forsvarligt stort Riis, som blev sat i Cathedret. Jeg svarede Subconrector Sibbern: Saadant et Skrækkebilæde kan jeg ikke for min

Død taale at see for mine Dine; det vilde quæle al min Fryghed til at undervise; naar den ubehagelige Nødvendighed skulde indtræffe, at jeg skulde bruge det, skal jeg nok forlange Riis. Derved blev det; thi han nænnede ikke at modsig mig som en Fremmed, men lagde kun dette til: Det gaaer aldrig godt; disse Krabater ere vant til at drives frem ved Frygt og Haardhed, og naar de nu see, at Riset ikke er nærværende, give de deres Bildskab og Raadhed frit Raaderum. Jeg derpaa: Det har ingen Nød, man kan jo prøve derpaa. Da Morgenbønnen var holdt, Psalmen sunget, en Bøn af en fra den øverste Part læst i Døren og det Capitel af det nye Testamente af en anden Mesterlectianer oplæst, som allerførst skulde beskæftige Lærere og Lærlinge, ved at lade saa mange som kunde hver af sin Lectie oversætte det Læste paa Latin, resolvere Ordene efter Grammatiken, førend man begyndte at høre Lectien — saasnart den var aflæst i Mesterlectie=Døren, kom en Discipel løbende med et dngtigt Riis og frembød mig det. Jeg spurgte, hvortil skal dette? Han svarede: Custos er vant til daglig at levere saadant et op i den øverste Lectie. Nei, sagde jeg, dette Skrækkemiddel vil jeg ikke have; naar jeg behøver det, skal jeg nok forlange det; tag han kun sin Trøster med sig tilbage til Brug for dem, som ei have bedre Forstand end at forskyldte til saadan en Straf. Jeg venter ikke, lagde jeg til ved at vende mig mod mine Disciple, at saadanne fornuftige, som Mine ere, skulde fornødne sig til en Tanke- og Handlemaade, som kunde gjøre slige Evangsmidler for uerfarne Børn nødvendige.

Rectors Arbeide var den aabenbarede Theologie, Catechesis minor, i Latinen Cornelius, Cicero de officiis, Virgilius, Horatii Ober, og repetere de Poeter, som vare læste i de

forrige Classer; i Græsten det nye Testamente, Homer og Hebraïsten; latinste og danske Udarbejdelser og Dvælfes.

Ved Kræmmermarkedet i Odense (8 Nov.) forlangte Disciplene Frihed. Jeg svarede de Udsendte, at jeg dog aldrig havde troet, at jeg havde saadanne Creaturer i min Lectie, som skulde trækkes til Marked; jeg vilde derfor helst læse for dem som fornuftigtænkende Studerende, at ikke de vilde iblandt Hoben skulde misbruge deres Frihed til den sædvanlige Tøilesløshed, som kun forvolder Lærere og Lærlinge Uleilighed. Det forstod sig selv, at de ei vovede at blive borte, men jeg kunde dog læse Misfornøielse af Alles Ansigter; et Par Stykker, som nu ved en nyttig Brug af deres Fryghed ere blevne til duelige Mænd, røbede en Frækhed, som for-tjente offentlig Straf og derfor blev tugtet med en foragtede Haan, ret ligesom jeg ei mærkede den. Rhoed og Victor Hjort kom med usædvanlig tunge Skridt og en trodsende Raskhed op igjennem Skolen i den øverste Lectie, ret som de kunde sige: See om vi ikke tør vove at vise os raske. Jeg saae i Bogen og lod mig ikke mærke med det Allermindste. Det faldt bort af sig selv. Rhoed, som havde i sin Bygning og Gang noget militarisk, og Hjort, som tilforn havde misbrugt sin Raskhed til et barnagtigt Bildskab, ventede jeg noget Stort af, da jeg altid glædede mig hos Forvilde, at de havde Meget at misbruge, thi saa havde de og Meget at bruge, naar man fik dem stemte til en rigtigere Side.

Ved min Ankomst til Odense blev Skoleklassen under Skifterettens Forsegling leveret mig i mit Huus til Varetægt over den og Ansvar til den. Jeg maatte sætte den i et lidet Sideværelse ved mit Sovestue, som gik ud med Vinduerne til Gaden, og var derfor aldrig nogen Nat rolig af Frygt for Indbrud af Tyve. Jeg satte den derfor hver Nat ved

Foden af min Seng. Hver Maanedsdag, naar Kostpengene skulde uddeles, leverede Hospitalsforstanderen Uddelingssummen til Rectoren imod hans Qvittering for den i hans Protokol, var selv nærværende ved Uddelingen, som skulde stee i en af Magistratens og Sognepræstens, Rectors og Conrectors og alle Hørernes Overvarelse. En af Hørerne førte Skolens Protokol over Kostpengene, qvitterede for Disciplene, da hver Hører modtog sine Disciples og ogsaa den øverste Lectie Disciples Kostpenge, fordi man ei umiddelbar maatte levere disse Penge til Disciplene, men efter Fundatsen umiddelbar til deres Barter, som burde selv møde; men da det var gaaet af Brug, traadte Hørerne i Barternes Sted. Hver Maanedsdag nu, naar Kostpengene, som paa den Tid bleve uddeelte i den øverste Lectie paa Skolen, skulde uddeles, havde man den Skik, at tvende Disciple af den nederste Skole skulde afhente Kassen fra Rectors Hjem, bære den i sine tvende Haandgreb igjennem Gaderne under en Vagt eller Bedækning af tvende Disciple af den øverste Lectie, som skifteviis maatte ledsage som et Liigfølge den døde Skat hen til sit Hvilested frem og tilbage. Sandt at sige, saa kunde jeg ei finde mig i det og andet Hoveri, som enten Rectoren tilforn eller Hørerne endnu paalagde deres Disciple med vanærende Opvartning at hente Vand ved de offentlige Poster paa Gaderne i Theekjedelen, nu Fløde og agere Tjenere og Skopudsere. Jeg bad dem derfor i Mindelighed at lade denne Uskik fare, for at give Disciplenes Overmagt af de øverste Lectier, der efterlignede Hørerne deri, et føleligt Knæk. Jeg lagde dette til, at naar en fattig Discipel enten af Føielighed eller Trang godvillig vilde paatage sig at opvarte, fik jeg at taale det, i hvor ugjerne jeg end saae, at nogen Discipel ved flige For-

retninger skulde blive fristet til at agte ringe om sig selv og forfalde til Nedrigheder, med videre.

Lufinde Snyler omsurrede mig og ²tilfleg sig min hele Agtsomhed og bortstjal den hele Tid, jeg ellers opoffrede til Brevvevling. Snart veltede Skolearbeidet ind paa mig, Protokoller og Documenter i Mængde, der skulde oplyse mig om de i Mørket dybt nedgravede og næsten fortorrede Rønder til Embedsindkomster, og de ubetydelige Næringsveie, igjennem hvilke halvsyvende hundrede Rigsdaler fra tvende Embeder plukviis skulde indkomme eller draabeviis indfies, istedetfor mine forrige 620 Rdl., fri Bopæl, Befrielse fra alle optænkkelige Skatter og Tvingder, undtagen Extraffatten, og andre ikke ubetydelige Fordele, hvorved Egnens ædelmodige Taknemmelighed forbedrede mine Kaar. Jeg taber da ved denne Befordring rene 200 Rdl. aarlig, og vinder ingen Lettelse i Arbeidet, men faaer til Tidsfordriv 10 Gange saa stort Ansvar og Brønderi med Skolens og Gymnasiets Midler og Regnskaber. Dertil kom den Tid, som Selfabelighed og Sundhedens Pleie betingede sig. I een Uge tvende Gange i Aftenfjæst, kl. 9½ til Bords, 4 Retter Mad og ofte mere; den, som ei udtømte sin Flaske rød Viin, var anseet for en Kryster, den, som udtømte 1½ og vel endog 2 Bouteiller blev æret som en Helt. Denne uundgaaelige Nødvendighed i Førstningen af min Tilværelse i Odense at føie Folk i denne deres Livsforlystelse nedbrød efterhaanden al den Styrke, mit Helbred havde faaet efter Udrensningen efter den lange Feber i Horsens.

I Odense havde den Skik indfneget sig, at nogle Lectier gif særskilt til Guds Bord og ikke den hele Skole med Lærere og Disciple samlede. Den øverste Lectie og Lærerne gif paa en Dag, og de andre Lectier, som nedenfor begge i udvortes

Bærdighed, til en anden Tid. Jeg søgte derfor ved et Brev af 29 November (1781) til Conrector Sibbern og de øvrige Medlærere ved Skolen at angribe den graahærdede Vedtægt og negrende¹⁾ Bane for ikke voldsomt, men efterhaanden at affkræfte dens Herredømme. Man havde desuden en fastsat Dag, paa hvilken Skolen skulde communicere. Saalidet jeg bifalder den Andagt, som er bundet til Dag og Datum eller til visse Klokkeslet, saa vilde jeg dog ikke deri for det Første gjøre nogen Forandring, men jeg ønskede kun, at alle Lærere med mig vilde hjælpe til at understøtte Stifterens Hensigt ved at lade alle Lectier samlede paa samme Dag nyde dette selftabelige Maaltid, for ved denne venstabelige Forbindelse offentlig at erklære, at den ene Lecties Fortrin for den anden, den ene Lærers Fortjeneste og Rang for den anden blot beroer paa større Indsigter og større Dyd, blot paa større Forstands og Hjertes Fuldkommenheder. Vi burde derfor, under fælles Bestræbelser til samme ærefulde Maal, række hinanden venstabelige Hænder, udgjøre eet Selskab og som Bordvenner forstærke og fastknytte Embeds- og Venstabs-Baadet. Jeg ventede saa meget mere deri deres Samthkke, som denne Forandring kunde befordre Forløserens Hensigt og skenke Skoleselskabet een Fordeel mere ved Sacramentets Nydelse. Man kunde derfor gjøre følgende Foranstaltning, at alle de, som ikke communicerede, skulde forsynne Sengen i de andre Kirker, i Versicularernes og de øvrige Disciples Sted: hvilket ogsaa skete.

For efterhaanden at fortrænge usle Udgaver af Skolebøger, som vare i Disciplenes Hænder og sinkede deres Fremgang eller forsynede med mindre rigtig Kundskab, for at be-

¹⁾ o: rokkende, forældede, s. B. S. D. „neggre“.

fordre Lovgiverens Henfigter i den sidste Skoleforordnings 84 Artikel, greb jeg den Leilighed ved Skolekassens Aabning (d. 15 Januar 1782) at anmode Biskop Ramus om at beordre mig et Forskud af hundrede Rigsdaler udbetalt, for hvilke mit Beviis kan nedlægges i Kassen. Derved kunde jeg sættes i Stand til at have et tilstrækkeligt Forraad af Bøger i Behold efter Disciplenes Antal og Lærv. For disse Penge aflægger jeg ved min Forslyttelse selv Regnskab, og mine Arvinger efter min Død saaledes, at hvad Forraad af Bøger, der ligge indkjøbte, tager Eftermanden imod for den paabudne Priis til Afdrag for mig i den betroede Sums Udbetaling, eller saafremt de overgaae den laante Sum, betales mig eller mine Efterlevende det udlagte Overskud: for disse 100 Rdl. gav jeg mit Beviis den 21 Januar 1782, som blev nedlagt i Skolekassen.

Til samme Tid maatte jeg ved Forbud forebygge, at ikke nogen af Skolen skulde vove enten af Uvidenhed om Lovgiverens Forbud eller henreven af Vanen, denne stridige Strøm, eller fristet ved Andres Tilløkkelser, at forbinde sig til nogen Selskabelighed ved Balholdelse o. s. v. Man maa agte, at Disciplene i Odense vare saa ringeagtede, at man aldrig tillod dem at lodtages i de offentlige Baller, men at de derfor maatte holde Bal imellem sig selv indbyrdes, hvor de selv vare de fornemste og ikke ved andre mere Fornemmes, Ældres, mere Dyrkede og Forfinedes Selskab kunde forædles, men snarere ved Selvraadighed og Udvævelse i Omgang med deres indbudne Damer eller rettere sagt Jomfruer, uden Mødrenes og Forældres Opfigt og Baretægt, under Glædens Tummel overile sig i at stifte Forlovelsemaal eller utilladelige Venstaber, til en sildig Fortrydelse eller en utilbagekaldelig Forbindelse. Derfor maatte jeg være mere strengtænkende

end jeg ellers ønskede, indtil jeg, som jeg vist haabede, men i min korte Embedstid i 6 Aar ikke kunde udvirke, at formaae Forstanderne for de offentlige Vistigheder til at indlemme de af Skolens Disciple, som udmærkede sig ved en god Tænke- og Levemaade. Men da Borgerstanden bestandig søgte at forstige sig og ønskede at nærme sig Adelen, eller ved Omgang med den tillige at tilkjøbe sig en udvortes Værd og Fornemhed paa deres Formues Beføstning, da enhver vilde være mere end de vare eller efter deres Stand kunde gjøre Fordring paa og dyrt betalte enhver Medladenhed af de privilegerede Standspersoner til Nydelsen af deres velsmagende Gjestebud: saa stuede man med Haanhed ned paa en Discipel af Skolen, ja Mange, som gave Disciplene Røst, tillode dem ikke at spise ved deres eget Bord, endsskjønt de vare kun Kjøbmænd eller Håndværksmænd, men med deres Folk eller Dreng. Nogen Forandring fik jeg dog gjort efterhaanden, ved at lægge Ære paa Disciplene og ikke tillade dem at benyttes eller misbruges enten af Læreren i Skolen eller af Meddisciple eller af Folk i Byen til Opvartningen ved Krigsfærd eller Bryllupper for Penge og Betaling, ligesom de havde været Leietjenere. Jeg søgte at opvække en lovlig Ærefjærhed hos min Ungdom, at de lagde en Værd paa sig selv for at have deri et Forebyggelsesmiddel imod en lav Tænke- maade og alt Hæng til Nedrigbed.

De ovenfor anførte 5 Gymnasister, som satte sig hver i ulige Grad imod min Bestrævelse for at forbedre deres Naturgaver og sætte deres Sjæls- og Legemskræfter i en nyttig og hensigtsmæssig Ovelse, for at bære Gymnasistnavnet med Hæder — havde ført sig saa uanstændig op, at jeg saa mig nødt til at gaae ind med en skriftlig Klage over dem for det hele Professor-Collegium. Jeg skrev derfor d. 19de Febr.

1782 saaledes: Altfor længe har jeg ventet, at Gymnasisterne skulde vaagne op af deres Soveslyge og give efter for mine venstabelige Opfordringer til Driftighed og Ordentlighed. Jeg har maattet stærke mine Formaninger, da de næsten aldrig ere alle samlede eller indfinde sig til bestemt Tid med deres foresatte Arbeide. Jeg nødes derfor til at melde det i Tide for det hele Collegium med Forsikkring, at jeg ikke alene aldrig skal give mit Minde til deres Vortsendelse, men endog af alle Kræfter forebygge, at de ei skulle blive antagne ved Academiet. Deres Nærviished og Grovheder i deres Svar, da jeg idag gjentog mine Advarsler, kan jeg gjerne stjenke dem, naar de efterdags undertrykke al Selvraadighed og tillade mig at være dem efter deres Trang nyttig. Jeg forsikkrer mig saameget desmere om de Herrer Medcollegers Bistand, da Gymnasiummet ei kan være tjent med at bortstjenke en Flig af den Ære, det endnu kan have tilbage, og udbeder mig den Godhed, at de ville bestemme et Møde paa Gymnasiummet for at afgjøre denne Sag. — Dette Brev, som først skulde have været sendt til Dr. og Prof. Mannelstad som den overste og ældste, sendte jeg til den yngste Professor, at det kunde gaae Louven fra den Nederste indtil den Øverste, da Professor Mannelstad paa sin Søns Vegne var indviklet med i Sagen. Da mit Brev kom til Dr. Mannelstad, og hans Kone, som kunde regjere over alle Andre end sig selv, fik fat paa Sagen, som Manden ventelig for at faae Huusro maatte fortælle omstændelig, blev hun saa opbragt, at hun var færdig at stifte Manden og alle Børnene i Ihs Lue. Hun udstummede al hendes Galde over mig, brød ud i pøbelagtige Skjeldsord, spurgte, hvad jeg turde bilde mig ind, som en Nyskommer at anklage Gymnasisterne og plage dem med min Reformmeersyge, med Mere, som kunde avles paa saadan

frugtbar Grund. Hun lod derfor ikke sin Mand Ro, førend han skrev mig et meget skarpt og ganske uhøfligt Brev til, langt nedenfor hans Alder og Værdighed, og som røbede de Svækkelser paa Sjæl og Legeme, som allerede dengang varselede for hans nærforestaaende Død. Jeg fik siden den ønsteligste Leilighed til at hævne mig paa Frue Mannelstad ved Godgjørenhed og Opoffrelse for hendes egen og hendes Søners Understøttelse. Istedetfor at gjendrive Grovheder ved Grovheder greb jeg til det Modsatte og lod Sindighed, Medlidenhed og søm Deeltagelse i hans Sygdom og det Forhold, han som Fader stod til Gymnasisten hans Søn, der og var medskyldig, styre Pennen. Ved denne Adfærd afvæbnede jeg min glubste Modstander og hans hævnlyste Hersterinde, og opvakte en Slags Skamrødme over deres uforskyldte Overfynstelse. Brevet, et af de værdigste, jeg har modtaget til Undergang, blev strax leveret til Luerne. Mit Brev til Gjensvar paa Dr. og Professor Mannelstads Brev kan efterlæses i Brevbogen d. 20de Februar 1782.

At ikke Gymnasisternes og min Sag skal træde frem i den uhyggelige Gestalt af en Klage, vil jeg indklæde den i en historisk Fortælling om vor fælles Forbindelse og med det Samme give en Beskrivelse over mit korte Embedsløb og aflægge Regnskab for mit Forsøg paa at nytte Gymnasisterne. Jeg vil tillade mig al den Fritalenhed, som en god Sag indskynder og mine upartiske Dommeres Indsigter vedligeholder.

1) Ved mine første Optrin iblandt mine Medlemmænd samlede jeg mig ved Læsning i Hofmans Fundatser, uden dengang at have seet det sidste Rescript, som drog Gymnasiet op af den Forglemmelsesflod, det ved sidste Skoleforordning var sunket ned i, saadanne Begreb om Gymnasister, at de maatte være en Mellemting imellem Skoledisciple i den øverste

Lectie og en Student ved Academiet. Jeg troede, at en Gymnasist maatte være færdig fra Skolen, naar han blev antaget paa Gymnasiet, og forestillede mig, at Professorerne skulde begynde der, hvor Skolelærerne slap. Jeg udkastede derfor, overeensstemmende med Stiftelsens Indhold, en Plan, som jeg vilde følge i mine Forelæsninger, men blev overrumplet med en Anmodning af Gymnasisterne at læse Virgil og Horatses Ode. Med Fornøielse bifaldt jeg deres Forslag, satte deres Læsning i Skolen forud og efter min Maade vilde forøge deres Skolekundskaber. Men Alt var forgjæves. Jeg faae til min største Forundring deres gabende Uagtsomhed, og Misfornøielsen med min Plan udbrød hos dem i Ord: de bad kun om en Slags Dansk og sagde, at det Øvrige ei behøvedes. Jeg foreholdt dem, at de hos Professor Baden vilde blive velkomne, naar de fra den Side, som kun Jaa have kunnet, vilde stræbe at tilfredsstille ham, og forsikrede dem, at naar de først bleve vant til min Maade at udvikle Poeter paa, kunde de med større Fordeel endog læse dem i andre Sprog. Jeg ansaae det som et lykkespaaende Tegn, at et Par Stykker anmodede mig om at læse længere end een Time, men lærte snart at indsee, at det kun var Hyklari. Efterhaanden maatte jeg da synke tilbage langt nedenfor den Underviisning, jeg byder min egen Lectie, og har ei engang den Tilfredsstillelse at kunne ved Gjentagelsen mærke uden de løseligste Spor af Forelæsningerens Indtryk. Hidindtil bestaaer min hele Brøde imod Gymnasisterne deri, at jeg har fornærmet dem ved at forhøie Tanken om dem, som de selv have arbeidet paa at svække hos mig.

2) Stilesøvelser, hvortil burde føies efter sidste Forordning Udarbejdelser og Øvelser i Modersmaalet. Jeg begyndte med nogle lette i Modersmaalet, og for at vejlede deres søvede

Gang rakte dem frivillige og hjælpsomme Hænder, endog i det Latinske, at jeg ei skulde blive nødt til at omskrive den hele Stiil. Nogle af disse træde frem i Stilebogen som Vidner. De vidste ikke engang, om de vilde gjøre det Foresatte eller om det var den Pine værd at indføre det i Stilebogen eller ikke. Endog de saakaldede Variationer bleve enten udeladte eller kom for silbig. Jeg krævede dem høflig ved at skrive eller melde, at de seilede. Og de Udarbeidelser, som jeg i en god Hensigt for at opvække Ære- og Rappelyst tegnede mine Domme under, havde Gymnasisterne Driftighed nok til at lemlæste ved at udstrynge mine Domme med en tyk Streg over. Hvad skal jeg kalde dette Stykke Arbeide? Laan mig det mildeste Udtryk til at benævne det med. Den første, jeg traf i denne Forgribelse, var Gymnasisten Velling. Jeg maatte advare ham og sige, at jeg til hans Forstands og Hjertes Ære hellere vilde troe, at han havde vovet dette Skridt forledt af en bondeagtig Ære, end gjort det med Overlæg eller allermindst af Ondskab. Det blev derved. Jeg vovede ei siden den Tid at bruge denne Kuur til deres Flids Skarpelse og Rappelystens Opvækkelse i Udarbeidelser enten paa Latin eller Dansk.

3) Foruden Arbeidets Udeblivelse har jeg og Marsug til at besvære mig over Personerne, dog over en mere end en anden. Mannedag har i det Hele været bedre end nogen af de andre, og af ham, som en Søn af en Medcollega, kunde man og fordre det; jeg maatte derfor skrække dem med Følgerne og troede, uden at bifalde saa skræksomt et Udfald, hellere ved Forvarsler at burde forbyde end ved Tausshed befordre det. Gjentakelsen af det Værte hød de mig uden al Forberedelse. Jeg foreholdt dem Følgerne, og en almindelig Murren ledsagede mine Mindelser, indtil den sidste Dag vi

vare samlede, da jeg just stod og biede efter de Udeblevne, og mine Ord til Mannedstaden, som kom sidst af de Tilstedeværende, blev saa ilde optagne. Her ere mine Ord uden mindste Tillæg: „min kjære Mannedstaden, jeg nødes til at gjentage de Erindringer, som jeg i Deres Fraværelse har givet de andre Gymnasister, at ikke noget Uventet skal møde dem.“ En haanlig latter og spotsk Foragt blev almindelig. Mannedstaden svarede, at de andre Professorer tog det ei saa ilde op, om de imellemstunder blev borte. Jeg svarede: De veed selv, at De trænger til Meget i det Latinske, og da jeg som Lærer altid stikker Afbud, naar jeg er nødt til at opfatte mine Forelæsninger, at De ikke skulle gaae forgjæves, saa synes Høflighed at udfordre, at De gjorde det Samme. Derpaa uddrummede en Tone, som gjorde Ende paa Tragoedien: „Man bliver behandlet som Nyttene.“ Røsten syntes at være Mannedstaden, som jeg gjerne frikjender, naar han angiver sin Mand. Derpaa svarede jeg: I gode Gymnasister, jeg mærker nok, at I ere uskikkede til Forelæsninger idag. De kan derfor gjerne gaae, indtil den Sag paa sit Sted bliver afgjort. Her skred da en privat Sag frem til at blive offentlig ved den uheldige Vending, Gymnasisterne imod al Formodning gav den. Sætter Eder nu ind i mit Sted og dømm, om jeg har handlet lovlig for at standse et Onde i sin Fødsel, som man i sin Fremgang ei kunde læge. Tilstaaer mig hverken Overmagt eller Fortrin for Gymnasisterne; dette Rangletoi af Verden har jeg aldrig trængt til, men tilstaaer mig et Overherredømme, som jeg vil stræbe at haandhave, et Overherredømme, som lader mig have frie og ubundne Hænder til at være saa nyttig, som muligt er, efter Gymnasisternes forskjellige Tarv og Tænkemaade.

Saa meget være sagt med deres gunstige Tilladelse.

I dette Mellemrum af Tid indfinde alle Gymnasisterne sig med følgende Andrag: „Vi have hørt, at Professoren har klaget over vor Opførelse og ville gjerne vide vore Forførelser.“ Jeg svarede: Ere Deres Forførelser ei større og vigtigere, end de saa snart kunne slippe Dem af Hukommelsen, saa kunne De gjerne opsætte Deres Nøjsgjerrighed indtil Samlingsdagen, da jeg offentlig skal tjene Dem med denne Bekjendtgjørelse. Overalt kan dette Møde ei andet end blive til Gode for Dem, naar De ere saa uskyldige, som De her anstille sig. Det blev derved. Den 23 Febr. overdrog jeg Sagen til Dr. Rannestad, som forsikrede paa hans Søns Begne, at ingen Uorden mere skulde indtræffe, og paalagde ham denne Gjenvei at lade Gymnasisterne sammenkalde og som den øverste Professor indskarpe dem deres Pligter, formane dem til Flitighed og Ordentlighed og advare dem om Følgerne, da jeg i saa Fald forbeholdt mig min Ret over dem, og forresten skulde Sagen, ifald de nogen Tid mere glemte sig, staae dem aaben. Gymnasisterne indsendt sig for at bede om Forladelse og forsikrede, at jeg efterdags ingen Leilighed skulde finde til at besvare mig over dem. Jeg svarede: Det er mig kjært, om De indseer det Anstødelige i Deres Udfærd imod mig. Saa snart jeg befinder Dem saa forstandige og retskafne, at De skjøne paa Deres sande Vel, skal Alting imellem os vare død og magtesløst. Jeg vil kun ønske, at disse Feiltrin maatte befaste Dem i Deres faste og strebige¹⁾ Gang til Maalet. Min hele Fordring paa Dem sigter kun til at bortstøde al den Modstand, som De uforsigtig have villet lægge i Veien for mig, at jeg ei med frie og ubundne Hænder kunde fremme Deres Vel. I en modnere Alder venter jeg,

¹⁾ d: „stiv og fast, som staaer sikkert (jydske)“. B. S. Ordbog.

at De skal villige mit Forhold. Farer vel og fyldestgjør mig ved Deres fordoblede Flittighed og Ordentlighed.

Den 20 August [1782] skjenkede en Mand af Middelfrunden ædelmodig paa det Vilkaar, at hans Navn maatte forties eller rettere sagt uden at ville navngive sig, en 10 Rigsdalers Bancofeddel til Uddeling blandt de Disciple i den latinste Skole, som efter den nyeste Skoleforordning havde udmarkt sig især i Forbedring af Sæderne. Manden, som jeg siden opdagede ved at tage Kjende paa ham og ved Andre at faae Kundskab om hans Navn, Stand og Vilkaar, var Knud Nielsen, Grovsmed. Han røbede en uskyldig Frimodighed i hans Svar og hele Adfærd. Da jeg spurgte om hans Navn, svarede han: Det kan jeg ikke sige Dem; vær kun saa god at modtage dette Lidet til de stikkeligste Skoledisciple; jeg har længe gaaet frugtsommelig med det, som jeg nu vil stille mig ved. Jeg troer, at Han som Rector driver paa Ordentlighed hos Disciplene, og har mærket, siden han kom til Skolen, en god Forandring. Han er derfor saa god at dele denne liden Kjendelse ud til dem, som især have forbedret deres Sæder; jeg har længe siden betænkt det til denne Brug: med videre, som udførlig er fortalt i min Mindetale over Frøken Ernst S. 41.

Den 29 November indgav jeg en Ansøgning om Chors Affkaffelse i Odense Kirker til Fordeel for Skolens Disciple. Nogle Gange havde jeg mundtlig foredraget denne Sag for Biskop Ramus, men han gjorde mig mange venlige Indvendinger, iblandt Andet, at det vilde gjøre større Opfiigt, end jeg kunde formode, ifald saa ældgammel og ved Stiftelser rodfæstet Skik om ikke aldeles blev affkaffet, saa dog indfranket; dernæst, at Folk just da vilde faae Lust til at gaae i Chor, naar deri blev gjort Forandring, og bevare sig over,

at man havde affkaarret dem Veiligheden til at holde deres offentlige Andagt og dyrke deres Gud i christelig Forsamling, med Mere. Jeg saae derfor forud, at det ei nyttede at indgive en Ansøgning til Cancelliet med Bispens Paategning, som ventelig efter den vedtagne Tour havde indhentet Ministerii Erklæring, hvis Indhold jeg kunde vide forud, at de alle af ~~nderste Skrifte~~ vilde forfægte den gamle gode Skik og reparere paa den eller staafe den en grundmuret Baretagt. Jeg sendte derfor min Ansøgning umiddelbar til Cancelliet uden Biskoppens Paategning og anførte den Hær af Grunde, jeg kunde fremsætte: den Eieghuldighed for Religionsøvelser, som altfor tidlig indsniger sig i den ubefæstede Ungdoms Sjæle ved den Trældom daglig at møde i Kirken og selv udgjøre den vigtigste Deel af de Forsamlede eller og som tiest den eneste Deel; den Sjæls Fordærvelse, som let kan udbrede sig hos de Studerende, der dog med Tiden skulle lønnes af Staten for at være Christendommens Beskyttere og Tjenere: den liden eller rettere sagt slet ingen Nytte, men meget mere Skade og Uorden, som Bønholdelse og Sang hver Dag to Gange vist føder af sig, da fjelden andre end Disciplene møde i Kirken: den Tid, som Skoleungdommen ved Chors Affkaffelse vinder til deres Forstands og Hjertes Forbedring under Lærernes Dine og Beviisning: den Naade, som Majestæten længe siden har viist imod andre Stifter ved at affkaffe Bøn og Sang, For- og Eftermiddag, for med større Erbødighed og Andagt at understøtte denne Christendoms-Øvelse paa Skrifte- og Communion=Dagene o. s. v. See min Affkædelse fra Odense S. 17. Denne Ansøgning blev først bevilget d. 15 Marts 1783.

For at stemme den private Underviisning her i Egnen efter den offentlige og forebnge den Skurren og Ulighed, der

træffes hos de Lærlinge, der stiftes os i Skolen, at de baade vide Mindre og Mere, end hvad der udfordres til en Lectie, syntes det nødvendigt at udgive et Forslag til Vedkommendes Efterretning. Men førend dette Forslag blev reenskrivet til Trykken, sendte jeg det til Conrectorens og alle Collegernes Gjennemlæsning, ifald Noget skulde være glemt eller ubestemt anført. Ved denne Forsigtighed søgte jeg at vinde deres Tillid og indtage dem for de Andretninger og Forbedringer i Skolefaget, som de ved deres Erklæringer selv havde bifaldet som følgeværdige. Paa Omgangsbrevet af 4 December 1782 tilkjendegav alle deres Tilfredshed med Forslaget. See min Afskedstale fra Odense S. 12—16, hvor alle Hensigterne med dette Forslags ¹⁾ Bekjendtgjørelse ved Trykken fremlægges til Bedømmelse.

For at opruste Lærere og Lærlinge af deres Duale til en roesværdig Kappelst at efterkomme Lovgiverens vælgjørende Hensigter med den sidste allernaadigste Skoleforordning skrev jeg [1 Jan. 1783] til samtlige Lærere følgende Dpmuntringsbrev: Skal nogen Skole i den fastsatte Tid kunne ikke alene fremhjælpe Lærlingen til Maalet, men desuden haandlede ham til Udarbeidelse, Dvælsel og alt det andet Befalede for opvakte Hoveder, saa skal det være i Odense Skole: Skal for os, om vi skulde staae tilbage for de mindre Skoler, hvor to til tre Lærere arbeide med Rector langt længere ind i Vidensfaberne, end det efter al Anseelse synes, endog ved Hjælp af Gymnasiet at kunne drives efter nærværende Forfatning. Vi forene derfor vore Indsigter og optegne, hver i sine Lectier, de Næmheder og Gjenveie, som Erfarenhed haver lært os til at fremstynde Lærlingens Gang

¹⁾ „Forslag til Skolearbeidets ligelige Deling imellem Lærerne ved Odense latinske Skole, Odense 1783.“

paa Løbebanen, for at levere Gymnasiet og Akademiet saadanne velbannede Studerende, som under den høiere Undervisning kunne gjøre Kæmpestrid i Kundskab og Dyd. De behage derfor, mine elskværdige Medarbejdere, hver for sig at eftertænke, hvad Nømheder man ved Skoleaarets Ende kunde indføre i Underviisningsmaaden, og hvad Midler man kunde, foruden den forhadte Afkortning i Kostpengene, benytte sig af til en nøiagtig Ordens Vedligeholdelse. Vi samle alle vore Kræfter for at ophjælpe det synkende latinske Sprog og afkorte Vriens Længde til en dybere og rigtigere Indsigt i dette Sprogs Lighed eller Ulighed med Modersmaalet. De arbeide da trolig med mig til dette Maal, saasandt som jeg ei skal hvile for at trænge igjennem til deres Befordring, som under mine Dine have aflagt Prøver paa deres upartiske Ridfærdighed for Ungdommens Vel og lagt villige Skuldre tilligemed mig til Arbeidets Vættelse og Fremgang o. s. v.

Med en rolig Taalsomhed havde jeg nu over Aar og Dag været Tilfuer paa Skolemaskinens ordentlige Gang og alle Lærernes saavel som Disciplenes Fremrykken til større Lighed og Overensstemmelse i Virkedrift, Tænkemaade og Opførsel efter Lovgiverens vise Fordringer. Ikke desto mindre blev der dog i det Hele og i det Enkelte mange Brøstfældigheder tilbage, som Tiden skulde læge og afhjælpe ved ufortrøden Driftighed fra begge Sider. I Vortiden i Julen beskæftigede jeg mig med at forbedre Skoleindretningen, forestrive hver Lectie Opgaver til Udarbejdelser og Prøvestykker efter deres Lær- og Fremgang, for at vænne dem i Tide til at tænke, danne deres Smag, og gjøre dem opmærksomme paa den mangfoldige Nytte, som Skoleunderviisningen kunde indbringe, naar man ret betjener sig af de anbefalede Redskaber, endstjøndt de ei ere de allerbedste eller efter Forordningens

Strengbed gives Ungdommen i Hænderne i den nøiagtigste Orden.

Før min Tid var den største Uorden med Skole- og Kirkegangen; jeg søgte efterhaanden i ethvert Aar at bringe det i en behagelig og ubrydsom Bane uden Straf og Multer at møde til bestemt Tid og Sted. Men gamle Vaner kunne ikke saa let brydes. Nogle kom i Skolen midt under Bønnen, Andre efter at der var holdt Bøn, ligesom ogsaa ved Kirkegangen Nogle indfandt sig, uden at møde paa Skolen, efterat Tjenesten var begyndt, Andre, naar Præsten var i Prækestolen, Andre bleve reent borte saavel fra Høimessen som fra Aftensang. De, som mødte i rette Tid paa Skolen og i Kirken, gif ikke altid ordentlig ved sin Sidemand, Bar og Bar foran deres Lærere for hver Lectie ud af Kirken hjem til Skolen for at holde Bøn og gjøre Rede for Prædikenen, men listede sig bort eller løb ned paa Veien. Lærerne oversaae med deres Lærlingers Feil; istedetfor hver skulde svare til sin Lectie og antegne de Forsømmelige, bleve de mellemstunder selv borte og betroede denne Forretning den ene til den anden eller til en Discipel af de ordentligste i Lectien. Rector og Conrector deelte om Søndagen Overopfigten over den hele Skole, Rectoren om Formiddagen og Conrector om Eftermiddagen, og i Ugeprædikener eller om Fredagen havde hver sin Uge. Før min Ankomst, da den gamle Ancher sen maatte lide paa sin Vicariusjes Uerlighed, og Prof. Holm som en ældgammel Mand ikke kunde vare paa færde eller skaffe sig nogen gjeldende Værd, blev det afføstet at møde paa Skolen før og efter Prædikenen, og Lærerne overlode tidt Disciplene til deres egen Varetægt uden at have Opsynsmand over deres Forhold eller Mønstre paa Ordentlighed i deres Foresatte. Alle disse Uordener, som vel alt mere og mere

afkræftedes, efterlode sig nogle Levninger, som gjorde et Reglement nødvendigt for Lærere og Lærlinge til Ordenens Vedligeholdelse i Kirken og paa Skolen, hvilket findes i Brevsamlingen med en Fortegnelse over hvad der hver Dag Formiddag og Eftermiddag før og efter Skolen skulde synges, med videre.

Disciplenes Forpligtelse til at møde hver Onsdag i Kirken for at bivaane Catechesationen ved Catecheten fik jeg afskaffet, fordi nogle vittige Hoveder iblandt Disciplene af de 4 nederste Lectier misbrugte deres Vittighed og ikke fandt Føde nok i den Underviisning, som kunde være nærsom for Disciplene af de danske Skoler. I det Sted bleve de forpligtede til at de hver Onsdag Klokken 9 Formiddag skulde møde paa Skolen for at øve sig i Regning og Skrivning efter den fortreffelige offentlige Foranstaltning, at femte Lectiehører skulde tillige være Skrivemester, for hvilket han fik et Tillæg i sin Løn; men for at stifte mere Nytte deelte femte Lectiehører Lønnen med de øvrige Lærere, da han ikke kunde nytte faa stor en Skoleflok alene. Enhver Lærer maatte da være Skrive- og Regnemester for sin Lectie og svare til, at de efter de fastsatte Metæ for hver Lectie bragte det til Maalet i Regningen og Skrivningen. Ved hver Examen maatte de fremvise deres Skrivebog og gjøre Rede for deres Fremgang i Regningen. Ingen blev opflyttet i den øverste Lectie, naar han skrev elendig, sludstagtig og ulæselig, ei heller dimitteret enten til Gymnasiet eller til Universitetet, førend han i Gjærningen beviste, at han havde høstet Fordeel af denne viselig af Lovgiveren befalede Indretning.

Ligeledes lod jeg ved hvert Skoleaars Begyndelse og efter Zuleferien, den første Dag efter Nytaar, naar Skolegangen igjen begyndtes, oplæse nogle Love og Erindringer, som Sko-

lens nærværende Forfatning gjorde nødvendige. Første Gang bleve d. 12te Januar 1783 følgende Poster oplæste:

1) Den ene Lectie maa intet Herredomme tiltage sig over de andre og ingen Frihed til i mindste Maade at betjene sig af deres Meddisciple nedenfor dem paa en lavere Part i samme Lectie eller af lavere Lectier til at bære deres Bøger hjem, gaae i Byen for dem eller til hvad anden Brug være kan, under hvad Paaskud der end kunde hittes paa. Befindes nogen Discipel at lade sig bruge eller rettere sagt misbruge (thi al Brug ansees her for Misbrug), saa skal den Discipel, som lader sig bruge til slikt Hoveri, miste af sine Stipendier, og den, som bruger ham, straffes haardere og eftertrykkeligere. Det er jo dog den høie Tid, at denne bondeagtige Stolthed, denne vanærende Overhøielse over Andre, disse usle Fortrin, som de øverste Lectier drømmer om at have for de nederste, blive fortrængte af Skolen, og en ædlere og menneskeligere Tænkemaade bliver herskende iblandt dem, som høre til een og samme Mands Familie og ere som een Faders Børn.

2) Maa der ved Lærernes Grandseenhed sørges for, at alle Vers- og Stile-Smede blive brødløse, som tilforn have haft deres Næring af Skoledisciplenes rødmeværdige Svagheder. Det er derfor intet gyldigt Beviis, at Lærlingen selv haver gjort sine Udarbeidelser, naar han kan gjøre Læreren Rede for dem. Læreren maa imellemstunder lade de Mistænkte især, saameget som Skolearbeidet tillader det, under hans Dine gjøre Stiil og Vers, for at lade dem føle deres Uselheder og deres Trang til hans Griben under Armene. Vil Lærlingen af Magelighed ikke give sin Bedrager Afsted, saa straffes han med Redsfattelse i en anden Lectie, og hans Drakel ansees som en Forræder imod Skoleforordningen.

3) Forbydes ganske og aldeles nogen Discipel, saalænge

han er under den offentlige Underviisning, at modtage nogen til Veiledning hjemme i de Sager, som offentlig gjenneegaes paa Skolen; thi denne Uorden føder Uagtsomhed og Skjedseløshed af sig under den offentlige Underviisning paa Skolen. Skulde en eller anden Omstændighed, som enten Sinfelse ved Sngdom, usorgsigtig Optrængelse i en høiere Lectie, førend man i alle Ting til forrige Lectie henhørende haver været moden, gjøre denne forhadte Hjelp nødvendig, saa maa ingen uden Rectors Minde gribe til den.

4) Maa Ingen tage sig Huusunderviisning paa uden Tilladelse fra Rectoren, som noie maa indhente Oplysning hos denne Discipels Lærer, om han selv kan undvære de Timer, han sælger til Andre.

5) Maa ingen, af hvilken Lectie han end er, understaae sig at blive borte fra Liig. Den Lærer derfor, hvis Uge det er at tegne i Liigprotokollen, behage at melde det, da han altid kan være sikker, at de Forsømmelige, som ere i de øverste Lectier, skulle dyrest komme til at betale deres Overhørigheid.

6) Maa ingen af de øverste Lectier lade sig bruge af Gymnasisterne til Liigbæren og overlade dem, som bruge ham, Fordelen. En Gymnasist er kun een Person og kan ei gjelde som den, der skal forestille flere. Hvo som uden ligelig Betaling med en Gymnasist lader sig bruge til Liigbæren, kan være vis paa at blive vanæret.

7) Hvo som ikke ordentlig passer at komme til bestemte Klokkeslet paa Skolen, naar der læses, eller naar man skal gaae i Kirken, skal ikke kunne vente Forsynttelse fra Lectie til Lectie, om han end for sine Skolesager faaer bedste Character; thi Flittighed uden Ordentlighed maa aldrig belønnes.

8) De Disciple, som i 4 og 5 Lectie ere saa forsømmelige, at de sidde mere end to Aar, og i 2 og 3 Lectie maae

sidde, uden synderlige Omstændigheder, over 2 Aar, skulle efter Aarsagernes Beskaffenhed lide Affortning i deres Kostpenge og øvrige Stipendier, og ere disse Sinker af 4 eller 5te Lectie, eller, som endnu er værre, af den øverste Lectie, saa skulle de et heelt Aar tabe i Stipendier saa meget, at de ei faae mere, end hvad de nyde i anden eller tredie Lectie o. s. v., hvilke de ligne i Fremgang og Indsigter. Hvo som ved egen Forsømmelse blive tre Aar siddende i 4 eller 5 Lectie, maae forblive der det 3die Aar for deres egen Regning uden Lodtagelse i Stipendier.

9) Skulde nogen Discipel imod Formodning understøtte den menneskefjendtlige Skik at opbanke fra Lectie til Lectie, eller i mindste Maade kræve Underdanighed og Underkastelse af de Nykomne i en Lectie, da skal saadan en Person kjendelig blive mærket, hans Værd nedsættes, og den eller de, som enten have følt eller været Vidne til saadan en pøbelagtig Dpførsel, uden at angive det for Rector, blive anseet for et lumpent Gemnt.

10) Kan det ei uden at fornærme Belansthændigheden tilsædes, at Disciplene, af hvad Lectie det saa er, blive under den offentlige Examen borte fra Skolen; ikke engang de, som tænke at gaae til Academiet, kunne, uden at gjøre sig skyldige i Uordentlighed og Ringagtelse for den offentlige Examen, som alle bør hævde, blive usynlige eller formindste Skoleflokkens Antal for de tilstrømmende Tilhøreres Skyld, allersjælfst, da de tillige ved at høre til dog altid kunde lære Noget, de ei have vidst eller maastee allerede have glemt. Det Samme gjelder og om Kirken, som ingen maa forsømme i Selstab med den hele Skoleflokk at besøge, førend han har faaet sit testimonium til Academiet.

11) De, som ei i de nederste Lectier have gjort den

Fremgang i Skrivning og Regning, som er tilstrækkelig, førend man uden Bestemmelse kan afskedige dem til Gymnasiet og Universitetet, skulle møde paa de fastsatte Skrive- og Regne- dage, sidde i den øverste Lectie og tage imod den Velgjerning at blive underviste og fremhjulpne i det Manglende til Skolens Ære.

12) Maa ingen gjøre sig Haab om Kostpenge og Deel i andre Stipendier, som røber i sin Udfærd en overvagtig Drift til Pragt og har Raad til at tilfredsstille sin Letsin- dighed ved at opsnappe alle Moder, saasnart de have indsneget sig, eller give sig et Tilfuit efter den herskende nymodige Smag uagtet al dens Kostbarhed. Skoledisciple skulle holde en Mid- delvei i denne Post, som i alt Andet, klæde sig anstændig, op- elste Reenfærdighed, uden Pragt og Kostbarhed i Klædedrag- ten, at ikke de Formuende skulle forsøre de Fattige til en ødelæggende Efterabelse.

13) I dette Aar bliver den Skaansel og Overbærelse, som Omstændighederne i forrige Aar gjorde nødvendige, reent til- sidedat for derved at arbejde Skolen alt mere og mere frem til større Fuldkommenhed. I den øverste Lectie kan ingen vente sig bedste Charakter i nogen Videnskab, naar han ei kan gjøre Rede for det, Læreren har lagt til under Underviisningen, naar han ei kan fortælle Indholdet, gjøre Regnskab for Tanke- forbindelserne og med Fornuft gaae jævnsides ved Forfatteren som hans Mønster, Veiviser og Lærer, naar han ei i Stilen er kommen saa vidt, at han i Modersmaalet kan ordentlig og behagelig opfatte sine Tanker, og i det Latinske skrive en Stil, som ganske saavel i Henseende til enkelte Ords Stæde som i Henseende til Sætningers Forbindelse og Orden har sit Tilfuit, sin Skabning og sit Anstrøg efter det latinske

Sprogs Natur, Gang og Smag o. s. v. foruden de danske Dvælses.

I femte Lectie udfordres, at Lærlingen skal vide hvad han siger, tænke ved det, han læser, og oversætte saavel løst, som bundne Skribenter saaledes, at Oversættelsen ei vanhælder Forfatteren eller Originalen, men rober Oversætterens Styrke og gode Smag, saa at Tilhørerne strax kunne høre, enten det er en Poet eller ikke, han oversætter. Han maa derfor ogsaa kunne nedsette det Poetiske til det Blatte, lave og prosaiske, og i Stilen maae ikke alene Ordene, som have en stadig Plads, staae paa deres rette Sted, men Sætningerne, som i Danishen ere som løsrevne Lemmer fra det Hele, maae i Latinen forbindes, forknytted og sættes i Led eller lænkes til hinanden for at udgjøre et sammenhængende Stykke. Overgangsordene, som Modersmaalet lukker ude, sættes til, og Stilen faaer en Forming, et Anstrøg efter det latinske Mønster, han har læst: foruden de danske Dvælses, som nærmere skal bestemmes efter Forordningens Medfør og Lærlingens Fremtarv.

I fjerde Lectie maa Lærlingen af Læsningen og Tydningen i Justin have et Forraad af Latin inde, som skal gjøre ham utrængende til alle Phraselister, Ordbøger, disse ofte dunkle og bedragelige Drafter, som Lærlingen altfor tidt gaaer uhjulpen og trøstesløs fra. Han maa have samlet sig en Tilvæxt af historiske Kundskaber og være færdig til at gjøre Rede for dem, naar Historien bliver hørt; han maa vide allerede af den gamle Geographie, hvor de Lande og Byer ligge, som komme for; han maa vide, hvad Fordeel han har af Justinus'ses Læsning, hvad Fortrin og Mangler han har som Historieforfatter, hvad Fuldkommenheder og Særheder som Skribent; han maa kunne udvikle det Kjernefulde

i de smaa Taler og Svar, som Skribenten lægger Andre i Munden, og forstaae det Moralske eller de Betænkninger eller Domme, som Forfatteren fælder over Handlingernes og Tildragelsernes Lob og Udsald. I det Poetiske maa han kunne oversætte nogenlunde poetisk, vide Forskjellen imellem Brevene i den bundne og ubundne Stiil og lære af sin Dvid de tusinde Beie, man kan gaae til et og samme Siemed. I Stiilen maa han til Examen kunne opsætte en Fortælling i Modersmaalet eller en Dom over en Persons Charakteer eller Handling. Den latinske Stiil maa stjelne sig fra den danske ved en latinagtig Sammensætning og Tankeforbindelse overeensstemmende med det Monster, han har læst. De danske Dvelfer fastfattes nøiere.

I tredie Lectie vænnes Lærlingen til at agte paa det, han læser, alt mere og mere at begynde at tænke og gjøre Rede for, hvorfor man paalægger ham saa forstrækkelig stor en Bog, som Justinus er, at han ei skal indbilde sig, at denne Bog er som en Donkraft, hvormed man vil forspænde hans Tænkraft, tøile hans ungdommelige Munterhed og forgalde ham Livet. Han maa lære den gamle Geographie, vide de forekomne Landes og Steders Beliggenhed, ligefrem maa han kunne oversætte og, saavidt det kan lade sig gjøre, faae Smag paa det danske Sprogs Lighed og Ulighed med det latinske. Hans Stiil maa have nogen Lighed med det Latinske i Ordenen og Forbindelsen og ikke trave ganske frem efter Modersmaalets Gang; han maa kunne opsætte en Fortælling paa Dansk og være paa Veien til at udvikle sine Tanker. De danske Dvelfer bestemmes ved en anden Lighed nøiere.

I anden Lectie maa Lærlingen stivt holde sig til Latinen med sin Doversættelse, vide, hvor i Verden alt det, han

Læser, er fæet, for at kunne ved sin Indbildningskraft føres ind paa Tildragelfernes Skueplads. I Stilen maa han besidde den Færdighed at kunne efter Synntaxen paa Stedet oversætte Exempler paa Latin og uden Anstød imod Sproglæren sætte Dansk over paa Latin, og den, som efter sin Eutropius [kan forbinde]¹⁾ Ordene og Sætningerne med hinanden, faaer ved Flytningen Plads over andre, som ikke kunne gjøre det. Det Øvrige med de danske Øvelser skal nøiere fastsættes.

Disse Anmeldelser gjøres ikke for Lærernes Skyld, som ere utrængende til dem, men for Lærlingens Skyld, som bør indstærpes, at Lærerne ei foretage sig Noget med dem, uden overeensstemmende med Forordningens Diemed.

14) Ingen Discipel maa stifte Logis eller tinge i Kost nogensteds uden Rectors Minde.

15) De academiske Stilebøger skulle indeholde 2½ Bog Papir, for magelig at kunne rumme alle Øvelser og Udarbejdelser.

16) Hvad Bøger En kan have faaet i sin Skolegang, skal han før hans Afstedigelse fremvise, da Rector indfører i hans testimonio academico, hvorfor de ere ham stjenkede.

17) Den ene Discipel maa ei laane Penge, Bøger eller andre Ting af den anden; denne Tjenstvillighed føder mange Uordener af sig og giver Anledning til idelige Klagemaal og Brynderier.

18) Siden de saakaldte Musici faae Betaling for deres Stemme og blive belønnede, fordi de nyde en offentlig Fordeel fremfor deres Meddisciple, saa er det billigt, at disse Musici som de bedste Sangere forsynne Froprædiken og Faste-

---

¹⁾ Disse Ord mangle i Hfftet.

prædikenerne uden at gjøre det nødvendigt, at Disciplene af den øverste Lectie herefter, som tilforn, skifteviis, enten de kunne synge eller ikke, forestaae Sengen.

19) Maa ingen af femte Lectie tages til Viigbæren, saa længe der ere nok i den øverste Lectie, som have Høide og Styrke dertil; thi de Smaa og ei endnu Velvoxne maae forstaaes for denne Byrde.

20) Fremdeles skulle Disciplene, som have Raad dertil, anstaafe sig til Arbeidets Lettelse for Lærerne de Udgaver, som ere anbefalede, og de nyttige Redskaber, som kunne lønne deres Flid i at bruge dem; følgelig bør alle Minellii og Sinceri Udgaver fortrænges, og Leusdenii Compendium N. T., Reollii vocabularium, Schrevelii lexicon, Passoris lexicon, endog den forbedrede Udgave ved Schoettgenium, give Plads for Passoris manuale ved Fischer for de Fattige og for de Rige Schoettgenii lexicon N. T. ved Krebsium, Kypkes vocab. Græc. N. T. Til Brug for de Fuldkomnere i den øverste Lectie anpriser jeg Kuttneri hypomnemata in N. T. istedetfor Krollii vocabularium, og Hederici lexicon græcum cura Ernesti er det bedste Haandredskab til Profan-Auctorer: Thalemanni versio Evangelistarum IVet actuum apostolicorum giver jeg Fortrinet for Sahl's Oversættelse eller versio N. T.

21) Endelig bør alle Lærerne hjælpe til at forjage alle trykte og skrevne Oversættelser, som, i hvor gode de end ere, gjøre den store Høb af Lærlinge til tænkende Mastiner og talende Papegoier.

1784

Peder Petersen Gelker var saa overmodig over sin Faders Rigdom og de jævnlige Udpungelser til hans Nød-

vendigheders og Bequemmeligheders Tilfredsstillelse, at han ikke taalte nogen Overmagt, men troede, at han var ganske uafhængig og løsgiven fra Forpligtelsen til Ærbødighed for sine Foresatte og de Lærere, han tilforn havde staaet under, at ingen Love kunde tvinge ham. I denne hans Veruselse og Fortumlelse af Videnstærbernes Dvaledrif viste han en bondeagtig Stolthed, gik ud og ind, naar de andre Lærere læste paa Skolen, efterat Mesterlectien havde Frihed, stod med Hatten paa ligesom for at trodse, og naar den Lærer, som han traadte lige op i Næsen paa med bedækket Hoved og trodsende Mine — ligesom han reent ud vilde have sagt: See hvilken en kjæk Karl jeg er, som tør vove Sigt — bad ham ikke at glemme sig selv eller den Ærbødighed, han skyldte det Sted, han opholdt sig paa, gav han knubrede Ord og lagde til: jeg vil see paa den, som skal røre mig, med videre. Rosengaard, tredie Lectiehører, som han engang hød denne Grovhed, bad ham først mindelig, siden jog ham ud. Smød denne Lærer havde han et gammelt Pikhad, foranstaltede derfor, at tvende Ryttere for Betaling forklædte sig og gik op for at afprøgle Rosengaard paa sit eget Kammer. Men da de havde banket paa, og Rosengaard havde lukket op og i sin sædvanlige hvassse Tone spurgte: hvad Godt vil I, slog Samvittigheden dem, de sagde reent ud, at Gølger havde betalt dem for at afprøgle ham, men de vare altfor fornuf-tige til at gjøre det. Det er, sagde Rosengaard, en sand Ære for Eder, at I tænke saa vel, greb i Lommen og gav dem en Drikkestilling. De gik velfornøiede bort. Men Sagen døde ikke bort; for mig kom ingen Klage, og dog fik jeg Altting at vide. Jeg raadete underhaanden, at Rosengaard skulde lade Gølger indkalde paa hans Hørers Hr. Karups Kammer, æfte hans Tilstaaelse og formaae Hr. Karup til at afstraffe ham, at ikke Sagen offentlig skulde blive under-

føgt til hans Forhaanelse ved Bortviisning af Skolen, og til Sinkelse og Hinder i hans Velfærd. Sagen var nu i Alles Munde. Jeg blev derfor nødt til at vise mit Misghag og offentlig Afstik for denne sorte Handling eller i det mindste lønne dens Ophavsmand efter Fortjeneste, og ei alene sætte en Dømming for det overalt løbende Rngte, men endog afskrække Andre af Skolen, som maaskee af en ei endnu ganske dæmpet Urolighedsaand kunde være nedrige nok til at gaae frugtformelige med saadanne eller lignende Anlæg; jeg holdt det da for raadeligst at stille Belønning af fjerde Lectie ved hans Kostpenge, som en svag Forsinag paa den Forhaanelse, han havde kunnet vente, isald der var skeet Angivelse, og tillige forsikre ham, at Sagen skulde staae ham aaben for, saasnart han rørte sig for at begaae noget Nedrigt. — 6te Marts 1784.

Ved anden Lectiehørers¹⁾ langvarige Ophold i Kjøbenhavn for at tage Attestats tabte hans Lectie ikke saa lidet. Vel havde Rosengård, tredie Lectiehører, gjort Alt hvad der stod i hans Magt til at formindste Følgerne af hans lange Fraværelse for Disciplene i anden Lectie; ikke desto mindre blev der dog nok tilbage ved hans Hjemkomst for ham selv at jævne og ordne inden Examen, som dette Aar begyndte et Par Uger før den sædvanlige Tid.

I Zuleferien 1783 reiste Discipel af femte Lectie Hans Severin Buch bort under det Paastud at besøge sin Moder og nogle af sine Paarørende ved Fredericiakanten; han skal have faaet Rejsepas ventelig af en af hans Bekjendtere, en Skrивerdreng hos Bystryker Kammerraad Orthen. Borte var han og borte blev han, uden at jeg ved Efterspørgsel kunde opspore hans Omtouren; for at staae ham selv og

¹⁾ Andreas Borchs

hans Familie for Bestemmelse, trykkede jeg mig ved at løse efter ham i Uviserne. Underhaanden fik jeg at vide, at han i Selskab med en tilforn forviist Discipel, et herligt og mageløst Hoved, hvis Forstand og Hjerte laae i en evig Strid med hinanden, og hvis Fornuft altfor tidt maatte overlade Seieren til en mere forstærket Sandselighed — disse tvende gamle Skolevenner, som havde saa meget Godt og Ondt ved Naturanlæg og ved forhærdede Baner tilfælles med hinanden, havde givet sig i Ledtog med hinanden, gaaet omkring fra Præstegaard til Præstegaard, fra Herregaard til Herregaard for at samle sig en Nødvendigheds-Sum til ligelig Deling. Det Første, jeg hørte Noget til dem, var fra Hr. Golding i Rjorup, som efter sin bekjendte Edelmødighed havde pleiet dem vel og forsynet dem med Rejsepenge. Men da de nu paa deres Vandringstog ikke kunde vedligeholde Broderskabet uegennyttig, naar Skjødeshynderne sønderreve Venstabet, saa hændte det sig, at Hvidberg, som Spillelysten plagede mere heftig end hans Medreisende, tabte en Aften saa glubst, at han forgreb sig paa hans Vens liden sammentiggede Eieendom, frastrjal ham 7 Rdl., alt det, han eiede, og med hvilket Buch havde i Sinde at vende hjem igjen til sin Belgjørerfke og Pleierfke, Odense Skole. Men Mangel paa Fodtøi og Rejsepenge nødte ham til at søge en Plads som Skriversvend eller i Mangel deraf som Tjener. Da han nu ei var saa lykkelig at komme an paa saa arefuld en Maade, lader han sig hverve til Mussketerer i Aarhus ved Hr. General du Vahl's Infanterie-Regiment. Først ved Landemode i Aarhus i Mai Maaned faaer jeg Oplysning om dette Uheld fra Buchs Morbroder, Hr. Provost Borgen; han opsøger ham og medens han staaer og taler med ham, kjender han til sin store Hjertefrænkelse i ham sin Søsterføn. Hans Medfølger

Hvidberg var kommen i Condition hos en Præst, fordi han forstod bedre at spille sin Rolle og foregive, at han, som kun var en forskudt Discipel, var Student. Han skal have prædiket med Bifald og ved sin Belevenhed have indyndet sig hos den fornuftige Frue Altfeldt (?), som beviste ham meget Godt. Men det varede ikke lange, førend Velsørerne stak frem udenfor Løvehuden, og da jeg i mine Breve havde kaldt Hvidberg en Ulykkens Fugl, hvilket Udtryk fra Aarhus af var rygtet til Herregaarden, saa blev Præsten bange for at bruge saadan en Person længere til sit Mundstykke, og Friens Godhed ophørte mod ham. Den 6 Mai faaer jeg et vee-modigt Brev fra Provst Borgen, i hvilket han beder at redde dette forvildede unge Menneske ved at reclamere ham; for hans Moders Skyld, en noksom bedrøvet og fattig Enke, saavel som og for den hele Families Skyld, der ikke endnu, i hvor talrig den end var, havde havt den Beskæmmelse, at nogen havde begaaet saa fortvivlet et Skridt, beder han, at jeg vilde tilmelde ham den hele Sammenhang med hans Opførelse i Skolen og hans øvrige Forfatning og sørge for at reclamere ham, for at give ham Veilighed til at takke mig, naar han igjen kommer til Besindelse og sund Eftertanke efter denne fortumlende Veruselse og fortvivlede Henkastelse til et nedrigt Slaveri, og velsigne mit Støv, som har reddet ham fra Undergang. Jeg tilskrev derfor d. 12 Mai 1784 Hr. Provst Borgen følgende Brev: Det er den største Belymring, dette fortræffelige Hoved haver voldet mig; hans hule og indtagne Væsen, hans uordentlige og udfsteiende Opførelse, og, som man siger bagefter, hans Spillelyst er nu Grunden til den Elendighed, han saalænge, tiltrods imod alle mine Advarskler og overordentlig Understøttelse haver smedet sammen. Bøger, Klæder, Alt er feiet ud; Folks Godhed, hvor han har

havt Koft, har han forspildt, og derved ættet sig alt dybere og dybere i Gjeld. Jeg veed derfor ei, om Skolen bør tage faadan Person i Beskyttelse, som allerede i min Tid er løben bort og blev benaadet; for hans Families Skyld er han ei alene faalange bleven taalt, men endog grebet under Armene. Dog, dersom hans Venner ville skyde sammen for at udredde ham, betale hans Gjeld, give ham Klæder og Bøger, sætte ham igjen i en rolig Egevaagt og love for ham, at han efterdags skal fatte den stadige Beslutning ganske at opoffre sig til Studeringer, uden Udskielse og Uordentligheder: saa overlader jeg til Deres Belarværdighed min hele Fuldmagt at udrive denne forlorne Søstersøn af hans uhykkelige Forfatning o. s. v.

Jeg stillede mig haardhjertet an deels for ikke at gjøre Bud Tilgivelsen for let, deels for at formaae hans Venner til at forebygge, at ikke Mangel paa det Rødtørftige skulde tvinge ham til at elske sin Forfatning som et nødvendigt Onde og gjøre ham hans Skolegang tungere end hans nærværende Soldaterstand. Jeg søgte derfor i min Reclamation overeensstemmende med Skoleforordningen at tage Generalmajor du Vahl fra Herrens Side. Denne Spore til Udelmodighed havde jeg truffet hos mange brave Officerer at give deres Sjæle en hensigtsmæssig Spændekraft. Men jeg tog feil; hverken Følelse af Herre, ei heller Lyst til at redde et forført ungt Menneske kunde feire over Egen nytte og Glæden over denne Menneskefangst. End ikke Forordningens udtrykkelige Befaling, nemlig den 67de Artikel havde Kraft nok til at rive ham hans Bytte af Kløerne; han holdt altfor fast paa det, svarede mig, at naar jeg havde en anden tjenstdygtig Karl at sætte i hans Sted, vilde han udlevere ham. Saa snart denne min Reclamation ved Hr. Provst Borgen, som jeg havde tilsendt den, var fremlagt for Generalen med Paastand

at give paa samme sin skriftlige Erklæring, saa vægrede han sig længe ved at give sin Paategning skriftlig; men da Provst Borgens Søn, en Student, blev ved sin Paastand, maatte han bekvemme sig dertil, men han søgte at fordreie Skoleforordningens allertydeligste Ord og fordreie dem til de Disciple, som gik i Skole, hvor den Garnison laae, som havde hvervet dem. Denne Lovfordreielse var ganske vist ikke voget op paa hans egen Grund eller udklækket i hans Hjerne, men ventelig et Rngstykke fra Auditeuren. Han faldt ellers tilige paa det artige Indfald, da han længe havde staaet og beraadslaet sig med de øvrige Officerer, at han kunde fende ham paa Flaaden, for at komme ud af den Sag; men Provst Borgens Søn, som de ei troede at forstaae deres Fransk og Tydsk, protesterede derimod og paastod, at de skulde være Bedkommende ansvarlige for dette unge Mennefte.

Ikke endnu var Bibliotheket blevet mig af Sibbern overleveret. Den hele Bogsamling stod i et dertil indrettet Skab paa femte Lectiehørers Kammer. Ikke engang Fortegnelse over Bøgerne var mig overleveret. Jeg brugte derfor en Skingrund for at opspørge denne Protokol over Bibliotheket, at jeg foregav at ville i den indføre de Bøger, som jeg til Bibliotheket havde indkjøbt. Ved Siden af Skolegangen var et Bærelse, som man kaldte Cantors, fordi han om Vinteren betjente sig af samme, naar der blev overfunget i Skoletimerne, og femte Lectiehører læste paa samme, førend vi i min Tid fik Varme paa Skolen. Dette Kammer, paa hvilket Hr. Høyer havde sat en Vindovn, som han siden forærede til Skolen, tog jeg i Besiddelse, ikke uden stor Fortrydelse af Prof. Sibbern paa hans Broders, Cantorens Begne og lod indrette det til et Skolebibliothek, sætte Ternstænger i Vinduerne til Kirkegaarden og Gaarden og paa

Skolens Regning gjøre Reoler med en dobbelt Stige og flytte Skolestabet derned tilligemed de anstaffede Globet til Skolen m. m.

Den 26 Mai blev jeg nødt til at gaae ind med min Ansøgning i det kongelige danske Cancellie om Skoleforordningens 67 Artikels Haandhævelse imod Hr. Generalmajor du Vahl's Bægning at løslade Discipelen af 5 Lectie i Odense Skole Hans Severin Buch. Det vilde have altfor ubehagelige Følger for de latinske Skoler og forvolde mange Forældre, Formyndere og Lærere idelig Hjertesorg og Græmmelse for deres Børns og Aubetroedes Velfærds Forliis, ifald Lovgiveren i sidste allernaadigste Skoleforordnings § 67 ei havde saa faderlig omhegnet og omstændset Skoledisciplenes Sikkerhed imod alle Antastelser af Hvervinger. Og ligesaa farligt var det for Bedkommende, ifald hver Regimentschef maatte tage sig den Frihed som Hr. Generalmajor du Vahl til sin Fordeel betinger sig, at mistyde eller misforstaae Lovgiverens allertydeligste Forsikkring om saadanne Hvervedes ubekostelige Løsgivelse. Den ullykkelige og forførte H. S. Buch var for veloplagt til Studeringer til at man uden Samvittighedsnag kunde overlade ham til sin Forvildelse og henkaste ham til de ringeste Aaar i en Stand, som han ei har naturligt Pund til at gjøre sin Vnffe i. Jeg forsømte derfor ikke, saajntart hans Vanheld blev mig berettet, at reclamere ham ved en Ansøgning til Generalmajoren, som jeg tilligemed hans derpaa tegnede Svar indsendte til Cancelliet. Det af ham foreviste Pas skal ei lnde paa Andet, end at han maatte besøge sine Venner i Sjælland; følgelig indbefattede det Mere end nok til at opvække Mistanke hos Chefen om dette unge Menneffes slette Sag. Desuden skal Passet være givet ikke af Odense Magistrat, men af en dertil uberettiget Person. Jeg anraabte derfor det Kongelige danske Cancellie

om Bestyttelse i denne Sag til Skoleforordningens Haandhævelse og dette unge Menneskes hastige Redning fra hans Ulykkes Afgrund og haabede saa meget des viskere Bønhørelse, som denne Sags Mishækkelse vilde være altfor forargelig og forførist for de letfindige iblandt Skoleungdommen, som saa let kunde faae i Sinde at løsrive sig fra al Underviisnings Ewang og trodse deres allerhelligste Pligter imod Forældre og Lærere, saafremt de i Krigsstanden maatte finde en Fristad for deres Selvraadighed og Overhørighed. Den 25 August indkerettede jeg Provst Borgen Cancelliets Resolution af 7 Aug. i Buch's Sag, at Generalmajoren var tilskrevet, at han skulde udlevere denne Skolediscipel til sin Morbroder Provst Borgen. [Men Generalmajoren vedblev at gjøre Banstueligheder, saa at baade Stiftsøvrigheden og Tauber maatte paany i October afgive Erklæring derom til Generalitetet].

Den Ret, som Odense Gymnasium og Skole al sin Tid haver havt, næst efter Kjøbenhavns Skole at komme op til examen artium, blev dem berøvet af Justitsraad Bugge, dengang Decanus. Roeskilde Skole gav han Fortrinet. Jeg, som i mere end 9 Aar havde været et Zienvidne til denne Orden længe førend jeg kunde ane eller drømme om at vorde berettiget eller nødsaget til at forfægte dette Fortrin, besværede mig derover skriftlig [under mit Ophold i Kjøbenhavn] d. 7 Septbr. og foregav, at Bedellen imod hans Billie og Vidende som Decanus paa egen Haand havde fremmet denne Uorden. Hvad Virkning dette Brev gjorde paa Justitsraaden, som følte det som en Fornærmelse, at jeg som en provincial Professor turde driste mig til at dadle Noget af det, som en Universitets-Professors Ufeilbarhed og Uafhængighed fra Reccesfer havde fundet for godt at gjøre: yttres Prof. Bugge offentlig

paa Consistorium, da han examinerede min Skole, hvorom strax nedenfor.

Den 10 September var min Skole op til Examen. Tvende Professore, den ene af Haandværksnid og en prøulvurren Arrighed, skjøndt ei med yderste Ondskab eller med en skadefro Bidenhed, hængte i Udværkener med en pavelig Strengthed, tabte sig i Dialekter og lækkrede for sin Gane med Accenter. Denne underlige og fortrædelige Mand stiklede bestandig paa mig: „Det er jo forunderligt“, sagde han blandt Andet, „at I ikke veed dette; Eders Rector er jo bekjendt for at være en stor Græker.“ „Jeg kan nok høre, at I faaar Intet forklaret“, sagde han til Sviiger ved Epictet, og andre saadanne misgunstige og nidfulde Angreb paa min Person, ved hvilke Skumleren gjorde sig latterlig. For ikke at give ham Leilighed ved min personlige Fremstillelse til at forløbe sig, blev jeg udenfor. Ved hans Udgang stod jeg paa Trappen, forsøgende, om han vilde kjendes ved mig. Et avindsfygt Sideblik, Uvisshed, om han skulde dove at tale til mig, oprørte hans primende Dine og kogende Blod. Endelig spurgte han, om det ei var mig. Jeg svarede Ja og hilfede ham uforstilt. Den nylig opvakte Harme over mig som Clavifex¹⁾, udtømmede hans fyldte Bryst; med en Kysten over alle Lemmer spurgte han, hvorledes det kunde være, at min Skole var svag i Grundene i Dialekterne, i Accenterne? Jeg svarede: Det kan ei være Dem som en Skolelærer ubekjendt, hvor tidt Disciplene baade have lært og glemt disse Smaating. Ja, sagde han, de burde dog vide det. Det forstaaer sig, svarede jeg, for at glemme det igjen. Denne Snaf stevnede

¹⁾ Tauber havde concurreret med Sahl ved at behude Udgivelsen af en clavis til det N. L., paa samme Tid som Sahl forberedede en ny Udgave af et lignende Hjælpeiddel.

hans af Uergrelse rystende Legeme fra Trappen til Porten for Studiegaarden, hvor jeg affærdigede Professor Sahl med et Rys og et venligt Ønske over ham og Familie. — Saaledes affærdigede jeg denne lærde Barbar. — Efter ham fulgte Justitsraad Bugge, som blussede af sit Hjertes Indbo, sad majestatisk med en Hofmands Mine i Dommer-sædet og begyndte med en rolig Venlighed paa Conferentsraad Colbjørnsens Søn, der som Privatist sad øverst og havde sat Prof. Sahl i Forundring ved hurtig at kunne sige, hvad tempus *est* var, for at rose og krydse ham. Rescriptet om Indskrænkning i Professorernes Stadeløst, naar en Candidat havde det Uheld ei at kunne lade sig for Examen enten prøve af Professor, for at fælde Skjehaar, eller havde havt den Lykke at have hørt en Professor i det, han skulde examinere, for at faae Velighed eller Aftræk paa sin Erkjendtlighed — naar nu saadan en Candidat af anførte Aarsager var faa uheldig at staae sig flet under een Professor, og han dog stod sig fortræffelig under de andre, saa skulde den flette Charakter eller vel ogsaa et Nul for Astronomien ikke svække hans Hovedcharakter. Dette Rescript, som Prof. Lars Schmidt fra Tronhjem ved Prof. Jansons Bistand skal have udvirket og nylig i disse Dage var udkommet, og som Rytet falskelig angav, tillagdes mig ustyldige som Ophaver og Foranlediger til, var ikke endnu kommet til Fordøielse i „Buggen“. Saa snart han havde med al den Urefrygt, som en Søn af faa stor og vidtberømt en Mand kunde gjøre Fordring paa, standsmæssig belønnet Faderens Fortjenester i Sønnen, og ligesom Theologien troer en Arvesynd, beviist, at han troede Arvedynder ved at give ham Kryds og Stjerne — forandrede han med eet sin Tone, sin Stilling og sine Krigspuds og Haandgreb. Han spurgte vildt paa tværs og

paa langs om hvad de havde lært og ikke lært, slængte non contemnenda til Mængden og Nuller til Nogle som Nøddestaller til Aberne. Dog var denne stormægtige og selvdivigtige Mand ei nær saa ødelæggende som han kunde have været.

Den 15 December blev mig af Stiftamtmand Wille og Biskop Ramus tilskrevet følgende Beretning: Med sidste Post fik vi atter igjen Skrivelse fra det Kongel. danste Cancellie angaaende Skolediscipel Hans Severin Buch, at han af Regimentet, hvor han er anhvoret, skal udleveres til Præsten Hr. Borgen.

Den 10 Januar 1785 fik jeg et Takfjelsbrev i Triumftone fra Provst Borgen ved Erobringen af et Krigsbytte fra Generalmajor du Vahl's Bold, som ved et nedrigt Krigspuds vilde have spillet mig min Discipel Severin Buch som Odense Skoles Eiendom af Hænderne. Tandem bona causa triumphat. Iuleaften fik jeg, skriver han, H. S. Buch udleveret. Uden Tvivl veed De, hvad Kneb der var brugt siden den første Resolution. Jeg vidste det ei, førend Hr. Stiftamtmand Wille og Hr. Biskop Ramus efter Cancelliets Ordre sendte mig Hr. du Vahl's holdte Forhør for at indhente min Erklæring. Beständig har man behandlet Buch meget vel, og Generalen har stedse givet ham Underofficeer-Gage, ja tvende Dage før den Kongelige Ordre kom, gjort ham til Underofficeer, dog ei at tiltræde Pladsen før til Nystaar, altsammen uden Tvivl for at give ham desto mere Lyst til Standen. Ved Udleveringen trak de ham nogen af lige indtil Skjorten, som til Hlke var hans egen, og selv havde han ei det Ringeste at iføre sig. Provsten mistænkte det, derfor havde indsendt nogle Klæder og flere bleve laante.

Den saakaldte gamle Fabricius i min Skole forlangte af mig Tilladelse til at reise til Svæstkov. Han fremstillede

fig for mig i fuld Pragt, som en Kammerjunker. Jeg foreholdt ham hans Taabelighed at udruste sig med saadant et Antog for at bestorme Justitsraad Baggers Gavnelyst og forstærke sin Veltalenhed ved Alt, hvad der burde udvirke ham hos saa fornuftig en Mand Afslag. Denne Forestilling gjorde en uheldig Virkning paa ham; han udflædte sig som en Erketigger, og med en Betlers Frækhed forførte Justitsraaden til at pleie sig, give Sko, Strømper og 5 Rd. i Penge. Denne Skurkestreg krænkede mig, saasnart den kom mig for Øren, og det saameget mere, som jeg frygtede for, at dette Bedrageri skulde formindste Belgjørerens Gavnildhed ved at mistænke de uskyldige Trængende for at være Bedragerere. — Kort efter sendte Justitsraad Bagger mig sin Levnetsbeskrivelse og andre Personalialia.

Under min Travlhed for mine egne Anliggender overraskedes jeg med et Brev fra den første Skolecommissiön under Dato d. 14de Febr. 1786, underskrevet af Commissiönens Lemmer, Luxdorph, Carstens, Suhm, Nielsen, Erichsen, i hvilket Brev forelægges mig adskillige Spørgsmaal til Besvarelse med Hensyn til den sidste Skoleforordning og gives mig Frihed til at foreslaae, hvilke Forbedringer jeg i det Hele og i det Enkelte holdt for at maatte foranstaltes. Jeg indsendte til Skolecommissiönen igjennem det Kongelige danske Cancellie mine omstændelige Betænkninger og aabenhjertige Bekjendelser om den hele nærværende Skoleforfatning og dens uheldige Forbindelser med de danske Skoler fra den venstre og med Academiet fra den høire Side som de haardnakteste Hindringer for al sund Underviisning og en fornuftig Opdragelses Indførsel. Denne mit Hjertes Udtømmelse paa otte Ark gjemmes iblandt mine Haandskrifter.

Nu var da Biskop Bloch i et Besøg kommen til Byen for at gjøre sit Bispefæde ryddeligt og lade sig hylde af Stiftets Geistlighed. Med den nyste Kundskab, jeg havde om Mandens Charakter, søgte jeg fra alle Kanter at vinde ham til min Fordeel, sløve hans Myndigheds Braad, bøde af for hans ofte overilende og forspændte Retfærdigheds Slag og sætte hans nøiagtige Virksomhed og hans ordentlige Oprydelsesdrift i en hensigtsmæssig Stilling til mig som dobbelt Embedsmand, til Beroligelse for mig selv og min Skole. Jeg vidste, at han vilde foranstalte et Møde paa Skolen for at tage der Alting i Dieshyn og gjøre det nødvendigt for Lærere og Disciple at modtage ham der hæderligt. Utsaa burde jeg forekomme ham for ikke at modtage hans første Ordre, men bede ham om det, han ellers vist havde befalet. Jeg skrev ham derfor den 1ste April følgende Linier: „Kunde D. S. have en Time at opoffre enten Mandag Formiddag d. 3die April næstkommende eller hvad Dag det ellers falder Dem beleiligere, ønskede jeg gjerne, at De vilde bæere Skolen med Deres Nærværelse for at modtages efter Bligt og Skyldighed af mig med en Enhøfningstale eller rettere sagt med en Opgave, fremsat til Deres, som øverste Dommers Oplosning og Afgjørelse. Jeg venter Deres Ordre for at føie Anstalter til Professorernes, Præstestabets og andre Heel- og Halvlarde Indbydelse og har den Ære at forblive uden Forbeholdenhed o. s. v.

Den 3 April holdt jeg i en stor og anseelig Forsamlings Overværelse en latinsk Tale for at modtage Biskop Bloch med offentlig Enhøfning paa Skolen: Interpretatio Matth. III. 2 etc.¹⁾ Min første Hensigt var at udbrede mig med

¹⁾ Da Talen er udkommet ved Trykken 1786, har jeg her baade for-
kortet Titelen og Indholdsangivelsen.

en philologift Forklaring om Matth. 3. 2, i Forbindelse med Matth. V. 3 for at vise efter Tidens Tarv, at Stiftet trængte til en opklaret, sindig og befteden Forbedrer, der forftod at forbinde Myndighed med Sagtnodighed og være hvad hans Formand Bifkop Ramus var, foruden det, han ikke var, men Bifkop Bloch fom en felvftændig Mand af en fast Charakter og et Slags Hæng til ubetvingelig Haardhed bedft kunde være. — Tilfjldft indfærpede jeg Ungdommen nogle vigtige Grundfætninger og endte med en paa Dagens Høitidelighed passende Bøn. Efter Talen traadte Bifkop Bloch frem og med en ham egen Beltalenhed paa Latin paa Steedet udenad takkede mig for min offentlige Hædrelse og høitidelige Modtagelse, lod min Forklaring ftee Ret og lovede mig fin hele Bælde til mine Vilkaars Formildelse og min attraaede Befordring, ønftede min Skole til Lykke med mig fom Lærer og mig til Lykke paa min dobbelte Pofit fom Embedsmand ved Skolen og Gymnafiet. Efter Talen famledes det indbudne Selskab til et Velkomft- og Frydemaaftid i mit Huus o. f. v.

Den 12 September gjorde jeg et Forflag til Bifkop Bloch, at Flere maatte faae Koftportioner af Communitetet, eller, faafremt Communitetet ei for nærværende Tid, da dets Beholdning ei endnu er afgjort, kunde forftække dette Forftud, det da maatte tillades, at Skolen igjen faaer de Koftportioner tilbage, fom den har overladt til Gymnafifterne paa den Tid, da Skoledisciplenes Antal ei var ftørre end at 42 Portioner være flækkelige for den hele Flok. — Jeg udrettede flet Intet med al min Nidhærhed; mine Foreftillinger faldt paa Steengrund. Erhødighed for Alderdommens Bedtægter og Anftalter og den Overtro, at man ikke maae rygge nogen Andretning, fom Fortiden har stemplet med Ghyldigheds Præg,

men bogstavelig holde sig ældgamle Anordninger efterrettelige, i hvor liden Nytte de end stifte, hvor hensigtsstridige de end ere, i hvor lidet de end passe sig paa vor Tidsalders Cultur og Tare — den Bane at stave i Love og Forordninger og Rescripter, med Gnsen for at rette sig efter deres Aand, foruden en stolt Høiagtelse for Gynasiets mere udvortes end indvortes Værd, hvis Curator Bispen var, og fra den Side en større Mand end nogen Bispe i hele Landet: — dette og Mere til gjorde Afslag paa mit Forslag nødvendigt fra Bispens Side.

Nogle Forældre, især Mødre, vare saa uforsigtige at forsyne deres Sønner i min Skole og i mit Huus med Lommepenge. Ikke engang min egen ellers overordentlig fornuftige Svigermoder var fri for denne Svaghed og stadelige Omhed imod hendes Søn Tokum, og da det regnede paa Bræsten, dryppede det paa Degnen, hendes mindre Søn, min egen Greger. Det var en stor Uforsigtighed at fende de uerfarne Drenges Penge til fri Brug. Det hjalp kun til at forøge mine Fortrædeligheder og Møisommeligheder med deres offentlige og private Opdragelse og forstærke deres Modstand imod mine Anlag til deres Forfinelse og ernære deres Tilbøieligheder til at efterligne det Ufuldkomne hos Mænd, der ellers kunne tildække deres Svagheder med deres øvrige Fortjenester. Det er et uheldigt Syn at see Studerende ved Efterabelfesthyften at gaae med en Tobakspibe i Munden, længere end de selv ere, og udstikke et Glas Brændeviin saa modig og veltilfreds som nogen Kudske eller Røgter. Deres Nødvendigheder forøges, naar de have Penge nok til at tilfredsstille dem. De søge da med denne Udrustning og tidlig-erobrede Fortrin og Forretninger som Karle, Selskaber og Sammenkomster udenfor Huset, hvor der stjenkes Kaffe og

spilles Kort, og vænnes til Raaheder, til Bryderi for deres Berter. Og saa for mig er det en Krænkelse, at jeg i mine Egne maatte finde haardnakkede Bestyrttere af de Uordener, jeg saa stærkt arbejdede imod, uagtet de i mit Huus ikke manglede det Allerringeste af det Nødvendige og Anstændige. Det var derfor at ønske, at disse godhjertige Mødre enten vilde kræve nøiagtigt Regnskab af deres Sønner for Anvendelsen af deres Stikgaver, eller, saafremt de havde Noget overordentlig at bortskjenke, da at lade deres Gaver gaae igjennem Berternes Hænder og tillade dem at fremlægge deres Regnskab til deres Bedømmelse: saa skulde der ikke saa let begaaes Noget eller forfalde til en Nødtørftighed, som enten godt kunde undværes eller som de maatte for den slebne Verdens Dine skamme sig ved at pleie.

Skoledisciple, som leve paa Statens Bekostning og nyde Naadsens Brød ved Stipendier i de offentlige Skoler, maa man affære alle Leiligheder til at bortødsle hvad de ei kunne undvære fra deres Nødtørftigheder, og være deres Fornuft, naar de ei har nogen selv til at holde fornuftigt Huus med deres Lidet, og derved forebygge, at de ei udstødes fra Lodtagelse i de Gaver, som tilflyde dem enten fra den offentlige eller fra private Folks Kasse, som de ved en slet Anvendelse bevise at være faldne i de Uværdiges Hænder. Saaledes var jeg efter den herskende Aand og forstemte Tænkemaade nødt til at tænke i Odense, hvor man uretfærdig udelukkede den latinske Skoles Disciple fra den ædlere Folkellases offentlige Fornøielser, Concerter og Baller og derved nødte dem til at oprette sig egne Sammenkomster, i hvilke de selv vare de fornemste og lovgivende, eller at nedkaste sig i en ringere og vanærende Selfabelighed. Saamegen Ære og Værd jeg selv altid lagde paa Skolens Disciple, som jeg ei holdt mig for god til at

omgaaes med og satte dem ved min Side ikke uden Ærgrelse for Stordamer og Storhansene — kunde jeg dog ikke derved bane Vej for dem til Afgang i de Fornemmes Selskaber, hvis Forfinelse og Levemaade kunde have været deres Mønster til Forædlelse fra en vis Side, ligesom til Forædelse fra en anden Side. Jeg troede derfor, at de, som i de Stores Dine ikke vare gode nok til at komme i Selskab med den større Verden, der ifølge deres Stand, Rang og Embedsposter burde gjøre Paaastand paa Fortrin i Smag og en god Levemaade, vare for gode til at henflænges iblandt Almuen og fordærvet ved Selskabelighed og Pikkentikker i ringere og private Folks Huse. Jeg syntes derfor ved noiere Eftertanke ikke om Disciplenes Beslutning at holde Bal; for disse Følgers Skyld saae jeg mig nødsaget til at forbyde Sammenkomster, som i og for sig selv kunde være ustyldige; for Vedkommendes Skyld og Dyrighedens Dødsdomme, hvis Brangtænkning jeg i Grunden ikke gav Medhold, maatte jeg tilskrive Knud Nielsen, i hvis Hus Skolen havde bestemt at holde Bal, at jeg vilde raade ham at afværge ved sin sædvanlige Snildhed denne Glædskabs-Samling i hans Hus.

Paa Omgangsbrevet fra Biskop Bloch til Professorene ved Gymnasiet angaaende Vestes Ansøgning at vorde Professor i det franske og engelske Sprog ved Gymnasiet gav jeg [23 Mai 1787] følgende Erklæring: Der er vel ingen Tvivl om den subjectiviste Nødvendighed og Nytte af saadant et Profesforat for Ansøgeren selv. Men for Gymnasiet, hvis hele Søgning i min Tid ikke har overgaaet Antallet af 5 Personer, synes saadan en Anstalt altfor bekostelig. Ei heller troer jeg, at denne Indretning, saafnart den frembyder sig med en Lovsmine, synderlig vilde frugte. Alt hvad Gymnasisterne ikke skulle aflægge Regnskab for ved Academiet, an-

see de for Sjælehyrder, som indskrænke deres Næringsveie og formindste deres Timer, de bortselge for at dele ud af deres Forraad af Kundskaber, uden at sørge for nye Indtægter ved dens Tilvæxt i Visshed, Fasthed, Tyndelighed og Udvidelse. Det eneste Baand, som Rector og Conrector kan knytte dem med til deres hellige Pligter, da alle andre Forpligtelser til den udvortes Orden ere af Velde sønderflidte, er Testimonium academicum. Enten de ville gaae i Kirke eller ikke, naar og hvor og i hvilken Mundur, er overladt til deres eget Godtbefindende. Endog ved Examen artium kan man ei see dem i deres forrige Ordens Dragt. Sørgede man ikke desto omhyggeligere for, at ingen uden de mest befæstede i deres Skoleindsigter og moralske Forhold bleve løsladte fra Skolen til Gymnasiet, vilde vist Følgerne svie til alle Professorerne. Den nærværende Masse, vi have at tilberede, er temmelig giftig. Hvad kan vel være Aarsag i, at hvad de vinde i deres øvrige Indsigter, tabe de som tieft i at skrive Latin? Under Gymnasiets nærværende Indflydelse paa Akademiet synes det betænkeligt, at nogen af os skulde bifalde en Forsøgelse i det Grundstof, som saa høilig trænger til Omskabelse, hensigtsmæssig Retning og Forbedring, dersom det skal blive en Lærestalt, hvis Nytte for Landet nogenlunde kunde veie op med de offentlige Bekostninger paa Lærernes og Lærningernes Underholdning og Besoldning. Tidt har jeg mundtlig og skriftlig, iblandt Andet forrige Aar i min Besvarelse til Skolecommissionen, søgt at sætte Regjeringen i en god-dædig Virksomhed til enten at unde Gymnasiet en hæderlig Begravelse, eller kaste et naadigt Blik til dette Institut ved at benaade det med visse Friheder f. Ex. ved Gymnasisternes Forstaaelse for Examen artium, ved at tilberedes paa Gymnasiet til examen philosophicum og philologicum, eller

omstøbe det til en Slags Realskole, fra hvilken Videnskaberne, løsladte fra deres lærde Lænker, kunde gjøre en Udvandring og Landgang i de danske Stater, naar de bleve foredragne i et folkeligt og forstaaeligt Sprog, vove sig udenfor Læsesalene i den frie Luft under aaben Himmel, see sig om paa Agrene, besøge Contorerne, Værkstederne, tildanne Landmaalere, Landmænd, Kjøbmænd, Skippere, Kunstnere, Haandværkere, reise ud til Lands og Bands, og ved denne Udflugt i det Offentlige blive almeennyttige for de Ustudeerte. Paa den Fod, Gymnasiet nu staaer, er det en Byrde for Rector og Conrector og et virkeligt Tab for Skolen. Hvad er nu vel Gymnasiet Andet end en Mellemtung imellem Noget og Intet, en Fristad for Skolen og en Feiekost for Academiet og nær havde jeg sagt, en magelig Lønestol, i hvilken Gymnasisterne udhvile deres Sjæl og Legeme til Fordeel og Løttelse for examen philosophicum, denne Pinehænk for alle Sjæleevner, fordi man i en Tid af omtrent $\frac{3}{4}$ Aar skal indpakke saa mange abstracte Videnskaber paa eengang, at de neppe kunne rummes, endnu mindre forliges og fordøies. Var jeg ei Andet end halv Professor eller i Betragtning af mine Indkomster som Professor kun $\frac{1}{4}$ Professor ved Gymnasiet, havde jeg ei anden Virkekreds, som kraver mere end den Styrke og Sundhed, jeg har: maatte jeg længe siden være bleven skamrød over min Eiegenlydighed i denne Post, og hvert Diebliblik frygte for en velforskyldt Bebreidelse fra Regjeringen, fordi jeg ei tillige med de andre Medprofessorer havde nyttet det advarende Vink i sidste Cancellieskrivelse af 23 Dec. 1775 for at forene os til Forslag til en forbedret Indretning, endog til Fordeel for Gymnasisterne i det Deconomiste. Jeg bifalder af Erfarenhed, hvad Professor Bürgov melder om Ungdommens Forkjælelse ved de skønne Videnskaber. De

afdrages fra al rolig og mandig Anspændelse, vænnes til Skjønfranteri, den almindelige Sng hos Minervas uægte Sønner, og skulle i Skolerne og paa Gymnasiet fra denne Side snarere dannes for Klubberne end for Universitetet. Hovedsagen bliver tidlig at hærde Ungdommen til Arbeidsomhed og en stændig Driftighed. Iblandt de mig forrige Aar fra Skolecommissionen til Besvarelse forelagte Spørgsmaal var ogsaa dette: om ikke i de bedst doterede Skoler kunde føies Anstalt til at Lærerne ved Skolen blev givet noget Tillæg i deres Løn for at bibringe Disciplene de første Grunde i det tydske og franske Sprog? Jeg besvarede det aabenhjertig, at det bedst kunde skee ved private Lærere udenfor Skolen. Ligeledes viste jeg i samme Besvarelse, hvorledes de stjerne Videnskaber praktisk drives i Skolen og paa Gymnasiet efter min Plan af mig og Convector. Forresten vilde det glæde mig, naar først Gymnasiet blev sat paa en nyttigere Fod i Samvæm enten med Academiet eller og med det daglige Liv, at kunne træde i Embedsforbindelse med en Mand, som ei blot bærer de stjerne Videnskaber uden paa sig, men kunde forstjerne Skolens og Gymnasiets raae Produkter, ved Omplantning og Indpodning pleie, opelske og forædle dem og blive en offentlig Lærer ei alene i det franske og engelske, men endog i det mindre undværlige tydske Sprog, ikke blot for Gymnasisterne, men for et Antal af Skolen, som kunde undvære saa megen Tid fra deres meget paalagte Arbeide, og ifald mit Ønske turde stige høiere, være en Gymnasiarch for Skolen og Gymnasiet i saadanne Øvelser, som kunne fremlocke deres Kunstdrifter, fæste og tumle Legemet til et varigere og hurtigere Redskab for en tænkende og almeenvirksom Sjæl. Paa saadan en Oveplads kunde jeg selv trænge til at indvies til Legemsøvelser. Dersom Regjeringen

vilde accordere mig min allerunderdanigste Ansøgning af 24 Aug. 1784, understøttet ved Stiftamtmand Villes og Biskop Ramus's Paategning, og af mig d. 28 October 1785 fornyet og forstærket med et Tillæg af Grunde¹⁾): vilde jeg paatage mig at undervise et Antal af Skolen og Gymnasiet i det tydske og franske Sprog for slet Intet. Ingen kunde bedre gjøre det end Rector, som har et Slags Baand paa dem begge. Det er dog bedre, at en Mand paa Stedet bliver angerløs og hjulpen, end at tvende skulde have det kummerligt.

Mit Kaldsbrev paa at vare efterdags Rector i Koeskilde Skole er dateret og underskrevet det d. 12 October 1787.

---

¹⁾ Han havde til forskjellige Tider ansøgt om at blive Lector theologiæ designatus ved Gymnasiet for at succedere Prof. Seydlig, naar denne fik den philosophiske Professjon i Kjøbenhavn, og indtil saadan Befordring fandt Sted, at erholde 200 Rd. aarslig af Odense Communitets Midler som Tillæg til sine knappe Indtægter som Rector og Professor i Philologien.